

VERSLUMO AKADEMIJA (PROJEKTO NR. VP1-2.2-ŠMM-05-K-02-021)

**Kvalifikacijos tobulinimo programos
mokytojams „Verslumo akademija”
METODINĖ MEDŽIAGA**

I MODULIS.

**Verslumo samprata. Teorinės ir praktinės
verslumo ugdymo prielaidos mokykloje**

2012

Projekto vykdytojas:

**JAUNIMO
KARJEROS
CENTRAS**

Projekto partneriai:

**VYTAUTO DIDŽIOJO
UNIVERSITETAS**
M C M X X I I

TURINYS

I. MODULIO ANOTACIJA.....	4
II. TEORIJA.....	5
1. Verslumo samprata.....	5
1.1. Verslumo sąvoka.....	5
1.2. Verslumo dvasia.....	9
1.3. Asmens vertybinės nuostatos ir gebėjimai.....	17
1.4. Verslaus žmogaus charakteristika.....	21
2. Mokyklos vaidmuo verslumo ugdyme.....	29
2.1. Šiuolaikinės mokyklos misija	29
2.2. Nacionaliniai ir tarptautiniai dokumentai, skatinantys verslumo ugdymo plėtrą	34
2.3. Ugdymo programų atitikimas nūdienos iššūkiams	37
2.4. Mokykla kaip verslo organizacija	41
3. Mokyklos pasiruošimas verslumo ugdymui	42
3.1. Verslumo ugdymas – strateginis mokyklos uždavinys	44
3.2. Pedagogų kompetencija ir mokymo(si) aplinka.....	46
3.3. Verslumo ugdymo integravimas į visas ugdymo programas	55
3.4. Jaunimui partauklios mokymosi formos ir metodai. Naujosios medijos ir kompiuterinis modeliavimas.	63
3.5. Bendradarbiavimas ir partnerystė – efektyvi priemonė mokinių verslumo įgūdžių stiprinimui ir mokytojų kvalifikacijos tobulinimui.....	70
3.6. Mokyklos verslumo ugdymo planas	72
4. Kūrybiškumas ir iniciatyva.....	73
4.1. Pedagogų kūrybiškumas ir iniciatyva kaip sėkmingo verslumo ugdymo garantas	73
4.2. Būdai ir formos mokinių kūrybiškumui skatinti	74
4.3. Elgsenos kaita	79
4.4. Versl(um)o idėja	81
III. SAVITIKRA.....	85
1. Kontroliniai klausimai žinių tikrinimui ir gilinimui.....	85

2.	Praktinės užduotys mokytojų žinių ir gebėjimų vertinimui	86
IV.	GEROJIS PATIRTIS	90
1.	Pamokų pavyzdžiai verslumo gebėjimų ugdymui.....	90
2.	Priemonių ir instrumentų pavyzdžiai verslumo įgūdžių ugdymui įvairių dalykų pamokose..	184
V.	PAPILDOMA INFORMACIJA, DOKUMENTAI, SKAITINIAI, NAUDINGOS NUORODOS IR REKOMENDUOJAMA LITERATŪRA	196
1.	Ekonomikos ir verslumo ugdymo programos	196

I. MODULIO ANOTACIJA

Šiandien verslumo ugdymas tiek Lietuvoje, tiek Europos Sąjungoje yra viena iš svarbiausių jaunimo politikos krypčių. Verslumo ugdymo tikslas – ugdyti moksleivių įgūdžius ir sugebėjimus, reikalingus jiems ir kaip individams ir kaip visuomenės nariams. Verslumas yra vienas iš pagrindinių, būtinų prisitaikyti prie gyvenimo žinių, kūrybiškos visuomenės ir rinkos sąlygų. Kiek bekalbėtume apie naujų technologijų atėjimą, jų galimybės gali būti išnaudotos tik tuo atveju, jei yra žmogiškasis faktorius. Verslumas – įgūdžiai, galimybės, motyvacija, jauno žmogaus nuostatos.

Pagrindinis modulio „Verslumo samprata. Teorinės ir praktinės verslumo ugdymo prielaidos mokykloje,“ *tikslas* – skatinti bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo įstaigų mokytojų domėjimąsi verslumo ugdymu ir padėti jiems įgyti kompetencijų, reikalingų integruoti verslumą į ugdymo procesą.

Modulio *uždaviniai*:

- Supažinti mokyklų mokytojus su esminėmis verslumo ugdymo teorinėmis prielaidomis;
- Aptarti mokyklos vaidmenį verslumo ugdymo procese;
- Pristatyti esminius mokyklos pasiruošimo verslumo ugdymui žingsnius ir principus;
- Skatinti mokytojų iniciatyvą ir kūrybiškumą, supažindinti su kūrybiškumo ugdymo metodais mokykloje;
- Pateikti praktinių pavyzdžių ir priemonių, skirtų verslumo gebėjimams plėtoti.

II. TEORIJA

1. Verslumo samprata

1.1. *Verslumo sąvoka*

Verslumo sąvoka yra kildinama iš anglų kalbos žodžio „entrepreneurship“, kuris siejamas su mokėjimu iš naujo atrasti galimybes, galimybe realizuoti save ir kurti ekonominę arba socialinę vertę. Angliškas žodis „entrepreneur“ („entrepreneris“) yra kilęs iš prancūziško žodžio „entreprendre“, kuris galėtų būti verčiamas kaip „ko nors imtis“, „ryžtis“, „kurti“. Aiškinamuosiuose žodynuose nurodoma, jog ši sąvoka reiškia gebėjimą imtis veiklos, dažniausiai rizikuojant savo finansiniais ištekliais.

Verslumas yra apibūdinamas skirtingai: vieni teigia, kad verslumas yra iniciatyva, kiti, kad tai įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančios jam novatoriškai mąstyti ir aktyviai veikti bei rizikuoti. Bet kokių atveju akcentuojamas žmogaus sugebėjimas organizuoti verslą, įgyvendinti inovacijas, rizikuoti savo turtu, siekiant pelno.

Verslumas gali turėti dvi reikšmes – tai verslumas plačiąja ir siaurąja prasme. Kalbant apie verslumą siaurąja prasme, didelių diskusijų apibrėžimas nesukelia – verslumas suprantamas šiuo atveju kaip mokėjimas sukurti pridėtinę ekonominę vertę, paprastai sakant, tai mokėjimas uždirbti pinigus, mokėjimas pritraukti investicijas bei mokėjimas savo veikla sudominti potencialius paslaugos ar prekės vartotojus. Visgi šis apibrėžimas yra siauras kalbant apie jaunimo verslumą arba verslumą jaunimo organizacijose. Verslumas plačiąja prasme apima ne tik mokėjimą ir gebėjimą kurti ekonominę vertę, bet taip pat socialinės vertės kūrimą. Arba dar abstrakčiau kalbant, verslumas plačiąja prasme yra įgimtos ir įgytos asmeninių savybių rinkinys, kuris leidžia kurti ekonominę, socialinę ir visas kitas vertes. Tai ir yra verslumo kompetencijos esmė.

Panašu, kad verslumo koncepcija įvairiems žmonėms gali reikšti skirtingus dalykus. Netgi specialistai dar nesutaria dėl šio žodžio apibrėžimo. Verslumo terminas dabar plačiai vartojamas vadybos literatūroje ir yra šis terminas yra apibrėžiamas nevienodai.

Dominuojančios verslumo sąvokos yra skirstomos į tris grupes:

- apibrėžimai, išryškinantys verslininkui būdingus charakterio bruožus ar savybes, apimantys gebėjimą rizikuoti, lyderystę, motyvaciją, gebėjimą spręsti problemas, kūrybingumą, gebėjimą priimti sprendimus ir kt.;
- apibrėžimai, susiję su verslininkystės procesu ir jo rezultatais, apimantys naujų įmonių kūrimą, naujų gaminių ar jų analogų įdiegimą, inovatyvių, vertingų išteklių susiliejamą naujų pokyčių aplinkoje;

- apibrėžimai, nukreipti į verslininko veiklą, apimančią įsijungimą į naujas rinkas, rinkos deficito įveikimą, naujų vadovavimo struktūrų kūrimą ir reorganizavimą, tiekimo šaltinių ir rinkos vietų paiešką, į pilną orientuoto verslo inicijavimą, palaikymą ir vystymą, poreikių tenkinimą ir organizacijos valdymo kontrolę.

Verslumas – tai sudėtinga savybė, kuri lemia verslininkystės gyvavimą ir yra daugiau kokybinė sugebėjimų ir savybių išraiška, būdinga atskiriems žmonėms, pasižymintiems aktyvumu, iniciatyva, žiniomis ir smalsumu, tvirta vidine motyvacija, polinkiu į naujoves, taupumu, galimybe rizikuoti.

Verslumas – tai siekimas naujų idėjų, projektų įgyvendinimo, t.y. sugebėjimas sėkmingai organizuoti ir valdyti savo gyvenimą bei verslą, pelningai gaminti prekes ar teikti paslaugas; tai – mąstymas ir veikimas.

Verslumas yra asmens gebėjimas idėjas paversti veiksmais. Jis reiškia kūrybingumą, naujoves ir pasirengimą rizikuoti bei gebėjimą planuoti ir valdyti projektus siekiant tikslų. Tai reikalinga visiems kasdieniniame gyvenime, darbe ir visuomenėje, leidžia darbuotojams geriau suvokti savo darbinės veiklos kontekstą ir geriau pasinaudoti galimybėmis, sudaro sąlygas verslininkams pradėti visuomeninę arba komercinę veiklą.

Verslumas – tai asmens gebėjimas idėjas paversti realiais veiksmais, efektyviai pritaikant turimas žinias ne tik versle, bet ir kitose gyvenimo srityse. Verslus žmogus mąsto, ieško ir kuria.

Verslumas apima norą kažką keisti pačiam ir sugebėjimą priimti bei palaikyti naujoves, atėjusias iš išorės, prisiimti atsakomybę už savo teigiamus ir neigiamus veiksmus, užbaigti tai, kas pradėta, žinoti kur einame, iškelti tikslus ir jų siekti bei tikėtis pasiekti.

Verslumas – tai asmens mąstymo būdas ir socialinės, vadybinės bei asmeninės kompetencijos, ne tik leidžiančios turimas žinias pritaikyti kasdieniame gyvenime, ne tik organizuoti savo veiklą, bet ir prisiimti riziką už padarytus sprendimus.

Verslumas – tai įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančias jam novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti.

Verslumas – tai ne tik norėjimas, bet ir mokėjimas, taip pat galėjimas (novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti ūkiniame gyvenime).

Verslumas – tai naujos idėjos ir projektų įgyvendinimas, kūrybinis mąstymas ir veikimas. Todėl verslumo ugdytas įgauna ypatingą reikšmę socialinių, ekonominių ir technologinių pokyčių sąlygomis.

Verslumas – tai savanoriškas bendras darbas, rizikavimas, kūrimas, įgyvendinimas, gebėjimas iškelti ir sėkmingai diegti novatoriškas idėjas, kuriomis siekiama kuo plačiau panaudoti galimybes neapsiribojant esamais moduliais, struktūra ir ištekliais.

Verslumas apima norą kažką keisti pačiam ir galimybę vertinti, suprasti naujoves, gebėti atsakyti už savo teigiamus ir neigiamus veiksmus, užbaigti tai, kas pradėta, žinoti, kur einama, iškelti tikslus, jų siekti ir juos įgyvendinti.

Verslumo sąvokose galima identifikuoti tokius pagrindinius apibrėžimų komponentus (žr. paveikslą):

Paveikslas 1. Pagrindiniai verslumo apibrėžimo komponentai

Dažniausia klaida apibūdinant verslumą yra tai, kad nurodomas siauras šios sąvokos supratimas, verslumą apibrėžiant tik kaip verslo kūrimą. Verslumo sąvoka dažnai suvokiama neteisingai, nes ji neretam žmogui asocijuojasi su verslu ir konkrečiais ekonominiais dalykais. Verslumas dažniausiai suprantamas kaip sugebėjimai, reikalingi verslui pradėti ir vystyti. Tam reikalingi asmeniniai ir dalykiniai gebėjimai: vaizduotė, kūrybinis mąstymas, rizika, iniciatyva, imlumas inovacijoms, intuityva, vadybos įgūdžiai ir kiti gebėjimai. Sąvoka „verslus žmogus“ nereiškia, kad jis verslininkas arba su konkrečiu verslu susijęs žmogus. Verslus žmogus – toks žmogus, kuris moka prisitaikyti prie technologinės, ekonominės, politinės aplinkos kaitos, kuri jį lydi visą gyvenimą. Tai toks žmogus, kuris yra pasiruošęs gyventi ir dirbti neuztikrintumo ir konkurencijos sąlygomis, susirasti darbą, jį išlaikyti, keisti kvalifikaciją

ar pereiti iš vienos darbovietės į kitą, o susidarius atitinkamoms aplinkybėms, mokėtų sukurti savo verslą. Verslus žmogus stengiasi rinkoje pastebėti galimybes, pasinaudoti savo gebėjimais ir svarbiausia, kad jis veikia. Jeigu jaunas žmogus nebus ugdomas veikti, organizuoti, spręsti problemų, jis gali užaugti tik vykdytoju ir jam gyventi rinkos ekonomikoje bus labai sudėtinga.

Verslumą tiksliausia būtų apibūdinti kaip turėjimą naujų idėjų ir siekimą jų įgyvendinimo, o tai būdinga ne tik verslininkams, todėl verslumą reikėtų suvokti žymiai plačiau. Tai yra mąstymas ir veikimas. Apskritai verslumas turi būti apibrėžtas kaip didžiąja dalimi išugdomų savybių rinkinys. Verslumas taip pat yra susijęs su žmogaus asmenine motyvacija surasti ir išnaudoti galimybes, sukurti naują pridėtinę vertę, sėkmingai plėtoti verslą. Pavyzdžiui, verslumas švietimo sistemoje suvokiamas gana plačiai ir labiau yra akcentuojamas savarankiškumas, atsakomybė, inovatyvumas bendrąja prasme. Todėl mokykla priversta suteikti mokiniui ne tik akademinį žinių, bet ir rengti jį gyvenimui.

Apibendrinant galima teigti, kad verslumas gali būti suvokiamas kaip:

- Gyvenimo būdas, kuomet planuoja pats.
- Savimotyvacija, savirealizacija.
- Įvairūs vadybiniai įgūdžiai.
- Pilietiškumas.
- Imlumas naujovėms.
- Sugebėjimas patraukti, suburti žmones bendrai veiklai.
- Laiko planavimas.
- Prognozavimas, „matymas į priekį, intucija.
- Sugebėjimas priimti sprendimus; greitų sprendimų priėmimas.
- Pasverta rizika.
- Tiek teorinės žinios, tiek praktiniai įgūdžiai.
- Bendravimo menas – gali gauti naudos, išlikdamas malonus kitiems.
- Loginis mąstymas.
- Kritiškas požiūris.
- Sugebėjimas „parduoti“ save.

- Pozityvus mąstymas – pozityvi reakcija į nesėkmes, pasitikėjimas savimi.
- Aktyvus veikimas, aktyvi pozicija gyvenime.

1.2. Verslumo dvasia

Verslumas yra įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, kurios leidžia jam novatoriškai mąstyti, aktyviai bei rizikingai veikti ir savo idėjas paversti veiksmais. Prie įgimtų savybių priskiriama asmens intuicija, reakcija, pasitikėjimas savimi ir daugelis kitų, o prie įgytų – visos savybės, kurias asmuo įgyja mokymosi ir praktinės veiklos procese.

Pagrindinės verslumo savybės:

- iniciatyvumas,
- pasitikėjimas savimi,
- kritinis mąstymas ir vertinimas,
- rizikavimas,
- poreikis siekti,
- polinkis į padėties kontrolę,
- inovatyvumas (kūrybingumas),
- siekis būti nepriklausomam,
- atkaklumas,
- lyderystė.

Galima išskirti dvi pagrindines verslumą sąlygojančių veiksnių grupes:

- vidinius veiksnius,
- išorinius veiksnius.

Vidiniai verslumą sąlygojantys veiksniai yra susiję su:

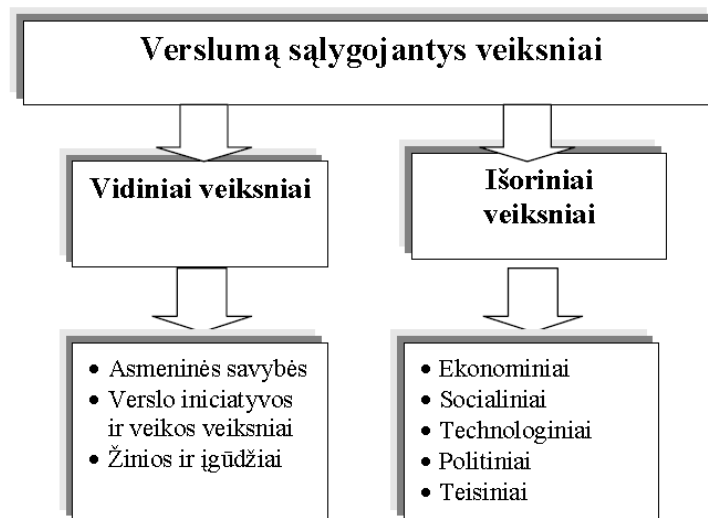
- asmeninėmis savybėmis,
- motyvacija imtis verslo,

- turimomis žiniomis ir gebėjimais.

Išoriniai veiksniai susiję su tam tikra aplinka:

- politinė,
- socialinė,
- teisinė,
- ekonominė,
- technologinė.

Paveiksle pateikta verslumą skatinančių veiksnių sistema.

Paveikslas 2. Verslumą sąlygojančių veiksnių sistema

Išskiriamos šios esminės verslumą sąlygojančios asmeninės savybės:

- aktyvumas,
- atsakingumas,
- atkaklumas,
- ryžtingumas,
- darbštumas,
- taupumas,

- veiklumas,
- pasitikėjimas savimi,
- saviraiška,
- bendravimo veiksnys,
- polinkis naujovėms,
- imlumas informacijai,
- savimotyvacija,
- bendradarbiavimas,
- organizaciniai gebėjimai,
- gebėjimas vadovauti.

Motyvaciją imtis verslo sąlygoja:

- verslo iniciatyvos,
- veiklos veiksniai.

Išskiriamos labai įvairios paskatos, tokios kaip noras praturtėti, siekimas būti savarankišku, noras parodyti savo sugebėjimus, susikurti sau darbo vietą, įgyvendinti savo idėją, saviraiškos poreikis ir kt.

Kiti nurodo tokius veiksnius, kurie yra verslo iniciatorių motyvacija ir veiklos stimulai: stiprus poreikis laisvai daryti taip, kaip jis arba ji pati nori; džiaugsmas kurti; poreikis matyti konkrečius savo veiklos rezultatus; ekonominė nauda; nerimas dėl dabartinio darbo; stimuliavimas, kai atliekamos iššaukiamos ir rizikingos užduotys; asmuo, įsijautęs į verslininko vaidmenį; poreikis vadovauti kitiems; poreikis pačiam sau ir kitiems įrodyti savo išmanymą; potraukis dominuoti.

Nors verslumas dažnai suvokiamas kaip žmogaus savybių ir gebėjimų raiška veikloje, tačiau ne mažiau svarbūs ir išoriniai verslumą skatinantys veiksniai. Esant didesniems verslo užmojams, vien asmens savybių, profesinių žinių bei patirties nepakanka. Verslas ir jo sistema egzistuoja tam tikroje aplinkoje, kurioje vyksta tam tikri procesai. Verslumas didele dalimi priklauso ir nuo to, kaip žmonės skatinami imtis verslo. Taigi, esminį poveikį verslui daro visuomenė.

Sena tiesa, kad Lietuvos ekonomikos augimas priklauso nuo mūsų bendrų pastangų, ir didžiausią galią čia turi verslumo ugdymas. Juk produktyviai dirbti ir užtikrinti visos ekonomikos konkurencingumą

gali tik sveikas, apsišvietęs ir nuolat atsinaujinantis savo įgūdžius žmogus. Verslumo ugdymas grindžiamas aktyvia, savarankiška veikla, skatinančia mąstyti ir veikti. Verslumo ugdymas – tai investavimas į žmogų, jo žmogiškojo kapitalo didinimas. Verslumo mokymas ir mokymasis orientuotas į individualių savybių ir įgūdžių vystymą. Verslumo ugdymo tikslas – ugdyti gebėjimus, reikalingus asmenims kaip individams ir kaip visuomenės nariams savarankiškai gyventi ir pozityviai veikti savo, šeimos ir visuomenės labui, kad jie sugebėtų prisiimti atsakomybę bei mokėtų gyventi visuomenėje, pagrįstoje rinkos ekonomikos sąlygomis.

Verslumo kompetencijos gali būti ugdomos visapusiškai:

- formaliame,
- neformaliame mokymuose,
- supančioje socialinėje aplinkoje.

Verslumo ugdymas apima žinias, įgūdžių ugdymą, nuostatas ir asmenines savybes, atitinkančias asmenų amžių ir suvokimo lygį. Pavyzdžiui:

- Pagrindinės ir pradinės mokyklos lygmeniu verslumo mokymo tikslas yra ugdyti mokiniams tokias asmenines savybes, kaip kūrybiškumas, iniciatyvumas ir nepriklausomybė, kurios skatina verslumo nuostatų ugdymą, bus naudingos mokiniams ateityje, nepaisant to, kokia veikla jie užsiimtų. Be to, šis mokymas suteiks ankstyvasias žinias ir ryšį su verslo pasauliu ir tam tikrą pradinį verslininkų vaidmens visuomenėje supratimą. Galima veikla apima projektus, mokymąsi žaidžiant, paprastas dalykines situacijas ir ekskursijas/ vizitus į verslo įmones.
- Vidurinės mokyklos lygmeniu išlieka anksčiau minėtų asmeninių savybių ugdymo aktualumas. Verslumo ugdymas apima supratimo apie darbą savo nuosavoje įmonėje kaip būsimos karjeros galimybę (pagrindinė mintis, kad ateityje galima būti ne tik darbuotoju, bet ir verslininku (darbdaviu)) gilinimą; mokymąsi darant (learning by doing) – pavyzdžiui, mokinių bendrovių veikla; techninių ir verslo žinių suteikimą, kurių reikėtų kuriant naują įmonę (ypač profesinėse mokyklose ir kolegijose).
- Asmeninių verslumo savybių ugdymas.

Pagrindiniai verslumo ugdymo uždaviniai gali būti apibūdinami taip:

- mokantis ir praktiškai veikiant įgyti ir tobulinti žinias ir gebėjimus, tinkančius verslumui;
- įgyti gebėjimų panaudoti technologijas, planuoti veiklą, analizuoti verslo situacijas, panaudojant analitines technikas – nugalėti rizikos faktorius;

- išplėsti požiūrius į pokyčius.

Turint omenyje verslumo ugdymą mokyklose, mokinių gebėjimai spręsti problemas turi būti nuolat skatinami ir ugdomi. Tai apima planavimo, sprendimų priėmimo, bendravimo savybių ugdymą ir pasiruošimą imtis atsakomybės. Tai iš esmės yra vadybinės kompetencijos.

Mokiniai nuolat turi ugdyti mokėjimo bendradarbiauti kompetenciją – mokytis imtis naujų pareigų ir t.t. Tai iš esmės yra socialinės srities kompetencijos.

Mokydamiesi mokymo įstaigose mokiniai turi puoselėti pasitikėjimą savimi ir motyvaciją įgyvendinti tikslus iki galo, mokytis kritiškai mąstyti, išsiugdyti norą ir galimybes autonomiškai mokytis. Tai iš esmės yra asmeninių savybių srities kompetencijos.

Mokiniai taip pat turi išmokti ir gebėti rodyti asmeninę iniciatyvą, aktyvumą ir kūrybiškumą, taip pat įgyvendindami idėjas, būti pasiruošę prisiimti tam tikrą riziką. Tai yra tipinės verslumo savybės.

Verslumo programa ugdymo procese gali būti:

- integruojama į Bendrąsias programas pagrindinio ir vidurinio ugdymo kontekste;
- integruojama tiek formaliajame, tiek neformaliame ugdyme;
- kaip atskira programa – taikoma organizuojant projektinius darbus;
- kuriamos mokomosios mokinių bendrovės.

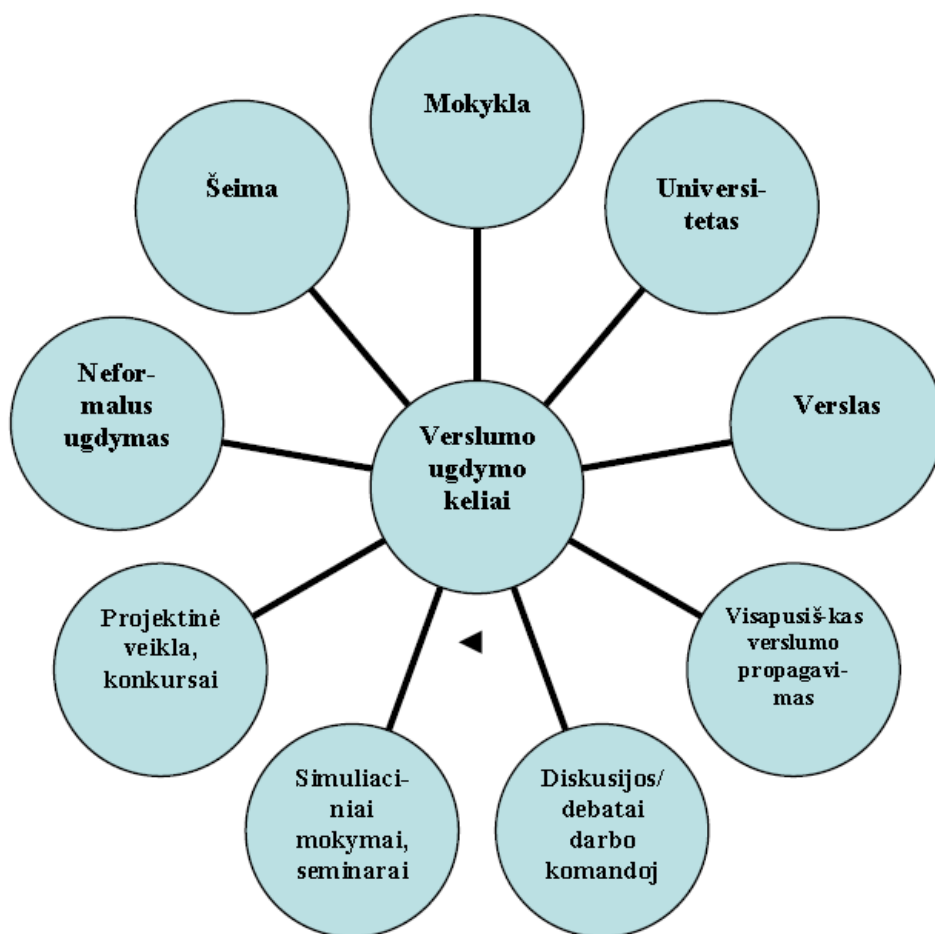
Visas asmenybės verslumo ugdymas turi būti nukreiptas į galutinį rezultatą – išugdyta asmenybė, gebanti savarankiškai ir atsakingai veikti. Ugdant verslumą gali būti pasiekti tokie rezultatai:

- Individo motyvacija ir atsakomybė už savo bendrųjų gebėjimų ugdymą.
- Kvalifikacijos įgijimas ir kėlimas.
- Persikvalifikavimas ir mokėjimas tai pritaikyti praktinėje veikloje, pvz. ieškantis darbo, dirbant pas darbdavį, įkuriant savo verslą.

Kitas labai svarbus momentas – kaip ugdyti verslumą. Žemiau esančiame paveiksle pateiktame modelyje matome kaip galima padėti ugdyti verslumą. Pagrindinis verslumo ugdymo metodas nurodytas aktyvus bendravimas ir bendradarbiavimas kontaktuojant tokiems veikėjams, kaip šeima, švietimo sistema (mokykla ir vėliau universitetas), verslo atstovams su neformaliuoju ugdymu. Verslumo ugdymo procese turėtų būti aktyviai naudojami visi neformaliojo ugdymo metodai – pradedant projektine veikla,

konkursais, verslo planų rašymu, simuliaciniais mokymais, aktyviomis diskusijomis tarp minėtų veikėjų, baigiant aktyviu verslumo propagavimu apskrityje.

Pastebėta, kad norint sukurti verslumo ugdymui palankią aplinką, reikalingi švietimo sistemos pokyčiai (svarbus sąmoningumo ugdymas, suteikiamų žinių kryptingumas, praktinis dalyvavimas, kūrybiškumo skatinimas), jaunimo organizacijų bendradarbiavimas su formaliojo švietimo, verslo atstovų interesais, aktyvi informacijos sklaida, palankūs finansiniai valstybinių institucijų instrumentai, sertifikuojama jaunimo organizacijų veikla, įteisintas jaunojo verslininko statusas, neorganizuoto/regionų jaunimo pritraukimas/mokymas ir t.t.

Paveikslas 3. Pagrindinės verslumo ugdymo galimybės

Ar galima išmokyti verslumo? Sutinkamos skirtingos nuomonės apie galimybę išmokyti verslumo. Vieni mano, kad vadybos studijos gali išmokyti techninių gebėjimų, bet negali įtakoti prigimtinių verslumo savybių. Verslumo mokymas yra neefektyvus, nes nėra charakteringų bruožų ir elgesio normų, kurios apibūdintų verslininką. Kiti mano, kad verslumo galima išmokyti arba bent jau galima padrąsinti imtis verslo. Žmonės gimsta su polinkiu verslumui, bet verslumo lygis bus aukštesnis, jeigu jie bus mokomi verslumo gebėjimų.

Per paskutiniuosius keletą metų buvo sukurta daug programų ir priemonių verslumo skatinimui ir ugdymui. Verslumo ugdymo procesas sąlyginai yra skirstomas į meną ir mokslą. Mokslo dalį, kuri apima funkcinis vadovavimo gebėjimus, galima mokyti ir ji gali būti sėkmingai išmokta. Tuo tarpu meno dalies, kuri apjungia kūrybingumo ir inovatyvumo savybes, negalima išmokyti. Tačiau reikia mokyti tiek meno, tiek mokslo dalis, nes vykstant mokymo procesui atstumas tarp šių verslumo sudedamųjų yra žymiai platesnis.

Mokyklos ir universitetai turi suvaidinti pagrindinį vaidmenį ugdant verslumo savybes nuo pat ankstyvojo amžiaus. Daugelis pedagogų moko loginio mąstymo. Tačiau verslumo ugdyme loginis mąstymas gali pateikti neteisingus ir neveikiančius atsakymus. Todėl reiktų pereiti nuo mokymo prie mokymosi, nes besimokantieji gali tikrai išmokti, kai jie įgyja gebėjimų mokymosi aplinkoje kiek galima artimesnėje realiam gyvenimui. Pedagogams šiuo tveju būtų keliamas iššūkis surasti inovatyvius mokymosi metodus, kurie atitiktų būsimų verslininkų poreikius. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD, 2005) atlikti tyrimai patvirtino, kad švietimas ir praktinis parengimas, apimantis ir nuolatinį mokymąsi, yra pagrindas verslumo didinimui.

Visgi, ikimokyklinio ir pagrindinio ugdymo sistemos užima reikšmingiausią vietą formuojant ir stiprinant jaunų žmonių vertybes, žinias, įgūdžius ir požiūrį. Jaunystėje sukaupia individo patirtis lemia jo tikėjimą, kuris tęsiasi visą žmogaus gyvenimą. Verslo žinios ir įgūdžiai gali būti įgyjami vėlesniuose gyvenimo perioduose (studijų metu, darbinėje veikloje). Tačiau polinkis į verslą bei verslininkui būdingas elgesys ir požiūris suformuojamas prieš universitetinių studijų laikotarpį. Mokinio–mokytojo–tėvų triada svarbi vystant individo asmenines savybes.

Ugdant verslumą mokyklų programose dėmesys turi būti skiriamas tiek procesui, tiek ir turiniui. Subalansuota ugdymo sistema jungia žinių įgijimą ir jų analizę. Mokyklų ugdymo programos turi lavinti individo kūrybinius, užduočių formulavimo bei įgyvendinimo ir kasdieninių problemų, su kuriomis susidorojama bendradarbiaujant su kitais žmonėmis, sprendimo gebėjimus. Svarbu skatinti verslininko, išsiskiriančio iš kitų visuomenės individų savo aktyviu elgesiu, teigiamą požiūrį į verslo karjerą. Verslumo ugdymas yra neatsiejamas nuo kompetencijos tobulinimo ir praktinio mokymo, formuojančio įpročius ir įgūdžius mokantis iš praeities veiklos bei siekiant ateities rezultatų.

Skiriami du požiūriai į verslumo ugdymą:

- jauni žmonės mokomi pradėti savo verslą;
- jie mokomi pasiryžimo priimti pokyčius bei riziką ir kitų asmeninių savybių, susijusių su verslininkyste.

Išskiriamos trys verslumo ugdymo kryptys:

- mokymas apie įmonę,
- mokymas įmonei,
- mokymasis įmonėje.

Pirmoji verslumo ugdymo kryptis, mokymasis apie įmonę, susijusi su pasitikėjimo kūrimu. Jos tikslas – mokyti įvairių įmonės kūrimo ir vadovavimo įmonei aspektų remiantis teorinėmis žiniomis. Čia turėtų būti įtraukti mokymai, kurie skatintų gebėjimų, įgūdžių ir vertybių ugdymą pradedant verslą, jį valdant, jam vadovaujant arba sėkmingai dirbant verslo įmonėje.

Antroji verslumo ugdymo kryptis, mokymas įmonei, susijusi su verslininko rengimu individualiai karjerai, turint tikslą padrašinti imtis savo verslo. Besimokantieji mokosi praktinių gebėjimų, reikalingų įkurti mažą įmonę ir jai vadovauti. Čia mokymai daugeliu atvejų apsiriboja verslo plano sukūrimu. Tai pats siauriausias verslumo pasireiškimas, nukreiptas į smulkaus verslo, dažniausia vieno asmens, kūrimą.

Trečioji kryptis, mokymasis įmonėje, daugeliu atvejų susijęs su vadovavimu įmonei ir nukreipta į augimo ir ateities verslo vystymo užtikrinimą. Verslo vadovavimo ir augimo programos taip pat ir gaminio vystymo bei marketingo kursai tinka šiai kryptčiai.

Tokie mokymai suteikia gebėjimus, žinias ir požiūrius, padedančius kurti savo ateitį ir spręsti savas problemas.

Sutinkamas ir platesnis požiūris apie verslumo ugdymo programų sudarymą. Išskiriamas „verslumo“ ugdymas ir „mažų įmonių savininkų“ ugdymas.

Verslumo ugdymo kryptis suteikia galimybę išsiaiškinti sąlygas, reikalingas naujos įmonės kūrimui, ir sužinoti įvairias teorijas, susijusias su sėkmingo verslo vystymu.

Mažų įmonių savininkų vystymo kryptis skirstoma į tris kategorijas. Pirmoji kategorija apibrėžiama kaip pasitikėjimo ugdymas, kuri diegiama vidurinėse mokyklose. Jos tikslas apmokyti asmenis, kurie jau turi pakankamai žinių apie verslą, tam, kad ateityje jie galėtų planuoti savo individualią karjerą. Antroji kategorija nukreipta į smulkaus verslo savininką. Krypties tikslas – suteikti praktinę pagalbą siekiantiems pereiti nuo tradicinio darbo prie savo verslo. Trečioji kategorija nukreipta į tęstinį smulkaus verslo mokymą ir skirta specialistų žinių atnaujinimui.

Ugdant verslumą labai svarbi atsakomybė tenka asmeniui, kuris vykdo šią veiklą. Svarbiausios pareigos ugdant verslumą yra:

- Būti nuolat pasirengusiam spręsti kitų problemas.

- Spręstinų problemų sąrašą nuolat atnaujinti.
- Problemas ir jų sprendimus fiksuoti raštiškai.
- Ryžtingai ir atkakliai veikti.
- Nesustoti pradėjus.
- Perduoti sėkmingo verslo žinias kitiems.

Mokant verslumo yra sudaromos galimybės:

- Mokyti planuoti.
- Bendrauti ir bendradarbiauti.
- Priimti sprendimus.
- Spręsti problemas.
- Mokyti dirbti komandoje.
- Geriau pažinti save.
- Būti ryžtingesniems.
- Pasitikėti savo jėgomis.
- Vystyti savo kūrybiškumą.

1.3. *Asmens vertybinės nuostatos ir gebėjimai.*

Kaip kiekvienas individas, apjungdamas savo įvairius talentus, turimą supratimą ir motyvaciją kūrybai, gali tapti „versliu“? Tam reikia:

- būti daugiau kūrybingu nei pasyviu;
- gebėti veikti nepriklausomai, nei būti priklausomu;
- žinoti kaip mokytis, nei tikėtis būti mokomu;
- būti versliu savo aplinkoje, negalvoti ir nesielgti kaip eiliniai darbuotojai ar klientai.

Manoma, kad ne kiekvienas gali pasižymėti verslumo kompetencijomis, tačiau šios kompetencijos gali būti ugdomos. Bendruoju požiūriu, asmuo, galintis būti versliu ir įgyti verslumo kompetenciją turi turėti ir/ arba išugdyti tokias vertybines nuostatas ir gebėjimus:

- Atsakomybė už savo veiksmus, rizikos prisiėmimas, idėjų įgyvendinimas.
- Tolerancija, gebėjimas sutarti komandoje, siekiant bendro tikslo.
- Siekis tobulėti ir keistis.
- Iniciatyvumas, aktyvumas, kūrybiškumas.
- Gebėjimas spręsti problemas, t.y. gebėjimai tokiose srityse kaip planavimas, sprendimų priėmimas, komunikavimas ir atsakomybės prisiėmimas.
- Gebėjimas užmegzti ryšius, įtraukti į veiklą skirtingų interesų asmenis, bendradarbiauti, dirbti komandoje, mokytis prisiimti naujus vaidmenis.
- Pasitikėjimas savimi, motyvacija veikti, kritiškai ir nepriklausomai mąstyti, gebėjimas ryžtingai ir savarankiškai mokytis.
- Asmeninės iniciatyvos rodymas, aktyvi ir kūrybinga veikla, pasiruošimas susidurti su rizika ir jos pasekmėmis įgyvendinant idėją.

Kitu požiūriu verslumui reikalingi gebėjimai yra skirstomi į:

- techninius gebėjimus, kurie apima rašytinę ir žodinę komunikaciją, techninius vadovavimo ir organizavimo gebėjimus;
- verslo vadybos gebėjimus, kurie apima planavimą, sprendimų priėmimą, marketingo ir finansų žinias;
- asmeninius verslumo gebėjimus, kurie apima vidinę kontrolę, inovacijas, rizikos valdymą.

Kokie gebėjimai daro didžiausią įtaką verslumui? Verslumo gebėjimais laikomi:

- Gebėjimas tikėti savo sėkme ir siekti užsibrėžtų tikslų (žiūrėjimas į ateitį, optimizmas, siekimas įvykdyti užduotis, energingumas, pasitikėjimas savimi, atkaklumas, atsidavimas darbui).
- Gebėjimas pačiam priimti sprendimus (noras būti nepriklausomam, turėjimas savo nuomonės, mokėjimas dirbti savarankiškai, netradicinių sprendimų pomėgis).

- Gebėjimas veikti kūrybiškai (naujų idėjų formulavimas, išradingumas, smalsumas, naujovių ir permainų pomėgis).
- Gebėjimas apskaičiuoti riziką (gebėjimas dirbti ir priimti sprendimus, neturint visapusiškos informacijos; savo galimybių įvertinimas, užsibrėžiant sunkius, bet pasiekiamus tikslus).
- Gebėjimas pasinaudoti gyvenimo duotomis galimybėmis (veržlumas ir ryžtingumas, tikėjimas, kad pats esi savo likimo kalvis).

Tuo pačiu yra išskiriamos ir verslumo gebėjimams ugdyti reikalingos žinios. Tai yra:

- Pagrindinės žinios apie problemų sprendimą, planavimą.
- Pagrindinės žinios apie socialinę, kultūrinę, ekonominę ir technologinę aplinką savo krašte, respublikoje, Europoje, pasaulyje.
- Pagrindinės žinios apie žmogaus teises galimybes keistis ir pozityviai keisti savo gyvenimą.
- Pagrindinės žinios apie šalies ūkį ir jo kaitos tendencijas.

Visgi, šiandieninė ir ateities verslo aplinka reikalauja mokymo procesą koncentruoti į šių individualių gebėjimų ugdymą:

- savikontrolę;
- klausymo gebėjimus;
- drąsą prisiimant pastangas;
- susidorojimą su nesėkmėmis;
- kritinius analizavimo gebėjimus;
- problemų sprendimo gebėjimus;
- sisteminių mąstymą;
- planavimą;
- organizavimą;
- sprendimo priėmimo gebėjimus;
- pokyčių valdymo gebėjimus;

- toleranciją;
- kantrumą;
- prieštaravimų įveikimo gebėjimus;
- komandinio darbo gebėjimus;
- bendradarbiavimo gebėjimus;
- pristatymo gebėjimus.

Verslumas yra viena iš žmogaus kompetencijų, kuri bene labiausiai pasitarnauja asmenybės personalizacijai, skatindama jos saviraišką kasdieniame gyvenime. Kadangi verslumas pasireiškia tik veikloje, visas asmenybės verslumo ugdymas turi būti nukreiptas į galutinį rezultatą – išugdyti asmenybę, gebančią savarankiškai ir atsakingai veikti. Šiai veiklai organizuoti tinka visi aktyvūs mokymo metodai, kaip:

- Modeliavimas. Tai gali būti tiek kompiuteriniai, tiek konkrečių situacijų modeliavimai, kurie skatina aktyviai veikti.
- Darbas, pasiskirsčius vaidmenimis. Atliekant užduotis pasiskirsčius vaidmenimis, labiau įsigilinama į situaciją, geriau išmokstama medžiaga, aktyviau reiškiamas savo nuomonė ir ji argumentuojama.
- Tyrimai. Situacijų tyrimai verčia analizuoti, sisteminti informaciją, daryti išvadas.
- Pristatymai. Atliktų darbų pristatymas įpareigoja bet kokį darbą atlikti kruopščiau, parodo, ar darbas ką nors sudomino, ar jis mažai kam rūpi.
- Vaidinimas. Vaidinimas, kaip žaidimo rūšis leidžia į aktyvią veiklą įtraukti ir mažiau aktyvius ir mažai motyvuotus.
- Diskusija ir debatai. Tai labai geras būdas reikšti nuomonę, ją argumentuoti, mokytis išklaudyti, daryti įtaką kitiems.
- Kolektyvinis idėjų svarstymas. Šis metodas moko nešališkumo, skaidrumo, parodo kuo svarbi nuomonių įvairovė.
- Atvejų analizė. Parenkant visiems įdomius atvejus ir juos analizuojant visuomet kyla susidomėjimas, daromos išvados, išauga aktyvumas.

- Vaizdinė medžiaga. Kad ir kokia būtų įdomi dalomoji medžiaga ar pasakojimai, jie nusibosta, tad vaizdinė medžiaga tampa priimtinesnė, ji lengviau analizuojama.
- Interviu. Mokėti bendrauti, užkalbinti žmogų, jį apklausti yra sudėtinga daugeliui, tad interviu padeda šią savybę ugdyti.
- Darbas grupėje. Dirbant grupėje ugdomas bendravimo, bendradarbiavimo savybės, išryškėja, kam nelengva pritapti prie komandos.
- Ekskursijos į įmones, organizacijas, universitetus ir pan. Atliekant projektus arba mokant sudėtingesnių dalykų, ekskursijos padeda pamatyti realiai egzistuojančius dalykus. Tai padeda teoriją susieti su praktika.

1.4. *Verslaus žmogaus charakteristika.*

Verslumas, tai – įgimtos ir įgytos žmogaus savybės. Tai yra:

1. Tikėjimas savo sėkme ir užsibrėžtų tikslų siekimas:

- žiūrėjimas į ateitį;
- optimizmas;
- siekimas įvykdyti užduotis;
- energingumas;
- pasitikėjimas savimi;
- atkaklumas;
- atsidavimas darbui.

2. Noras būti nepriklausomam:

- turėjimas savo nuomonės;
- gebėjimas pačiam priimti sprendimus;
- mokėjimas dirbti savarankiškai;
- netradicinių sprendimų pomėgis.

3. Kūrybingumas:

- sugebėjimas formuluoti naujas idėjas;
- išradingumas;
- smalsumas;
- naujovių ir permainų pomėgis.

4. Apskaičiuota rizika:

- gebėjimas dirbti ir priimti sprendimus, neturint visapusiškos informacijos;
- savo galimybių įvertinimas, užsibrėžiant sunkius, bet pasiekiamus tikslus.

5. Veržlumas ir ryžtingumas:

- sugebėjimas pasinaudoti gyvenimo duotomis galimybėmis;
- tikėjimas, kad pats esi savo likimo kalvis.

Šie gebėjimai reikalingi verslininkams. Tačiau jie taip pat reikalingi kiekvienam, kad būtų galima sėkmingai vadovauti sau, norint įsidarbinti konkurencinėje darbo rinkoje, stengiantis išlaikyti turimą darbo vietą, susikuriant sau darbo vietą įkuriant verslą.

Įvairiuose šaltiniuose yra minima daug ir skirtingų verslumo kompetencijų. Dažniausiai verslumo kompetencijomis laikoma – tikėjimas savo sėkme ir siekimas užsibrėžtų tikslų.

Žiūrint plačiau, išskiriamos tokios verslaus žmogaus savybės:

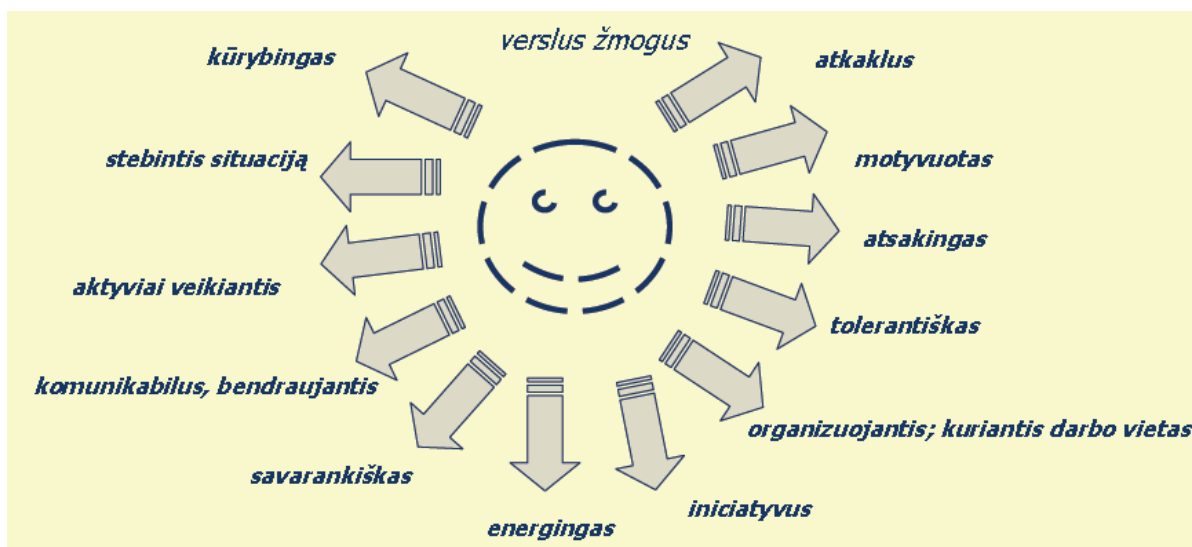
- Siekiantis užduočių įvykdymo ir gerų rezultatų.
- Energingas, pasitikintis savimi.
- Atkaklus ir atsidavęs savo darbui.
- Turintis norą būti nepriklausomu.
- Gebantis pats priimti sprendimus.
- Mokantis reikšti savo nuomonę,
- Sugebantis dirbti savarankiškai.
- Mėgstantis netradicinius sprendimus.
- Pasižymintis ryžtingumu ir kūrybingumu.

Kitu požiūriu pagrindinės verslumo savybės yra tokios, kaip:

- Savęs motyvacija.
- Savęs vertinimas.
- Pasitikėjimo įgijimas.
- Darbo komandoje įgūdžių įgijimas.
- Bendravimo įgūdžių įgijimas.
- Lankstumo įgijimas.
- Nebijojimas rizikuoti.
- Išmokimas susidoroti su nesėkme.

Išradingumas, naujovių ir pasikeitimų pomėgis, idėjų gausa, apskaičiuotas rizikavimas, gebėjimas dirbti ir priimti sprendimus neturint pilnai surinktos informacijos, savo galimybių įvertinimas, nusistatant sunkius bet pasiekiamus tikslus – tai savybės laikomos verslumo kompetencijomis. Taip pat verslaus žmogaus charakteristikomis laikomas: veržlumas ir ryžtingumas, gebėjimas pasinaudoti gyvenimo duotomis galimybėmis nekreipiant dėmesio į likimą, ir sėkmę susikuriant sau pačiam, tikint, kad pats esi savo likimo kalvis. Visos šios savybės tarpusavyje tampriai susijusios – viena kitą papildo ir stiprina.

Dažniausiai išskiriamos verslaus žmogaus savybės yra pateiktos paveiksle žemiau.

Paveikslas 4. Verslaus žmogaus savybių rinkinys

TEMOS BENDRAAUTORIUS: PRAKTIKA

UAB „Personalo sprendimai“

Neringa Sabeckienė

DARBUOTOJŲ ATRANKA

www.personalosprendimai.com

UAB „Personalo sprendimai“ – tai organizacija teikianti išorinę personalo valdymo paslaugą didelėms ir vidutinėms Lietuvos įmonėms. Mūsų pagrindinis tikslas - surasti įmonei personalo valdymo praktinius sprendimus, kurie visapusiškai tobulintų žmogiškųjų išteklių vadybą ir kurtų didžiausią vertę organizacijai. UAB „Personalo sprendimai“ vykdo darbuotojų paiešką ir atranką, atlieka psichologinius asmenybinius testus, diegia įmonei pritaikytas atlygio ir motyvacijos sistemas, atlieka darbuotojų veiklos vertinimus, tyrimus. Kompanijos veikla paremta ilgalaikę, lanksčia partneryste, kuri duoda įmonei norimus rezultatus.

Pradedant naujus projektus ar kuriant naujas įmones, būtina suplanuoti ir numatyti žmogiškuosius išteklius. Jeigu gamybinėse įmonėse didžiąją įmonės kaštų dalį sudaro įrengimai ir technologijos, tai prekybinėse ar paslaugas teikiančiose įmonėse, personalo kaštai sudaro didžiąją įmonės sanaudų dalį. Todėl personalas, jo kokybinis lygis - ypatingai svarbu kuriant sėkmingą verslą.

Visi pripažįsta, kad darbuotojai yra didžiausias įmonių turtas. Jų kompetencija, požiūris ir atsidavimas siekiamiems rezultatams lemia sėkmingą įmonės darbą. Todėl teisingai parinkti darbuotojai, garantuos įvykdytas užduotis, motyvuotą komandą bei pasiektus įmonės tikslus.

Norint atrinkti tinkamą darbuotoją, pirmiausiai reikia numatyti jo funkcijas, jam keliamus tikslus, užduotis bei atsakomybes. Labai svarbu būsimo darbuotojo asmeninių savybių atitikimas įmonės veiklos specifikai ir įmonės kultūrai.

Kaip pavyzdį panagrinėsime statybos projektų vadovo atranką.

Statybinė organizacija, vykdanči stambių komercinių objektų projektavimo ir statybos darbus, išanalizavusi esamų darbuotojų krūvius, naujų projektų kiekį bei sudėtingumą, nusprendė priimti į darbą *statybos projektų vadovą*.

Prieš pradėdant vykdyti reikiamo kandidato paiešką ir atranką, pirmiausiai reikia nusistatyti, koks yra tinkamas kandidatas, t.y. kokios asmeninės savybės, įgūdžiai ir patirtys reikalingi būsimam darbuotojui. Tinkamiausio kandidato vaizdas gaunamas išanalizavus būsimo darbo pobūdį, darbinę aplinką, įmonės veiklos ir vertybių sistemos subtilybes.

Mūsų nagrinėjama įmonė – tai penkerius metus sėkmingai dirbanti projektavimo ir statybos darbus atliekanti įmonė. Įmonėje dirba 25 darbuotojai: direktorius, administratorė, projektuotojai, statybos projektų vadovai bei darbininkai. Pagrindinės statybos projektų vadovo darbo funkcijos:

- planuoti ir koordinuoti statybos objekto procesus;
- sudaryti projekto biudžetą ir kontroliuoti jo vykdymą;
- dalyvauti derybose su užsakovais ir subrangovais, derinti su jais visus einamuosius klausimus;
- organizuoti projekto dalių vadovų, inžinierių, subrangovų darbą, skirstyti užduotis, vykdyti užduočių atlikimo kontrolę;
- atlikti projekto vykdymo priežiūrą pagal nustatytus reikalavimus.

Pokalbio metu su direktoriumi sužinojome reikalavimus kandidatui, išsilavinimą, reikiamus kvalifikacinius pažymėjimus, reikiamas patirtis, reikalingų asmeninių savybių visumą. Gavome bendrus reikalavimus iš įmonės vadovo:

- aukštasis statybų inžinieriaus išsilavinimas;
- bent dviejų metų patirtis valdant statybų projektus;
- kvalifikacijos atestatas, suteikiantis teisę eiti statinio projektų vadovo pareigas;
- puikūs planavimo ir darbo organizavimo įgūdžiai;
- vairuotojo pažymėjimas.

Gavus pilną informaciją apie darbo pobūdį, profesinių ir asmeninių kompetencijų reikalavimus

kandidatui, sudaromas tinkamiausio kandidato aprašas.

Kad sudarytume teisingą kandidato aprašą, turime įsivertinti ir nusistatyti tai pareigybei reikiamas kompetencijas.

Kas yra kompetencija? Kompetencija yra žmonių žinių, įgūdžių, patirties, motyvacijos, asmeninių savybių visuma išreikšta elgesiu ir susijusi su sėkminga veikla.

Paveikslas 5. Kompetencija – tai elgesio išraiška

Asmeninės savybės – tai įgimtų arba įgytų asmeninių bruožų visuma, pavyzdžiui komunikabilumas, įtakojimas, analitiškumas, empatija ir pan. Asmeninės savybės, kurios yra įgimtos, jos daug lengviau vystomos ir tobulinamos. Todėl renkantis profesiją, būtina atkreipti dėmesį į labiau išreikštas (įgimtas) asmenines savybes. Jau besimokydami mokykloje mokiniai gali pastebėti savo gabumus ir polinkį tam tikriems dalykams - vieniems geriau sekasi analizuoti, kitiems kurti, tretiems organizuoti ir pan.

Motyvacija – tai tam tikra individo elgsena ar tikslinga veikla, skatinama įvairių motyvų. Motyvuojantys veiksniai kiekvienam darbuotojui gali būti labai skirtingi. Vienus motyvuoja pats darbas, iššūkiai, savirealizacija, kitiems - vadovas, komanda, darbo aplinka, tretiems - finansinis arba psichologinis įvertinimas. Bet dažniausiai darbuotojus motyvuoja ne vienas kuris veiksnys, bet visuma motyvuojančių priemonių. Todėl įmonės vadovai turi labai gerai įvertinti darbuotojų poreikius ir norus, ir parinkti efektyviausiai tinkančius jų įmonės darbuotojams.

Kandidato patirtis – labai svarbus komponentas vertinant kompetenciją. Tai ne tik darbo patirtis,

bet ir gyvenimo patirtis. Be to patirtis gali būti ne tik naudinga, bet ir žalinga. Ir vertinant kandidato patirtį reikia labai giliai išanalizuoti kandidato nuostatas į praities situacijas.

Darbo įgūdžiai susiformuoja laike, atliekant keletą kartų tą patį veiksmą. Patirtis ir įgūdžiai visada eina šalia. Kuo geresni darbuotojo įgūdžiai, tuo našesnis jo darbas.

Žinios - tai bendras išsilavinimas ir specialios žinios, kad teisingai atlikti darbą. Kiekvienas darbas ar projektas reikalauja skirtingų arba papildomų žinių. Keičiantis technologijoms, vykstant įmonės procesų tobulinimams, darbuotojai privalo tobulėti ir gauti naujas žinias. Todėl darbuotojų ugdymas įmonėse vyksta pastoviai, parenkamos reikiamos programos, sudaromi mokymo planai.

Kompetencijas skirstome pagal pareigybių sudėtingumą. 2 - ame paveiksle pateiktos kompetencijų rūšys – t.y. profesinės, bendrosios ir vadovavimo.

Paveikslas 6. Kompetencijų grupės

Darbuotojams ir specialistams priskiriamos tik profesinės ir bendrosios kompetencijos, o vadovams papildomai pridedamos lyderystės ir vadovavimo kompetencijos.

Mūsų atrankos atveju, *profesines kompetencijas* gali įvertinti tik statybų ekspertas, dažniausiai tai būna įmonės aukšto lygio specialistas arba vadovas. Profesines kompetencijas įmonė pamatuoja atrankos pokalbio metu arba prieš pokalbį duodami kandidatams užpildyti iš anksto paruoštus klausimynus. Kandidatų atsakymai parodo jų turimas žinias ir kvalifikacijos lygį. Profesines kompetencijas taip pat turi patvirtinti reikiama tai pareigybei sertifikatai ar diplomai.

Bendrosios kompetencijos – tai kompetencijų visuma, kurios išskiriamos kiekvienai įmonei ir

pareigybei skirtingos. Mūsų atveju pagrindines kompetencijas nurodė įmonės vadovas – tai darbo planavimas ir organizavimas, bendradarbiavimas, rezultato siekimas, komunikacija, grįžtamasis ryšys, kūrybiškumas, loginis mąstymas.

Šiai pareigybei būtina išskirti ir matuoti *vadovavimo ir lyderystės kompetencijas*, nes statybos projektų vadovas vadovauja projekto eigai bei tiesiogiai vadovauja darbus atliekantiems darbuotojams. Vadovavimo kompetencijos – tai užduočių delegavimas, darbuotojų motyvavimas, darbuotojų darbo organizavimas ir kontrolė, asmeninis efektyvumas, empatija, gebėjimas įtakoti.

Bendrąsias ir vadovavimo kompetencijas vien pokalbio metu labai sunku įvertinti, nes kandidatai pristatydami save linkę pervertinti ir gražiau pateikti, nei iš tikrųjų yra. Todėl atrankos metu naudojami įvairūs psichologiniai testai bei modeliuojamos darbinės situacijos, kurių metu kandidatai turi rasti teisingus sprendimus. Lietuvoje galima naudoti tik oficialiai patvirtintus ir adaptuotus psichologinius testus. Taip pat svarbu, kad testo rezultatų interpretaciją vykdytu specialistas (psichologas), kuris turi reikiamą išsislavinimą. Neteisinga interpretacija gali suklaidinti ne tik įmonę, bet ir padaryti nepataisomos žalos kandidatams. Bet vertinant kompetencijas plačiai naudojami ir paprastesni, visiems prieinami testai. Pavyzdžiui, nusistatyti gebėjimą klausyti arba darbinės motyvacijos sritis gali kiekvienas kandidatas. Testo klausimai nesudėtingi, o atsakymai gaunami iš karto.

Šios medžiagos pabaigoje yra pateikiamas motyvacijos darbe testas, savikontrolės testas bei klausyimosi testas.

Vykdydami kandidatų paiešką pirmiausiai atrinkome tuos kandidatus, kurie atitiko profesinių kompetencijų reikalavimus, t.y. turėjo reikiamą patirtį statybų srityje, reikiamus sertifikatus, išsilašinimą bei vairuotojo pažymėjimą. Po pirminės atrankos turėjome 8 kandidatus. Toliau vyko antras etapas – asmeninis pokalbis su kiekvienu kandidatu. Šio pokalbio metu vertinome asmeninę patirtį, nuveiktus darbus, pasiektus rezultatus. Taip pat analizavome, koks kandidato darbo organizavimo stilius, vadovavimo būdas bei asmeninis rezultatų siekimo potencialas. Taip pat vertinamos bendravimo, informacijos pateikimo, pozityvumo, gebėjimo susitarti kompetencijos. Galiausiai atrenkami trys kandidatai, kurie atitinka įmonės direktoriaus reikalavimus, bet jų bendrosios ir lyderystės kompetencijos visų skirtingos. Trečiame etape vykdomas visų trijų kandidatų psichologinis testavimas. Testų metu įvertinamos asmeninės kompetencijos, kandidatų galimybės bei potencialas bei asmeniniai bruožai, kuriuos pokalbio metu sunku įvertinti.

Paskutinis etapas – tai įmonės vadovo pokalbis su visais trimis kandidatais. Vadovui pateikiamos psichologinių tyrimų ataskaitos, bei atrankos specialistų rekomendacijos. Įmonės vadovas nusprendžia ir pasirenka tinkamiausią kandidatą.

Šioje atrankoje buvo pasirinktas tas kandidatas, kurio *lyderystės, įtakojimo, darbuotojų motyvacijos ir darbo organizavimo kompetencijos* buvo stipriausios. Įmonės vadovas pasirinko komandos narį lyderį, kuris sugeba paskui save vesti komandą ir tuo pačiu sukontroliuoti jų darbus. Mažesnis dėmesys buvo kreipiamas į bendravimo įgūdžius, analitinį mąstymą ir kūrybiškumą.

Atrankos metu įmonė turi rinktis ne geriausią darbuotoją, o jai tinkamiausią darbuotoją.

Skiltyje „[Geroji patirtis ir pamokos](#)“ rasite įvairių įrankių, kurie buvo taikomi tinkamo darbuotojo atrankai. Šie įrankiai taip pat gali būti taikomi ir vykdant verslumo ugdymo veiklas bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo įstaigose.

2. Mokyklos vaidmuo verslumo ugdyme.

Vaikystėje sukaupia patirtis žmogų lydi per visą gyvenimą. Tą patį galėtume pasakyti ir apie verslumo patirtį, bei išugdytus gebėjimus. Tuomet tampa aišku, kad norėdami turėti Lietuvoje verslių žmonių, turėtume juos ugdyti, bei lavinti jų prigimtinius gebėjimus nuo pat pirmosios švietimo grandies t.y. verslumo gebėjimai, kompetencijos turėtų būti pradėdami ugdyti ikimokyklinėse įstaigose ir tas ugdymas turėtų tęstis visų tipų mokyklose. Taigi, mokykla turėtų sudėti tvirtus pamatus būsimam verslios visuomenės piliečiui, kad jis tyrėtų žinių, išmanymo ir patirties būti sėkmingu verslininku.

2.1. Šiuolaikinės mokyklos misija

Eilę metų mokyklos tikslas buvo suteikti mokiniui pagrindinių žinių visuose mokomuosiuose dalykuose: kalbose, matematikoje, fizikoje, chemijoje ir panašiai. Geri valstybinių egzaminų rezultatai, aukštas įstojimo į aukštąsias mokyklas procentas dar ir dabar yra geros mokyklos rodiklis ir aukštos vietos reitingų lentelėje garantas. Įvertinant tokią situaciją, mokyklai, norinčiai sėkmingai ugdyti mokinių verslumą, reikia įsivesti discipliną, pavyzdžiui, verslumo pamoką ir joje mokiniams suteikti pagrindinių žinių apie verslą, jų žinias patikrinti egzamino metu ir pagal didesnę nei įprasta įstojančiųjų skaičių į specialybes susijusias su verslu, nustatyti kaip „gerai“ mokykla ugdo būsimą verslios visuomenės pilietį. Tik kyla klausimas ar šie įprasti rodikliai, tikrai garantuos tinkamą mokinių verslumo ugdymą?

Ferguson (2003) teigia, kad ugdymo sistema, vertinanti žmonių įgūdžius, demonstruojamus fundamentalių dalykų srityje, o ne jų gebėjimą studijuoti ateityje ir konstruktyviai bendradarbiauti, turi būti pripažinta neracionalia. Remdamasi šiuo teiginiu, matome, kad šiuolaikinės mokyklos misija yra subalansuoti ugdymo turinį taip, kad ugdymo programa jungtų žinių įgijimą, praktinį jų pritaikymą ir gebėjimą sukaupią patirtį analizuoti. Neatsiejamai šiuolaikinės mokyklos misija yra susijusi su Švietimo ministerijos misija. Švietimo ir mokslo ministerijos (ŠMM) misija visuotinio ekonominio raštingumo ir

verslumo ugdymo srityje yra sudaryti sąlygas ir prielaidas besimokančiam jaunimui išsiugdyti vertybes, gebėjimus, įgyti verslo ir ekonominių žinių pradmenis, padėsiančius jam tapti aktyviu ekonominės veiklos dalyviu bei demokratinės visuomenės kūrėju. Nuosekliai įgyvendinti priemonės, kurios sudarytų sąlygas ir užtikrintų visų bendrojo lavinimo mokyklų bendruomenių įvairiapusišką ir kokybišką įsitraukimą į visuotinio ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymą. ŠMM, įgyvendindama visuotinio ekonominio raštingumo ir verslumo strategiją, bendradarbiauja ir derina bendrus žingsnius su kitomis ministerijomis (pirmiausia Socialinės apsaugos ir Ūkio ministerijomis) ir kitomis suinteresuotomis institucijomis, nevyriausybinėmis organizacijomis, socialiniais partneriais, užtikrina, kad priimami nutarimai atitiktų Lietuvos Respublikos Vyriausybės ilgalaikės strategijos nuostatas ir tikslus bei Europos Sąjungos direktyvas.

Švietimo sistemos misiją verslumo ugdymo procese gali puikiai iliustruoti žemiau pateiktas pavyzdys:

Lentelė 2. Šiuolaikinės mokyklos misija. Gerosios patirties pavyzdys

TEMOS BENDRAAUTORIUS: PRAKTIKA	
Lietuvos verslo konfederacija Redita Strumilaitė	
<div style="display: flex; align-items: center; justify-content: space-between;"> <div style="font-size: 24px; font-weight: bold; line-height: 1;">LIETUVOS VERSLO KONFEDERACIJA</div> </div>	<p>Lietuvos verslo konfederacija – didžiausia paslaugų, prekybos ir aukštųjų technologijų įmones vienijanti verslo organizacija, kurianti palankią teisinę bazę ir aplinką nacionalinio verslo plėtrai. Konfederacija yra tarptautinių prekybos rūmų ICC oficialus atstovas Lietuvoje. Organizacija atstovauja daugiau nei 1500 šalies įmonių ir 19 verslo asociacijų. Konfederacijos nariai sukuria apie 20 proc. viso Lietuvos BVP.</p>
<p style="text-align: center;"><i>Verslumo ir tolerancijos projektas „Žmogus tarp žmonių“ mokyklose</i></p> <p>Lietuvos verslo konfederacija įgyvendina Europos struktūrinių fondų iš dalies finansuojamą projektą „Žmogus tarp žmonių“. Šiame projekte dalyvauja devynios gimnazijos iš visos Lietuvos. Projekto tikslas – skatinti į ugdymo procesą įtraukti ne tik mokytojus ir moksleivius, bet ir tėvus, taip stiprinant šeimos narių ir mokyklos ryšį. Tėvai ir mokytojai buvo apmokomi inovatyvių mokymo metodų ir būdų. Pasitelkus jaunimo organizacijas buvo siekiama užkirsti kelią patyčioms ir diskriminacijai</p>	

mokykloje, mažinama socialinė atskirtis, skatinamas mokinių verslumas.

"Žmogus tarp žmonių" - naujas požiūris į mokslo sistemą

"Žmogus tarp žmonių" - tai Lietuvos konfederacijos organizuojama iniciatyva, skatinanti jaunimo verslumą bei tarpusavio toleranciją. Ši iniciatyva ypatinga tuo, kad jungia ne tik mokytojus, moksleivius, bet ir jų tėvelius, taip stiprindama šeimos narių ir mokyklos ryšį. Projektas "Žmogus tarp žmonių" susideda iš dvejų dalių: inovatyvių mokymų mokytojams bei vasaros stovyklų "Jaunieji startuoliai". Padedant jaunimo organizacijoms, siekiama mažinti diskriminaciją mokykloje ir plėtoti verslo kūrimo galimybes mokinių tarpe. Vienas iš svarbiausių iniciatyvos ypatumų - neformalaus, netradicinio mokymo taikymas, ugdant praktikas moksleivių ir mokytojų žinias.

Unikali stovykla - "Jaunieji startuoliai"

Keturių savaitių vasaros stovykla "Jaunieji startuoliai" sulaukė labai didelio moksleivių, tėvų ir mokytojų dėmesio. Lietuvos verslo konfederacija kartu su KTU gimnazija, Jaunimo Verslo Klubu bei Nacionaline Moksleivių akademija surengė 4 sesijų neformalaus ugdymo stovyklas. Stovyklų metu buvo lavinami moksleivių, mokytojų bei tėvų verslumo įgūdžiai, pasitikėjimas savimi, tarpusavio bendradarbiavimas bei kritinis mąstymas.

2011 metai stovykla vyko Vilkaviškio rajone, šalia Vištyčio ežero, kempinge "Pušėlė". Keturias savaites trukusioje, keturių sesijų stovykloje, padedant nuo birželio 26 dienos ir baigiant liepos 24 d., sudalyvavo virš dviejų šimtų dalyvių, atstovavusių skirtingoms mokykloms bei miestams.

Stovykloje dalyvavo moksleiviai iš šių gimnazijų: Klaipėdos Vytauto Didžiojo gimnazija, Šiaulių Universiteto gimnazija, Telšių Žemaitės gimnazija, Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija, Utenos Adolfo Šapokos gimnazija, Tauragės „Versmės“ gimnazija, Alytaus Šv. Benedikto gimnazija bei Kauno Technologijos Universiteto gimnazija. Be mokinių, "Jaunųjų startuolių" renginius bei užsiėmimus aktyviai lankė juos lydintys tėvai ir mokytojai.

Į stovyklas pateko moksleiviai, geriausiai pasirodę savo mokyklų surengtuose atrankos konkursuose. Vaikų žinios buvo tikrinamos probleminių klausimynų turnyruose. Juose buvo siekiama paskatinti moksleivius pažvelgti į ekonominio, ekologinio bei energetinio pobūdžio tematika parengtas užduotis įvairiais rakursais ir pateikti apgalvotus problemos sprendimo būdus.

Stovykla apėmė keturias dalyvių pamainas po septynias dienas. Per mėnesio laikotarpį buvo suorganizuoti įvairiausi užsiėmimai, kurie skyrėsi temomis bei formatu. Stovyklų dalyviai turėjo unikalią galimybę betarpiškai bendrauti su projekto svečiais: V. Mikalajūnu, vienu iš žurnalo "Investuok" leidėjų, supažindinusių su investavimu, advokatu Ryčiu Jokubausku, pasakojusiu apie NVO koncepcija.

Dalyviams labai įsiminė KTU gimnazijos direktoriaus Bronislovo Burgio organizuotas užsiėmimas "Muzika, poezija ir matematika", kuris išsiskyrė ne tik savo originalumu, bet ir prizais stovyklos dalyviams.

Stovyklą aplankė ir Vištyčio miestelio klebonas, supažindinęs stovyklos dalyvius su savo profesijos ypatumas, iškėlęs vertybių būtinumo klausimą kiekvieno žmogaus gyvenime. Asmenine patirtimi sutiko pasidalinti ir kempingo "Pušelė" savininkas Vidas Venckevičius.

Be minėtų svečių, "Jaunieji startuoluose" lankėsi Jaunimo Verslo Klubu atstovai S.Simonaitytė bei E. Damauskas, vedę tokius užėmimus, kaip: „Idėjų paieška ir žinių pritaikymas“, „Kaip pradėti savo verslą“, „Iš kur gauti pinigų“, „Mano hobis – mano verslas“ ir kt. Juose buvo siekiama ugdyti net tik verslumo bet ir kalbėjimo įgūdžius, pasitelkiant įvairias užduotas ir organizuotus debatus.

Lygiagrečiai su kitais užsiėmimais, seminarais visos stovyklos metu vyko didžiausias simuliacinis žaidimas, imitavęs valstybės gyvenimą. "Vištyčio respublikos" pavadinimą gavęs verslumo žaidimas suskirstė imitacinės valstybės gyventojus į įvairias profesijas: politikus, verslininkus, lobistus, advokatus, policininkus, dainininkus, žurnalistus, nusikaltėlius ir kt. Žaidimo pradžioje kiekvienas dalyvis gavo 300 pinigų, gavusių vištyčių vardą, kuriuos investuodavo ar kitaip panaudodavo. Pagrindinis "Vištyčio respublikos" tikslas - įvairiais būdais užsidirbti kuo daugiau pinigų. Organizatorius nuolatos stebindavo moksleivių šmaikštumas ir originalumas. Stovykloje buvo apmokestinami dušai, teikiamos būrimo masažų paslaugos, buvo galima lankyti gitaros pamokas, mokytis Salsos ir kitų šokių. Jaunieji verslininkai sugalvojo net "pusryčių į lovą" paslaugą, kuria mielai naudojosi mokytojos.

Tiek pinigų rinkimas, tiek aktyvus visuomeninis gyvenimas buvo neatskiriama "Vištyčio respublikos" dalis. Stovykloje veikė "nusikaltėlių" grupuotės, kurios pasisavinusios svetimą turtą prašė išpirkos, įvyko keli moksleivių suorganizuoti teismai, savo pasiruošimu nustebinę stovyklos organizatorius.

Per keturias savaites "Vištyčio Respublika" visiškai susiformavo ir turėjo ne tik įvairių profesijų piliečius, valiutą, bet ir himną, herbą, vėliavą, pašto ženklus, konstituciją. Respublikoje veikė aktyvūs protestantai, klijavę plakatus visoje stovykloje, žurnalistai kiekvieną vakarą transliavę žinias.

Anot KTU gimnazijos direktoriaus dr. B. Burgio, ši stovykla yra nepaprastai svarbi vieta suteikianti galimybę save išbandyti imituojamoje verslo aplinkoje. „Seniai svajojau, kad atsirastų galimybė visiems išeiti iš įprastinių rulių ir pažinti vieniems kitus iš naujo. Tikiu, kad po stovyklos per mokslo metus visiems bendrauti bus lengviau,“ – teigė B.Burgis.

Stovykloje buvo organizuojami ne tik ekonominį išprusimą lavinantys užsiėmimai, bet ir

Nacionalinės Moksleivių Akademijos rengti komandiniai susipažinimo žaidimai, orientacinis. Vaikus ypatingai sujaudino estų filmo "Klasė" peržiūra, kuri privertė susimąstyti bei atvirai diskutuoti apie patyčias, tolerancijos stygių Lietuvos mokyklose.

Svarbu paminėti ir tai, kad į stovyklos į veiklą aktyviai įsitraukė ne tik vaikai, bet ir tėveliai, mokytojai. Jie galėjo stebėti, kaip visai kitokioje aplinkoje atsiskleidžia vaikų talentai ir sugebėjimai. Mokytojų indėlis stovykloje buvo labai svarbus ir reikalingas. Jie rengė etnines vakarones, organizavo talentų vakarus, olimpiadas ir net aitvarų meistravimo pamokas.

Baigiantis stovyklai iš vaikų atsiliepmų ir šypsenų buvo galima neabejoti, kad vienas iš "Jaunųjų startuolių" uždavinių - skatinti tarpusavio bendradarbiavimą, pasiektas. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministras Gintaras Steponavičius sakė, kad tokios stovyklos kaip ši yra labai reikalingos Lietuvai. Anot G. Steponavičiaus, tokia stovykla - šansas moksleiviams atrasti savo gabumus ir talentus, o jau atradusiems – dar labiau juos tobulinti. "Tikiu, kad stovykla sudomino verslu, kaip galimybe plėtoti savo karjerą ne vieną jos dalyvį ir labai tikiuosi, kad šie dalyviai apsispręs verslą pradėti būtent Lietuvoje“.

Pasak Reditos Strumylaitės, Lietuvos verslo konfederacijos projektų direktorės, konfederacija yra suinteresuota, kad vaikai turėtų kuo daugiau verslumo įgūdžių ir galėtų ateityje patys sau susikurti darbo vietą, taip mažindami emigrantų gretas.

Inovatyvios pamokos mokytojams

Kita projekto "Žmogus tarp žmonių" dalis - inovatyvios pamokos mokytojams. 2011 metais gegužės 5, 6 dienomis ir 2012 metai vasario 9, 10 dienomis buvo skiriamas dėmesys mokytojų lavinimui.

Mokytojai klausėsi lektorių - ekspertų paskaitų, buvo supažindinami su inovatyviomis, efektyvesnėmis mokymo metodikomis atskirose dalykų srityse. Visi dalykų mokytojai užsiėmimų metu ugdė kompetenciją kovojant su diskriminacija bei patyčiomis mokyklose.

Pasibaigus "Žmogus tarp žmonių" projektui mokytojai turės įgytas žinias pritaikyti praktikoje ir ne mažiau nei kartą per mokslo metus rengti specialius užsiėmimus, kuriuose dalyvaus tėvai, vaikai ir kitų dalykų mokytojai. Surengtuose mokymuose dalyvavo 64 mokytojai.

„Žmogus tarp žmonių“ – unikalus projektas, skatinantis mokinių, mokytojų ir tėvų tarpusavio bendravimą, siekiant išugdyti verslią ir kūrybingą jaunąją kartą. Belieka tikėti, kad pradžia davusi inovatyvaus, netradicinio mokymo iniciatyva bus tęsiama ir taps neatsiejama dalis Lietuvos švietimo sistemoje.

2.2. Nacionaliniai ir tarptautiniai dokumentai, skatinantys verslumo ugdymo plėtrą

Prielaidas verslumo ugdymo plėtrai kuria įvairūs nacionaliniai ir tarptautiniai dokumentai, skatinantys ekonomikos, ūkio plėtrą bei švietimo paslaugų reformas Lietuvoje ir Europos Sąjungoje. Šie dokumentai pateikia svarbiausias gaires ir kryptis verslumo ugdymo plėtrai, kad tai turėtų ilgalaikį poveikį ir tuo pačiu skatintų ne tik švietimo reformas, bet ir ekonomikos bei ūkio plėtrą.

Europos Sąjungos Tarybos 2000 m. kovo 23-24 d. susitikimo Lisabonoje išvados tolesnę Europos Sąjungos ūkinę ir socialinę pažangą tiesiogiai sieja su investicijomis į žmones, į jų išsilavinimą, teigdami jog žmonės yra didžiausia Europos vertybė, ir pagrindinis Europos Sąjungos politikos tikslas. Investicijos į žmones ir aktyvios bei dinamiškos gerovės valstybės kūrimas bus pagrindinis dalykas užtikrinant Europos vietą žiniomis grįstoje ekonomikoje ir siekiant, kad šios naujos ekonomikos atsiradimas nepaštrintų tokių socialinių problemų kaip nedarbas, socialinė atskirtis ir skurdas. Švietimas turi būti plėtojamas atsižvelgiant į Lietuvos visuomenei tenkančius naujus iššūkius ir atsiveriančias naujas galimybes: demokratijos ir rinkos ūkio plėtrą, globalizaciją, informacijos gausą, sparčią kaitą, visuomenės išsiskaidymą. Atsižvelgiant į visuomenei tenkančius dabarties iššūkius ir Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje apibrėžtus prioritetus, švietimui tenka misija padėti asmeniui suvokti šiuolaikinį pasaulį, įgyti kultūrinę bei socialinę kompetenciją ir būti savarankišku, veikliu, atsakingu žmogumi, norinčiu ir gebančiu nuolat mokytis bei kurti savo ir bendruomenės gyvenimą. Svarbu padėti asmeniui įgyti profesinę kvalifikaciją, atitinkančią šiuolaikinių technologijų lygį, nuolat tenkinti pažinimo poreikius, siekti naujų kompetencijų ir kvalifikacijų, reikalingų jo profesinei karjerai ir gyvenimo įprasminimui.

2002 m. lapkričio 12 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė nutarimą Nr. IX-1187 “Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos”, kuri nustato ekonominės, socialinės ir aplinkos apsaugos bei kitų sričių politikos gaires iki 2015 m. Ji atitinka Lisabonos Europos Sąjungos viršūnių tarybos išvadų nuostatas ir iškeltus strateginius tikslus. Seimas strategijoje išskyrė tris prioritetus: žinių visuomenę, saugią visuomenę ir konkurencingą ekonomiką.

Viena iš strategijoje aptariamų sričių, kuri strategijoje identifikuojama kaip valstybės raidos strategija yra Konkurencinga ekonomika. Šioje strategijos dalyje yra numatytos verslo plėtros strateginės kryptys Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare t.y. Naujų smulkių ir vidutinių įmonių steigimas; Smulkaus ir vidutinio verslo plėtros strateginės kryptys; Regioninė smulkaus ir vidutinio verslo plėtra; Smulkių ir vidutinių įmonių darbuotojų kvalifikacijos kėlimas; Smulkaus ir vidutinio verslo infrastruktūra. Kiekvienoje iš šių krypčių yra numatyti strateginiai tikslai, kuriuos Lietuva turi įgyvendinti, siekiant konkurencingos šalies ekonomikos:

- Naujų smulkių ir vidutinių įmonių steigimas: 1) skatinti smulkių ir vidutinių įmonių steigimą: Smulkaus ir vidutinio verslo steigimo išlaidos turi tapti konkurencingos ES, būtina sukurti

smulkių ir vidutinių įmonių registravimo sistemą internete, padaryti ją prieinamą verslininkams; 2) plėsti finansines paslaugas smulkioms ir vidutinėms įmonėms, sukuriant atitinkamas priemones ir tobulinant sąlygas pasinaudoti lengvatinais kreditais bei mikrokreditais, rizikos kapitalo fondais, paskolų draudimu, ES struktūrinių fondų parama; 3) skatinti naujoves diegiančių įmonių steigimą – didinti naujų diegiančių naujoves smulkių ir vidutinių įmonių skaičių, ypač valstybės remiamuose verslo inkubatoriuose bei mokslo ir technologijų parkuose.

- Smulkaus ir vidutinio verslo plėtros strateginės kryptys: 1) skatinti ir remti nacionalines tyrimų programas, skirtas žinių ir technologijų komerciniam pritaikymui, smulkių ir vidutinių įmonių plėtrai, taip pat kokybiniam reikalavimams taikyti ir sertifikavimo sistemoms įdiegti; 2) vykdyti programas, skatinančias technologinį skirtingo dydžio įmonių kooperavimąsi nacionaliniu ir tarptautiniu mastu; 3) kartu su ES šalimis sukurti tarptautines informacines ir paramos verslui sistemas, kurios būtų lengvai suprantamos ir perduodamos tinklais.
- Regioninė smulkaus ir vidutinio verslo plėtra: 1) kurti ir įgyvendinti regioninės plėtros politiką; 2) parengti strateginius regioninės plėtros planus, iš jų – smulkaus ir vidutinio verslo plėtros planus; 3) veiksmingai naudoti regioninio verslo plėtros galimybes.
- Smulkių ir vidutinių įmonių darbuotojų kvalifikacijos kėlimas. 1) parengti ir įtraukti į vidurinio mokslo bei kolegijų ir universitetų mokymo programas žinių apie verslą ir verslininkystę modulius; 2) plėtoti tarptautinio verslo specialistų rengimą, verslumą ugdančius bei kvalifikacijos kėlimą užtikrinančius kursus ir gerinti jų kokybę; 3) plėtoti institucijų, teikiančių konsultacines mokomąsias paslaugas, tinklą; 4) remti konsultavimo ir mokymo paslaugų smulkioms ir vidutinėms įmonėms bei potencialiems verslininkams teikimą; 5) skatinti įmonių investicijas į darbuotojų kvalifikacijos kėlimą.
- Smulkaus ir vidutinio verslo infrastruktūra: 1) sukurti informacijos rinkimo, analizės ir sklaidos sistemą; 2) sudaryti teisingas ir ekonomines sąlygas fizinės infrastruktūros plėtrai; 3) sukurti ir tobulinti nefinansinę paramą smulkaus ir vidutinio verslo plėtrai teikiančių institucijų infrastruktūrą. Smulkaus ir vidutinio verslo plėtros uždavinius būtina įgyvendinti integruotai per tris skirtingus institucinius lygius: nacionalinis lygis (Nacionalinė smulkaus ir vidutinio verslo plėtros programa), regioninis lygis (institucijų palaikymas ir plėtra); vietinis lygis (verslininkų ir verslo lygio palaikymas ir plėtra).

Valstybės ilgalaikėje strategijoje taip pat buvo numatytos Smulkaus ir vidutinio verslo plėtros strateginės kryptys iki įstojimo į ES: tobulinti smulkaus ir vidutinio verslo teisinę ir ekonominę aplinką; gerinti finansinę paramą smulkaus ir vidutinio verslo subjektams; teikti verslo informacijos, mokymo ir konsultavimo paslaugas; skatinti inovacijų bei informacinių technologijų naudojimą plėtojant smulkų ir

vidutinį verslą; tobulinti institucinę infrastruktūrą; plėsti verslo savivaldą; plėtoti smulkų ir vidutinį verslą regionuose; skatinti didelių bei smulkių ir vidutinių įmonių bendradarbiavimą, taip pat smulkių ir vidutinių įmonių tarpusavio bendradarbiavimą šalies ir tarptautiniu lygiu; integruoti visuomenės grupes į smulkų ir vidutinį verslą; skatinti verslumą panaudojant švietimo sistemą.

Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. liepos 4 d. priimtame nutarime dėl Valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 m. nuostatuose pažymima, kad visuose švietimo lygiuose sustiprinamas dėmesys verslumui skatinti ir finansinei išminčiai ugdyti, siekiama kad šio ekonominio raštingumo pagrindai ir verslumo įgūdžiai būtų suteikti visiems mokiniams ir studentams. Jaunimo verslumo ugdymas yra viena iš svarbiausių sričių, lemiančių Lietuvos plėtrą, nedarbo mažėjimą, socialinę ir ekonominę jaunimo gerovę.

2004 m. LR švietimo ir mokslo ministerija patvirtino Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategiją (LR švietimo ir mokslo ministro 2004-06-02 įsakymas Nr. ISAK-835), kurioje apibrėžta vizija – „*Kiekvienas baigiantis pagrindinę mokyklą moksleivis išsiugdys verslumą ir turės rinkos ekonomikos žinių pagrindus, žinos, kokių jo asmeninių savybių reikia ir kaip jas sėkmingai ugdyti, kad sėkmingai galėtų pasinaudoti rinkos ekonomikos teikiamomis galimybėmis*“. Tai apibrėžia valstybės viziją ir nurodo gaires kiekvienam švietimo teikėjui, formuluojant verslumo ugdymo tikslus. Šioje strategijoje verslumo ugdymo tikslai ir apimtys apibrėžiami taip:

- *Pagrindinės ir pradinės mokyklos* lygmeniu verslumo mokymo tikslas yra ugdyti mokiniams tokias asmenines savybes, kaip kūrybiškumas, iniciatyvumas ir nepriklausomybė, kurios skatina verslumo nuostatų ugdymą, bus naudingos mokiniams ateityje, nepaisant to, kokia veikla jie užsiimtų. Be to, šis mokymas suteiks ankstyvasias žinias ir ryšį su verslo pasauliu ir tam tikrą pradinį verslininkų vaidmens visuomenėje supratimą. Galima veikla apima projektus, mokymąsi žaidžiant, paprastas dalykines situacijas ir ekskursijas/vizitus į verslo įmones.
- *Vidurinės mokyklos* lygmeniu išlieka anksčiau minėtų asmeninių savybių ugdymo aktualumas. Verslumo ugdymas apims supratimo apie darbą savo nuosavoje įmonėje kaip būsimos karjeros galimybę (pagrindinė mintis, kad ateityje galima būti ne tik darbuotoju, bet ir verslininku (darbdaviu))gilinimą; mokymąsi darant (learning by doing) – pavyzdžiui, mokinių bendrovių veikla; techninių ir verslo žinių suteikimą, kurių reikėtų kuriant naują įmonę (ypač profesinėse mokyklose ir kolegijose).

2008 m. LR vyriausybė patvirtino Nacionalinę jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008–2012 metų programą (LR vyriausybės 2008-04-02 nutarimas Nr. 339). Vienas iš šios programos uždavinių – sukurti, įdiegti ir tobulinti verslumo ugdymo priemones, kuriam įgyvendinti numatyta eilė priemonių: metodinės medžiagos rengimas verslumo ugdymo integravimui į mokomuosius dalykus,

neformaliojo ugdymo paslaugų plėtra verslumo ugdymo srityje ir kt. Reikia pabrėžti, kad ši programa sudaro sąlygas verslumo ugdymo gebėjimų integravimo mokyklos aplinkoje plėtrai, pabrėžia verslumo ugdymo jaunimo tarpe svarbą.

Naujojoje LR švietimo įstatymo redakcijoje (2011-03-17d. Nr. XI-1281) suformuluoti šie švietimo tikslai:

1. išugdyti kiekvienam asmeniui vertybines orientacijas, leidžiančias tapti doru, siekiančiu žinių, savarankišku, atsakingu, patriotiškai nusiteikusiu žmogumi, išlavinti dabartiniam gyvenimui svarbius jo komunikacinius gebėjimus, padėti įsisavinti žinių visuomenei būdingą informacinę kultūrą, užtikrinant valstybinės kalbos, užsienio kalbų ir gimtosios kalbos mokėjimą, informacinį raštingumą, taip pat šiuolaikinę socialinę kompetenciją ir gebėjimus savarankiškai kurti savo gyvenimą ir sveikai gyventi;
2. nustatyti asmens kūrybinius gebėjimus ir pagal tai padėti jam įsigyti kompetencijų ir (ar) kvalifikaciją, atitinkančią šiuolaikinę kultūros bei technologijų lygį ir padedančią jam įsitvirtinti ir sėkmingai konkuruoti tolydžiai kintančioje darbo rinkoje, perteikti technologijų, ekonomikos ir verslo kultūros pagrindus, būtinus šalies ūkio pažangai, konkurencingumui bei darniai raidai laiduoti, sudaryti sąlygas nuolat tenkinti pažinimo poreikius ir tobulėti mokantis visą gyvenimą;
3. stiprinti visuomenės galias užtikrinant krašto ūkio, aplinkos ir žmogiškųjų išteklių darnų vystymąsi, vidinį ir tarptautinį ūkio konkurencingumą, nacionalinį saugumą ir demokratinės valstybės raidą.

Įstatyme švietimui išskelti tikslai įgalina verslumo ugdymo metodų plėtrą ugdymo procese, kadangi tikslai apima esminius asmens ir šalies gyvenimo aspektus, kurie taip pat būdingi ir verslumo ugdymui. Todėl, vadovaujantis švietimo tikslais, itin svarbu diegti naujoves švietimo sistemoje ir siūlyti kuo daugiau metodų verslumo dvasiai Lietuvos piliečių tarpe skatinti.

2.3. Ugdymo programų atitikimas nūdienos iššūkiams

Ekonominis ugdymas valstybiniu lygiu buvo pradėtas diegti 2000 metų pabaigoje. Per laikotarpį iki 2003 metų buvo atlikta nemažai darbų ir įgyvendinta konkrečių priemonių, kurios inicijavo ir stimuliuo ekonomikos dalyko dėstymą mokyklose, ypač pagrindinės mokyklos 9-10 klasėse. Svarbiausi dvejų metų atlikti darbai, sudarantys pagrindą visuotiniam ekonomikos dalyko įvedimui bendrojo lavinimo mokyklos programoje:

- Švietimo ir mokslo ministro 2000-12-01 įsakymu Nr. 1434 sudaryta darbo grupė visuotinio ekonominio raštingumo diegimo mokyklose strategijai parengti.

- 2001 m. sausio - rugpjūčio mėn. Mokyklų tobulinimo centras sutelkė darbo grupę ekonomikos programos ir standartų projektui parengti. 2002 m. balandžio mėn. strategijos projektas paskelbtas "Informaciniame leidinyje" Nr. 8(123) pedagoginei bendruomenei svarstyti. Projektas išspausdintas atskiru leidiniu ir išsiuntinėtas visoms bendrojo lavinimo mokykloms.
- 2002 m. spalio mėn. Matematikos ir informatikos ekspertų komisijos posėdyje (protokolo Nr. 28) pritarta ekonomikos programos ir standartų projekto diegimui mokyklose bei patvirtintas kviečiamų dalyvauti mokytojų sąrašas. 2002/2003 m.m ir 2003/2004 m.m. vyko diegimo darbas, kurio metu išbandyti standartai įvairiose mokyklose, parengtos rekomendacijos programos ir standartų galutinės redakcijos rengėjams.
- 2003 m. kovo mėn. įgyvendinant ilgalaikį bendradarbiavimą su Britų taryba inicijuotas projektas, skirtas verslo mokymui 9-12 klasėse. 2003/2004 m.m. projekte dalyvavo mokytojai iš 22 Lietuvos mokyklų. Parengta ir mokyklose išbandyta mokymo priemonė "Verslumo pradmenys".
- Bendradarbiaujant su Lietuvos Junior Achievement, propaguojama mokinių mokomųjų bendrovių veikla. Tam tikslui organizuojamos kasmetinės mokinių mokomųjų bendrovių mugės. 2004 metų mokinių bendrovių mugėje dalyvavo per 300 mokinių ir mokytojų. Mokslinių mokomųjų bendrovių veikla yra Europos Komisijos rekomenduojama kaip viena iš veiksmingiausių priemonių mokinių verslumui ugdyti.

Buvo parengti mokymo standartai:

1. Pradinė mokykla – ekonomika ir verslumas integruota į kitų mokomųjų dalykų programas

2. Pagrindinė mokykla:

- iki devintosios klasės ekonomika integruota į kitų mokomųjų dalykų programas
- devintoje–dešimtoje klasėse ekonomika dėstoma kaip privalomasis dalykas. Pagrindiniai tikslai čia būtų:
 - o ekonominio mąstymo pagrindų formavimas;
 - o mokinių socialinė adaptacija pasikeitus socialinei ekonominei aplinkai;
 - o įgūdžių, leidžiančių vertinti vykstančius ekonominius procesus, formavimas;
 - o įgūdžių, padedančių savarankiškai priimti ekonominius sprendimus kaip vartotojui ir darbuotojui, formavimas.

3. Vidurinės mokyklos baigiamosios klasės – pasirenkamasis dalykas, kuris, atsižvelgiant į profilį gali būti dėstomas skirtingais lygiais. Čia pagrindiniai tikslai būtų:

- ekonominio mąstymo kultūros ugdyimas;
- gebėjimų argumentuotai vertinti ekonominius reiškinius formavimas;
- ekonominių situacijų nagrinėjimas ir sprendimų pateikimas;
- gebėjimų, leidžiančių veikti kaip vartotojui, investitoriui ir savininkui, formavimas;
- sąryšio su kitais ekonomikos ir vadybos dalykais supratimas.

Ekonominio raštingumo įgyvendinimo modelis:

1. Pradinė mokykla – ekonomika integruota į kitų mokomųjų dalykų programas ir kaip pasirenkamasis dalykas.

2. Pagrindinė mokykla:

- iki devintosios klasės ekonomika integruota į kitų mokomųjų dalykų programas;
- devintoje–dešimtoje klasėse - privalomasis dalykas.

Taip pat ekonomika gali būti dėstoma kaip privaloma sudedamoji „Pilietinės visuomenės pagrindų“ kurso dalis, apibendrinanti visas ekonomikos žinias, įgytas iki 10 klasės per visų dalykų pamokas. Pagrindinės mokyklos išsilavinimo standartuose apibrėžiami ir bendriausi ekonominio raštingumo reikalavimai jaunuoliui, baigiančiam pagrindinę mokyklą. Profiliavimo pradmenys sudarytų galimybę mokiniams pasirinkti papildomus modulius, kurie leistų nuodugniau ir plačiau nagrinėti privalomą kursą.

3. Vidurinės mokyklos baigiamosios klasės – pasirenkamasis dalykas.

Verslumo ugdyimas apima žinias, įgūdžių ugdymą, nuostatas ir asmenines savybes, atitinkančias mokinių amžių ir suvokimo lygį:

Pagrindinės ir pradinės mokyklos lygmeniu verslumo mokymo tikslas yra ugdyti mokiniams tokias asmenines savybes, kaip kūrybiškumas, iniciatyvumas ir nepriklausomybė, kurios skatina verslumo nuostatų ugdymą, bus naudingos mokiniams ateityje, nepaisant to, kokia veikla jie užsiimtų. Be to, šis mokymas suteiks ankstyvasias žinias ir ryšį su verslo pasauliu ir tam tikrą pradinį verslininkų vaidmens visuomenėje supratimą. Galima veikla apima projektus, mokymąsi žaidžiant, paprastas dalykines situacijas ir ekskursijas/ vizitus į verslo įmones.

Vidurinės mokyklos lygmeniu išlieka anksčiau minėtų asmeninių savybių ugdymo aktualumas. Verslumo ugdymas apims supratimo apie darbą savo nuosavoje įmonėje kaip būsimos karjeros galimybę (pagrindinė mintis, kad ateityje galima būti ne tik darbuotoju, bet ir verslininku (darbdaviu)) gilinimą; mokymąsi darant (learning by doing) – pavyzdžiui, mokinių bendrovių veikla; techninių ir verslo žinių suteikimą, kurių reikėtų kuriant naują įmonę (ypač profesinėse mokyklose ir kolegijose).

Asmeninių verslininkiškumo savybių ugdymas. Asmeninių savybių, tiesiogiai susijusių su verslumu, ugdymas ir atitinkami švietimo tikslai buvo aptarti Nicos konferencijoje (Forum in Nice/Sophia Antipolis on “Training for Entrepreneurship” in October 2000):

Mokinių gebėjimai spręsti problemas turi būti nuolat skatinami ir ugdomi. Tai apima planavimo, sprendimų priėmimo, bendravimo savybių ugdymą ir pasiruošimą imtis atsakomybės. Tai iš esmės yra vadybinės kompetencijos.

Mokiniai nuolat turi ugdyti mokėjimo bendradarbiauti kompetenciją - mokytis imtis naujų pareigų ir t.t. Tai iš esmės yra socialinės srities kompetencijos.

Mokydamiesi mokymo įstaigose mokiniai turi puoselėti pasitikėjimą savimi ir motyvaciją įgyvendinti tikslus iki galo, mokytis kritiškai mąstyti, išsiugdyti norą ir galimybes autonomiškai mokytis. Tai iš esmės yra asmeninių savybių srities kompetencijos.

Mokiniai turi išmokti ir gebėti rodyti asmeninę iniciatyvą, aktyvumą ir kūrybiškumą, taip pat įgyvendindami idėjas būti pasiruošę prisiimti tam tikrą riziką. Tai yra tipinės verslumo savybės.

Siekiant ugdyti mokinių verslumą, reikia parengti rekomendacijas ir standartus atsižvelgiant į geriausią užsienio šalių patirtį. Žemesnėse klasėse verslumas gali būti ugdomas per visus mokomuosius dalykus, o vyresnėse klasėse (vidurinė mokykla) daugiau dėmesio reikėtų skirti praktinei veiklai ir konkrečioms žinioms apie verslą. Asmeninių savybių ugdymas turi išlikti vienas iš pagrindinių prioritetų.

LR švietimo ir mokslo ministro patvirtintų pagrindinio (LR švietimo ir mokslo ministro 2008-08-26 įsakymas Nr. ISAK-2433) ir vidurinio (LR švietimo ir mokslo ministro 2011-02-21 įsakymas Nr. V-269) ugdymo bendrųjų programų socialinio ugdymo dalyje teigiama, kad socialinis ugdymas vidurinėje mokykloje yra integrali mokinių bendrojo ugdymo dalis. Jis apima ne tik socialiniam asmeniui skirtus mokomuosius dalykus, bet ir daugelį kitų mokomųjų dalykų, kurių ugdomasis poveikis puoselėjant jauno žmogaus socialinę kultūrą yra labai reikšmingas. Be to, socialinę mokinio brandą skatina visos mokyklos bendruomenės gyvenimas: ugdymo proceso organizavimas, papildomas ugdymas, partneriškas mokyklos bendruomenės narių bendravimas ir bendradarbiavimas, jos ryšiai su vietos bendruomene, taip pat, kad vidurinio ugdymo pakopoje socialinio ugdymo ypatumas yra tas, kad mokiniams sudaromos didesnės turinio pasirinkimo galimybės. Atliepiant mokinių poreikius ir pasirinktą

mokymosi kryptį mokiniai gali rinktis bendrąjį ar išplėstinį istorijos ir geografijos kursą, integruotą socialinių mokslų kursą, ekonomikos ir verslumo, teisės, filosofijos, psichologijos, religijotyros programas. Socialinio ugdymo dalykai glaudžiai siejasi su darnaus vystymosi, kultūrinio sąmoningumo, pilietiškumo, sveikos gyvensenos, verslumo gebėjimų ugdymu bei rengimuisi tolimesnėms studijoms ir profesinei veiklai.

Visos pagrindinio ir vidurinio ugdymo ekonomikos ir verslumo bendrosios programos pateikiamos skiltyje [„Papildoma informacija, dokumentai, skaitiniai, naudingos nuorodos ir rekomenduojama literatūra“](#).

2.4. Mokykla kaip verslo organizacija

Šiuo laikmečiu mes siekiame būti žinių visuomene, t.y. siekiame žinių kokybės ir kapitalas jau nėra pagrindinis vertybinis dalykas. Jarvis (1998) teigia, kad žinių visuomenė tampa reflektuojančia, o žinios, kurios įgyjamos nėra pastovios, patikimos. Įgytų žinių vertė šiandien nustatoma pagal tai, kiek daug ji padeda žmogui gyventi sparčiai besikeičiančioje aplinkoje. Esant tokiam dideliame visuomenės ir žinių keitimosi tempui, kiekvienam iš mūsų tenka mokytis vis naujų ir naujų dalykų, kad spėtume kopti su laikmečiu. Šia tendenciją nusako dabar plačiai įgyvendinamos mokymosi visą gyvenimą programos.

Galima teigti, kad šiuolaikinėje verslo aplinkoje produktai, technologijos, rinkos greitai keičiasi, organizacijos, jų konkurentai tampa sumanesni. Konkurencija lemia atsakingą požiūrį į vartotojų poreikius. Kiekvienoje šakoje nauji konkurentai jau pradėjo keisti veiklos ir efektyvios strategijos taisykles. Tradiciniai konkurencijos būdai darosi trumpalaikiai.

Šiuo metu pastebimi šie globalios ekonomikos pokyčiai (Hackett, 2000):

- Technologijų sklaida. Elektroninis paštas, vidiniai tinklai, interneto infrastruktūra jungiasi su didelėmis programinėmis duomenų bazėmis, sudarančiomis sąlygas daugumai vartotojų didinti komunikacijos mastą. Galima kur kas greičiau, dažniau, plačiau ir pigiau dalytis idėjomis, patirtimi ir problemomis negu anksčiau.
- Rinka. Internetas ir globalizacija keičia konkurencijos pobūdį. Kasdien keičiasi vartotojų santykių, konkurencijos, darbuotojų santykių pagrindinės taisyklės. Fimos turi veikti kaip adaptacinės sistemos ir taikytis prie rinkos pokyčių.
- Vartotojas. Vis dažniau verslininkai dalijasi žiniomis su vartotojais, potencialiais vartotojais, tiekėjais ir kai kuriais atvejais –su konkurentais. Daugumai organizacijų yra vienodai svarbu

keistis žiniomis su verslą reguliuojančiomis institucijomis, visuomenės informavimo priemonėmis ir bendruomene.

- Darbo jėga. Šių dienų darbuotojai yra išsilavinę technologiniu požiūriu, lanksčiau siekia karjeros, labiau domisi mokymusi, jų vaidmuo ir žinių poreikis keičiasi.
- Organizacija. Su technologijų infrastruktūrų sklaida ir globalizacija vadovo vaidmuo ir įprasta darbo aplinka sparčiai sumažėjo iki žinių šaltinio.

Pabandykime įvertinti šiuolaikinės mokyklos situaciją. Ar globalios ekonomikos pokyčiai pasiekė ir mokyklas?

- Technologijų sklaida. Sunku įsivaizduoti mokyklą be interneto šiandien, daugumas mokyklų naudojami ne tik internetu, elektroniniu dienynu, bet ir virtualiomis mokymosi aplinkomis, pradėjo steigti mokyklos, kurios teikia nuotolinio mokymo (si) paslaugas.
- Rinka. Mokyklinio amžiaus vaikų skaičius nuolat mažėja, tai lemia kiekvieną mokyklą gerinti savo teikiamų paslaugų kokybę, mokėti sukurti tokias valdymo ir mokymo strategijas, kurios būtų patrauklios mokiniams ir padėtų išsiskirti iš kitų mokyklų.
- Vartotojas. Turbūt neįmanoma įsivaizduoti mokyklos, kuri nesidomi savo mokinių poreikiais? Šiuolaikinė mokykla, tai į mokinį jo poreikius orientuota švietimo įstaiga.
- Darbo jėga. Mokytojas šiandien, ne tik žinių šaltinis, bet ir vedlys mokiniui, kuris padeda mokiniui atsirinkti tuos informacijos šaltinius, kurie yra naudingi.
- Organizacija. Mokyklos vadovas kaip niekad, šiandien supranta, kad organizacijos sėkmė priklauso nuo dirbančių mokytojų gebėjimo mokytis.

Kaip matome, mokykla veikia pagal tuos pačius principus kaip ir verslo organizacija. Todėl būtent dabar yra svarbu ne tik mokinius mokyti verslumo ir ekonomikos pagrindų, bet ir mokytojai turi būti verslūs, ekonomiškai raštingi.

3. Mokyklos pasiruošimas verslumo ugdymui

Kaip jau buvo minėta anksčiau moksleivių verslumo ugdymas šiuolaikinėje visuomenėje laikomas vienu iš prioritetinių ugdymo krypčių. Tą aiškiai liudija nacionalinių ir Europos švietimo politikos dokumentų bei praktinių žingsnių analizė, joje teigiama: „Jeigu Europa nori sėkmingai išsaugoti savo

socialinį modelį, jai reikalingas spartesnis ekonomikos augimas, daugiau naujų bendrovių, daugiau novatorišką verslą pradėti linkusių verslininkų, daugiau mažų vidutinių įmonių“.

Lentelė 3. Verslumo ugdymo privalumai ir trūkumai

Taip	Ne
<p>Yra parengta verslumo skatinimo programa 2007-2011 metams, tai rodo, kad Lietuva, būdama ES narė prisiima atsakomybę už verslumo ugdymą.</p> <p>Taigi, Lietuvos švietimo sistema, laikydamosi harmonizavimo principo yra nukreipta į verslumo ugdymą.</p> <p>Minėtoje programoje yra apibūdinama jaunimo verslumo išraiška, kai jauni žmonės įsteigia verslo organizaciją arba užsiima kita ekonomine veikla. Čia įvardintos sąvokos jaunimo verslumas, verslas, ekonominis ir socialinis verslas. Jaunimo verslumas, ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijoje, bei integruojamų programų gairėse, apibrėžiamas kaip galimybė, papildant žinias, kurti pridėtinę vertę. Dar 2005 metais ES Vadovų Tarybos pasitarime buvo pabrėžta būtinybė aktyvinti užimtumo politiką, legalizuojant nelegalų darbą, imantis priemonių profesinei veiklai, bei šeimyniniam gyvenimui suderinti.</p> <p>Darbo programoje „Švietimas ir mokymas 2010“ verslumas minimas mokymosi visą gyvenimą kontekste, o valstybės strateginiam tikslui pasiekti formuluojami uždaviniai, orientuoti į verslo plėtrą, bei verslumo skatinimą.</p> <p>Mokykloje ugdymo turinys planuojamas ir vykdomas remiantis integravimo,</p>	<p>Mokytojai yra tie, kurie perduos verslumo žinias mokiniams, taigi, mokykla norėdama mokyti mokinius turi sudaryti sąlygas mokytojų parengimui.</p> <p>Nors, kaip matome iš pirmos lentelės pusės, yra paruoštos verslumo ir ekonominio raštingumo programos, mokyklos edukaciniame kontekste, tam skiriama per mažai laiko (pamokų).</p> <p>2008 m. buvo apklausti įvairių dalykų mokytojai raštu. Mokytojai išreiškė savo nuomonę, kiek jiems reikšmingas verslumas, įvertino savo pasirengimą mokinių verslumo gebėjimams ugdyti (šaltinis Pedagogika.2008. I. Zaleckienė, L. Žadeikaitė).</p> <p>Pedagogai pritaria, kad verslumą reikia ugdyti, todėl, kad tai suteikia žinių reikalingų gyvenime (67,33 proc.) ir mokymo procesą padaro mokiniams įdomesnę (61,39 proc.). Vis dėl to dar 24,75 proc. mokytojų mano, kad verslumą ugdyti nėra reikalo, nes verslas jau savaime populiarus.</p> <p>Į klausimą , kas daugiausiai galimybių suteikia verslumo ugdymuisi, mokytojai atsakė, kad daugiausiai galimybių teikia praktika verslo įmonėje(36,14 proc.) ir projektai, kurie yra skirti verslumui ugdyti (26,73 proc.) metu įgytos žinios. Maža dalis pedagogų mano, kad verslumą galima ugdyti dalyvaujant individualiuose bei mokomųjų dalykų</p>

<p>koncentriškumo, individualizavimo ir diferencijavimo principais, tai aiškiai matome ugdymo turinio strategijoje 2006-2012.</p> <p>Integralumas- atskiri dalykai integruojami tarpusavyje, su gyvenimo aktualijomis, ugdymo turiniu siekiama atskleisti įvairiapusių tikrovės reiškinių ryšius ir sąveikas, ugdyti mokinio kompetencijas.</p> <p>Koncentriškumas- ugdymo turinys formuojamas ir įgyvendinamas atsižvelgiant į mokinių amžiaus tarpinių ypatumus, užtikrinimas ugdymo turinio tęstinumas ir spirališkumas- prie tų pačių temų gebėjimų ir nuostatų ugdymo grįžtama aukštesnėse klasėse tik aukštesniu lygiu.</p>	<p>programose (14,35 proc. ir 14.85 proc.), mokytojų manymu, mažiausiai galimybių verslumo ugdymui teikia neformalioji mokinių veikla (8,41 proc.)</p> <p>Taip pat šio tyrimo duomenys atskleidė, kad pedagogai verslumo ugdymą sieja su ekonomika (83,6 proc.) su technologijomis bei informacinėmis technologijomis, matematika (54,95 proc.). Mažiausiai verslumo ugdymas siejamas su kūno kultūra (2,97 proc.) ir meniniu ugdymu (10.98 proc.). Taip pat tyrimo duomenys atskleidė, kad mokytojai nėra pasirengę verslumo ugdymo procesui. Mokytojų atsakymai rodo, kad geriausiai pasirengę yra gamtos mokslų, informacinių technologijų, ir technologijų pedagogai (7,69 proc.) socialinio ugdymo ir ekonomikos mokytojai (38.89 proc.)</p>
---	---

Kaip matome iš pateiktos lentelės, verslumo įgūdžiams ugdyti yra pateikta strategija, suformuoti tikslai, daugelis mokytojų pritaria, kad verslumo įgūdžiai turėtų būti lavinami mokykloje, tačiau didžioji dalis pedagogų verslumo ir ekonomikos mokymo pamokoms yra nepasirengę ir neturi pakankamai kompetencijų mokyti šio dalyko.

3.1. Verslumo ugdymas – strateginis mokyklos uždavinys

Ernest Becker (knygos “The Denial of Death“ autorius) laimėjo Pulitzerio premiją dėl to, kad bandė nuginčyti faktą, kad mirties baimė yra žmogiškosios būties sąlyga. Jis mano, kad mirtis yra tokia reali, kad žmogui tiesiog psichologiškai sunku su tuo susitaikyti, taigi mes, žmonės, tiesiog ignoruojame šią tiesą.

Mirtis yra gyvenimo šioje žemėje pabaiga. Jei su šiuo teiginiu nesutinkate, reiškia, nesutinkate su tuo, kad Jūsų gyvenimo laikas pasibaigs. Tada Jūs turite marias laiko ir pasaulį suvokiate šiek tiek kitaip, nei yra iš tiesų.

Pasinaudokime ekonomine sąvoka **stygius** šiai situacijai geriau įsivaizduoti ir suprasti.

Stygius tai riboti ištekliai, palyginti su neribotais žmonių norais.

Dažname ekonomikos vadovėlyje, kuris pateikia pavyzdžių stygiaus sąvokai paaiškinti, rasite pateiktų gamtos resursų (natūraliųjų išteklių) aprašymus. Pavyzdžiui, mes turime ribotą kiekį naftos, medienos, gėlo vandens, todėl jaučiame to stygių, tai paaiškina kainų kilimą, taupymą, alternatyvių išteklių paiešką.

O kaipgi su laiku? Ar mes jaučiame jo stygių? Kokia jo kaina? Ar mes jį taupome? Ar yra laiko pakeitimo kuo nors kitu alternatyvų?

Jei atsiversime istorijos vadovėlį ir peržvelgsime žmonijos istoriją, pamatysime gana ilgą laiko juostą ir suprasime, kad laikas egzistavo prieš mus ir egzistuos po mūsų. Taigi, kame tas laiko stygius? Kodėl dažnai girdime posakius „Laikas –pinigai“, „Nešvaistik mano laiko“, „Neleiskite laiko vėjais“, „Neturiu tam laiko“?

Pabandykime įvertinti laiką iš peteliškės pozicijų. Gyvename vieną dieną. Mūsų laiko ištekliai yra 24 valandos. Ar vis dar galėtume teigti, kad „laikas-pinigai“? Kokia tada būtų laiko vertė?

Tikriausiai ji būtų, daug kartų didesnė už pinigų vertę, brangiųjų akmenų ar naftos telkinių vertes kartu sudėjus....

Aišku, kad jei suvokiame, kad mūsų žmogiškoji būtis yra laikina ir mes gyvename tam tikrą laiko atkarpą, tuomet laikas įgyja didžiulę vertę, kurią sunku kam nors prilyginti. O jei nesuvokiame to laikinumo, tuomet mūsų laikas tiek tevertas kiek smiltelė dykumoje...

Kaip susijęs verslumas ir laiko psichologija?

Ar žinote, kad mėgstamiausias Benjamin Franklin posakis buvo „Prisimink, kad laikas yra pinigai“. Iš tiesų daugelis šiuolaikinių verslininkų tam pritartų, ypač tie, kurie parduoda laiką vartotojams.

Taigi, kas taupo mūsų laiką? Greitieji traukiniai, tiesioginiai lėktuvų skrydžiai, korepetitoriaus paslaugos, vienkartiniai indai, indaplovė, skalbyklė, skubios pašto siuntos, prekių pristatymas į namus. Sąrašą galėtume tęsti. Į šį sąrašą galėtume įrašyti ir visas paslaugas ir prekes, kurių gamyba užima daugiau laiko, pavyzdžiui, ekologiškos prekės, rankų darbo gaminiai.

Jei atliktume apklausą apie pinigų investavimą, protingą jų leidimą, tikėtina, kad rezultatai būtų geri. Daugelis žmonių tai išmano puikiai. O kaip mes leidžiame, investuojame savo laiką? Visų pirma, mes negalime jo sutaupyti ir padėti atsargai, nes... jis tiesiog eina, kad ir ką mes bedarytumėme. Tai ne

bankinė operacija, kuri gali būti įvertinama ar įkainuojama. O gal mes netaupome laiko ir nevertiname jo, nes neturime tam suformuotų įgūdžių? Juk pinigus, daiktus, maisto išteklius, sveikatą kartų kartos taupydamo, tausodavo nuo pat pirmųjų bėdų bendruomeninės santvarkos. Tikėtina, kad laiko taupymas yra skirtas mūsų laikmečio žmonėms.

Palyginkime tai su ekonomikos sąvokomis. Alternatyvieji kaštai- geriausia atsisakyta alternatyva. Tarkime Jūsų mokykla Jums moka 3000 litų per mėnesį. Kitoje mokykloje Jums pasiūlė 500 litų didesnę algą, dirbant tokiu pačiu krūviu. Tačiau kita mokykla yra už 20 kilometrų. Taigi, Jums reikės papildomai pinigų kelionės išlaidoms apmokėti, laiko kelionei, todėl pasiūlymo atsisakėte. Kadangi Jūs plaukiojate baseine 3 kartus į savaitę, mieliau renkatės darbą arčiau namų, taupote laiką savo mėgstamai veiklai, tausojate savo sveikatą. Alternatyvieji kaštai yra geriausia iš alternatyvų, kurių atsisakome, rinkdamiesi vieną tuo metu reikalingesnę dalyką. Ekonomistai visus alternatyviuosius kaštus vadina atmetomis galimybėmis. Sąvokos kaštai ir alternatyvieji kaštai reiškia tą patį, nes pridėdami žodį alternatyvieji, mes tik parodome, kad pasirinkę vieną iš alternatyvų, prarandame kitas.

Jei nusprendėte investuoti įsigydami Google akcijų, prarandate galimybę investuoti į Yahoo, Toshiba akcijas, smagiai praleisti mėnesį atostogų Ispanijoje ar panašiai.

Su laiku šiek tiek sunkiau... norite ar ne, bet su kiekviena gyvenimo akimirka Jūs išlaidžiauote savo laiką, jis tiesiog slysti slysta iš Jūsų kišenės. „Mes esame tarsi laikrodžiai, kuriuose atsispindi laikas „ (V. Šekspyras. Ričardas II).

Kuo geriau mes suvoksime savo išnaudojamo laiko alternatyviuosius kaštus, tuo sąmoningiau panaudosime savo laiko išteklius. Žmogiškoji prigimtis yra labiau linkusi apgailestauti dėl neįvykusių dalykų, nei dėl tų, kurie jų gyvenime buvo.

Apibendrinant reiktų pasakyti, kad laikas yra svarbus žmogaus gyvenime, nes žmogus nuolat renkasi iš kelių galimų alternatyvų ir todėl, kad laikas yra terpė, kurioje žmogus gyvena.

Mokyklos tikslas ir uždavinys išugdyti mokantį pasirinkti, laisvą, verslų žmogų, mokantį branginti savo ir kitų laiką ir turimus laiko išteklius tinkamai panaudoti.

3.2. Pedagogų kompetencija ir mokymo(si) aplinka.

Mokytojų rengimas numato pedagoginių ir psichologinių žinių kursą, kurio yra mokoma šalia specialybės dalykų. Laikantis ES direktyvų verslumo ugdymo seminarai yra vedami visų dalykų mokytojams, siekiant juos išmokyti ekonomikos ir verslumo pagrindų, sudarant sąlygas verslumą ir ekonomikos pagrindus integruoti į jų mokomo dalyko pamokas.

Paanalizuokime savo mokinius ir mokomųjų programų efektyvumą remdamiesi F. Zimbardo ir J. Boydas laiko psichologija.

Knygos „Laiko paradoksas. Naujoji laiko psichologija“ autoriai F. Zimbardo ir J. Boydas tyrinėjo daugialypę laiko perspektyvą ir išskyrė 6 laiko perspektyvas:

- Praeities- negatyvioji;
- Praeities- pozityvioji;
- Dabarties- fatalistinė;
- Dabarties- hedonistinė;
- Ateities;
- Ateities- transcendentinė;

Taigi, žmonės, kurie dalyvavo tyrimuose, buvo suskirstyti į grupes, remiantis aukščiau pateiktomis laiko suvokimo perspektyvomis.

Praeities – pozityvusis tipas

Šiai grupei priskiriami asmenys, kurie mėgaujasi praeities prisiminimais, juos vertina. Tokie žmonės dažniausiai apibūdinami, kaip nuoširdūs, sentimentalūs, draugiški, savimi pasitikintys. Retai kada jie būna pikti ar linkę į depresijas. Jie mėgaujasi klasikiniiais filmais, senais muzikos įrašais, mieliau renkasi „anų laikų“ statybos gyvenamąjį būstą, kolekcionuoja brangius prisiminimais daiktus. Šis tipas asmenų neskirsto praeities įvykių į gerus ir blogus. Jiems apibūdinti tiktų Ničės posakis „Kas mūsų nenužudo, daro mus stipresniais“.

Praeities – negatyvusis tipas

Šie asmenys dažniausiai apgailestauja dėl praeities įvykių, skaudinantys įvykiai iš praeities nuolat išskyla jų atmintyje, jie yra linkę į nuotaikų kaitą, smurtą, agresiją, nesivaldo, turi polinkį į priklausomybes, tokias kaip alkoholis, narkotikai, lošimas. Šio tipo asmenys dažnai mąsto ką galėjo savo gyvenime padaryti kitaip. Jiems reiktų nepamiršti, kad maži pokyčiai gali atnešti didžias permainas. Taigi reiktų pagalvoti kaip tokius nusistatymus pakeisti pozityviais.

Dabarties- hedonistinis tipas

Energingi, apsupti krūvos draugų, kūrybingi, vadovaujasi moto „Jei veikla daro tave laimingu- ja ir užsiimk“, Froidas tai pavadintų gyvenimu pagal „malonumo principą“. Taigi tais gyvenimo

malonumais gali tapti tokie dalykai kaip nesaugus, greitas važiavimas, nesaugus seksas, alkoholio ar narkotinių medžiagų vartojimas. Šio tipo asmuo paprastai nedėvi laikrodžio, rengiasi stilingai, jei tik turi tam pinigų... Dažniausiai šie asmenys yra linkę keisti darbą, jų sąskaitoje švilpauja vėjai, bet jie dėl to nenusimena juk lieka galimybė laimėti loterijoje.

Dabarties- fatalistinis tipas

Tiki ir pasikliauja lemtimi, asmenybės efektyvumas (veiksmingumas) yra žemas, tai įtakoja polinkį į depresiją, nerimą. Nelinkę bendrauti, susipažinti, nes nuolat jaučiasi susirūpinę, nuliūdę, turi polinkį narkotinių medžiagų vartojimui, atsitiktiniam seksui. Tiesa sakant dabarties- fatalistinio labiau išreikšto tipo narkomanai yra labiau linkę dalintis naudota adata, nei pavyzdžiu tam pačiam tipui priskiriami, bet mažiau išreikšti dabarties fatalistai.

Ateities tipas

Linkę kelti sau tikslus ir jų siekti, planuojantys. Pagal Froidą būti priskiriami tiems, kurie laikosi „realybės principo“. Apsvarsto veiksmus, pasveria kiekvieno naudą, įvertina, kas iš to bus ateityje, nesiekia pasitenkinimo čia ir dabar, dažnai tokius dalykus apeina, įvertinę jų ateities perspektyvą. Turi daug pažįstamų, bet mažai artimų draugų. Darbe šio tipo asmenys pasižymi gebėjimu viską atlikti laiku, ir yra pripažįstami kaip vieni geriausių įmonės darbuotojų. Šio tipo žmonės pažinsite, nes jie nuolat žvilgčios į laikrodį, turės sudarytą susitikimų sąrašą savo užrašinėje, nuolat pasakos, kad turi mažai laiko, turės su savimi skubiai atliekamų darbų sąrašą .

Jie reguliariai lankosi pas gydytoją, tikrinasi sveikatą laikydamiesi gydytojų rekomendacijų, valo dantis ne tik šepetėliu, bet ir dantų siūlu reguliariai, kontroliuoja save ką valgo, ką geria, kiek laiko skiria fizinei veiklai. Tokie dalykai kaip narkotinių medžiagų, alkoholio vartojimas, atsitiktinis seksas yra vertinami, kaip kliuviniai kelyje į sėkmę.

Ateities- transcendentinis tipas

Šio tipo atstovai pritaris teiginiams, kad „ Mirtis yra tik perėjimas į tolimesnį gyvenimą“; „ Mirs tik mano fizinis kūnas“, „Po mirties aš keliausiu į rojų“, yra praktikuojantys tikintieji, gebantys įvertinti dabar įvykdytų veiksmų pasekmes ateityje, valdo savo emocijas, kontroliuoja agresiją.

Jei įsivaizduotume kiekvieną iš čia aprašytų asmenų tipą, kaip vienos klasės mokinius, aiškiai pamatytume kaip laiko perspektyvos suvokimas daro įtaką šių žmonių jausmams, poelgiams, mintims.

Psichologas Mihaili Csikszentmihali pastebėjo, kad į ateitį orientuoti asmenys yra linkę pasiekti taip vadinamą flow (tėkmės) būseną, o tai labai svarbu atliekant konkrečias užduotis, siekiant tikslų ar siekiant produktyvių rezultatų, bet kokioje veikloje.

Taigi aptarkime kokie yra pagrindiniai flow (tėkmės) būsenos požymiai:

- Aiškūs tikslai.
- Susikaupimas ir koncentracija
- Savimonės praradimo jausmas, atliekamų veiksmų ir įsisąmoninimo susijungimas.
- Iškreipta laiko nuovoka (laikas suvokiamas subjektyviai)
- Pusiausvyra tarp galimybių ir sunkumų (challenge)
- Asmeninės atsakomybės jausmas
- Užduočiai atlikti nereikia pastangų.

Taigi flow (tėkmės) metu įsitraukimas į veiklą yra 100 procentinis, kadangi dėmesys yra sutelktas ne į veiklos rezultatą, o į patį procesą. Jei dėmesys yra sutelktas į rezultatą (veiklos produktą), dažniausiai yra pergyvenama kaip jis bus priimtas, įvertintas, suprastas ir pan. Taigi jaudulys sustabdo visų naujų idėjų, vizijų, sąvokų atsiradimą. Psichologas F. Zimbardo atliko tyrimą su dviem dabarties – hedonistų grupėmis, vienai grupei buvo liepta sutelkti dėmesį ir pastangas į procesą, kitai grupei liepta atkreipti dėmesį į rezultatą, nes jų atliktus darbus vertins ekspertai. Kaip manote, kuri grupė pasiekė geresnių rezultatų? Aišku, kad toji, kuri buvo susitelkusi į patį procesą ir juo mėgavosi. Užduotį, jie atliko kūrybiškiau, kai tuo tarpu, tie, kurie orientavosi į rezultatą stengėsi pritaikyti daugiau piešimo technikų, tinkamai atlikti piešinio komponavimą ir panašiai.

Lentelė 4. Laiko planavimas versle. Gerosios patirties pavyzdys

TEMOS BENDRAAUTORIUS: PRAKTIKA	
UAB „TimeWorks“	
Aurimas Petrevičius	
Verslumas ir laikas	
 www.studio4.lt	„TimeWorks“ – tai bendrovė laiko planavimui įmonėje kurianti, diegianti ir administruojanti programinę įrangą kompiuteriams ir mobiliems telefonams. „TimeWorks“ klientai – įmonės bei organizacijos, planuojančios įmonės darbuotojų laiką, vertinančios darbo vietos efektyvumą ir sąnaudas. „TimeWorks“ įranga leidžia lengviau kontroliuoti darbų paskirstymą,

jų eigą, atlikimo terminus, visa informacija yra elektroninėje arba mobilioje erdvėje, prieinama tiek darbo laiko planavimo darbuotojui, tiek darbuotojams, tiek įmonės vadovams.

www.timeworks.lt

Nors laiko planavimas įmonėje yra dinamiškas procesas, dauguma projektų yra panašūs - didžioji dalis procesų kartojasi. „TimeWorks“ laiko planavimui ir koordinavimui skirta programinė įranga gali lengvai suskaičiuoti, kiek laiko reikės atlikti „standartinį“ projektą. Tačiau taip pat kiekvienas projektas yra kažkuo unikalus, todėl įranga padeda įvertinti kiekvieną projektą atskirai: pasverti riziką, išorinius faktorius ir atrinkti tik tas užduotis, kurias būtina atlikti.

Ruošiant laiko planavimo įrankius įmonei yra labai svarbu išsianalizuoti darbuotojų pareigas, jų darbų specifiką, susikurti pavaldumo hierarchijos schemą. Kuomet už darbuotoją yra planuojamas jo darbo laikas, įmonėje yra būtina iš anksto apibrėžti darbuotojo darbo funkcijas, jo darbo sąsajas su kitais darbuotojais. Vienam darbuotojui vėluojant pateikti atliktą darbą, kita darbuotojų grandis negali laiku atlikti jai priklausančių darbų, nes kolega laiku nepateikė reikalingos informacijos arba medžiagos. Kuomet už žmogų jo laiką planuoja laiko planuotojas, o ne pats darbuotojas, jis atėjęs į darbą turi rasti viską paruoštą jo funkcijų vykdymui. Programinės įrangos įrankių pagalba visas užduotis galima lengvai paskirstyti darbuotojams atsižvelgiant į jų užimtumą ir kiekvienos užduoties atlikimo terminą, perskirstyti pagal vykstančius pakitimus projekto vykdymo terminuose. Yra įmonių, kuriose laiko planuotojas vienu metu koordinuoja 20 – 30 projektų ir darbų paskirstymą jų vykdytojams. Turėdamas informaciją laiko planuotojas perskirsto įmonėje darbus taip, kad darbuotojas nėra apkraunamas nereikalingais duomenimis - jis gauna tik tą informaciją, kuri susijusi su juo bei jo atliekamais darbais. Visi konkrečiai užduočiai atlikti reikalingi duomenys visuomet po ranka: failai, pastabos, nuorodos ir kita.

The screenshot displays the TimeWorks interface for user 'Stasys Stasaitis'. The main view is a task list for 'TODAY' with a sidebar on the left showing project counts and a right sidebar with notes. The task list includes:

Time	Task	Description	Status	Deadline
09:00	Vaida Noriute Bento Tarana	Kontrolės mechanizmų ruošimas	START	Today 09:00
11:00	Vaida Noriute Bento Tarana	Sutarties ruošimas	STOP 2	Today 11:00
13:00	BI Kartena registracija	Susitikimas su teisininkais	START	Today 13:00
14:00	BI Kartena registracija	Dokumentų analizė	START	Saturday
15:00	Vaida Noriute Bento Tarana	Sustikimas	START	Today 15:00
17:00	BI Kartena registracija	Priedų derinimas	START	Today 17:00

Paveikslas 7. Darbuotojų laiko planavimo įrankio pavyzdys

Laiko planavimo programinė įranga leidžia įvairaus sudėtingumo (plačiaja prasme) darbus sugrupuoti ir suklasifikuoti, palyginant juos tarpusavyje, bei tuo pagrindu nustatyti pagrindinio (bazinio) darbo užmokesčio skales.

Laiko planavimo sistema yra naudinga ir klientui, kuris, pavyzdžiui, pas reklamos agentūrą užsako dizainerio paslaugas. Yra numatoma kiek darbo valandų dizaineris dirbs prie projekto, dizainerio darbo valandos turi nustatytą kainą, laiko planavimo programinėje įrangoje darbų ir jiems skirtu laiko žymėjimas tampa automatinis, kelias sekundes trunkančiu veiksmu. Tokiu būdu visa atliktų darbų ir laiko informacija automatiškai patenka į kliento ataskaitas, sąskaitas-faktūras bei kitus „TimeWorks“ analizės, planavimo, kontrolės įrankius.

Time and Notes						
Common Tasks		Day Tasks		Project Notes		
Start Working		Stop Working		Delete Time		
Date	From	To	Duration	Pay For	Amount	User
2012.03.21	09:00	12:34	3:34	03:45	0,00	Stasys
2012.03.23	14:23	16:10	1:47	02:00	0,00	Stasys
2012.03.27	11:51	12:34	0:43	00:45	0,00	Stasys
2012.03.29	11:52	working			0,00	Stasys
Total:			6:04	6:45	0,00	

Paveikslas 8. Laiko registravimo pavyzdys

Bento Tarana									
						Fixed 2.000,00 LTL			
						PDA			
Projektų vadovas Stasys Stasaitis									
1	Sutarties ruošimas	2012.03.21	09:00	12:34	3:34	713,33 LTL	☒ Time Task	03:45	☒ Bill
2	Sutarties ruošimas	2012.03.23	14:23	16:10	1:47	356,67 LTL	☒ Time Task	02:00	☒ Bill
3	Sutarties ruošimas	2012.03.27	11:51	12:34	0:43	143,33 LTL	☒ Time Task	00:45	☒ Bill
4	Kontrolės mechanizmų ruošimas	2012.03.29	11:32	11:32	0:01		☐ Time Task	in fixed	☒ Bill
				Sub Total For Stasys Stasaitis:	6:05	1.213,33 LTL		6:30	
				Sub Total For Bento Tarana:	6:05	3.213,33 LTL	328,77 LTL/h	6:30	

Paveikslas 9. Projekto laiko apskaitos pavyzdys

File Tools Window Reports Help Commands

Tasks Calendar Customers Projects Invoices Courier Vacations Expenses Task Rep... C-Planner P-Planner Period.T... Debts

2012 Mar Pending... Add Edit Delete Print Export... e-mail... All Work Groups

P	D	Type	Invoice	Date	Customer Code	Customer	P. Deadline	Sum
		Invoice	VV No.314	2012.03.30		Bento AB	2012.04.13	LTL 3.300,00
							Total:	+ LTL 3.300,00 EUR 0,00

Edit "Time Tasks" Report

Title: Už paslaugas (2012 Kovo 1 - 2012 Kovo 31) pagal sutartį VAT: 21% LT

Date: 2012.03.31 Report Printed Units: Pagal pridėdamą aktą Export...

Insert Time Exclude Time from this Bill Delete Time Skipped Time - 2 Round... Print Report

Date	Description	Time started	Time finished	Time spent	Pay For	Price LTL/hour	SUM LTL
Stasys Stasaitis, Projektų vadovas							
2012-03-21	Sutarčių ruošimas	09:00	12:34	03:34	03:45	200,00	750,00
2012-03-23	Sutarčių ruošimas	14:23	16:10	01:47	02:00	200,00	400,00
2012-03-27	Sutarčių ruošimas	11:51	12:34	00:43	00:45	200,00	150,00
	Stasys Stasaitis				6:30	Sum:	1.300,00
				Total	6:30	LTL	1.300,00
						VAT 21%	273,00
						TOTAL SUM:	1.573,00

Paveikslas 10. Šaskaitos-faktūros už paslaugas, remiantis faktiniu darbo laiku, teikiant paslaugas, pavyzdys

File Tools Window Reports Help Commands

Tasks Calendar Customers Projects Invoices Courier Vacations Expenses Task Rep... C-Planner P-Planner Period.T... Debts New Proj... Edit F

2012.03.01 - 2012.04.30 2012.03.29 11:47

2012.03.01 2012.04.30

Bento AB

Bento Tarana
2012.03.08 - 2012.05.17
Tasks: 2 of 5 (40,00%)
Time: 3:13/20:00/5:00 (16,08%)

Danuva & co.

Bendri
Bendri Vidiniai
2011.12.09 - 2012.03.06
Tasks: 9 of 13 (69,23%)
Time: 18:05/39:26/13:00 (45,86%)

Dovila
2012.01.27 - 2012.03.22
Tasks: 12 of 24 (50,00%)
Time: 19:58/68:58/24:00 (28,95%)

Denana UAB

Denana pardavimas
2011.12.09 - 2014.02.07
Tasks: 29 of 31 (93,55%)
Time: 20:18/47:30/60:00 (42,74%)

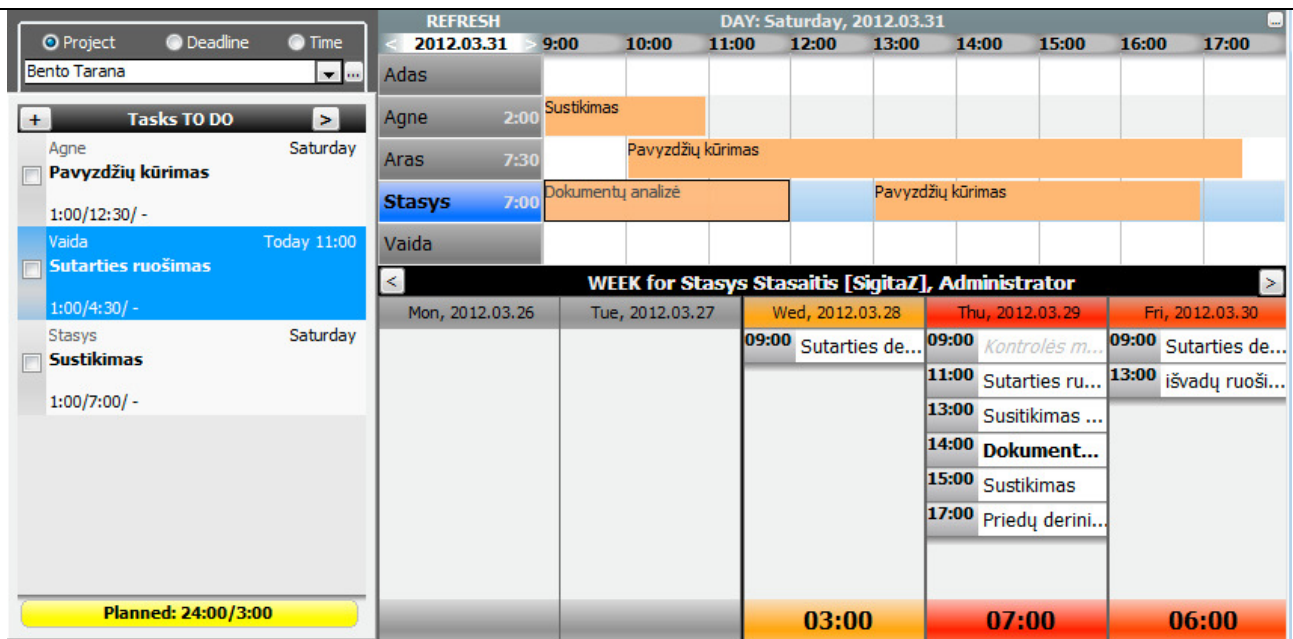
Enada UAB

BI Kartena registracija
2012.02.01 - 2012.04.20
Tasks: 5 of 17 (29,41%)
Time: 20:18/15:07/17:00 (134,29%)

Ziluva AB

Ziluva konsultacijos
2012.02.02 - 2012.03.16
Tasks: 5 of 10 (50,00%)
Time: 44:53/4:30/10:00 (997,41%)

Paveikslas 11. Projekto planavimo pavyzdys

Paveikslas 12. Projekto darbo laiko planavimo pavyzdys

The screenshot shows a summary report for 'Stasys Stasaitis' for the period of 2012 Mar. The table below summarizes the data:

	Included in FIXED	Time Tasks	TOTAL
Stasys Stasaitis	433,33TL/h 2.000,00	100,0% 1.300,00	3.300,00
Registered: 22,6h () Billed: 9,5h 42,0%	2.000,00	3,0h	6,5h
2012.03.30 VV No. 314	2.000,00	666,67TL/h	1.300,00
Bento Tarana	2.000,00	3,0h	1.300,00
			200,00TL/h
			6,5h
			9,5 hours

Additional info: Average Hour Rate: 433,33TL/h, Total Hours Sold: 9,5h, Period: 2012.03.01 - 2012.03.31

Paveikslas 13. Parduoto darbo laiko analizės pavyzdys

Laiko planavimo praktikoje yra labai svarbu įsivertinti terminą darbo atlikimui, kad, viena vertus, darbuotojas per skirtą laiką užduočiai galėtų ją atlikti kokybiškai, kita vertus, darbuotojo laikas būtų optimizuotas ir jis neleistų jo veltui. Jeigu bus parinktas per mažas laiko tarpas darbo atlikimui, darbuotojas bus priverstas skubėti ir atliks darbus prastai, klientas atsisakys priimti užsakymą arba lieps taisyti padarytas klaidas bei broką. Darbas gali būti atliekamas nekokybiškai ir dėl darbuotojo atsakomybės, kompetencijų, žinių nebuvimo. Tokiais atvejais atlygį už darbą praranda tiek darbdavys, tiek pats darbuotojas įmonei neuždirba pakankamai, kad jam būtų mokamas pilnavertis atlyginimas, pagal jo atliktų darbų kokybę ir darbui skirtą laiką santykį. Taigi, vadovai taip pat gali greitai ir patogiai analizuoti darbuotojų užimtumą, jų efektyvumą bei aptikti ir išvengti gresiančių problemų. Praktikoje yra taikoma taisyklė, kad 80 % darbuotojo laiko turi būti suplanuota, 20% paliekama jo asmeniniams poreikiams.

Nėra vienos kompiuterinės programos - įrankio, kuri tiktų visiems planuojantiems savo laiką, nes skirtingas veiklas vykdančių verslo įmonių pjūviai yra visiškai skirtingi. Žemiau pateikiamoje lentelėje pateikiami esminiai laiko planavimo aspektai, atsižvelgiant į skirtingas įmonės vykdomas veiklas.

Lentelė 5. Laiko planavimo specifiška pagal skirtingas veiklas.

<i>Audito kompanija</i>	<i>Teisinių paslaugų kompanija</i>	<i>Reklamų kūrimo kompanija</i>
<p>Kadangi audito procesai yra pakankamai standartizuoti, didžiąją dalį darbų galima suplanuoti, bei salyginai tiksliai įvertinti darbų apimtį bei atlikimo terminus. Dažnai dar tiksliau įvertinti darbų apimtį padeda ir tai, kad audito kompanijos turi savo nuolatinius klientus, kuriems kiekvienais metais atliekamas auditas. Dėl šių priežasčių didžioji dalis darbo laiko (apie 70-80%) gali būti suplanuojama iš anksto – keletą mėnesių (dažnai ir pusmetį) į ateitį. Tai padeda sekti darbuotojų užimtumą ir efektyviau valdyti bei išnaudoti turimus išteklius. Kadangi laikas planuojamas į tolimesnę ateitį, darbai planuojami ne tiksliai valandomis (nuo kada iki kada darbas bus atliekamas), bet kurią dieną ar savaitę jis turėtų būti daromas, darbuotojui paliekant laisvės “pasistumdyti” darbus pagal situaciją. Dažnai, konkretūs darbai neturi savo atskiro atlikimo termino – yra tik tarpiniai projekto terminai.</p>	<p>Teisinių paslaugų įmonėje kiekvienas projektas (byla) yra specifiniai, todėl čia kur kas sunkiau prognozuoti ir planuoti darbus į ateitį. Todėl paprastai “į priekį” planuojama tik nedidelė darbų dalis (apie 30%), ir tie patys darbai daugiau planuojami konkrečiau darbo terminais (nurodant iki kada darbas privalo būti atliktas), nei nurodant - nuo kada iki kada konkretus darbas turi būti daromas. Tai smarkiai apsunkina turimų resursų valdymą ir efektyvų panaudojimą. Tačiau tikslus faktinis sugaišto laiko registravimas vėliau leidžia įvertinti darbo valandinius įkainius.</p>	<p>Reklaminės agentūros specifiška - didžioji dalis projektų savo vidiniais procesais yra panašūs ir didžioji dalis darbų yra tarpusavyje glaudžiai susiję (kol neatliktas vienas darbas, kitas negali būti pradėtas, nes jam reikalingas dar nepadaryto darbo rezultatas). Tai ypač svarbu gamybiniuose (reklamos kūrimo) procesuose. Čia, žinant, konkrečiau projekto darbų atlikimo grandinę, kiekviena užduotis sudėliojama konkrečiam darbuotojui valandų tikslumu – kada, ką ir iki kada reikia daryti. Atrodytų, jog taip galima suplanuoti beveik 100% darbo laiko ir pakankamai toli į priekį, tačiau čia viską “gadina” kūrybinio proceso dinamiškumas: didžioji dalis užduočių yra “iteracinės”. T.y. užduotis atliekama, tada klientas ir projektų vadovai sprendžia, ar rezultatas tenkina visus. Jei ne, reikia perplanuoti jau suplanotą laiką ir rasti resursų tai užduočiai “patobulinti”. Galima būtų dalį laiko planuojant “rezervuoti” tokiems iteraciniams procesams, tačiau dažnai sunku net apytiksliai nuspėti, kiek laiko reikės, nes dažniausiai vykdomos kelios dešimtys tokių dinamiškų procesų.</p>

		<p>Reklaminėje agentūroje “gamybinės grandies” darbuotojų darbo laikas planuojamas beveiki visu 100% konkrečiomis valandomis, tačiau tik vieną (kartais dvi) dienas į priekį kiekvieną dieną koreguojant planus. Kūrybinių darbuotojų darbo laikas planuojamas tik konkrečių užduočių atlikimo aspektu.</p>
--	--	---

Užsiėmimų pavyzdžių mokinių laiko planavimo gebėjimams ugdyti rasite skiltyje [„Pamokos“](#).

3.3. *Verslumo ugdymo integravimas į visas ugdymo programas*

Daugelis mokyklinių prevencijos programų kovoja prieš smurtą, ankstyvąjį paauglių nėštumą, kvaišalų vartojimą. Tačiau, Amerikoje buvo atlikti tyrimai, kuriais bandoma nustatyti analogiškų programų poveikį mokinių grupėms, kurie parodė, kad tokių programų efektyvumas yra labai menkas. Vaikai daug sužino apie kvaišalus, jų vartojimą ir žalą žmogaus organizmui, bet tai anaipol nesustabdo šių medžiagų vartojimo paauglių tarpe. Kodėl taip yra?

Ta dalis mokinių, kurių laiko suvokimas yra praeities negatyvusis, praeities pozityvusis, ateities ar ateities- transcendentinis dažniausiai priklausomybių neturi. Kodėl? Todėl, kad praeities laiko suvokimo grupėms priklausantys mokiniai, laikosi tėvų, senelių jiems įskiepytų vertybių, bei yra orientuoti į ateities ir ateities –transcendentinį laiko suvokimą geba aiškiai pamatyti priklausomybės poveikio sukeltą žalą ateityje.

Paauglių grupės, kurioms būdingas dabarties- hedonistinis ir dabarties-fatalistinis suvokimas, nepasižymi perspektyvos numatymu, kritiniu mąstymu, todėl apie priklausomybių sukeltą žalą ateityje žino, bet to nesuvokia t.y. nemoka numatyti, suplanuoti, prognozuoti. Taigi, jei programose tokių paauglių yra didžioji dalis – šios programos bus bevertės ir tikėtino poveikio nebus sulaukta.

Taigi, galima daryti išvadą, kad planuojant užduotis su mokiniais reiktų atsižvelgti į jų laiko suvokimo perspektyvą, padėti jiems susiprasti ir suvokti.

Kas negerai dabartyje?

„Gyvenk greitai, mirk jaunas, ir tapk gerai atrodančiu velioniu“ toks buvo užrašas ant antkapio iš vieno knygos „Belsk į bet kurias duris“ herojų. Tai tarsi moto, kuris idealiai tinka apibūdinant dabarties- hedonistinio tipo asmenybes. Kokie pavojai tyko jaunų, veržlių, impulsyvių, linkusių rizikuoti, agresyvių, spontaniškų žmonių? Tokių kurie, rizikuoja, neįvertinę išskylančių pavojų, nesimoko iš nesėkmių, neapskaičiuoja būsimų veiksmų pasekmių ir rezultatų, kurie negali atidėti „čia ir dabar“ galimo gauti pasitenkinimo?

Hedonistai nesirūpina savo sveikata, nesikreipia į gydytojus dėl profilaktinės sveikatos priežiūros, nesilanko pas dantų gydytoją, jei nejaučia skausmo. Jie nesirūpina kokios maistą valgo, svarbu, kad būtų skanu. Veržlumas, energija juos daro panašiais į Energizer triušius iš reklamos, jų „veikimo“ laikas ilgas, bet jie nuolat jaučiasi pavargę, mieguisti. Dabarties hedonistai ir dabarties fatalistai, palyginus su kitais tipais, yra ženkliai linkę į rūkymą, alkoholio, kvaišalų vartojimą, bei rizikingą (nesaugų) vairavimą, važinėjimą dviračiu, riedučiais. Yra nustatytas tarpusavio ryšys tarp į dabartį orientuotų individų ir polinkio į automobilių lenktynes, vairavimą apsvaigus, važiavimą neprisiseigus saugos diržų. F. Zimbardo kelis kartus tyrė 1200 Stenfordo ir Kornelio universiteto studentų, tyrimo rezultatai nuolat patvirtindavo išvadą, kad į dabartį orientuoti studentai yra susiję su nesaugiu vairavimu ir alkoholio vartojimu.

Labiausiai paplitusios priklausomybės rūšys – seksas, narkotikai, alkoholis, lošimas, maistas- yra poreikio patirti pasitenkinimą „čia ir dabar“ išdava. Būtent pasitenkinimo patyrimas ir yra į dabartį orientuotų individų požymis. „Tiesiog daryk“, šie individai puikiai žino apie priklausomybių sukeltas pasekmes, bet negeba numatyti jų poveikio sau.

Mokyklose pastebima mokinių mokymosi motyvacijos mažėjimo tendencija, kuri dar labiau pabrėžia į dabartį orientuotų mokinių gausą, kurie nori patirti gyvenimo malonumus čia ir dabar. Jei apsilankytumėte Kauno klubuose- pastebėtumėte, kad didžioji dalis lankytojų- paaugliai. Šie mieliau renkasi ne pamokas lankyti, o leisti laiką prekybos centruose, pramogauti su draugais, ilgai miegoti ar siausti iki ryto naktinėse diskotekose. Ši tendencija pasaulinė ir yra pastebima ne tik Lietuvoje, tai „hipių“ kartos, kurios vertybės buvo „seksas, narkotikai ir rokenrolas“ modernioji atmaina. Skandalingasis 1960 m. Timothy Leary, Harvardo psichologijos profesorius, kuris tyrinėjo LSD galimybes, naudojant narkotikus gydymui (psichikos sutrikimų) buvo įsitikinęs, kad narkotikų vartojimas praplečia žmogaus sąmonę ir propagavo trijų pakopų grandinę „turn on, tune in, drop out“. Tai atrodytų taip:

1. „Turn on“ - naudoti sąmonę veikiančius narkotikus.
2. „Tune in“ pavirsti žaidžiančiu vaiku t.y. rutiną, kasdieninius darbus priimti kaip kažką malonaus, neįprasto.

3. „Drop out“ atskilti nuo vartotojiškos, į ateitį orientuotos, užsibrėžtų tikslų siekiančios visuomenės.
4. Tokia „gydymo“ metodika paverstų visuomenės laiko suvokimą į dabarties- hedonistinį ir dabarties - fatalistinį. Ačiū Dievui, kad tokie „gydymo“ būdai ir bandymai buvo uždrausti įstatymų pagalba.

Kas nutinka jei didžioji dalis visuomenės yra orientuota į dabartį. Visi- vėluoja. Tikriausiai ne vienam teko susidurti su šalimis, kuriuose laikas yra suvokiamas kitaip. Meksika, Kipras ir eilė kitų šalių, kur susitarimas susitikti konkrečiu laiku negalioja, vietiniai gyventojai- vėluos, jiems asmeninės šventės, veikla yra daug maloniau, nei kažkokie dalykiniai susitikimai.

Įsitikimai, susiję su ateitimi, viltys iš dalies įtakoja veiksmus vykstančius dabartyje. Ateities planai prisideda prie žmonių mąstymo būdo, jausmų, elgesio pokyčių. Jei norime ko nors pasiekti, mes tuo tikime, įdedame daugiau pastangų. Jei tiki ir pasitiki savimi, tai daro įtaką tavo elgesiui, padeda daryti įtaką kitiems žmonėms ir jų elgesiui. To įrodymas yra gera žinomas Pigmalijono efekto tyrimas, kurį atliko psichologas Robertas Rozentalis. Grupelei mokytojų jis pateikė mokinių sąrašą, kurie, anot jo, šiais mokslo metais pasieks labai gerų mokymosi rezultatų. Mokinių sąrašas buvo sudarytas visiškai atsitiktinai. Mokslo metų gale visi mokiniai laikė standartizuotus mokomųjų dalykų testus. Mokiniai, kurių pavardės buvo pateiktos sąrašė, mokslo metų pradžioje, testus išlaikė geriau, nei kiti mokiniai. Kodėl? Nes mokytojai buvo įsitikinę, kad būtent šie mokiniai turi didesnį potencialą, nei kiti, kurie nebuvo įtraukti į sąrašą ir todėl, kad kitoks mokytojų požiūris darė įtaką ne tik mokymosi rezultatams, bet ir mokinių elgesiui.

Ko reikia, kad taptum orientuotas į ateitį? Nė vienas iš mūsų negimstame orientuoti į ateitį, nėra genetinio paveldėjimo, kuris tai lemtų. Orientuoti į ateities laiko perspektyvą mes tampame gimdami tinkamoje vietoje, tinkamu laiku, kur aplinkos sąlygos į dabartį orientuotus vaikus paverčia orientuotais į ateitį, sėkmingais, nuosaikiais suaugusiais. Minėtas aplinkos sąlygas sudaro:

- Gyvenimas vidutinio klimato juostoje. Šioje juostoje metų laikų pokyčiai yra didesni, todėl šios klimatinės juostos gyventojai įpranta iš anksto numatyti klimatinius pokyčius, keičiantis metų laikams ir jiems pasiruošti t.y. planuoti, numatyti ateities pokyčius.
- Gyvenimas stabilioje šeimoje, visuomenėje. Planuojant ateitį mes atsižvelgiama į esamas sąlygas ir numatome tam tikrų veiksmų sukeltus pokyčius toje aplinkoje, nes galime įvertinti tos aplinkos „plusus“ ir „minusus“. Stabili situacija šeimoje, šalies politikoje, ekonomijoje padeda lengviau įvertinti suplanuotų atlikti veiksmų pasekmes toje aplinkoje.
- Priklausymas protestantų ar judėjų religinei konfesijai. Krikščionybės doktrina yra paremta Ievos ir Adomo silpnybe, pasidavimu žalčio gundymams paragauti vaisiaus nuo uždrausto medžio. Taigi visi krikščionys iki šiol yra slegiami pirmapradės nuodėmės dėl savo silpnumo ir pasidavimo

gundymui. Protestantai reformistai teigia, kad žmogaus pomirtinis gyvenimas esąs nulemtas iš anksto, neatsižvelgiant į jo darbus. Jei žmogui sekasi gyvenime, jis eis į rojų. Turtuolis – Dievo išrinktasis. Dorybė – taupumas. Nepripažįsta sakramentų, išskyrus krikštą. Iš bažnyčios pašalino altorių, kryžių. Manoma, kad dėl specifinės darbo etikos ženkliai prisidėjo prie pramoninės revoliucijos. Tai patvirtina ir statistiniai duomenys BVP yra didesnis tose šalyse, kur vyrauja protestantų religinės konfesijos. Priklausymas judėjui religinei konfesijai taip pat veikia kaip postūmis būti į ateitį orientuotam. Mat judėjai išsimokslinimą, stipendijos gavimą garbina ir laiko ne tik asmeninio bet ir bendruomenės tobulėjimo keliu. O akademinis tobulėjimas yra glaudžiai susijęs su tikslų kėlimu ir jų siekimu, kai kurių gyvenimo malonumų iškeitimu į studijas, tam, kad padėtų tvirtus pamatus savo ateičiai.

- Išsilavinimo siekimas ir įgijimas. Ugdytas skatina moksleivius būti į ateitį orientuotais. Jau mokykloje mokiniai mokomi kritinio mąstymo, tikslų išsikėlimo, jų planingo siekimo, alternatyvų numatymo ir geriausios iš jų pasirinkimo. Skeptikai dažnai teigia, kad mokykla moko būti savo vietoje, neišsišokti, laikytis mokinio taisyklių ir būti sraigteliu didžiulėje mokyklinėje hierarchijoje, klausytis nuobodžių mokytojo paskaitų tam, kad jaustumėsi saugus ir ateityje gautumei tokį pat nuobodų darbą. Nepaisant skeptikų nuomonės, mokykla vis dėl to yra ta vieta kur „naujokai“ paverčiami iš į dabartį orientuotų į orientuotus į ateitį.
- Amžiaus tarpsnis (jaunimas, vidutinio amžiaus suaugusieji). Gyvenimo tarpsnis, kurio metu žmogus yra pajėgus prisitaikyti, mokytis iš savo klaidų, nesėkmių, bei gali pasikeisti iš į orientuoto praeitį, dabartį į orientuotą į ateitį apima laikotarpį nuo vėlyvosios paauglystės iki maždaug penkiasdešimtųjų gyvenimo metų. Būtent šio laikotarpio išsilavinimas, darbo ar karjeros, vedybų, trokštamo gyvenimo sukūrimo galimybės yra priimamos kaip patrauklūs iššūkiai su kuriais asmuo nori ir stengiasi susidoroti. Šiam „aukso amžiui“ pasibaigus dalis asmenų tampa orientuoti į praeitį ir dalis į dabartį orientuotų.
- Pastovus darbas. Mėgstamas, reikšmingas darbas, savirealizacija sukuria pasitikėjimo savimi ir pasitenkinimo pasiektais rezultatais jausmą, kuris suteikia galimybę užmegzti įvairius socialinius kontaktus tiek bendradarbių tiek kaimynų bendruomenėse. Pastovus darbas suteikia galimybę sukurti trumpalaikę vienos darbo dienos struktūrą, kuri moko savidrausmės, papildo jūsų asmeninio tobulėjimo, siekių, finansinio saugumo, nepriklausomybės galimybes, o visa tai daro asmenį į ateitį orientuotą.
- Nuolatinis naudojimas IKT. Visos technologijos, kurių reikia bendravimui, darbo atlikimui, mokymuisi yra tarsi laiko pažangos rodiklis, jos keičiasi sparčiausiai. Pavyzdžiui, naudojimas internetu, suteikia galimybę kurti ir būti socialinių gupių nariu, be jokio fizinio kontakto, nereikia

laukti, vykti, prisijungimas trunka kelias sekundės dalis ir tu jau „ten“. O kur dar mokomosios kompiuterinės programos, kurias sukuria virtualią realybę? Šios virtualios erdvės pritraukia į ateitį orientuotus hedonistus, kurie ten praleidžia maršias laiko.

- Buvimas sėkmingu. Niekas kitas nemoko būti sėkmingu kaip sėkmė. Ankstyva sėkmė tai prizas už įdėtas pastangas, sėkmės siekimo patirtis ir savidrausmė. Patirtos nesėkmės atneša nepasitikėjimą savimi, vengimą tos srities darbų, kurie jums nepasisekė mokykloje, darbe, sporte ir panašiai. Orientacija į ateitį atsiranda dėka mažų laimėjimų, moralinių pergalių ir pamažu įsitvirtina prisiimant vis didesnius įsipareigojimus, atsakomybę. Čia visai nesvarbu kaip jūs pasiekėte užsibrėžtų tikslų, svarbi yra tų laimėjimų nauda jūsų ateityje.
- Į ateitį nukreiptų vaidmenų, pozicijų laikymasis. Mes darome įtaką aplink esantiems, kaip ir patys esame paliečiami jų įtakos. Tie kurie pastūmėja jus link orientacijos į ateitį dažniausiai yra mokytojai, tėvai, draugai, tai jie daro patardami jums, pateikdami tikslų kėlimo ar jų pasiekimo būdus. Stebėdami savo idealus mes išmokstame, kad sėkmingais tampama dėka sunkaus darbo, užsispyrimo, praktikos ir patirties, pasiaukojimo, taigi norėdami tapti sėkmingais mes juos tarsi pamėgdžiojami, naudojames jų sėkmes formule.
- Pasveikimas po vaikystėje turėtų ligų. Vaikystėje ar ankstyvoje paauglystėje ligos, vaikams neleidžia džiaugtis tomis veiklomis, kuriomis mėgaujasi bendraamžiai, todėl tokie vaikai, išmoksta naudotis vaizduote, planuoti savo ateitį. Taip jie dažnai mintyse bėga žaisti su savo draugais į kiemą, apkeliauja pasaulį, nugalė varžybose. Puikus to pavyzdys yra dviratininkas Lance Armstrong, kuris nugalėjo vėžį, tam, kad laimėtų Tour de France lenktynes 7 kartus.

Visi šie išvardinti faktoriai turi įtakos asmenybės orientacijai į ateitį, nebūtina visus 10 faktorių turėti, užtenka bent vieno iš jų. Be išvardintų faktorių dar yra ir psichologinės asmenybės savybės, kurios – svarbios asmens orientacijai į ateities laiko perspektyvą. Viena iš priežasčių kodėl dalis žmonių suvokia laiko perspektyvą tinkamai yra ta, kad mes ir mūsų laiko suvokimas esame formuojami nuolat daugelio šių faktorių. Paanalizuokime asmenų orientuotų į ateities suvokimo perspektyvą elgesio charakteristiką (žr. Lentelę).

Lentelė 6. Asmenų, orientuotų į ateities suvokimo perspektyvą, elgesio charakteristika

<i>Elgesio charakteristika</i>	<i>Asmenys, priklausantys grupei išsiskiriančiai aiškiai išreikšta ateities laiko suvokimo perspektyva</i>
Agresija	Mažiau išreikšta
Depresija	Polinkis į depresiją mažesnis
Energija	Išsiskiria didesne energija

Nešioja laikrodį	Tikimybė didesnė
Veda balanso užrašus	Tikimybė didesnė
Naudojasi užrašų knygele, kurioje yra suplanuoti dienos darbai	Tikimybė didesnė
Valo dantis, naudojasi dantų siūlu	Tikimybė didesnė
Narkotinių medžiagų vartojimas	Mažiau linkę į narkotinių medžiagų vartojimą
Alkoholio vartojimas	Mažiau linkę į alkoholio vartojimą
Draugiškumas	Nesiskiria nuo į kitą laiko suvokimo perspektyvą orientuotų asmenų
Sąžiningumas	Sąžiningesni
Emocinis stabilumas	Nesiskiria nuo į kitą laiko suvokimo perspektyvą orientuotų asmenų
Atvirumas	Atviresni
Atidumas elgesio pasekmėms ateityje	Atidesni
Ego valdymas	Labiau save kontroliuoja
Impulsyvaus elgesio kontroliavimas	Impulsyvesni
Domėjimasis naujovėmis	Labiau domisi
Nuoseklumas	Nuoseklumui teikia pirmenybę
Prisirišimas prie atlygio	Labiau prisirišę
Savigarba	Labiau save gerbiantys
Naujų pojūčių paieška	Žemesnė
Nerimastingumas	Žemesnis
Pažymių (įvertinimų) vidurkis	Aukštesnis
Laikas skirtas mokymuisi	Mokosi daugiau
Kūrybiškumas	Kūrybiškesni
Laimės jausmas	Nesiskiria nuo į kitą laiko suvokimo perspektyvą orientuotų asmenų
Melavimo tikimybė	Mažesnė
Vagystės tikimybė	Nesiskiria nuo į kitą laiko suvokimo perspektyvą orientuotų asmenų
Drovumas	Nesiskiria nuo į kitą laiko suvokimo perspektyvą orientuotų asmenų
Savitvarda	Nesiskiria nuo į kitą laiko suvokimo perspektyvą orientuotų asmenų

Į ateitį orientuoti individai, neieško naujovių, bet mažiau linkę į depresiją, polinkis meluoti mažesnis nei tų, kurie yra dabarties hedonistai, fatalistai ar praeities- negatyvaus tipo bendraamžiai, kurių polinkis meluoti yra didžiulis. Kita vertus į ateitį orientuoti nelinkę į pokyčius, nuotykius, skubėjimą, kuris būdingas tiems orientuotiems į dabarties laiko suvokimo perspektyvą. Į ateitį orientuoti yra emociškai tvirtesni, jų elgesys prognozuojamas, dažniausiai jie laikosi taisyklės „ Geriau saugiai, negu „, Atsiprašau aš netyčia“.

Kodėl būti orientuotam į ateities laiko perspektyvą yra geriau? Apžvelkime ateities laiko perspektyvos privalumus ir trūkumus. Padėkime nuo privalumų.

Sveikata ir gerbūvis

Prisiminkime, kad į ateitį orientuoti individai niekada nepraleis profilaktinės sveikatos patikros ar stomatologo apžiūros. Moterys, kurių suvokimas yra į ateitį orientuotas iš anksto užsirašo pas gydytoją mamografijai, tai įrodo Italijoje atliktas tyrimas, kurio metu buvo nustatytas didžiulis skirtumas tarp skaičius į ateitį orientuotų ir skaičiaus į dabartį orientuotų moterų, kurios kreipėsi į gydytoją, nes buvo paskelbta, kad atliekamas nemokamas krūtų tyrimas. Būtent į ateitį orientuotos moterys teikia pirmenybę vertingiems maisto produktams negu tiems, kurie yra nemaistingi ir priklauso nesveiko maisto kategorijai ir yra skanesni, ši grupė buvo linkusi pirkti ekologiškus maisto produktus, netgi tuomet, kai jų kaina buvo ženkliai didesnė, nei kitų maisto produktų. Ši grupė yra mažiau linkusi į nutukimą, diabetą, kontroliuoja savo kūno svorį. Nepanašu, kad minėtos grupės moterys turės priklausomybių nuo nikotino, alkoholio, narkotikų ar maisto. Tokios moterys gimdys vieną- du vaikus, uždirbs daugiau negu vyras, iš anksto planuos ir pasirinks pensijos planą, mažiau laiko skirs poilsiui ir atostogoms. Visi šie bruožai į ateitį orientuotiesiems žada ilgą, sėkmingą gyvenimą, jeigu... tik jų neištiks ankstyva mirtis dėl nuolat patiriamo streso. Kita vertus jie nėra linkę į depresijas, nes tiesiog neskiria laiko tam, kad prisimintų nemalonius praeities įvykius ir juos išgyventų iš naujo. Jų dėmesys nukreiptas ne į šiandieną, o į rytojų. Į ateitį orientuotasis norėdamas susidoroti su stresu, ieško patarimo ir užuovėjos tarp stiprių asmenybių, kai tuo tarpu į dabartį orientuotieji pagalbos kreipiasi į draugus, o į praeitį orientuotieji- į šeimos narius. Draugai klausydami išsipasojimų guodžia ir tiesiog verčia grįžti į patirtą situaciją vėl ir vėl, o šeimos nariai linkę tarpusavyje konfliktuoti, todėl stresą dar labiau sustiprina. Stresai turi neigiamą poveikį sveikatai, bet šiuo atveju mažiausią neigiamą poveikį sveikatai pajus į ateitį orientuotieji. P. Zimbardo ir J. Boyd atlikti tyrimai rodo, kad į ateitį orientuoti moksleiviai nėra linkę į riziką t.y. nesaugų vairavimą, važiavimą dviračiu, vairavimą išgėrusiam ar apsvaigusiam.

Jie linkę viską planuoti, numatyti, jei iškyla sunkumų juos sprendžia. Tai, matyt, ir analizuojant jų mokymosi rezultatus. Jie yra aukštesni už visų moksleivių bendrą mokymosi rezultatų vidurkį. O į dabartį

ir praeitį orientuotų mokinių mokymosi rezultatai yra žemesni nei visų moksleivių bendras mokymosi rezultatų vidurkis. Sakykime mokytojas uždavė namie paruošti išeitą mokomosios medžiagos pateiktis ir jas pristatyti pirmadienį. Į ateitį orientuotieji jas pradės ruošti penktadienį, kad turėtų pakankamai laiko viską prisiminti ir pakartoti, rasti atsakymą į neiškius klausimus, o į dabartį orientuotieji užduotį atliks sekmadienio vakare, kad nepamirštų medžiagos, kurią sudėjo į pateiktis.

Tyrimai įrodė, kad į ateitį orientuoti yra problemų sprendėjai. Eksperimento dalyviams buvo pateikti popieriuje pavaizduoti labirintai, kuriuose reikėjo pažymėti teisingą kelią. Į ateitį orientuoti iškart pradėjo atlikinėti užduotį, po keleto nesėkmingų bandymų jie rado teisingą kelią labirinte (80 proc.), kai tuo tarpu į dabartį orientuoti eksperimento dalyviai ilgai žiūrėjo į užduoties lapą ir jokių veiksmų nesiėmė, labirinte teisingą kelią pažymėjo 60 proc. Daugeliui į dabartį orientuotų pritrūko kantrybės ir jie tiesiog nupiešė tiesią liniją, kuri kirto akligatvių sienas ir nuvedė ją iki išėjimo iš labirinto taško.

Į ateitį orientuotieji daugiau uždirba, nes jie pasiekia geresnio išsilavinimo ir todėl gauna geresnį darbą, jie uždirba daugiau, nes daug dirba ir beveik neskiria laiko bendravimui su draugais, laisvalaikiui.

Ne visada į ateitį orientuotieji būna sėkmingi. Jei jie susiduria su stresine situacija, pavyzdžiui, skyrybos, liga, netikėtas nedarbas jie gali atsidurti gatvėje. . Zimbardo ir J. Boyd apklausė penkiasdešimt benamių iš San Fransisko nakvynės namų, į dabartį orientuoti nurodė, kad daugiausiai laiko jie praleidžia žiūrėdami televizorių, valgydami, o į ateitį orientuoti nešvaistė laiko pergyvendami, daugiau dirbo ir aišku nakvynės namais nustojo naudotis anksčiau.

Didžiojoje Britanijoje vykdoma programa „Teach First“, joje dalyvaujantys mokytojai, baigę studijas vyksta dirbti į nuosmukį išgyvenančias mokyklas. Jaunieji mokytojai išgyvena stresines situacijas, susiduria su nemotyvuotais mokiniais, skirtingomis kultūromis, skirtingomis mokinių kalbos žiniomis. Dalis mokytojų nusprendžia atsisakyti pedagogo karjeros. Didžioji dalis mokytojų, kurie lieka dirbti yra į ateitį orientuoti.

Į ateitį orientuotieji nemėgsta komandinio darbo, mieliau nesirinktų būti grupės dalimi, todėl, kad jų tikslas yra pasiekti tai ko nori t.y. laimėti. Kai tuo tarpu į praeitį ir dabartį orientuoti yra linkę dirbti komandoje, kad kartu pasiektų numatyto tikslo. Tokia komanda (grupė) yra trumpalaikė, tol kol vyksta veikla konkrečiam tikslui pasiekti, kažką laimėti.

Geros tokios trumpalaikės grupės pavyzdys yra ūkininkai arba žvejai, kurie suvienija jėgas, žinias. Ūkininkai dalinasi žiniomis, technika, kad nuimtų derlių, žvejai- kad sugautų daugiau žuvies, tačiau kada vyksta prekyba ir kiekvienas stengiasi gauti kuo didesnę pelną, tokia grupė išyra ir kiekvienas individas siekia savo asmeninių tikslų.

Verslumo įgūdžių formavimas turėtų būti integruojamas į visų mokomųjų dalykų pamokas.

Taigi, būkime orientuoti į ateitį, būkime sėkmingi. Kaip tą padaryti su mokiniais? Užsiėmimo pavyzdį rasite skiltyje „[Pamokos](#)“.

3.4. Jaunimui partauklios mokymosi formos ir metodai. Naujosios medijos ir kompiuterinis modeliavimas.

Verslumo ugdymo formos ir metodai parenkami sudarius verslumo ugdymo programą. Sudarant minėtąją programą yra gana sudėtinga parinkti jos sudedamąsias dalis taip, kad būtų pasiekti aukščiausi moksleivių verslumo ugdymo rezultatai. Čia galima išskirti dvi kryptis, tai ugdymo ir mokymosi, Hynes (2006).

Verslumo ugdymas tai procesas, kuris apima individo turimų žinių, įgūdžių, vertybių, supratimo gilinimą, bei naujų žinių įsisavinimą, o verslumo mokymas apima praktines veiklas, kurių metu sistemingai vystomi studento ar moksleivio žinios, gebėjimai, analizuojami sėkmingos veiklos pavyzdžiai. Kitaip tariant, ugdymas yra mokymosi prielaida, kuri negali būti mechaniška, įsprausta į modelius ar rėmus, nes turi skatinti motyvaciją, asmeninių kompetencijų plėtojimą. Taigi, aukštųjų mokyklų dėstytojai susiduria su iššūkiu, kuris skatina kurti tokias verslumo ugdymo ir mokymo programas, kurios sutaptų su moksleivių, studentų esamu pasiruošimu suprasti ir pastebėti išorinėje aplinkoje vykstančius pokyčius.

Dažnai sukurtos verslumo ugdymo programos vertinamos pagal jų išsikeltus tikslus. Župerkas (2010) sugrupavo verslumo ugdymo programas pagal jų tikslus.

Lentelė 7. Verslumo ugdymo programų tikslai pagal Župerką (2010)

<i>Autorius</i>	<i>Verslumo ugdymo programos tikslai</i>
Hills (1988)	Pasitikėjimo verslumu didinimas.
Garavan ir O' Cinneide (1994)	Verslininkui reikalingų žinių įsisavinimas, gebėjimų panaudoti technologijas, analizuoti verslo situacijas ir sudaryti verslo planus įgijimas.
Gibb (1999)	Verslumo suvokimo didinimas, verslumo naudos visuomenėje skelbimas, nuosavo verslo kūrimo aktyvinimas.
Carter ir Jones-Evans (2000) Glancey ir McQuaid (2000) Swedberg (2000)	Mokymas apie verslininkų ekonomines socialines funkcijas
Ray (1997)	Verslininkams būdingų savybių ugdymas

<i>Autorius</i>	<i>Verslumo ugdymo programos tikslai</i>
Kirby (2003)	
Hisrich ir Peters (1998) Jones ir English (2004)	Techninių , valdymo, asmeninių žinių ir įgūdžių ugdymas.
Henryy irk t. (2003) Hytti ir O’Gorman (2004)	Supratimo apie verslą gilinimas, verslumo gebėjimų ugdymas, asmeninių gebėjimų ugdymas.
Kirby (2007)	Ugdymas verslo aplinkoje, verslo įmonės kūrimo procesui reikalingų gebėjimų ir kompetencijų ugdymas

Lentelėje pateikti verslumo ugdymo programų tikslai rodo, kad ugdant verslumą yra svarbu pasitikėjimo savimi didinimas, verslininkui reikalingų žinių įsisavinimas, verslumo suvokimo didinimas, nuosavo verslo kūrimo aktyvinimas, mokymasis apie verslininkų socialines funkcijas, verslininkams būdingų savybių ugdymas, supratimo apie verslą gilinimas, ugdymas verslo aplinkoje, verslo įmonės kūrimo procesui reikalingų gebėjimų ir kompetencijų ugdymas.

Mokymo procesą sudaro 5 etapai:

1. Poreikio analizė;
2. Mokymo proceso projektavimas;
3. Veiksmingumo patikrinimas;
4. Įgyvendinimas;
5. Mokymo rezultatų įvertinimas ir
6. įtvirtinimas.

Kaip matome verslumo ugdymo programos kelia panašius tikslus, visos jos, išskiria supratimo apie verslą, verslo gebėjimų ugdymą. Kaip jau minėta, pasirinkus ugdymo programą, yra numatomi ugdymo metodai. Juos galima suskirstyti į grupes pagal strategijas O‘Cinneide (1994):

Na čia jam reikia plačiau tikriausiai apie išskirtus punktus.

1. Didaktiniai (verslumo žinios) metodai apima ekonomikos dalyko dėstymą: žinių perteikimą ir mokėjimą, įgūdžių sudarymą. Žinių perteikimas ir įgūdžių formavimas yra tiesioginė dėstytojo veiklos sritis ir tikslas. Ekonomikos dalykų turinys yra tinkamas tai lemia nuolatiniai visuomenės gyvenimo pokyčiai.

2. Gebėjimų vystymo metodai (būsimų verslininkų rengimas). Metodai paima labai daug veiklų tai ir verslo planų rašymas, investicijų pelningumo skaičiavimai, palyginimo lentelių sudarymas, buhalterinės apskaitos elementų mokymas, lyderio savybių ugdymo programos, viešojo kalbėjimo konkursai, pristatant savo verslo idėjas.
3. Induktyviniai (ryšių užmezgimas). Bendravimas ir bendradarbiavimas, derybos yra neatsiejama verslo dalis. Taigi galima teigti, kad suformuoti bendravimo įgūdžiai yra kelio į sėkmę dalis.
4. Paskutinioji metodų grupė remiasi ryšių užmezgimo galimybėmis ir yra paremta mokymusi per patirtį, kuri mokant verslumo yra gana svarbi. Čia galima išskirti šiuos metodus:
 - Verslo planų rašymas; Lavinami raštingumo, rizikos įvertinimo, planavimo įgūdžiai.
 - Verslo organizacijų kūrimas; Verslo organizacijos įkūrimas yra žingsnis į tikrą verslo kūrimą, atsakomybės formavimą,
 - Konsultacijos su verslininkais- apsaugo pradedančiuosius nuo įvairiausių klaidų, padeda susigaudyti pasirinktos veiklos šakos rinkoje.
 - Kompiuterinis modeliavimas yra gana populiarus būdas, parodantis galimų sėkmių ir nesėkmių projektavimą ateityje.
 - Elgesio, situacijos imitavimas;
 - Interviu su verslininkais;
 - Aplinkos, situacijų, veiklos sričių analizė;
 - Filmuotos medžiagos analizė;
 - Be šių metodų dar reiktų peržvelgti tuos, kurių pagalba yra tobulinami verslumo įgūdžiai ir kompetencijos. Šie metodai apima:
 - Mokymasis vienas iš kito;
 - Mokymasis darant;
 - Mokymasis iš asmeninės patirties;
 - Mokymasis iš kitų žmonių reakcijos;
 - Mokymasis neformalioje aplinkoje;
 - Mokymasis siekiant numatyto tikslo;

- Mokymasis iš kitų;
- Mokymasis iš padarytų klaidų;
- Mokymasis sprendžiant problemas;
- Tradiciniai mokymo metodai;
- Imitavimas;
- Darbo grupės;
- Konsultavimas;
- Mokomieji vizitai;
- Verslo kūrimas;
- Žaidimai ir konkursai;
- Praktiniai mokymai;
- Verslo plano kūrimas ir įgyvendinimas;
- Patirtinė veikla;

Didaktiniai, tradiciniai mokymo metodai parodo moksleiviams ir studentams verslininko veiklos naudą, suteikia daug žinių apie verslumo kompetencijas, istoriją ir panašiai, bet neišmoko studijuojančių kaip sėkmingai veikti tapus verslininku. Manoma, kad verslumui ugdyti labiau tinkami aktyvūs mokymo metodai. Refleksyvių mokymo metodų panaudojimas ugdymo procese leidžia suteikti besimokantiems žinių apie verslo organizacijas, bei jų veiklą. Populiari nuomonė, kad mokant verslumo reiktų vengti tokių metodų kaip klausymasis, konspektavimas ir juos keisti į analizės, patirtinio ir veiklos mokymosi metodais.

Dar viena mokymo kryptis verslumo mokyme yra susijusi su mokymu rasti ir pastebėti savo galimybes. Galimybių pažinimas siejamas su mokymusi, kurio dėka stiprinama studijuojančių suvokimas, motyvacija, Venkataraman (2000).

Individui įtakos turi ne tik mokymo metodai, turima patirtis, gebėjimai, kompetencijos, bet ir ugdymo aplinka. Ugdymo aplinkos svarbą verslumo ugdyme išskėlė lietuvių mokslininkės Galkienė ir Grincevičienė. Yra išskiriami palankios verslumo ugdymo aplinkos bruožai:

- Socialinės aplinkos parama iniciatyvos, kūrybiškumo raiškai.

- Progų sudarymas (paliekant teisę jas paversti galimybėmis)
- Sąlyginis situacijos neapibrėžtumas
- Išteklių trūkumas (atliekant užduotį reikia ieškoti informacijos, materialinių išteklių, socialinių ryšių ir kt.)

Verslumo ugdymo modelyje planuojamas elgesys veikiamas intervencine institucinio lygmens verslumo ugdymo programa, ugdymo procesu, charakterizuojama auditorijos sudėtimi, diferencijuotais verslumo ugdymo tikslais, turiniu ir ugdymo metodais. Intervencine institucinio verslumo ugdymo lygmens veikla stiprinamos mokinių į verslumą orientuotos savybės, vertybės, įgūdžiai ir suvokimas.

Lentelė 8. Verslumo ugdymo metodų grupavimas pagal A. Župerką

<i>Aktyvūs ugdymo metodai</i>		<i>Pasyvūs ugdymo metodai</i>	
<u>Modeliavimo-imitavimo</u>	<u>Praktinės veiklos</u>	<u>Informacijos teikimo</u>	<u>Mentaliteto vystymo</u>
<i>Modeliavimas kompiuteriu</i>	<i>Vizitai verslo įmonėje Konsultacijos</i>	<i>Knygų skaitymas</i>	<i>Kritinis mąstymas Problemų sprendimas</i>
<i>Vaidmens imitavimas</i>	<i>Darbas įmonėje</i>	<i>Paskaitos</i>	<i>Tarpdisciplininis žinių taikymas</i>

Kaip matome iš pateiktos lentelės A.Župerka (2011) teigia, kad į verslumą orientuotos studentų vertybės turėtų būti ugdomos taikant mentaliteto vystymo, praktinės veiklos ir informacijos teikimo metodus, kuriais lavinami bendravimo, konceptualūs ir techniniai įgūdžiai.

Studentų techninių verslumo įgūdžių ugdymui tiksliausia taikyti modeliavimo-imitavimo metodus (modeliavimą kompiuteriu, vaidmens imitavimą). Bendravimo verslumo įgūdžių ugdymui reikšmingi praktinės veiklos (vizitai verslo įmonėje, konsultacijos, darbas verslo įmonėje) ir mentaliteto vystymo (kritinis mąstymas, problemos sprendimas, tarpdisciplininis žinių taikymas) metodai. Konceptualių verslumo įgūdžių veiksmingiausi ugdomi mentaliteto vystymo metodais.

Taigi, galima teikti, kad tinkama ugdymo aplinka sudaro sąlygas lavinti moksleivių verslumo įgūdžius pasinaudojant aktyviais mokymo metodais, nes tokia aplinka sukuria sąlygas laisvai mąstyti, priimti sprendimus, nebijoti suklysti ir bandyti iš naujo. Siekiant sukurti kuo panašesnę į aplinką verslo įmonėje ugdymo aplinką naudojamas mokymas per įmonę, kuri sukuria sąlygas studentams praktiškai įgyvendinti savo verslo idėjas, pritaikyti teorines žinias, bei kompetencijas.

Besinaudojančių greitaeigių interneto ryšiu ir asmeniniais kompiuteriais skaičius su kiekvienais metais vis auga. Šių dienų mokiniai mielai vadovėlius ir sąsiuvinius iškeistų į planšetinius kompiuterius ir mokomąsias programas. Taigi, mokinių pomėgis IKT ir žaidimams turi būti išnaudotas mokant juos ekonomikos. Yra nemažai žaidimų, kurių tikslai yra ekonominių, politinių ar kitokių pranašumų priešininkų komandos atžvilgius sukūrimas.

Paprastai ekonominiai žaidimai modeliuoja pagrindinius ūkio subjektus:

- Namų ūkį (The Sims),
- Įmonės valdymą (Capitalism, MoneyMania),
- Valstybės finansų valdymą (Democracy, Civilization)
- Savivaldybės veiklos simuliaciją (SimCity, Caesar).

Tai natūralu, nes priklausomai nuo modeliuojamo subjekto žaidėjas atitinkamai bus šeimos galva, įmonės savininkas arba valstybės, miesto vadovas.

1. Namų ūkis. Kol kas šioje srityje didelio pasirinkimo nėra, nes jau keliolika metų viešpatauja The Sims serijos žaidimai. Šie žaidimai visapusiškai modeliuoja žmogaus gyvenimą, tame tarpe ir karjeros galimybes, santykius su kaimynais, poreikių patenkinimą arba nepatenkinimą. Kita vertus, čia nėra numatyta galimybės vesti specialią ekonominę statistiką, rodančią, kiek ir kam buvo išleista pinigų, kokios žaidėjų pajamos. Modeliuojamas tipiškas homo sapiens, turintis ir šiokių tokių homo economicus bruožus. Žaidimas išverstas į lietuvių kalbą. (Pagal D. Celov)
 2. Įmonė. Yra nemažai žaidimų simuliuojančių atskiros ūkio šakos veiklą. Tai vadinamosios magnatų (angl. tycoon) žaidimų serijos. Tarp jų ypač populiarūs transporto magnatai (Railroad Tycoon, Airport Tycoon, Industry Giant). Įdomi šaka yra žaidimai modeliuojantis ligoninės (Emergency 3), švietimo įstaigos (School Tycoon), zoologijos sodo (Zoo Tycoon 2), gamyklos veiklą (Crazy Factory). Prie šių žaidimų taip pat galima priskirti žinomus komandinius žaidimus: VEMP-ą bei rusiškus МЭМ ir Директор žaidimus. Pastaruosius galima žaisti ir per Internetą. Daugiau informacijos apie juos galima rasti tinklapyje www.economica.ru Komandiniai žaidimai ypač paprasti valdyme, jie pasižymi sąlyginai nedidelių parametrų pasirinkimų skaičiumi. Optimaliausias variantas – naudoti pamokose būtent komandinius žaidimus, norint per trumpą laiką susipažindinti moksleivius su verslo pagrindais, tačiau žaidybinis interesas taip pat yra trumpalaikis.
- Capitalism (www.enlight.com/capitalism2)- vienas geriausių verslo simulatorių. Tai gerai apgalvotas ekonominis strateginis žaidimas, kuris apima beveik visus realiame versle sutinkamus aspektus: vadybą, rinkodarą, gamybą, iškasenų gavybą, importą, žemės ūkį, pardavimus,

mokslinius tyrimus, personalo patirtį, paklausos dekompoziciją, nekilnojamojo turto operacijas, vertybinių popierių biržą ir kt. Puikūs mokamieji ir individualūs scenarijai bei galimybė žaisti tinkle daro šį žaidimą vienu patraukliausių verslo simulatorių serijoje. Svarbu, kad žaidimas aprobuotas ir kelis metus sėkmingai taikomas kaip universitetinis komandinis ekonominis žaidimas. Nemokama žaidimo demonstracinė (angl. – „Demo”) versija leidžia susipažinti su šiuo žaidimų plačiau. Palaikomos kalbos: anglų, rusų. Yra galimybė kurti scenarijus, mokytojui leidžiama nustatyti sunkumo lygį, apibrėžti ekonominius tikslus, nustatyti žaidimo laikotarpį ir kitus parametrus. Žaidimas turi gerą kontekstinę pagalbą sistemą ir galimybę žaisti komandomis. Patariama klasėje analizuoti komandų arba atskirų žaidėjų sėkmės arba nesėkmės priežastis.

- MoneyManija (<http://www.moneymania.ru/>)2.1 punkte aprašytas žaidimas yra mokamas. Kaip alternatyvų variantą galima pasiūlyti nekiek neprastesni rusišką interneto daugelio dalyvių žaidimą, turintį be anksčiau minėtų savybių savo unikalių ypatumų. Tarp jų: korporacijos savininko įgūdžiai, klimatas, demografija, regioniniai verslo aplinkos skirtumai, politinis stabilumas, makroekonominiai faktoriai. Žaidimas turi savo technologinį medį, ekonominių aspektų formavimo principus, naudotojo sąsają . Palaikomos kalbos: rusų. Išvados: panaudojimas ekonomikos pamokose galimas, bet yra ribotas. Žaidimo situacija keičiasi tik kartą per dieną, nes šį žaidimą tuo pačiu metu žaidžia daug žaidėjų. Teks ilgai žaisti, kol pasiektume nurodytų tikslų. Be to, moksleiviams gali kilti problemų dėl rusų kalbos.

3. Valstybė. Praktiškai visi globalūs strateginiai žaidimai daugiau arba mažiau modeliuoja valstybės finansus ir ūkinius sprendimus. Tarp jų turėtume paminėti ir Civilization serijos žaidimus, kurie senesnėse versijose turi kiek supaprastintą ekonomikos sistemą: maistas, skydai (gamyba, angl. – „shields”), prekyba. Vėliau, atsiradus strateginiams resursams, kultūrai, prabangos elementams, makroekonomikos dalis žaidime padidėjo. Tačiau, Civilization žaidimas per daug ribotas, kad naudoti jį ekonomikos pamokose.

- Democracy (<http://www.positech.co.uk/democracy/index.html>). Žaidimas puikiai tinka ne tik ekonomikos bet ir politologijos pamokose. Yra galimybė pasirinkti iš keleto šiuolaikinių šalių, turinčių savo politinius, socialinius, ekonominius ypatumus. Esant demokratinės valstybės vadovu (prezidentu arba premjeru), žaidėjo esminis tikslas – būti perrinktam antrajai kadencijai. Šio tikslo pasiekama per įvairias išdo ir pinigų politikos priemones. Sprendimai daro įtaką ne tik rinkėjų poreikiams , bet ir makroekonominiams rodikliams.
- Economic Wars. Žaidimas turintis ir makro-,ir mikroekonomikos elementus. Gana ironiškas ir turintis humoro jausmą požiūris į valstybės vadovo vykdomas funkcijas. Realus ekonomikos

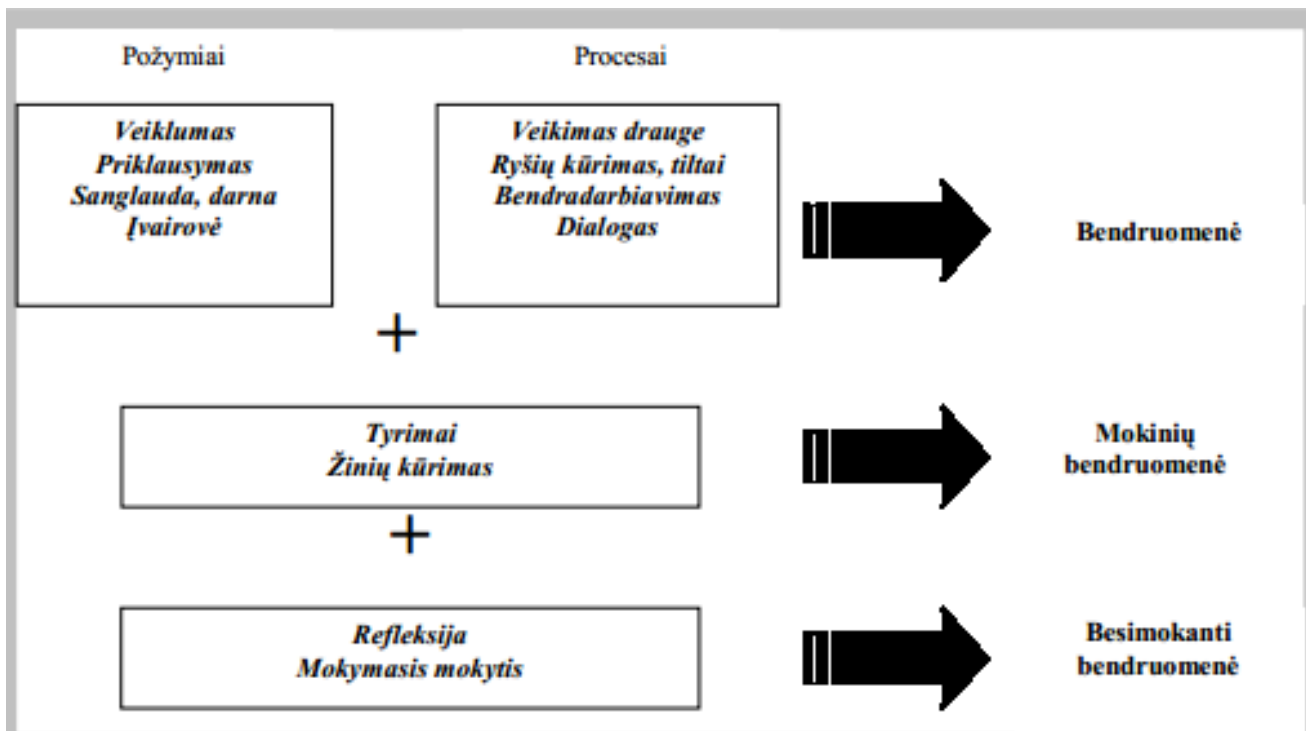
modelis pateikiamas stilizuotai, bet tenkinti žmonių poreikius, šnipinėti, tyrinėti, gaminti ir prekiauti su kitomis valstybėmis čia irgi galima. Išvados. Apima istorinį periodą nuo 1950 iki 2050 metu. Tai Civilizacijos ir verslo žaidimų savotiška sintezė. Nors žaidimas gana paprastas jį irgi galima būtų naudoti kaip mokomąją priemonę ekonomikos ir politologijos pamokose. Palaikomos kalbos – anglų, rusų.

4. Miesto valdymas. Žaidimai iš serijų SimCity, Caesar, Pharaon nė kiek nenusileidžia valstybės valdymo ekonominiams simulatoriams, nors pasirinkti iš keleto šiuolaikinių šalių, turinčių savo politinius, socialinius, ekonominius ypatumus. Esant demokratinės valstybės vadovu (prezidentu arba premjeru). Žaidėjo tikslas – būti perrinktam antrajai kadencijai. Šio tikslo pasiekama per įvairias išdo ir pinigų politikos priemones. Sprendimai keičia ne tik rinkėjų poreikius bet ir makroekonominius rodiklius. Atsitiktiniai įvykiai, problemines situacijos ir dilemos daro žaidimą labai įdomiu. Žaidimas yra mokamas, bet kaip ir 2.1. punkte aprašytas žaidimas – vertas pinigų. Nemokama žaidimo demonstracinė versija leidžia susipažinti su juo plačiau. Palaikomos kalbos – anglų. Išvados. Žaidimas pakankamas norint nagrinėti valstybės valdymą. Politikos taikytinų priemonių ir žmonių poreikių realizuota gana daug, todėl žaidimas atrodo labai realistiškai. (Pagal. D. Celov, <http://www.essc.lt/get.php?f.874>)

3.5. Bendradarbiavimas ir partnerystė – efektyvi priemonė mokinių verslumo įgūdžių stiprinimui ir mokytojų kvalifikacijos tobulinimui.

Moksleivių rengimasis karjerai bendrojo lavinimo mokykloje, vyksta tuomet, kai tam yra sukuriamos edukacinės prielaidos karjeros kompetenciją sąlygojantiems gebėjimams ugdyti. Edukacines prielaidas karjeros kompetencijoms ugdyti sąlygoja ugdymo turinys, ugdymo būdai, mokymosi priemonės, išteklių, bei valstybės švietimo politika. Taigi, siekiant bendrų tikslų labai svarbus mokytojų ir mokinių bendravimas ir bendradarbiavimas.

Gebėjimo priimti karjeros sprendimus mokykloje mokoma remiantis konstruktyvizmo modeliu, kuris apima bendradarbiavimu pagrįstą veiklą. Mokytoją keičia kintančios grupės, tinklai, sanglauda. Mokytojas tampa mokiniu pats. Mokymosi laikas ir tempas nekontroliuojami, nes mokytojos parinktus išteklius ar informacijos šaltinius, keičia didžiulis informacijos kiekis pateikiamas pasauliniu mastu. Tokio mokymosi tikslas net tik atsirinkti svarbiausią informaciją, bet ir tapti besimokančios bendruomenės nariu, įsijungti į tos bendruomenės kultūrą t.y. tapti savo mokytojo „pameistriu“, kuris iš savo mokytojo semiasi praktinės žinių taikymo patirties. Bendravimas tai visų pirma koordinuota, sinchroninė veikla, kurią inspiruoja bendras proceso dalyvių noras išspręsti iškilusias problemas. Žemiau pateikti besimokančios bendruomenės esminiai požymiai.

Paveikslas 14. Esminiai besimokančios bendruomenės požymiai

Verslumo ugdytas taip pat yra priskirtinas toms ugdyto sritims, kurios integruoja ugdyto procesą mokykloje. Organizuojant integruotąjį ugdyto, svarbų vaidmenį atlieka visa mokyklos komanda. Mokyklos vadovų bei mokytojų požiūris gali nulemti šio metodo taikymo sėkmingumą. Kiekvienas mokytojas, įsitraukdamas į dalykų integravimą, turi teigiamai vertinti šį mokymo metodą. Tokiu būdu bus paprasčiau dirbti tarpusavyje, o, be to, mokiniai, sekdami mokytojo pavyzdžiu, greičiau įsitrauks ir priims naują mokymosi būdą.

Organizuodamas mokymosi procesą, mokytojas turi sudaryti tinkamą klasės atmosferą, kurioje mokiniai nebijotų atsiskleisti. Mokytojas turi pasitikėti savo mokiniais, jų sugebėjimais ir savo noru savarankiškai pažinti, spręsti problemas, studijuoti šaltinius. Mokytojas turėtų stengtis gauti grįžtamąjį ryšį iš savo mokinių bei kitų mokytojų. Pagal gautą informaciją jis turėtų koreguoti, tobulinti mokymo/mokymosi procesą.

Sėkmingam, prasmingam mokymosi organizavimui neužtenka gerai žinoti dėstomo dalyko, būti susipažinusi su pedagogikos ir psichologijos teorija. Svarbų vaidmenį šiame procese atlieka ir mokytojo asmeninės savybės. Mokytojui reikalingi intelektualiniai, kūrybiniai, empatiniai sugebėjimai (Beresnevičienė, Butkienė, Teresevičienė, 1993). Mokytojas turi įdėti daug pastangų, kruopščiai pasirengti pamokoms, lanksčiai žiūrėti į esamą situaciją. Taip jis padės moksleiviams būti savarankiškesniais, savo jėgomis įveikti iškilusius sunkumus ir, tik viską išmėginus, kreiptis į mokytoją pagalbos. Mokytojas turi būti kūrybingas, kad duotų mokiniams tokias užduotis, kurios vaikams atrodytų

kaip pramoga. Taip mokiniai stengtūsi ir norētū kuo geriau šias užduotis atlikti bei vėl gauti naujo savarankiško darbo (Tamošiūnas, 1999).

Pedagogai, dirbantys pagal įvairius integravimo metodus, turi išmanyti vaiko amžiaus tarpsnių psichologiją. Jis turi „jausti“ vaikus, mokėti įvertinti jų galimybes ir nuspręsti, kokie mokymo metodai būtų efektyviausi. Taip pat svarbu, kad būtų bendradarbiaujama ir su vaikų tėvais, kurie taip pat turėtų įsitraukti į ugdymo procesą ir padaryti jį sėkmingą.

„Pedagogas <...> turi suvokti, jog jis pasiryžta formuoti naujus savo ir moksleivių santykius. Pirmiausia pedagogas turi būti altruistiškas ir suvokiantis savo atsakomybę ugdant žmogų. Aktyviojo metodo teoretikai pabrėžia, jog moksleivis kartu su mokytoju dalyvauja konstruojant edukacinį projektą, tėvai ir visuomenė taip pat bendradarbiauja ugdymo procese“ (cit. Makuc, 2007).

Mokytojo darbas neapsiriboja tik darbu mokykloje. Z. S. Petrikenės (2003) tyrime nurodoma, jog patys mokytojai, norėdami tinkamai taikyti integruotąjį mokymą, bendradarbiauja su savo kolegomis, gauna metodinę medžiagą metodiniuose rateliuose.

Apibendrinant svarbu pastebėti, jog organizuojant integruotąjį ugdymą svarbų vaidmenį atlieka ne tik mokyklos komanda, bet ir vaikų tėvai. O ugdymo procesas neapsiriboja vien tik darbu pamokose.

3.6. Mokyklos verslumo ugdymo planas

Atnaujintos Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos (patvirtintos Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2008 m. rugpjūčio 26 d. įsakymu Nr. ISAK-2433) (toliau atnaujintos Bendrosios programos) į mokyklas įvedamos palaipsniui. 2008-2009 mokslo metais jos išbandytos daugiau nei 200 mokyklų, nuo 2009-ųjų rugsėjo pagal jas pradėta dirbti visose 1, 3, 5, 7 ir 9 klasėse, o nuo 2010-ųjų rugsėjo – visose 2, 4, 6, 8 ir 10 klasėse.

Dėl planavimo procedūrų – kokius ilgalaikius ir/ar trumpalaikius planus ir kokia forma turi rengti mokytojai – susitariama mokykloje. Svarbiausia planų paskirtis – užtikrinti ugdymo sklandumą ir kokybę, todėl reikėtų siekti, kad planavimo procedūros ir dokumentai būtų kiek galima paprastesni ir naudingesni mokytojui.

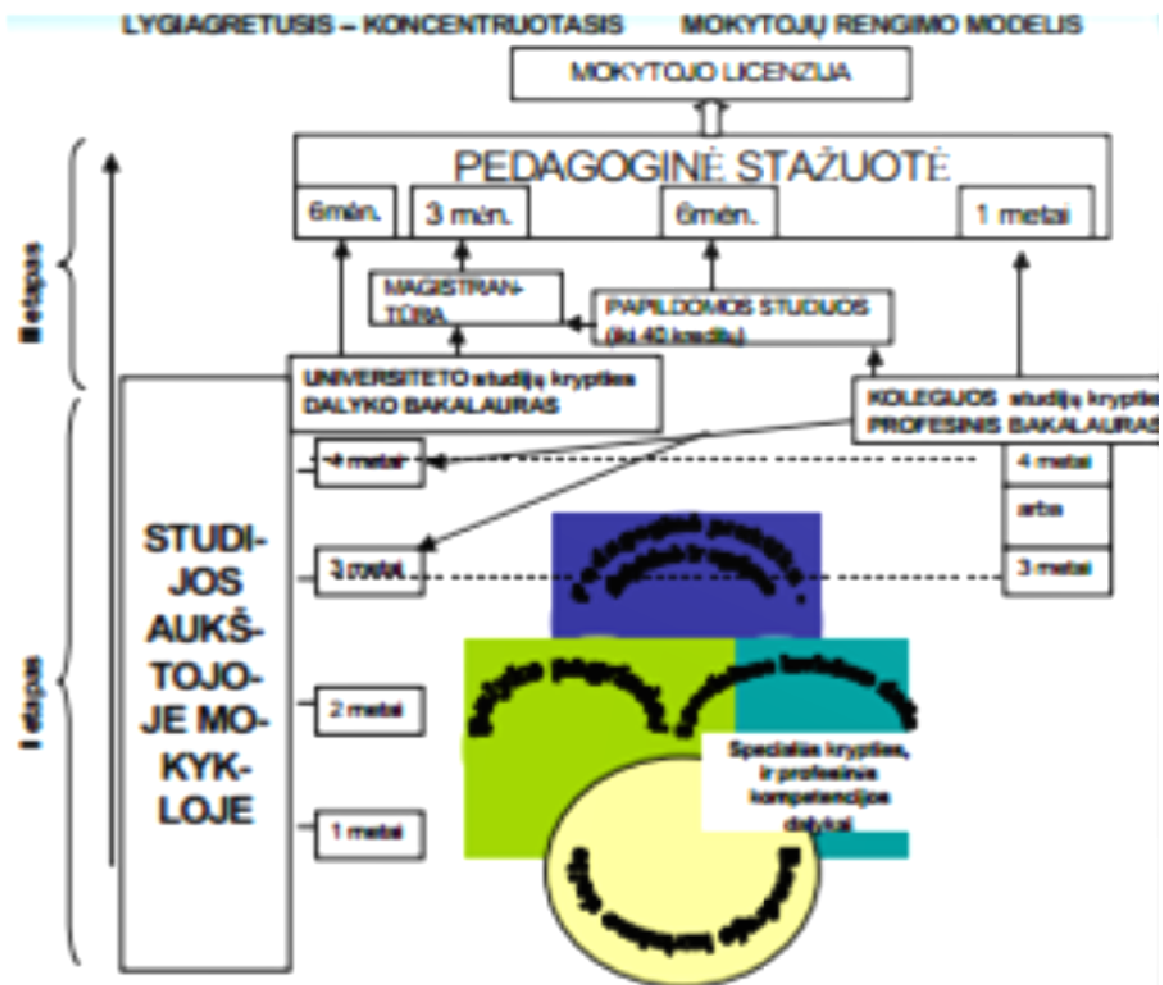
Kiekvienų mokslo metų pradžioje mokytojai ruošia, o mokyklos administracija tvirtina ilgalaikius mokomojo dalyko planus. Juose surašomas mokymosi turinys, atsiskaitymo, bei vertinimo, įsivertinimo būdai. Tikslinga būtų į kiekvieno mokomojo dalymo planus įrašyti ir integruotas verslumo ar ekonomikos pamokas. Išankstinis planavimas garantuos tikslingas veiklas ir tinkamą verslumo ugdymą visose klasėse.

Bendrą mokyklos verslumo planą tikslingiausia sudaryti apjungus ir apsvarsčius kiekvieno mokykloje mokomo dalyko metodinių grupių pasiūlymus.

4. Kūrybiškumas ir iniciatyva

4.1. *Pedagogų kūrybiškumas ir iniciatyva kaip sėkmingo verslumo ugdymo garantas*

A. Kiveris (2007) straipsnyje „Pedagogų rengimo reglamentas“ pateikia tokią pedagogų rengimo Lietuvoje sistemą.

Paveikslas 15. Pedagogų rengimo Lietuvoje sistema

Mokytojų ruošimo programos aukštosiose mokyklose yra nukreiptos į specialybės dalyko žinių suteikimą, psichologinių pedagoginių žinių bei gebėjimų suteikimą, bet mažesnis dėmesys skiriamas būsimo mokytojo iniciatyvumo ir kūrybiškumo lavinimui ir įgūdžių formavimui.

Taigi galima teigti, kad diplomuotas mokytojas kūrybiškumą ir iniciatyvumą lavina savo nuožiūra, todėl čia yra svarbu pastebėti mokytojo savišvietos planavimą ir kvalifikacijos kėlimą. Kadangi mokykla

skiria dalį mokinio krepšelio lėšų mokytojo kvalifikacijos apmokėjimui, yra tikslinga mokytojo kvalifikacijos kėlimą suplanuoti, atsižvelgiant į mokyklos ir mokytojo kvalifikacinius poreikius.

4.2. Būdai ir formos mokinių kūrybiškumui skatinti

Petrulytė (2001) teigia, kad kūrybiškumas yra asmenybės ypatybė, padedanti atrasti nauja, naujus raiškos ar problemų sprendimo būdus. Kūrybiškumas kartais aiškinamas kaip asmens polinkis į naują, novatorišką modeliavimą ar mąstymą, Gardner (1993) teigia, kad kūrybiškumas pasireiškia tik tam tikrose veiklos srityse. Taigi ir mokinio kūrybiškumas pasireiškš ne visų mokomųjų dalykų pamokose ir ne visus mokymo metodus naudojant galima tikėtis, kad jie paskatins visos mokinių grupės kūrybiškumą. Taigi mokytojo ir mokyklos pagrindinis uždavinys yra padėti mokiniui išsiugdyti kūrybiškumo kompetenciją . Mokykloje tai padaryti padeda tinkamai sukurtos mokymosi aplinkos, edukacinės veiklos dienos, projektinė veikla, konkursai, olimpiados, kūrybinių darbų parodos, praktinė veikla. Daugelis teorijų remiasi prielaida, kad žmogus iš prigimties yra kūrybiškas ir reikia tik surasti tinkamų metodų tam kūrybiškumui pasireikšti. Šie metodai lengvina kūrybos procesą, stimuliuoja žmogaus protines galias, šalina psichologinius barjerus, trukdančius priimti sprendimą.

Plačiausiai paplitęs metodas yra Osbornio smegenų šturmas (audrinimas), Gordono sintetika, Fokalinio objekto metodas, kontrolinių klausimų metodas, morfologinė analizė ir kt. Paminėti metodai yra, anot Čepelės (1975) neefektyvaus bandymų ir klaidų metodo modifikacija.

Algoritminiai metodai skiriasi nuo psichologinio aktyvinimo metodų. Naudojant psichologinio aktyvinimo metodus sprendimo ieškoma akiai, bandymų ir spėjimų būdu, stengiamasi gauti kuo daugiau idėjų, o vėliau jas peržiūrėti ir atrinkti vykusias. Algoritminiai metodai yra priešingybė, jie nereikalauja sukaupti kuo daugiau idėjų, o laikantis metodo nurodymų žingsnis po žingsnio artėjama prie kūrybiško ir racionalaus problemos sprendimo.

Palyginkime šių metodų pagrindines sąvokas:

Lentelė 9. Kūrybiškumo ugdymo metodų pagrindinių sąvokų palyginimas

<i>Psichologiniai aktyvinimo metodai</i>	<i>Algoritminiai metodai</i>
Intuicija	Sistemų vystymosi dėsniai
Įkvėpimas	Uždavinio analizės taisyklės
Nušvitimas	Standartiniai veiksmai

<i>Psichologiniai aktyvinimo metodai</i>	<i>Algoritminiai metodai</i>
Įgimti gabumai Smegenų audrinimas Laimingas atsitiktinumas	Mąstymo įrankiai

Taigi, kūrybiškumui ugdyti tinka ir šis, produktyvesnis, kelias kur galima išmokti naudoti kelis mąstymo įrankius ir patikrintas taisykles.

Horowitz (2004) teigia, kad nebūtina lavinti mokini kūrybiškumo, o kur kas svarbiau išmokyti jį gauti kūrybišką rezultatą. Jis pateigia analogiją su žmogaus fizine jėga: nebūtina būti sunkumų kilnotuju, kad pakeltum automobilį- užtenka turėti keltuvą. Taip ir kūrybos srityje – jei žinosime taisykles ir mokėsime naudotis įrankiais, gausime kūrybišką sprendimą net ir nebūdami kūrybiški. To pavyzdys galėtų būti iki 16 amžiaus vykusios kubinės lygties sprendimo ieškos varžybos, kai ieška buvo laikoma meno rūšimi, nes reikėjo rasti kuo gražesnę sprendimą. Italų matematikas Geronimo Cardano surado tokių lygčių sprendimo metodą, taigi meninių paieškų nebereikėjo- tokias lygtis galėjo išspręsti kiekvienas matematikos studentas.

Sprendimų paieškai R. Horowitz įveda penkis mąstymo įrankius: nauja funkcija, naujas objektas, simetrijos sulaužymas, dalyba ir objekto pašalinimas. Šie mąstymo įrankiai, jų taikymo procedūra, Uždaro pasaulio bei Kokybės pakeitimo taisyklės ir sudaro išradybinio mąstymo algoritmą. Šis algoritmas taikomas sprendžiant labai įvairias verslo, gamybos, technines problemas visame pasaulyje. (Šaltinis:G.Beresnevičius. Kūrybiško sprendimo ieška algoritminiais metodais, Šiaulių universiteto, Edukologijos katedra).

Taigi mokytojas turi begalę įrankių mokinių kūrybiškumui ugdyti, belieka tik, atsižvelgiant į mokinius poreikius, parinkti pačius tinkamiausius, optimaliausius. Žemiau pateikiame keleto metodų, kuriuos būtų galima taikyti mokinių kūrybiškumui ugdyti, aprašymus:

- **Drama** (G. Davis, 1989; Francis, 1973; McCaslin, 1980; Sefer, 1985). G. Davis dramos (kūrybinio vaidinimo) metodą pavadino „improvizacine, neparodomąja (t. y. neskirta scenai), į procesą sutelkta veikla, kurios dalyviai turi, panaudodami vaizduotę, vaidinti ir patirti įvairių žmogiškąją patirtį“. Šio metodo tikslas - ugdyti dalyvių sugebėjimą išreikšti savo kūrybines galias ir labiau įsigilinti į dalykus, kurių mokosi mokykloje.

Dramos elementus galima panaudoti per įvairias pamokas. Jie tinka istorijos, literatūros, geografijos pamokose. Ypač praverčia įvairūs empatiniai žaidimai (pavyzdžiui, vieni dalyviai vaidina įvairius gyvūnus, o likusieji turi atspėti, kokie tai gyvūnai). Empatiniai žaidimai gali būti labai įvairūs, išraiškingi, panaudojama muzika, išreiškiamos įvairios emocinės būsenos kūno kalba (plačiau skaitykite 5 skyriuje).

- **Analogijų, metaforiniai, paradigminiai žaidimai** (A. Sefer, 1992). Analogijų žaidimų metu vaikams pateikiami įvairūs paveikslėliai (su gyvūnais, augalais, gėlėmis), kuriuos jie turi suklasifikuoti pagal įvairius kriterijus.

Metaforiniai žaidimai ugdo vaizduotę ir jautrumą. Pavyzdžiui, paveikslėliuose yra nupiešti veidai, išreiškiantys įvairias būsenas ir nuotaikas. Vaikai, įsiklausydami į skambančią muziką, bando parinkti tinkamas tai muzikai nuotaikas.

Paradigminiai žaidimai padeda geriau suvokti įvairių epochų gyvenimo stilių. Pavyzdžiui, vaikams pateikiami paveikslėliai su tam tikros epochos architektūriniais vaizdais ar kostiumais. Skambant to laikotarpio muzikai, vaikai pasirenka patinkančius paveikslėlius ir patys bando suvaidinti to laikotarpio istorijos ar kultūros detales. Šie žaidimai ypač tinka mokantis istorijos ar kultūros disciplinų netgi su ikimokyklinio amžiaus vaikais.

- **Pasakų kūrimas.** Vaikų kūrybinę vaizduotę padeda lavinti įvairiai naudojamos pasakos. Tai galėtų būti:
 - Pasakos kūrimas pagal pasiūlytą pradžią.
 - Pasakos kūrimas laisvai pasirinkta tema.
 - Naujos pasakos kūrimas panaudojant įvairių pasakų veikėjus.
 - Pasakos kūrimas „apvertus“ pasakos temą, kai geri veikėjai tampa blogais, o blogi - gerais.
 - Pasakos „sušiuolaikinimas“. Pavyzdžiui, „Senelė gyvena mūsų dienomis, ko gi ji prašys burtininko?“
 - Pasakos pratęsimas, klausiant, kas buvo toliau.
 - Pasakos fantastinė analizė. Pavyzdžiui, vaikų klausiama, kas bus, jei Kalėdų senelis atsidurs Afrikoje, kaip jis išsaugos tiek daug ledų ir pan.

- **Projektų kūrimas mažose grupelėse** (A. Sefer, 1988). Tai darbo ir mokymo būdų sancaupa, kuri skatina mokiniu susieti mokymąsi su gyvenimo realijomis, ieškoti sąsajų tarp daiktų ir reiškinių,

mokyti dirbti grupėje. Projektinio darbo metu mokiniai, bendradarbiaudami su mokytojais ir kitais žmonėmis, tiria ir sprendžia problemas, neatitrūkę nuo socialinės tikrovės, kurioje jos iškyla. Mokytojo uždavinys šiame procese yra ne tik perduoti žinias, bet inicijuoti veiklos vykdymą, apibrėžti darbo ribas, perduoti patirtį. Darbą turi vainikuoti konkretūs vaisiai: žodinis pristatymas, raštiška ataskaita ir pan.

Projektai gali būti kuriami kalbos, meno, socialinių ar gamtos mokslų pamokose. Kiekviena grupelė išnagrinėja problemą istoriniu, raidos požiūriu, bando ieškoti ryšių su kitais mokslais. Temos gali būti pačios įvairiausios - architektūra, drabužių stilius, tapyba, skulptūra, literatūra, religija, tikėjimai, istoriniai įvykiai, augmenija, ekonomika, mokslas, kelionės ir t. t. Temas pasirinkti gali patys vaikai.

Projektai kuriami ne per pamokas. Mokykloje tik supažindinama su projekto kūrimo reikalavimais. Projekte gali dalyvauti ir tėvai, bet visas idėjas kuria patys vaikai. Jie formuluoja problemą, pasirenka šaltinius ir metodus jai įgyvendinti, renka ir klasifikuoja faktus, sprendžia, kaip dirbs grupėje, pasiskirstys darbais. Kuriant projektą, kiekviena grupė konsultuojasi su mokytoju. Pabaigoje kiekviena grupė pristato tyrimo eigą, rezultatus ir išvadas. Kiti vaikai užduoda klausimus, vyksta diskusija.

Šio metodo privalumai yra tai, kad vaikai turi galimybę susipažinti su tiriamojo darbo elementais, ugdyti mąstymą, įgyti bendradarbiavimo įgūdžių, dalyvauti ilgalaikėje juos dominančioje veikloje.

- **Intuicijos lavinimas.** Kūrybos procese labai dažnai sprendimai priimami remiantis intuicija - tai yra remiantis logiškai nesusijusiais orientyrais. Intuicijos pagalba staiga, netikėtai, tarsi atsitiktinai kuriamos hipotezės, daromi sprendimai, neįsisąmoninus jų loginio pagrindo, neatlikus loginių operacijų. Kai kurie mokslininkai (A. Bergson, Z. Freud) intuiciją laikė *pasąmonės gelmėse slypinčia pirmine kūrybinio akto priešastimi*.

Pasąmonėje dažnai sprendžiami sudėtingi mąstymo uždaviniai. Pats informacijos apdorojimo procesas tokiu atveju nėra įsisąmoninamas, į sąmonę patenka tik jo rezultatas. *Tai, kas paprastai vadinama intuicija, arba nuojauta, iš esmės yra neįsisąmonintas patyrimas* (A. Lukas, 1976). Intuicija ypač svarbi kūrybinėje veikloje, padeda išvengti stereotipų, įprasto loginių uždavinių sprendimo. Ji padeda ne tik „surasti“ tinkamus sprendimus, bet ir sugeba atskirti, kurie reiškiniai ar idėjos reikšmingiausi. Tokia intuicija kartais vadinama strategine. Intuicija lavinama pateikiant keleto įvairaus pobūdžio ir informacinių požymių uždavinius, kurie jungiami į naujus darinius mėginant rasti teisingą sprendimą.

Lavinant intuiciją būtina atsižvelgti į asmenybės bruožus - intelektualines nuostatas, emocijų nusiteikimą, taip pat padėti atsiskleisti bet kokiam patyrimui, ugdyti sugebėjimą priimti savarankiškus

sprendimus. Intuicija yra svarbi kūrybos procese (ypač inkubacijos etape), tačiau dar mažai tyrinėta, visų pirma todėl, kad tinkamų metodikų nėra daug.

Intuityvių žinių apie kitą žmogų plėtimas. Daugelis mūsų artimus mums žmones pažįstame intuityviai - nepasiklausę nuperkame tai, kas jiems patinka, randame kitų padėtus daiktus, vos tik ieškantieji apie juos užsimena ir pan. Tokios žinios apie kitus žmones negali būti sąmoningai išmoktos; manoma, kad už tai atsakingas dešinysis pusrutulys, kuris padeda suvokti daiktų visumą ir simbolius, bet kitaip nei kairysis, suvokti padedantis logikos būdu.

Lentelė 10. Praktinės užduoties intuicijos lavinimui pavyzdys

J. Rainwater (1979), psichosintezės psichologijos krypties atstovė, siūlo atlikti tokį intuicijos, susijusios su artimais žmonėmis, pratimą.

Atsisėskite, žiūrėkite vienas į kitą. Paeiliui pasakykite vienas kitam 5-10 dalykų, kurių, kaip jūs manote, kitas apie jus nežino. Pavyzdžiui, „Aš sapnuoju spalvotus sapnus“, „Rašau eiles“, „Svajoju apsilankyti Japonijoje“. Dabar užsimerkite. Leiskite iškilti jūsų vidiniams simboliams apie tą žmogų. Kokie tai būtų: spalva? gėlė? gyvūnas? įrankis? garsas? architektūrinė forma? mitologinis asmuo ar objektas?

Pasirinkimo nereikia aiškinti, teisinti ar ginti netgi sau pačiam. Tereikia leisti jiems iškilti. Užrašykite atsakymus. Pažvelkite vienas į kitą, pasidalykite savo simboliais ir kilusiais jausmais. Plačiau papasakokite kokias savybes, jūsų nuomone, turi jūsų simboliai.

- **Nuotraukų panaudojimas.** šis metodas padeda lavinti mokinių pastabumą, kalbą bei gebėjimą pagrįsti savo mintis. Jis taip pat lavina mokinių vaizduotę, skatina juos kritiškai vertinti nuotraukose pateikiamus vaizdinius ir taip padeda laužyti visuomenėje egzistuojančius stereotipus bei ugdymo mokinių kritinį mąstymą.

Yra keletas būdų, kaip surasti ir parengti pamokoms reikalingą nuotraukų rinkinį:

- Iškirpkite ar nukopijuokite jas iš žurnalų, laikraščių, bukletų.
- Nufotografuokite patys, paprašykite, kad fotografuotų ir mokiniai
- Parsisiųskite nuotraukas internetu ir atsispausdinkite jas.

Skiltyje [„Pamokos“](#) galite rasti keletą nuotraukų panaudojimo mokymosi procese metodų pavyzdžių.

4.3. *Elgsenos kaita*

Siekiant verslumo ugdymo rezultatyvumo tikslinga pereiti nuo mokymo prie mokymosi paradigmos ir sukurti tokią mokymosi aplinką, kuri atitiktų šiuolaikinį verslo pasaulį (Garavan, O’Cinneide 1994). Pasiiekti šį tikslą galima taikant netradicinius mokymosi metodus, ypač tokius kaip vaidmeniniai žaidimai, verslo imitavimas, darbas komandose, ir kitas naujas mokymosi strategijas (Gibb 1993), kurios sudaro galimybes moksleiviams praktiškai atlikti įvairias verslumo užduotis.

Ikimokyklinio ir pagrindinio ugdymo sistemos užima reikšmingiausią vietą formuojant ir stiprinant jaunų žmonių vertybes, žinias, įgūdžius ir požiūrį. Jaunystėje sukaupia individo patirtis lemia jo tikėjimą, kuris tęsiasi visą žmogaus gyvenimą. Verslo žinios ir įgūdžiai gali būti įgyjami vėlesniuose gyvenimo perioduose (studijų metu, darbinėje veikloje). Tačiau polinkis į verslą bei verslininkui būdingas elgesys ir požiūris suformuojamas prieš universitetinių studijų laikotarpį. Mokinio–mokytojo–tėvų triada svarbi vystant individo asmenines savybes (Coleman 1998). Pagrindinių įgūdžių – skaitymo ir skaičiavimo – lavinimas yra pagrindinis švietimo ugdymo sistemos tikslas. Šalia šių mokiniai mokykloje turi įgyti ir kitokių – bendravimo, klausymo, kitų nuomonės gerbimo – įgūdžių. Ugdymo sistema, vertinanti žmonių įgūdžius, demonstruojamus

fundamentalių dalykų srityje, o ne jų gebėjimą studijuoti ateityje ir konstruktyviai bendradarbiauti, turi būti pripažinta kaip neracionali (Ferguson 2003). Ugdant verslumą mokyklų programose dėmesys turi būti skiriamas tiek procesui, tiek ir turiniui. Subalansuota ugdymo sistema jungia žinių įgijimą ir jų analizę.

Mokyklų ugdymo programos turi lavinti individo kūrybinius, užduočių formulavimo bei įgyvendinimo ir kasdieninių problemų, su kuriomis susidorojama bendradarbiaujant su kitais žmonėmis, sprendimo gebėjimus (Wheatley 1999). Verslumo reiškinių nagrinėjančių autorių nuomone, svarbu skatinti verslininko, išsiskiriančio iš kitų visuomenės individų savo aktyviu elgesiu, teigiamą požiūrį į verslo karjerą (Gibb 2005). Mokslininkai charakterizuoja verslininkus šioms būdingu elgesiu, savybėmis ir įgūdžiais (Blicek 2005). Verslumo ugdymas neatsiejamas nuo kompetencijos tobulinimo ir praktinio mokymo, formuojančio įpročius ir įgūdžius mokantis iš praeities veiklos bei siekiant ateities rezultatų. Jaunuoliams, pradedantiems verslo dalykų studijas universitete, mokslininko L. R. Dale (1997) manymu, yra svarbios keturios asmeninės savybės: vaizduotė, apdairumas, delegavimo ir organizavimo gebėjimai. Šios savybės skatina juos ieškoti naujų veiklos galimybių, sustiprina pasitikėjimą, padeda realizuoti savo idėjas.

Šiandieninė ir ateities verslo aplinka reikalauja mokymo procesą koncentruoti į šių individualių gebėjimų ugdymą (Golff 2004; Wilde 2004):

- savikontrolę;
- klausymo gebėjimus;
- drąsą prisiimant pastangas;
- susidorojimą su nesėkmėmis;
- kritinius analizavimo gebėjimus;
- problemų sprendimo gebėjimus;
- sisteminių mąstymą;
- planavimą;
- organizavimą;
- sprendimo priėmimo gebėjimus;
- pokyčių valdymo gebėjimus;
- toleranciją;
- kantrumą;
- prieštaravimų įveikimo gebėjimus;
- komandinio darbo gebėjimus;
- bendradarbiavimo gebėjimus;
- pristatymo gebėjimus.

Ateities visuomenėje elgesio gebėjimai kels daugiau problemų nei intelektiniai (Goffee, Jones 2000). Šiuolaikinio jaunimo ateities harmoningo gyvenimo kūrimas, grindžiamas laisvu mąstymu ir vertybėmis, mokytojams, šalia akademinų žinių teikimo, tampa profesine pareiga. Mokytojo užduotis ugdymo sistemoje pasireiškia mokinio talento aptikimu. Mokinio elgesio ir bendravimo kultūrą formuoja kasdienis abipusis bendradarbiavimas. Mokiniui nerandant problemos sprendimo, mokytojas kaip ekspertas padeda nustatyti nesėkmės priežastis. Taip išvengiama kritikos, sukeliančios nuolatinę įtampą. Asmeninės savybės ir dorybės sistemiskai ugdomos visą gyvenimą, o mokinių verslumo ugdymas sudaro

tik vieną viso gyvenimo mokymosi etapą. (Šaltinis: A. Župerka. Moksleivių verslumo ugdymo tobulinimo kryptys Lietuvoje. VDU, Vadybos katedra. Verslas, vadyba ir studijos 2009)

4.4. Versl(um)o idėja

Inovacija suprantama kaip kažkas naujo – idėja, naujos žinios arba išradimas. Plačiąja prasme, inovacija reiškia sėkmingą naujovių kūrimą, taikymą ir panaudojimą ekonomikoje, socialinėje ir kitose srityse (Lietuvos mokslo ir technologijų baltoji knyga, 2001).

Inovacinė veikla – tai kompleksinis procesas, apimantis naujovės sukūrimą, sklaidimą ir panaudojimą. Inovacinė veikla yra sudėtinga dinaminė sistema, kurios efektyvumas priklauso nuo inovacinės veiklos vidaus mechanizmo ir nuo sąveikos su išorine aplinka (Melnikas B., Jakubavičius. A., Strazdas R., 2000). Vidinės inovacinės veiklos mechanizmas apima įvairias fazes: naujos idėjos atsiradimą, naujovės sukūrimą ir pirminį įdiegimą, panaudojimo metodų paskleidimą, paskirstymą tarp naudotojų ir vartotojų, naudojimą ir vartojimą, senėjimą ir baigtį.

Hopkins (1998) inovaciją apibūdina kaip naujumą švietimo sistemoje ir mokykloje kaip organizacijoje. Želvys (2003) teigia, kad inovacijos tikslas patobulinti tam tikrus švietimo aspektus. Janiūnaitė (2000) siūlo edukacines inovacijas analizuoti pagal tokius požymius:

- sukūrimo vietą ir pobūdį – vidinės, išorinės arba mokslinės, praktinės;
- poveikio mastą – lokalias, modulinės, sisteminės;
- poveikio stiprumą – modifikuojančios, radikalios;
- poveikio pobūdį – progresyvios, regresyvios arba griaunančios, kuriančios;
- diegimo pobūdį – planuotos, neplanuotos.

Pasak Hopkins (1998) kiekvieną inovacinę veiklą veikia tiek išoriniai, tiek vidiniai veiksniai. Prie išorinių veiksnių reikia priskirti naujas technologijas, nes naujausi pasiekimai veikia švietimo sistemą, kitas mokymo įstaigas, kurios skatina konkurencinę veiklą, reguliuojančią mokymo įstaigų veiklą.

Vidiniams veiksniams priskiriama kolegijose dirbantis personalas, turimi materialieji ištekliai, studentai. Jakubavičius, Strazdas, Gečas (2003) suskirstė inovacijas pagal šiuos požymius: turinį, įgyvendinimo lygį, įgyvendinimo mastą, naujumo laipsnį, organizacines ypatybes, pobūdį, galutinį rezultatą, poveikį. Staškevičius (2004) išskyrė teorines ir praktines inovacijas. Autorius teigia, kad

inovacinio proceso struktūrą sudaro kūrybinis ir adaptacinis ciklai, kurie vyksta tam tikroje erdvėje. Pasak Janiūnaitės (2000), ne visos inovacijos yra sukuriamos. Jos gali patekti į organizaciją iš išorės, t.y. kitų šalių. Janiūnaitė (2004) pasiūlė edukacinės inovacijos diegimo modelį (1 pav.), pagal kurį išskyrė tokiu edukacinės inovacijos diegimo elementus:

- objekto charakteristika,
- organizacinė charakteristika,
- išteklių charakteristika,
- subjektų charakteristika,
- šalių palyginamumo charakteristika.

Imitacinės verslo įmonės modelis kaip edukacinė inovacija. Edukacinė inovacija „Imitacinė verslo įmonė“ analizuojama remiantis Janiūnaitės (1999) pateiktu inovacijos diegimo modeliu. Modelyje objekto charakteristika apibūdina inovacijos esmę, jos tikslus, pasirinkimo motyvus. Organizacinė charakteristika leidžia įvertinti edukacinės inovacijos vykdymo eigą. Išteklių charakteristika apibrėžia išteklius, reikalingus inovacijai diegti. Subjektų charakteristika nurodo pagrindinius inovacijoje dalyvaujančius subjektus, jų kvalifikaciją ir kompetencijas. Šalių palyginamumo charakteristika leidžia palyginti šalių socialines, kultūrinės sąlygas, lemiančias inovacijos kūrimą.

Objekto charakteristika

Imitacinė verslo įmonė (IVI) – tai netradicinė verslumo mokymo forma, kurioje integruojamos ekonominių dalykų žinios, užsienio kalbų mokėjimas, dokumentų valdymo pagrindai, rinkodaros proceso išmanymas, informacinių technologijų taikymas ir kt., siekiant šiuos gebėjimus pritaikyti praktiškai. Čia studentai dirba grupėse ir individualiai. Tokia mokymo forma sujungia daugelį mokymo(si) metodų:

- mokymąsi per veiklą,
- patirtinį mokymąsi,
- mokymąsi bendradarbiaujant ir kt.

Mokymo(si) metu vykstantis teorinių žinių taikymas praktinėmis sąlygomis leidžia tobulėti ir vystyti daugeliui gebėjimų ir įgūdžių, kurie studentams bus reikalingi dirbant realioje įmonėje.

Imitacinėje verslo įmonėje veikia 4 skyriai: personalo, pirkimų, pardavimų/marketingo ir apskaitos. Kiekviename skyriuje dirba po 3-4 studentus, todėl plačiai taikomas darbas grupėse.

Organizacinė charakteristika

Edukacinė inovacija „Imitacinė verslo įmonė“ buvo pradėta kurti Lietuvoje 1993 m. pagal bendrą o ir SimuLith centras – imitacinių verslo įmonių veiklos koordinatorius Lietuvoje. Pradžioje buvo įsteigtos 6 IVĮ. 1995 m. įsteigta dar 16 IVĮ. Po Danijos Švietimo ministerijos, Lietuvos Švietimo ir mokslo ministerijos atstovų ir IVĮ vadovų susitikimo, bendras Danijos-Lietuvos projektas buvo baigtas ir IVĮ steigimo bei koordinavimo darbus perėmė Lietuvos Švietimo ir mokslo ministerija bei SimuLith centras.

1996 m. IVĮ pradėtos steigti vidurinėse mokyklose. 1997 m. aptartas IVĮ steigimo Lietuvoje veiksmingumas, bendradarbiavimo su EUROOPEN'u –tarptautine imitacinių verslo įmonių koordinatore, perspektyvos.

Šiuo metu IVĮ skaičius išaugo iki 50, jos veikia skirtingo lygmens švietimo institucijose.

Pagal sukūrimo pobūdį edukacinė inovacija yra išorinė, nes pasiekė kolegijas per tarpininką – Danijos Aabenraa verslo mokyklos dėstytoją. Kolegijose šią inovaciją diegė dėstytojai, kurie dalyvavo danų organizuotuose dėstytojų rengimo kursuose, seminaruose.

Pagal poveikio mastą – tai lokali inovacija, apimanti naujo verslumo ugdymo(si) metodo įdiegimą. Inovacijos lokalumą rodo tai, kad ne visose kolegijose ji buvo diegiama vienodai, prisilaikant tų pačių organizacinės struktūros principų.

Pagal poveikio stiprumą – tai modifikuojanti verslumo ugdymo inovacija, kurią diegiant reikėjo tikslinti studijų tikslus, turinį, taikyti naujus mokymo(si) metodus.

Vertinant inovaciją pagal veikimo pobūdį, reikia ją laikyti progresyvia ir kuriančia. Ji pradėta diegti tam, kad mokymo(si) įstaigos taptų lankstesnės, galėtų atsiliepti į studentų poreikius. Ji turėjo padėti studentams įgyti verslo praktinių įgūdžių, išspręsti praktikos vietų problemas, tenkinti darbo rinkos poreikius.

Pagal diegimo pobūdį inovacija yra planuota. Ji buvo inicijuota Lietuvos Švietimo ir mokslo ministerijos ir palaikoma kolegijos administracijos, dėstytojų bei studentų. Tai inovacija kilusi „iš viršaus“. (Šaltinis: G. Strazdienė. Imitacinės verslo įmonės modelio veiksmingumas ugdant verslumo gebėjimus. Vilniaus technologijų ir dizaino kolegija. 2010)

Lietuvos mokyklose labiau paplitęs MMB (mokomoji mokinių bendrovė) modelis. Mokinių mokomąsias bendroves kontroliuoja t.y. išduoda akcijas, registracijos pažymėjimą, surenka pelno mokestį, organizuoja MMB muges Lietuvos Junior Achievement (www.lja.lt).

LJA mokomasis kursas „Veikianti įmonė” pristato pagrindinius šalies ekonomikos principus. Mokiniai sužino kaip kuriamos įmonės, kaip organizuojami pardavimai, gamyba, kaip kontroliuojama prekių kokybė. Tai pat analizuojamos temos: pasiūla, paklausa, rinkodara, konkurencija, verslas ir bendruomenė, verslo prievolės visuomenei, ekonomikos rodikliai.

„Tarptautinė rinka” atskleidžia kaip per prekybą mes esame susieti su pasaulio šalimis ir kultūromis, kokius išteklius turi kitos šalys, aptariamos ekonominės sistemos, valiutų kursai, prekybos apribojimai, darbo našumas, ekonomikos plėtotė ir aplinka, migracija.

Europos statistika rodo, kad praktinė mokinių veikla t.y. mokinių mokomosios bendrovės įkūrimas yra labai efektyvus metodas, ugdant mokinių verslumą. Čia mokiniai žinias įgyja praktiškai, apklausų rezultatai rodo, kad praktinę veiklą vykdę mokiniai tris kartus dažniau kuria savo verslą, negu tie, kurie ekonomikos ir verslo mokėsi tik iš vadovėlių. (E. Savičius, 2010)

Taigi, galima teigti, kad mokomosios mokinių bendrovės esmė- mokinius praktiškai veikiant išmokyti verslo vadybos ir ekonomikos pagrindų. Sąlyginiai tai būtų galima pavadinti laboratoriniu darbu.

Mokiniai sukuria verslo idėją, tada atlieka rinkos tyrimą, kad išsiaiškintų ar verslo idėja tinkama, tada pildo įmonės steigimo leidimą. Kartu su leidimu mokiniai gauna ir įmonės akcijas, kurias turi išplatinti, išrinkti direktorių tarybą, vesti įmonės apskaitą, paruošti finansinę bei veiklos ataskaitą, sušaukti akcininkų susirinkimą ir išmokėti jiems dividendus įmonės veiklos pabaigoje.

Tai yra vienas iš būdų saugiam verslui. Net ir patyrus bankrotą, mokinių mokojoji bendrovė išlieka saugi. Taigi, būsimieji verslininkai per sėkmes ir nesėkmes, bandymus ir atradimus išbando savo verslo planų, idėjų patikimumą, pelningumą.

Taip pat šios programos metu, mokiniai skatinami kurti socialiai atsakingą verslą, parodant, kad verslumas nėra tik pinigų uždirbimas. Daugelis MMB samdo neįgaliuosius, senelių namų gyventojus, dalį pelno skiria labdarinėms organizacijoms.

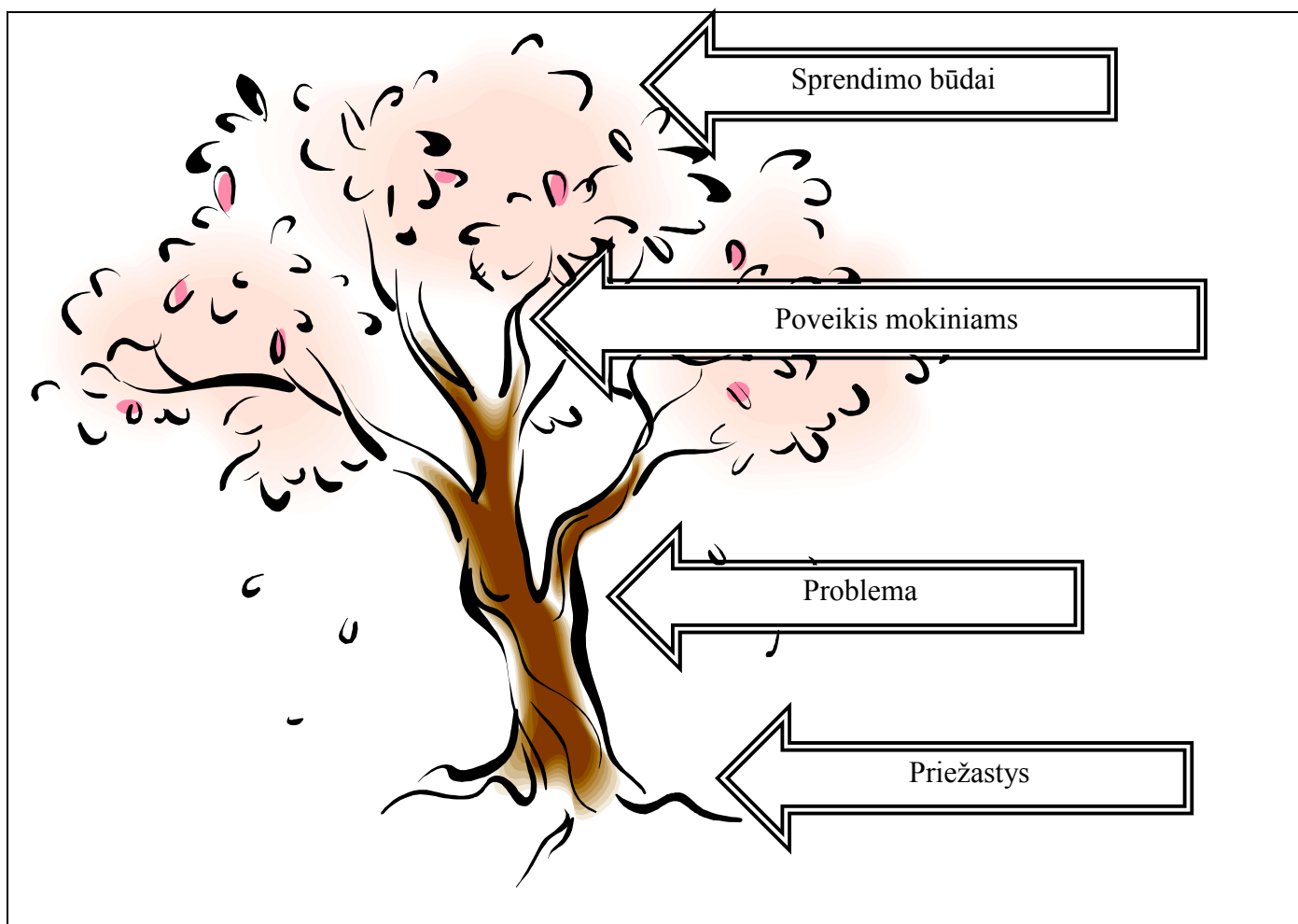
III.SAVITIKRA

1. Kontroliniai klausimai žinių tikrinimui ir gilinimui

1. Kokiose vidurinės mokyklos klasėse ekonomikos ir verslumo mokoma kaip atskiro dalyko?
2. Kokiose klasėse ekonomikos ir verslumo mokoma kaip pasirenkamojo dalyko?
3. Kokio ugdymo daliai Bendrosiose ugdymo programose priskiriamas ekonomikos ir verslumo mokymas?
4. Kokios veiklos sritys sudaro „Ekonomikos ir verslumo“ vidurinio ugdymo programą?
5. Kokias ekonomikos ir verslumo integracijos galimybes numato Bendrosios ugdymo programos?
6. Kokie globalios ekonomikos pokyčiai įtakoja ugdymo procesą mokyklose?
7. Kokie teiginiai iš laiko psichologijos labiausiai įsiminė? Ką ketinate taikyti savo pamokų metu?

2. Praktinės užduotys mokytojų žinių ir gebėjimų vertinimui

1. Suformuluokite savo verslumo apibrėžimą. Įvardinkite 9 esminius Jums svarbius verslumo elementus, kurių apibūdinimai prasidėtų pirmosiomis termino VERSLUMAS raidėmis.
2. Įvertinkite mokyklos, kurioje dirbate pasiruošimą verslumo ugdymui. Sudarykite problemų medį:
 - a. Medžio kamiene įvardykite problemą, susijusią su verslumo ugdymo Jūsų mokykloje;
 - b. Prie medžio šaknų nurodykite problemos atsiradimo priežastis;
 - c. Ant medžio šakų nurodykite problemos poveikį Jūsų mokiniams;
 - d. Ant medžio lapų įvardinkite galimus problemos sprendimo būdus;
 - e. Išnagrinėję problemą, suformuluokite verslumo ugdymo tikslą Jūsų mokykloje, kuris padėtų spręsti egzistuojančias problemas.

Paveikslas 16. Problemų medis

3. Įvertinkite ir sudarykite sąrašą verslaus žmogaus savybių, kurias norėtumėte ugdyti savo dalyko pamokose:

- a. Iš skyriuje „Verslaus žmogaus charakteristika“ išvardintų verslaus žmogaus savybių išrinkite 10, Jūsų nuomone svarbiausių.
- b. Suranguokite savo pasirinktas verslaus žmogaus savybes prioriteto tvarka ir įvardinkite būdus, kokiais galėtumėte padėti šias savybes plėtoti savo dalyko pamokose. Užpildykite žemiau pateiktą lentelę:

Lentelė 11. Verslaus žmogaus savybės ir jų plėtojimo būdai

<i>Prioritetas</i>	<i>Verslaus žmogaus savybės</i>	<i>Būdai šiai savybei plėtoti</i>
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		
6.		
7.		
8.		
9.		
10.		

4. Suformuokite mokyklos komandą verslumo ugdymui ir numatykite esmines kiekvieno komandos nario funkcijas šiame procese:

- a. Įvardinkite pagrindinius asmenis (konkrečius asmenis arba jų pareigas), dalyvausiančius verslumo ugdymo procese.
- b. Įvardinkite esmines funkcijas, kurias verslumo ugdymo procese turės atlikti kiekvienas komandos narys. Jas surašykite lentelėje:

Lentelė 12. Mokyklos verslumo komanda

<i>Komandos narys</i>	<i>Atliekamos funkcijos</i>

5. Peržiūrėkite dokumentinio filmo ištraukas:

- a. 7 Up Series Documentary 1964 Part 1
- b. 49 Up (Michael Apted, The Up Series, 2005) Part 1
- c. 7 Up Series Documentary 1964 Part 2

Sudarykite savo pastebėjimų sąrašą apie filmo veikėjus.

6. Naudodamiesi mokymo medžiagoje pateiktais dalykinių žaidimų pavyzdžiais sukurkite 5 dalykinius žaidimus ekonomikos sąvokoms mokyti.

7. Henry Hazlittas (1884-1993) – amerikiečių ekonomistas ir publicistas. „Ekonomika per vieną pamoką“ – žinomiausia jo knyga. Ji tapo bestselleriu iškart jai pasirodžius, buvo išversta į dešimt kalbų ir daug kartų išleista pakartotinai. Perskaitykite knygą, išrinkite svarbiausius Jūsų nuomone dalykus ir paruoškite pateiktis ekonomikos pamokoms.

Nemokamą knygos versiją galite parsisiųsti <http://www.scribd.com/doc/22305361/ekonomika-per-viena-pamoka-LT>

8. Peržiūrėkite pateiktus kompiuterinius žaidimus <http://flashes.lt/pamokos> sudarykite įdomiausių ir ekonomikos pamokoms tinkamų žaidimų sąrašą.

IV. GEROJIS PATIRTIS

1. Pamokų pavyzdžiai verslumo gebėjimų ugdymui

<i>Pamoka 1. Pamokos mokinių asmeniniams tikslams išsiaiškinti pavyzdys</i>	91
<i>Pamoka 2. Mokytojo karjera. Pamokos pavyzdys mokinių bendravimo ir bendradarbiavimo kompetencijoms ugdyti</i>	94
<i>Pamoka 3. Savęs pažinimo pratybos. Pamokos pavyzdys</i>	96
<i>Pamoka 4. Pamokos pavyzdys mokinių efektyvaus laiko planavimo gebėjimams ugdyti</i>	99
<i>Pamoka 5. Pamokos pavyzdys savęs pažinimo gebėjimams stiprinti</i>	103
<i>Pamoka 6. Pamokos savęs pažinimo gebėjimams stiprinti pavyzdys</i>	107
<i>Pamoka 7. Pamokos mokinių motyvacijai stiprinti pavyzdys</i>	110
<i>Pamoka 8. Pamokos asmeninių tikslų iškėlimo ir jų siekimo gebėjimams stiprinti pavyzdys</i>	112
<i>Pamoka 9. Pamokos pavyzdys asmeniniams efektyvumui pažinti</i>	116
<i>Pamoka 10. Pamokos pavyzdys profesijų paklausai tyrinėti</i>	119
<i>Pamoka 11. Pamokos pavyzdys ekonominiams terminams mokytis ir suprasti</i>	124
<i>Pamoka 12. Pamokos pavyzdys tarptautinės ir sąžiningos prekybos principams suvokti</i>	129
<i>Pamoka 13. Pamokos pavyzdys kaštų planavimo gebėjimams ugdyti</i>	137
<i>Pamoka 14. Pamokos pavyzdys gamybos galimybėms tyrinėti</i>	140
<i>Pamoka 15. Pamokos pavyzdys esminiams ekonominiams pasirinkimams išsiaiškinti</i>	144
<i>Pamoka 16. Pamokos pavyzdys esminiams rinkos ekonomikos dėsniams išsiaiškinti</i>	147
<i>Pamoka 17. Pamokos pavyzdys paklausos principams suvokti</i>	150
<i>Pamoka 18. Pamokos pavyzdys pasiūlos principams išsiaiškinti</i>	157
<i>Pamoka 19. Pamokos pavyzdys rinkos pusiausvyrai suprasti</i>	170
<i>Pamoka 20. Pamokos pavyzdys savęs pažinimui skatinti, naudojant nuotraukas</i>	180
<i>Pamoka 21. Pamokos pavyzdys darbo aplinkos vaizdiniui formuoti, naudojant nuotraukas</i>	182

Pamoka 1. Pamokos mokinių asmeniniams tikslams išsiaiškinti pavyzdys

Tema	Asmeninių tikslų išsiaiškinimas
Tikslinės grupės amžius/klasė	10-12 kl.
Tikslas	Skatinti mokinius geriau pažinti savo lūkesčius, mokyti juos kelti savo gyvenimo tikslus ir planuoti jų pasiekimą.
Pagrindinės sąvokos	<i>Tikslas</i> – tam tikra siekiamybė, vizijos įgyvendinimas.
Trukmė	45 min.
Integravimas į mokomąjį dalyką (-us), programas; Tarpdalykinis bendradarbiavimas	Psichologija, etika, klasės valandėlės, kt.
Naudojami metodai	Minčių lietus, individuali veikla
Reikalinga mokomoji medžiaga ir priemonės	Užduoties lapas „Aš būsiu...“, rašikliai
Eiga	<ol style="list-style-type: none"> 1. Paprašykite mokinių atsakyti į užduoties lape pateiktus 14 klausimų. 2. Kai mokiniai atsako į pirmus 14 klausimų, paprašykite jų išrinkti 5 pačius svarbiausius atsakymus (tikslus) ir užrašyti lentelėje. Tada kiekvienam tikslui pasiekti mokinys turi nurodyti datą t.y. kada jo manymu tikslas bus pasiektas. Lengviausiai, greičiausiai pasiekimas tikslas yra rašomas pirmoje eilutėje, sunkiausiai pasiekiamas – penktojoje eilutėje. 3. Kai antra lentelė užpildoma, paprašykite mokinių įsivaizduoti, kaip jie sieks kiekvieno tikslo, panašiai kaip šaulys įsivaizduoja strėlės kelią į taikinio centrą. Pateikite mokiniams tokį paaiškinimą: Tokia tikslo pasiekimo strategija mintimis yra praktikuojama daugelyje sporto šakų prieš svarbias varžybas. Teigiama, kad jei mintyse matai kaip tą veiksmą reikia atlikti, tai ir atliekant realius judesius, žingsnius

	<p>tikimybė pasiekti užsibrėžto rezultato pagerėja. Psichologė Shelley Taylor tyrimais įrodė, kad šis teiginys yra pagrįstas, tirdama streso įtaką studentams sesijos metu. Tie, kurie atliko mintines treniruotes, numatydami, kai susidoros su kilusiu stresu, pasiekė ženkliai geresnių rezultatų. Taigi jei nori būti sėkmingas, centruok dėmesį ne į galutinio rezultato matymą, bet į procesą kaip to rezultato pasiekimą.</p> <p>Pradėkime nuo sąrašo viršaus. Svarbiausias tikslas yra..., pagalvokime kaip jį pasieksime. Piešiame laiptelius link jo, ir ant kiekvienos pakopos užrašome ką turime padaryti, taip pat reikia apgalvoti su kokiais sunkimais susidursime, kokius tai mums sukels jausmus, kuo džiaugsimės ir kokiomis akimirkomis mums reikės stiprybės. Tokios repeticijos mintimis atneša neįtikėtinus rezultatus, bet tai nėra stebuklas. Tikslas įsisąmoninimas, kiekvieno žingsnio supratimas, įsivaizdavimas tiesiog „numina“ kelią konkrečių darbų link. Nes anot lietuvių liaudies patarlės „Dideli žmonės pirmi pamato tekančią saulę“ ir „Dabar daryk mažus darbus, tada pas tave ateis dideli darbai ir paprašys, kad tu juos padarytum“. Tą patį atliekame su kitais išsikeltais tikslais. Patartina, pirma, atlikti visus numatytus žingsnius pirmam tikslui pasiekti. Kai jis jau pasiektas, tada imamės antrojo tikslo mintinio įsivaizdavimo ir jo pasiekimo realiame gyvenime. Kai visi penki tikslai pasiekti, darome naują sąrašą.</p> <p>Tačiau būkite atidūs, jei valote dantis tuo pat metu kai prausiatės duše, kalbate mobiliu telefonu, kai vedžiotate savo šunį ir pan. tai rodo, kad esate naujosios kartos atstovas, tuomet reiktų nepamiršti skirti laiko sau, savo šeimai, draugams, sveikatai, poilsiui ar pomėgiui.</p>
<p>Rezultatai (mokinių darbai, ir kt.)</p>	<p>Mokinių užpildyti užduočių lapai, kuriuose apibendrinti jų asmeniniai tikslai ir šių tikslų pasiekimo terminai.</p>

Pamokos „Asmeninių tikslų išsiaiškinimas“ užduoties lapas

Atsakykite į žemiau pateiktus klausimus:

1. Aš būsiu
2. Aš būsiu
3. Aš būsiu
4. Aš būsiu
5. Aš būsiu
6. Aš būsiu
7. Aš būsiu
8. Aš būsiu
9. Aš būsiu
10. Aš būsiu
11. Aš būsiu
12. Aš būsiu
13. Aš būsiu
14. Aš būsiu

<i>Prioritetas</i>	<i>Svarbiausi mano tikslai yra:</i>	<i>Kada svarbiausi tikslai bus pasiekti?</i>
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		

Tema	Mokytojo karjera
Tikslinės grupės amžius/klasė	11,12 klasės
Tikslas	Didinti supratimą apie mokytojo darbą, sudaryti sąlygas geriau pažinti mohančius mokytojus
Pagrindinės sąvokos	Pareiga, darbas, karjera, lūkesčiai, gyvenimo tikslai
Trukmė	45 min
Integravimas į mokomąjį dalyką (-us), programas; Tarpdalykinis bendradarbiavimas	Matematika, gimtoji kalba, užsienio kalbos
Naudojami metodai	Diskusija, anketavimas, tyrimas, duomenų analizė, apibendrinimas
Reikalinga mokomoji medžiaga ir priemonės	Anketų lapai, rašikliai Career choices and changes by Mindy Bingham and Sandy Stryker. Academic Innovations, 2004
Eiga	Mokiniamis liepiama apklausti tris mokytojus. Išanalizuoti apklausos rezultatus, kurie atsakymai panašūs ir kurie skiriasi ir pristatyti juos klasės draugams. Klausimai užsiėmimo apibendrinimui: - Kas svarbiausia renkantis karjerą? - Ar mokytojo karjera gali būti svajonių darbas Tau? - Ko palinkėtum savo mokyklos mokytojams?
Rezultatai (mokinių darbai, ir kt.)	Atlikta mokytojų anketinė apklausa, apibendrinti apklausos rezultatai.

Pamokos „Mokytojo karjera“ užduoties lapas

Anketos klausimai:

1. Vardas: _____
2. Mokomasis dalykas: _____
3. Kodėl pasirinkote šį darbą? _____

4. Ar Jūsų darbas suteikia Jums gyventi taip kaip norite? _____

5. Ką norėtumėte keisti? _____

6. Kas skatina Jus atlikti savo darbą geriau ir geriau? _____

7. Ar teko paaukoti ką nors vardan mokytojo darbo? _____

8. Kokie reikalavimai keliavimi mokytojui?
 - Reikalavimai išsilavinimui: _____
 - Reikalavimai ištvermei, kantrybei: _____
 - Lojalumo darbdaviui reikalavimai: _____
9. Jei turėtumėte galimybę pasirinkti karjerą iš naujo ar taptumėte mokytoju vėl? _____

Pamoka 3. Savęs pažinimo pratybos. Pamokos pavyzdys

Tema	Savęs pažinimo pratybos. Pasakojimai apie garsius ir sėkmingus žmones.
Tikslinės grupės amžius/klasė	9,10,11,12 klasės
Tikslas	Suprasti karjeros pasirinkimo ištakas, sužinoti kas lemia karjeros ar būsimos profesijos pasirinkimą.
Pagrindinės sąvokos	Profesija, karjera, sėkmė, motyvacija, idealas
Trukmė	45 min.
Integravimas į mokomąjį dalyką (-us), programas; Tarpdalykinis bendradarbiavimas	Istorija, gimtoji kalba, užsienio kalbos
Naudojami metodai	Pokalbis, diskusija, minčių lietus, proto šturmas
Reikalinga mokomoji medžiaga ir priemonės	Kėdės mokiniams susėti
Eiga	<p>Mokiniai suskirstome į grupes po tris. Susodinami puslankiu.</p> <p>Grupėse pasidalina vaidmenimis:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kalbėtojas - Klausytojas - Stebėtojas <p>Skelbiama užduotis: Kai aš buvau mažas labai norėjau būti....., nes.....</p> <p>Taisyklės grupėms: Klausytojas ir stebėtojas negali pertraukti kalbančiojo, negali komentuoti, reikšti savo nuomonės. Galima tik pritarti mimika, judesiu. Kalbėtojas nepertraukiamai kalba 9-10 klasės 1 min, 11-12 klasės 2 minutes duota tema. Duotos pokalbio temos keisti negalima.</p> <p>Praėjus duotam kalbėjimui laikui, grupės darbą baigia, pasisuka į mokytoją ir</p>

	<p>pasiruošia aptarimui.</p> <p>Aptarimo eiga: Iš eilės apklausama kiekviena grupė. Pirmasis kalba klausytojas. Jis papasakoja ką pasakojo jų grupės kalbėtojas. Antrasis kalba stebėtojas jo paprašoma papildyti klausytoją, dažniausiai atpasakodami vaikai dalį informacijos praleidžia.</p> <p>Tolimesnė eiga: Grupėse pasikeičiama vaidmenimis. Visi grupės nariai turi išbandyti visus vaidmenis.</p> <p>Pamokos apibendrinimas:</p> <p>Augdamas žmogus mokosi iš aplinkinių, dažniausiai vaikystėje kiekvienas turi žmogų, kuriuo ar panašiu į jį, nori tapti užaugę ir vaikystės autoritetai turi įtakos renkantis karjerą vėliau.</p> <p>Pateikiami klausimai apibendrinimui:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ką naujo šiandien sužinojai apie save? - Kas tave nustebino? - Kas tave nudžiugino? <p>Vertinimas/ įsivertinimas. Mokiniam pateikiamos vertinimo/ įsivertinimo kortelės ir paprašoma pažymėti kaip jie jautiesi užsiėmimo metu.</p>
Rezultatai (mokinių darbai, ir kt.)	Gilesnis pasirinktų alternatyvų suvokimas, gebėjimas analizuoti pasirinkimus.

Pamokos „Savęs pažinimo pratybos. Pasakojimai apie garsius ir sėkmingus žmones“ užduoties lapas

Grupės nario įsivertinimo lapas

Jums labiausiai tinkantį žodį pabraukite. Parašykite priežastis kodėl pasirinkote šį žodį.

Dalyvis – mokinys, kuri džiaugėsi būdamas šios grupės nariu, noriai atliko užduotis.

Todėl, kad _____

Keleivis -mokinys, kuris džiaugėsi būdamas šioje grupėje, bet labiau jam patiko stebėti kitus.

Todėl, kad _____

Piratas – mokinys, kuris nenorėjo būti grupėje , buvo nepatenkintas ir todėl trukdė kitiems.

Todėl, kad _____

Kalinys – mokinys, kuris nenorėjo būti šioje grupėje, buvo labai nepatenkintas, bet to neparodė.

Todėl, kad _____

Pamoka 4. Pamokos pavyzdys mokinių efektyvaus laiko planavimo gebėjimams ugdyti

Tema	Motyvacijos svarba asmens laiko efektyvumo planavimui
Tikslinės grupės amžius/klasė	9, 10,11,12 klasės
Tikslas	Parodyti svarbą laiko planavimo motyvacijos ugdymui, išmokti planuoti darbuotojų laiką.
Pagrindinės sąvokos	Laiko planavimas, motyvacija, savimotyvacija, efektyvumas.
Trukmė	90 min.
Integravimas į mokomąjį dalyką (-us), programas; Tarpdalykinis bendradarbiavimas	Matematika, informatika, technologijos, psichologija.
Naudojami metodai	Darbas grupėse, įmonės vidinės personalo struktūros sudarymas ir darbo laiko planavimas, pokalbis, diskusija.
Reikalinga mokomoji medžiaga ir priemonės	Kompiuteris ar mobilus telefonas su interneto prieiga. Užduočių lapai, rašymo priemonės. Darbuotojų pavaldumo hierarchijos schemą galima atlikti naudojant Office Word kompiuterinę programą.
Eiga	<p>Mokiniai suskirstomi į darbo grupes. Kiekviena grupė pasirenka įmonę, kurios struktūrą būtų įdomiausia analizuoti. Galima rinktis pagal rekomenduotinių veiklų sąrašą:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Reklamos paslaugas teikianti bendrovė; - Grožio ir sveikatingumo centras; - Automobilių plovyklos ir remonto salonas; - Teisines paslaugas teikianti bendrovė. - Mokinių darbo grupė popieriaus lape arba kompiuteryje turi: - Internetu arba mobiliame telefone paieškos sistemų pagalba

paanalizuoti pasirinktos įmonės veiklos personalo struktūrą, jų atliekamas funkcijas – darbus, susidaryti darbo grupės atstovaujamos įmonės darbuotojų sąrašą;

- Sudaryti įmonės darbuotojų hierarchijos schemą pagal pateiktą pavyzdį;
- Aprašyti kiekvieno darbuotojo funkcijas ir pareigas, grupėje mokiniai pasiskirsto kuris kokio darbuotojo funkcijas aprašo, aprašymus gali atlikti namuose;
- Numatyti, kuriems įmonės darbuotojams yra tikslinga planuoti laiką;
- Sugalvoti projektą – užduotį, kurią įmonė gauna atlikti iš kliento: pavyzdžiui, pakeisti automobiliui padangas ir atlikti automobilio salono valymą ar, pavyzdžiui, grožio ir sveikatingumo diena moteriai, kurią sudaro apsilankymas pas masažistą, sveikatingumo vonios ir kirpėjo paslauga;
- Įsivertinti kurie darbuotojai pagal savo funkcijas ir pareigas turi atlikti darbus, kiek laiko kuris darbas jam užims, kaip vienu darbuotojų atliekami darbai priklauso nuo kitų laike;
- Nustatyti kiekvieno darbuotojo darbo valandos kainą, apskaičiuoti kokias pajamas įmonė gaus už kiekvieno darbuotojo laiku atliktus darbus pagal jo dirbtą laiką, kiek įmonė uždirbs iš projekto.

Pamokos aptarimas grupėse, klausimai diskusijai:

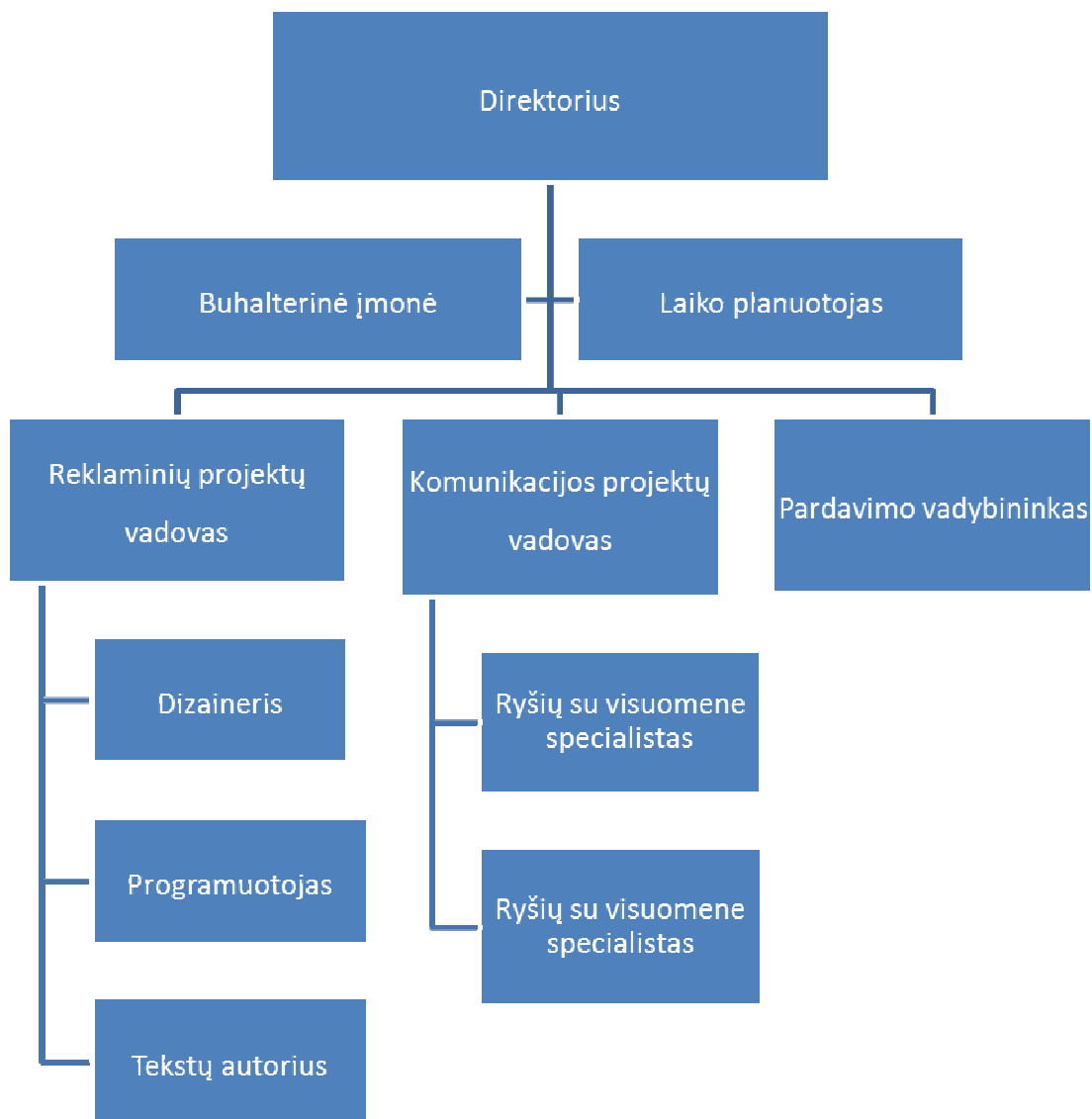
- *Kokią įtaką įmonės veiklos rezultatams daro laiko planavimas?*
- *Kokią įtaką Jūsų darbui turėtų Jūsų nekokybiškai atliktas darbas?*

Mokiniai supranta, kad laiką įmonėje turi planuoti tiek darbdavys, tiek pats darbuotojas:

- Laiku ir kokybiškai atlikti darbai, tai įmonės ir darbuotojo atlyginimas;
- Jeigu darbuotojas atlieka darbus nekokybiškai jis įmonės veiklą daro nuostolingą, atlyginimas jam mokamas produktyviai dirbančių

	<p>darbuotojų sąskaita, su laiku darbdavys tokio darbuotojo atsisako;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Jeigu darbuotojas atlieka darbą kiek ilgiau, bet jo projektai yra išskirtiniai ir duoda puikius rezultatus, kyla darbuotojo valandinis įkainis. - Paprašoma, kad kiekviena grupelė pristatytų įdomesnes savo grupėje aptartas situacijas. Įdomesni pastebėjimai užrašomi lentoje. <p>Daromos išvados:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lengviau siekti darbo rezultato, kai pats moki planuoti savo ir kitų laiką; - Nuo gebėjimas planuoti laiką, jį optimizuoti siekiant kokybiškai atlikti darbus, priklauso kiekvieno iš mūsų asmeninė karjera, pajamos ar atlyginimas.
<p>Rezultatai (mokinių darbai, ir kt.)</p>	<p>Sudaryta įmonės darbuotojų hierarchijos schema ir aprašytos kiekvieno darbuotojo funkcijos ir pareigos.</p> <p>Darbo grupėje sugalvotas ir aprašytas įmonės parduodamas projektas: darbuotojo atliekamas darbas projekte, jo atlikto darbo kaina – įmonės pajamos pagal darbuotojoskirtą darbui atlikti valandų skaičių, sudėjus visų projekte dirbusių darbuotojų pajamas.</p>

Darbuotojų hierarchijos schemos pavyzdys

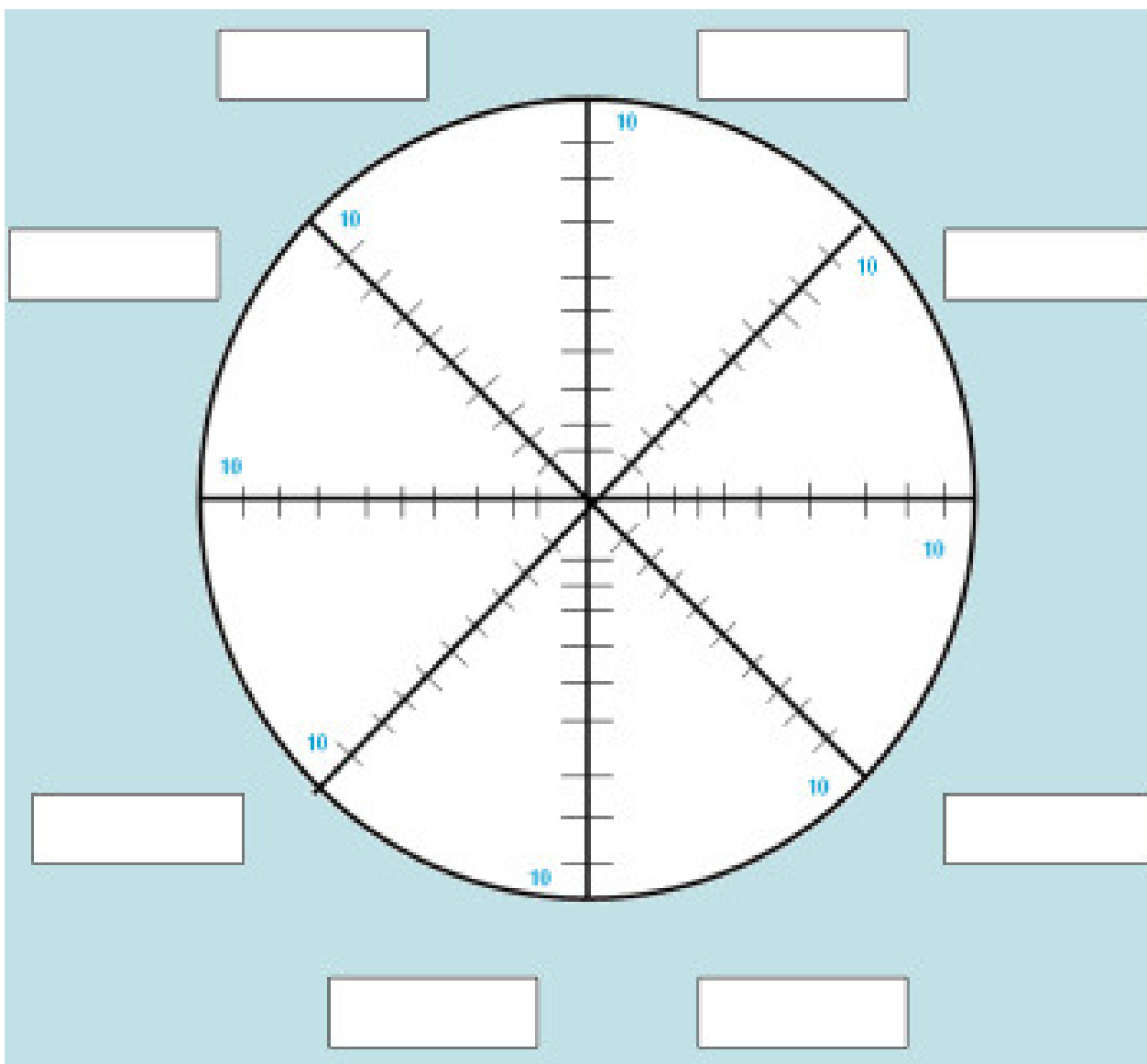

Pamoka 5. Pamokos pavyzdys savęs pažinimo gebėjimams stiprinti

Tema	Svarbiausios gyvenimo sritys, jų įtaka žmogaus sėkmei ir gyvenimo kokybei
Tikslinės grupės amžius/klasė	10,11,12 klasės
Tikslas	Mokėti pastebėti ir įvertinti savo pasiekimus Ugdyti gebėjimą rasti efektyvius problemos sprendimo būdus
Pagrindinės sąvokos	Gyvenimo sritys, asmenybė, sėkmė, gyvenimo kokybė.
Trukmė	45 min
Integravimas į mokomąjį dalyką (-us), programas; Tarpdalykinis bendradarbiavimas	Istorija, psichologija, ugdymas karjerai
Naudojami metodai	Gyvenimo balanso rato schemos sudarymas Diskusija Refleksija Proto šturmas
Reikalinga mokomoji medžiaga ir priemonės	Užduočių lapai, rašymo priemonės. Papildoma veikla prieš atliekant užduotį dokumentinio filmo „The Secret“ peržiūra (anglų kalba)

<p>Eiga</p>	<p>Kiekvienas iš mūsų turime svarbias gyvenimo sritis. Pabandykime įvardinti pačias svarbiausias Jums. Su mokiniais aptariamos svarbiausios gyvenimo sritys, jų pavadinimai surašomi aplink apskritimą esančiose tuščiuose langeliuose. Sritis gali būti (mokslas, draugai, laisvalaikis, šeima, finansai, ateities karjera, santykiai). Tada paprašoma, kad mokiniai įvertintų kiekvieną sritį pažymiu (balu) nuo 1 iki 10, atsižvelgdami į tai, kaip jiems sekasi šiose srityse dabar. Įvertinimo balą žymi nubrėždami atkarpą, jungiančią ašis. Kai visos sritys įvertinamos, paprašoma visas sritis sujungti t.y. nubrėžti ratą sujungiant vertinimo linijas į vieną bendrą piešinį.</p> <p>Gauto rezultato paaiškinimas. Kada žmogus yra patenkintas savo gyvenimu, piešinyje matome apskritimą, jei yra sričių, kurios kelia nerimą, susirūpinimą tada gauname iškreiptą apskritimą.</p> <p>Po savo gyvenimo piešiniu įrašykite dvi sritis, kurias įvertinote žemiausiais balais, šalia kiekvienos iš jų parašykite kas labiausiai šiose srityse jus neramina.</p> <p>Pamokos apibendrinimas:</p> <p>Mokiniai paprašomi susėsti poromis. Skelbiama užduotis. Peržiūrėkite po gyvenimo rato piešiniu užrašytus sakinius, patarkite vienas kitam, kaip pagerinti esamą situaciją..</p>
<p>Rezultatai (mokinių darbai, ir kt.)</p>	<p>Gyvenimo balanso rato sudarymas, problemos iškėlimas, bei sprendimų suradimas, įvardijimas.</p>

Pamokos „Svarbiausios gyvenimo sritys, jų įtaka žmogaus sėkmei ir gyvenimo kokybei“ užduoties lapas (1)

Pamokos „Svarbiausios gyvenimo sritys, jų įtaka žmogaus sėkmei ir gyvenimo kokybei“ įvertinimo lapas

Mano PIN kodas

Balai	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Padirbėjau iš peties											
Intelektualu, daug naujo sužinojau											
Neįdomu											

Mano PIN kodas yra

Mokinių paprašoma pasakyti savo PIN kodą, pakomentuoti jo sudarymą.

Pamoka 6. Pamokos savęs pažinimo gebėjimams stiprinti pavyzdys

Tema	Mano gyvenimo linija
Tikslinės grupės amžius/klasė	11,12 klasės
Tikslas	Išmokyti pastebėti ir išskirti svarbiausius įvykius, Gebėti atpažinti savo polinkius
Pagrindinės sąvokos	Gyvenimo linija, svarbiausi įvykiai
Trukmė	30 min
Integravimas į mokomąjį dalyką (-us), programas; Tarpdalykinis bendradarbiavimas	Istorija
Naudojami metodai	Piešimas, braižymas, koliažas, pasakojimas, diskusija, pokalbis
Reikalinga mokojoji medžiaga ir priemonės	Užduočių lapai, vaikystės, jaunystės nuotraukų kopijos, rašymo priemonės Video medžiaga (anglų kalba) http://www.youtube.com/watch?v=BJj-fc6h0fo
Eiga	<p>Mūsų gyvenimą nuspalvina džiugios ir liūdnos gyvenimo akimirkos. Prisiminkite 8 pačius svarbiausius Jūsų gyvenimo įvykius ir pažymėkite juos savo gyvenimo linijoje. Jei įvykis Jums buvo džiugus, jį žyminčią žvaigždę iškelkite virš tiesės, jei gniuždantys, liūdni pavaizduokite juos po tiese. Prie kiekvienos žvaigždės trumpai parašykite koks tai įvykis.</p> <p>Atlikus užduotį mokiniai suskirstomi į grupes po tris. Skiriama užduotis grupėse- aptarti savo gyvenimo linijas su grupės nariais. Skiriame 10 minučių.</p> <p>Pamokos apibendrinimas. Mokiniai susodinami puslankiu. Paprašoma pasakyti kuri pamokos dalis buvo įdomiausia ir kodėl.</p> <p>Vertinimas/ įsivertinimas.</p>

	Mokinių paprašome lentoje parašyti savo vardą ir balu nuo 1 iki 10 pažymėti šios pamokos naudingumą.
Rezultatai (mokinių darbai, ir kt.)	Gyvenimo linijos brėžinys, koliažas, svarbiausių gyvenimo akimirų aprašymas

Pamokos „Mano gyvenimo linija“ užduoties lapas

Mano gyvenimo linija

Pamoka 7. Pamokos mokinių motyvacijai stiprinti pavyzdys

Tema	Motyvacijos svarba asmens efektyvumui
Tikslinės grupės amžius/klasė	10,11,12 klasės
Tikslas	Parodyti motyvacijos svarbą
Pagrindinės sąvokos	Tikslas, tikslo siekimas, motyvacija, savimotyvacija, efektyvumas.
Trukmė	30 min
Integravimas į mokomąjį dalyką (-us), programas; Tarpdalykinis bendradarbiavimas	Psichologija, lietuvių kalba, kūno kultūra
Naudojami metodai	Kamuolio metimas į krepšį, darbas grupėmis, pokalbis, diskusija
Reikalinga mokomoji medžiaga ir priemonės	Kamuoliai, dėžės, raiščiai akims užrišti, rezultatų lapeliai, rašymo priemonės.
Eiga	<p>Reikės tuščių kartoninių dėžių, guminių arba lauko teniso kamuoliukų, raiščių akims užrišti.</p> <p>Mokiniai paskirstomi į grupes po tris. Pirmasis grupės narys yra „Krepšio saugotojas“, antrasis - „Gerasis patarėjas“, trečiasis „Tikslo siekiantis“. „Tikslo siekiančiajam“ užrišamos akys, įduodamas kamuoliukas ir prašoma įmesti kamuoliuką į savo grupės krepšį. „Krepšio saugotojas“ turi pernešti krepšį (ne didesniu kaip 1 m spinduliu nuo „Tikslo siekiančiojo“) po to kai metančiajam užrišamos akys, „Gerasis patarėjas“ turi nusakyti į kurią pusę, koku stiprumu reikia mesti kamuoliuką „Tikslo siekiančiajam“, kad jis pataikytų. Po vienos minutės grupės nariai pasikeičia vaidmenimis.</p> <p>Kai visi grupės nariai jau būna išbandę metimus užrištomis akimis, liepiama: tą pačią užduotį atlikti neužrištomis akimis, paskaičiuoti pataikymų skaičių, palyginti ir aptarti rezultatus grupėje.</p> <p>Mokiniai supranta, kad net ir nuoširdūs draugų patarimai negali lygintis su</p>

	<p>paties nusistatytais tikslais ir išsiaiškinta situacija.</p> <p>Mokinių paprašoma paaiškinti, kodėl lengviau įmesti kamuoliuką į krepšį matant pačiam taikinį, negu klausant draugo patarimų.</p> <p>Pamokos aptarimas grupėse, atsakykite į klausimus: Ar dažnai tenka daryti kažką, nežinant tiksliai kodėl ir kaip tai reikia daryti? , Kokie būna tokių veiksmų rezultatai?</p> <p>Paprašoma, kad kiekviena grupelė pristatytų įdomesnes savo grupėje aptartas situacijas. Įdomesni pastebėjimai užrašomi lentoje.</p> <p>Daroma išvada, kad lengviau siekti tikslo, kai pats esi užsibrėžęs jį pasiekti.</p>
<p>Rezultatai (mokinių darbai, ir kt.)</p>	<p>Proto šturmo lapo sudarymas, remiantis diskusijos medžiaga ir sakiniiais užrašytais lentoje.</p>

Pamoka 8. Pamokos asmeninių tikslų iškėlimo ir jų siekimo gebėjimams stiprinti pavyzdys

Tema	Svarbiausių tikslų iškėlimas, plano sudarymas
Tikslinės grupės amžius/klasė	9,10,11,12 klasė
Tikslas	Parodyti, kurios gyvenimo sritys yra svarbiausios Išmokyti planuoti veiklą, sistemingai, nuosekliai siekti užsibrėžtų tikslų.
Pagrindinės sąvokos	Tikslas, tikslo siekimo motyvacija, kryptinga veikla, plano sudarymas
Trukmė	60 min.
Integravimas į mokomąjį dalyką (-us), programas; Tarpdalykinis bendradarbiavimas	Informatika, istorija, gimtoji kalba, užsienio kalbos
Naudojami metodai	Koliažas, pokalbis, diskusija, plano sudarymas, proto šturmas, darbas grupėse, minčių žemėlapis.
Reikalinga mokomoji medžiaga ir priemonės	http://www.kaspinuotis.lt/tobulas-gyvenimo-planas/ http://arnoldino.webs.com/apps/blog/entries/show/7271117-kam-reikalingas-gyvenime-planas- Įvairūs seni žurnalai, brošiūros, knygos, flomasteriai, popieriaus lapai žirklys, klėjai.

Kiekvienas mokinys gauna A3 formato lapą. Pamokai reikės daug spalvotų žurnalų, lankstinukų, brošiūrų, žirklių, klijų. Mokinių paprašoma įsivaizduoti savo gyvenimą po penkerių metų, peržiūrėti visus žurnalus, brošiūras ir t.t. , iškirpti tuos paveikslėlius, kurie vaizduoja jų ateitį po penkerių metų ir priklijuoti savo lape.

Mokinių paprašoma , nesijaudinti dėl to, kad gal būt jie neturi tinkamo išsilavinimo, pinigų ar kitų galimybių savo tikslams pasiekti. Paprašoma pavaizduoti savo ateitį tokią kokią jie pasirinktų jei nebūtų jokių apribojimų. Kai mokiniai baigia skirtą užduotį yra suskirstomi į grupes po tris. Grupėse paprašoma kitiems grupelėms nariams papasakoti kas pavaizduota, ką reiškia suklijuoti piešiniai. Jei nori, kiekvienas savo darbą gali papildyti simboliais, užrašais ir panašiai.

Eiga

Apibendrinimas. Užduodami klausimai:

1. Ką naujo sužinojai?
2. Kurią savo darbo dalį buvo sunkiausiai paaiškinti kitiems?
3. Kas nustebino?

Mokiniai paprašomi iš savo darbo (ateities) išsirinkti penkis pačius svarbiausius dalykus ir juos sunumeruoti skaitmenimis nuo 1 iki 5. Tada paprašoma lapą apversti ir tą dalyką, kurį pažymėjo pirmu numeriu užrašyti lapo viduryje ir apibrėžti. Paaiškinama, kad taip jie surado vieną iš tikslų, kuris yra šiuo momentu jų gyvenime ir dabar bandysime sudaryti veiksmų planą kaip to tikslo pasiekti.

Naudojame „ Minčių žemėlapis“ metodą. Svarbu laikytis pagrindinių taisyklių. Tai pamatas darant minčių žemėlapi. Kuo daugiau punktų bus įvykdoma, tuo efektyvesnis bus minčių žemėlapis.

Pradėti reikia nuo temos. Ją reikia užrašyti per vidurį, galima pridėti kokį nors logotipą.

Per visą minčių žemėlapį naudoti simbolius, paveikslukus, kodus.

Svarbesnius žodžius derėtų užrašyti didžiosiomis raidėmis.

Kiekvienas žodis, paveikslėlis privalo būti savoje linijoje.

Linijos turi būti sujungtos, pradedant nuo centrinio žodžio ar paveikslėlio. Prie centro esančios linijos turi būti storesnės, grakštesnės, o toliau einančios – plonesnės.

Reikia plėtoti savo stilių per visą žinių žemėlapį.

Ryškinginti ir rodyti sujungimus.

Kad mokiniams būtų lengviau užduotį atlikti, pateikiami klausimai:

1. Kas? (kas man gali padėti, kokių žmonių pagalbos, patarimo galėčiau prašyti?)
2. Kada? (imsiu siekti savo tikslo, kada žengsiu pirmuosius žingsnius tikslo link?)
3. Kur? (kokios vietos man reiktų šiam tikslui pasiekti?)
4. Kaip? (sieksiu tikslo t.y. ką darysiu, kad jis būtų pasiektas)
5. Kiek laiko užtruks? (suplanuoju veiklos etapus, surašau konkrečias datas, iki kada ir kokie darbai bus padaryti)
6. Ko man reikia? (kokių priemonių man reikia, kodėl iki šios nieko nepadariau, ko man trūko, suplanuoti iš kur ir kaip gauti reikiamas priemones)
7. Kodėl? (man tai svarbu, kas mano gyvenime pasikeis jei šio tikslo pasieksiu).

Mokiniai dažnai „užstringa“ atsakydami į kokį nors klausimą. Todėl patartina mokinius suskirstyti į grupes, kad galėtų paprašyti grupelės narių pagalbos kai prireiks, planuojant ateities veiksmus.

„ Žmogus savo tikėjimu ir drąsa nugalai net pačiomis sunkiausiomis aplinkybėmis, bet vos tik pasiduos pačiai menkiausiai abejonei, tuoj žus... “ Wolfgang Gėtė

Pamokos abibendrinimo metu pasiūloma pasakyti sakinio pabaigą.

1. Šiandien supratau, kad ...
2. Mane nustebino, kad
3. Seniai žinojau, kad

Vertinimas/ įsivertinimas. Pavaizduok šiuos pamokos naudingumą tau žemės rutulyje. Jei labai naudinga užspalvink visą žemės rutulį, jei vidutiniškai naudingą pusę ir t.t.

<p>Rezultatai (mokinių darbai, ir kt.)</p>	<p>Abu darbus patarkite mokiniams įsireminti, pasikabinti matomoje vietoje.</p> <p>Bus sukurtas vaizdinis gyvenimo tikslų planas, ir jo pasiekimo strategija (minčių žemėlapis).</p>
--	--

Pamoka 9. Pamokos pavyzdys asmeniniams efektyvumui pažinti

Tema	Asmenybės efektyvumas. Pasirinkimo alternatyvos
Tikslinės grupės amžius/klasė	11,12 klasės
Tikslas	Lavinti gebėjimus planuoti veiklą, išskirti prioritetines veiklas pagal naudingumo požymius.
Pagrindinės sąvokos	Veikla, darbotvarkė, alternatyva
Trukmė	45 min
Integravimas į mokomąjį dalyką (-us), programas; Tarpdalykinis bendradarbiavimas	Gimtoji kalba, užsienio kalbos
Naudojami metodai	Pokalbis, diskusija, analizė, duomenų fiksavimas, dienvakės sudarymas
Reikalinga mokomoji medžiaga ir priemonės	NCDA . National Creer Development Association. Experiental Activities for Teaching.
Eiga	<p>Mokinių paprašoma prisiminti ir surašyti užduočių lape viską ką jie veikė paskutines 24 valandas. Mokiniams leidžiama dirbti 20 minučių ir atlikti tik dalį užduoties arba mokiniams duodami lapai pasiimti su savimi ir užpildyti jį dienos bėgyje, surašant kiekvieną veiklą, ir visus jausmus, kuriuos ji sukėlė, užpildytą lapą atsinešti į pamoką.</p> <p>Kai mokiniai surašo visas veiklas, jas aptaria su šalia sėdinčiu, paprašoma sužymėti veiklas ☐ , pasirenkant vieną iš skilčių įvardintų lentelės viršuje. Tada mokinių paprašoma suskaičiuoti kokį skaičių ☐ surinko kiekvienas iš teiginių ir išskaičiuoti kokį procentą veiklų sudaro veiklos, kuriomis jie mėgaujasi, patinką, nekenčia.</p> <p>Pamokos apibendrinimas. Daugelis verslininkų teigia, kad „ Daryk tai ką mėgsti, pinigai ateis iš paskos”. „Kai aš pats kuriu savo gyvenimą, kai suteikiu jam formą, kuri man patinka ir tinka, tai aš jaučiu norą gyventi.” Anselm Grün</p>

	<p>Pagalvokite ir užrašykite į kokią karjeros sritį, profesiją gali būti nukreiptos jūsų pasirinktos mėgstamos veiklos. Aptarkite su suolo draugu, sudarykite galimų profesijų sąrašą.</p> <p>Vertinimas/ įsivertinimas. Užpildykite lentelę.</p> <p>Labai norėčiau tapti..... Svarbu, pasirinkti tokią profesiją, kuri.....</p> <p>Per pamoką supratau, kad man įdomiausia ir maloniausia yra....Planuojant savo ateitį reiktų pagalvoti apie....</p>
<p>Rezultatai (mokinių darbai, ir kt.)</p>	<p>Sudaryta dienotvarkė, išskirtos mėgstamiausios veiklos sritys.</p>

Pamokos „Asmenybės efektyvumas. Pasirinkimo alternatyvos“ užduoties lapas

Pasirinkta diena	Negaliu pakęsti	Nemęgstu	Patinka	Męgaujuosi
Veikla	Veiklos laikas			
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				
11.				
12.				
13.				
14.				
15.				
16.				
17.				
18.				
19.				
20.				
21.				
22.				
23.				
24.				
25.				
26.				

Pamoka 10. Pamokos pavyzdys profesijų paklausai tyrinėti

Tema	Paklausios profesijos. Turima patirtis
Tikslinės grupės amžius/klasė	10,11,12 klasės
Tikslas	Išsiaiškinti mokinių turimą patirtį, skatinti mokinius pasidalinti žiniomis apie turimas profesijas, padėti suprasti, kuri iš profesijų yra tinkamiausia.
Pagrindinės sąvokos	Darbo vieta, darbo laikas, darbo užmokestis, veiklos sritis, profesija, reikalavimai būsimam darbuotojui, pokalbis dėl darbo.
Trukmė	45 min.
Integravimas į mokomąjį dalyką (-us), programas; Tarpdalykinis bendradarbiavimas	Matematika, geografija, gimtoji kalba, užsienio kalbos.
Naudojami metodai	Apklausa, analizė, pateiktos informacijos pagrindimas, apibendrinimas, spaudos konferencija.
Reikalinga mokomoji medžiaga priemonės ir	Video medžiaga http://www.youtube.com/watch?v=foP2W6_sxAk&feature=results_main&playnext=1&list=PL31A79BB826E12CA8 Kuo sunkus ir nenuspėjimas yra sporto fotografo darbas. Kaip gimsta „auksinis kadras“? Užduočių lapai, rašymo priemonės.
Eiga	Iš anksto yra paruošiama anketa ir mokiniai paprašomi atsakyti į pateiktus klausimus. 1. Kokį darbą esi mėginęs dirbti? 2. Kokiose srityse yra tekę padirbėti? Remiantis mokinių anketomis yra parengiamas profesijų sąrašas. Kiekvienas mokinys gauna po tokį užduočių lapą, kiekvienas teisingas atsakymas yra

	<p>vertinamas 1 tašku.</p> <p>Užduotis. Atspėk kas iš tavo grupės mokinių yra dirbęs žemiau išvardintų profesijų darbus:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Gėlininkas 2. Rūbininkas 3. Floristas 4. Virėjas 5. Atrakcionų parko darbuotojas 6. Bibliotekininkas ir t.t. <p>Kai mokiniai (neklusinédami) surašo vaikų vardus prie kiekvienos iš duotų profesijų. Sąrašas skaitomas garsiai, mokiniai ,kurie turėjo būti įrašyti prie perskaitytos profesijos pakelia rankas.</p> <p>Kiti mokiniai tikrina, ar teisingai užrašė.</p> <p>Tada mokiniams išdalinami lapai su populiariesnių dienraščių antraštėmis.</p> <p>Užrašykite savo karjeros istoriją. Reikia prisiminti kelintais metais jums buvo 7-eri metai, kuo norėjote būti tada, laikraščio lape pažymėkite metus ir profesiją. Tą patį atliekame su kitais laikotarpiais, kuriuos mokiniai prisimena.</p> <p>Mokiniai suskirstomi į grupes po 3-4 ir paprašoma grupėse aptarti ir papildyti kiekvieno iš grupės narių laikraštį informacija apie: kas nulėmė tokį apsisprendimą, kas buvo jūsų idealas tuo laikotarpiu, kodėl ši profesija atrode tokia svarbi, kaip įsivaizdavote savo karjerą, dirbdami pasirinktą darbą.</p> <p>Mokiniams supildžius laikraščius, surengiama „spaudos konferencija“. Laikraščių lapai sukabinami ant sienos, „spaudos konferencijos“ dalyviai apžiūri laikraščius, užduoda klausimus autoriui.</p>
<p>Rezultatai (mokinių darbai, ir kt.)</p>	<p>Parengti laikraščių straipsniai apie pasirinktą profesiją, paruoštų straipsnių paroda.</p>

Pamokos „Paklausios profesijos. Turima patirtis“ užduoties lapas (1)

Praneša, kad Vardaitis Pavardaitis _____

Lined writing area consisting of 20 horizontal lines for student input.

Pamoka 11. Pamokos pavyzdys ekonominiams terminams mokytis ir suprasti

Tema	Rinka, laisvieji mainai.
Tikslinės grupės amžius/klasė	9,10 klasės
Tikslas	Mokiniai supras, kad rinka yra tokia sistema, kuriai esant žmonės gali laisvai mainytis tarpusavyje; žinos, kad stygius verčia žmones ir įmones priimti sprendimus, sąvokas taisyklingai vartos diskusijose, įgytas žinias pritaikys praktinėje veikloje.
Pagrindinės sąvokos	Laisvieji mainai- tai tokie mainai, kuriuose abi pusės dalyvauja savo noru. Rinka yra tokia sistema, kuriai esant žmonės gali laisvai mainytis tarpusavyje.
Trukmė	60 min.
Integravimas į mokomąjį dalyką (-us), programas; Tarpdalykinis bendradarbiavimas	Matematika, dailė, technologijos.
Naudojami metodai	Darbas grupėse, pasakojimas, aiškinimas, diskusija, analizė, duomenų rinkimas.
Reikalinga mokomoji medžiaga ir priemonės	Krepšelis kiekvienam dalyviui, skirtingi smulkūs daiktai (kiekvienam mokiniui po vieną). Pavyzdžiui: morkos, bulvės, obuoliai, pieštukai, trintukai, žurnalai, žemėlapiai, nosinaitės ir pan. Daiktai turėtų būti kiek galima įvairesni. Lipnūs popieriaus lapeliai, kiekvienam dalyviui po penkis lapelius. Trumpametražio filmo „Mainai“ (2009) peržiūra. „Mainai“ yra filmas apie jausmų ekonomiką ir vertybių politiką. Esame pripratę pirkti, mainyti, derėtis, parduoti, išparduoti ir parsiduoti. Filmas yra apie tai, kiek kainuoja širdis ir kaip viena meilė pakeičiama kita. Juosta kurta eksperimentinių video filmų programai „Ore kino įvykis 2:

	dekonstrukcijos“. Filmo trukmė 8 min.
Eiga	<p>Įvadas. Trumpametražio filmo „Mainai“ (2009) peržiūra.</p> <p>„Mainai“ yra filmas apie jausmų ekonomiką ir vertybių politiką. Esame pripratę pirkti, mainyti, derėtis, parduoti, išparduoti ir parsiduoti. Filmas yra apie tai, kiek kainuoja širdis ir kaip viena meilė pakeičiama kita. Juosta kurta eksperimentinių video filmų programai „Ore kino įvykis 2: rekonstrukcijos“. Filmo trukmė 8 min.</p> <p>Trumpai paaiškinamos pagrindinės sąvokos. Nusakoma, kad rinkos dalyviai yra pirkėjai ir pardavėjai. Kiekvienas iš mūsų apsvarstome ar mums naudinga pirkti arba parduoti prekę, įvertinę tos prekės naudą sau, mes nusprendžiame dalyvausime mainuose ar nedalyvausime.</p> <p>Dalykinis žaidimas. Kodėl žmonės prekiauja?</p> <p>Trukmė 30 min.</p> <p>Priemonės: Krepšelis kiekvienam dalyviui, skirtingi smulkūs daiktai (kiekvienam mokiniui po vieną). Pavyzdžiui: morkos, bulvės, obuoliai, pieštukai, trintukai, žurnalai, žemėlapiai, nosinaitės ir pan. Daiktai turėtų būti kiek galima įvairesni.</p> <p>Lipnūs popieriaus lapeliai, kiekvienam dalyviui po penkis lapelius.</p> <p>Žaidimo eiga.</p> <p>Daiktus sudėkite į atskirus krepšelius. Jų turinio dalyviams nerodykite. Išdalykite krepšelius kam papuola. Kiekvienas dalyvis turi gauti po krepšelį. Paprašykite į krepšelius nežiūrėti tol, kol nebus leista. Dalyvius suskirstykite grupelėmis po keturis. Jiems išdalinkite po penkis mažus popieriaus lapelius.</p> <p>Lentoje užrašykite „Bendrasis naudingumas“ ir palikite vietos po šiuo užrašu. Čia jūs žymėsite naudingumo matus, kuriuos gausite sudėję dalyvių atiduotose lapeliuose surašytus skaičius.</p> <p>Šių pratybų metu mokiniai įsitikins, kaip sumaniai prekiaujant prekės ir paslaugos pasirenka tuos vartotojus, kuriems jos yra labiausiai reikalingos.</p>

Žaidimo metu taip pat parodoma, kad žmonės gali jaustis esą turtingesniais ir turėti daugiau ekonominės naudos nedidindami turimų prekių ir paslaugų bendrojo skaičiaus. Jeigu žmonės parduoda produktus, kuriuos vertina mažiau, tiems žmonėms, kurie tuos pačius produktus vertina labiau, tai pastarieji įsigiję prekę tampa turtingesni. Ne vien tik prekių ir paslaugų gausa padaro žmones turtingesnius. Prekyba yra svarbi kuriant turtą.

Paklauskite dalyvių kodėl vyksta laisvoji prekyba. Jų atsakymus užrašykite lentoje. Prie šių atsakymų grįšite pratybų pabaigoje. Po to pasakykite, kad rengiatės daryti eksperimentą, kuris parodys, kad laisvieji manai yra atsakas į paskatas ir kad prekyba didina vertę ir turtą.

Eksperimentinė veikla

1 žingsnis.

Paprašykite, kad visi dalyviai pasižiūrėtų į savo krepšelių vidų, bet daiktų neišimtų ir nerodytų kitiems. Skirkite užduotį įvertinti savo daiktus nuo 1 iki 10, kai 10 yra maksimalus balas. Jeigu jiems jų turimas daiktas nepatinka, jie gali jį įvertinti menkliau. Pavyzdžiui, žmogus turintis seną bulvę, ją įvertina 1 balu. Visi įvertina savo prekę ir jos vertę užrašo lapelyje.

1. Tada tuos lapelius surinkite ir susumuokite gautus rezultatus, juos užrašykite lentoje bendrojo naudingumo 1-oje eilutėje.

2. Paprašykite, kad dalyviai išimtų daiktus iš krepšelių ir parodytų juos kitiems savo grupelės nariams. Jie turi įkainuoti daiktus, kainas užrašyti lapeliuose ir atiduoti mokytojui. Lapeliuose užrašytus rezultatus susumuokite ir užrašykite lentoje.

3. Paprašykite dalyvių prekiauti savo daiktais su kitos grupelės nariais. Prekyba turi užtrukti ne ilgiau kaip 5-8 minutes. Neužtęskite šio proceso. Pasibaigus nustatytam laikui, paprašykite mokinių dar kartą įkainuoti savo įsigytas prekes, net jeigu ir su niekuo neprekiavo. Savo daikto vertę mokiniai užrašo lapeliuose, mokytojas susumuoja galutinį skaičių ir užrašo lentoje.

4. Dabar visi mokiniai (visos grupelės) tarpusavyje prekiauja. Skirkite tam

	<p>8-12 min. Kai prekyba bus baigta, paprašykite, kad dalyviai vėl įkainuotų naujus daiktus, balus įrašytų savo popieriaus lapeliuose ir atiduotų jums. Sumą įrašykite į bendrojo naudingumo lentelę.</p> <p>5. Pakartokite 4 žingsnį.</p> <p>Dažniausia pasitenkinimo prekėmis lygis kyla su kiekvienu papildomu prekybos ratu. Kai mokiniai daiktus „ parduoda“ juos vertina mažiau, tie kurie tuos daiktus „ įsigyja“ juos labiau vertina ir rašo didesnę vertę nurodantį balą. Štai kodėl sumos bendrojo naudingumo lape didėja po kiekvieno žingsnio.</p> <p>Diskusija</p> <p>Dalyviai atsako į šiuos klausimus:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kiek dalyvių prekiavo? 2. Ar tie, kuriems nesisekė prekiauti, gailisi prekiavę? 3. Ar lengva buvo prekiauti turimais daiktais? 4. Kokios buvo priežastys, kad jūs prekiavote daiktais? 5. Ar tie, kurie prekiavo, vis dar yra įsitikinę, kad jiems prekiauti sekėsi? 6. Ar ši prekyba primena tikras situacijas? <p>Apibendrinimas. Paprašykite, kad mokiniai pateiktų savanoriškos prekybos- mainų pavyzdžių, taip pat, kad pagalvotų kokios yra teigiamos prekybos paskatos.</p> <p>Dar kartą pakartokite pagrindinių sąvokų apibrėžimus.</p>
<p>Rezultatai (mokinių darbai, ir kt.)</p>	<p>Prekybinių mainų simuliacija, išvadų lapai.</p>

Tema	Rinkos ekonomika. Laisvieji manai. Dalykinis žaidimas „Sąžininga prekyba“
Tikslinės grupės amžius/klasė	11, 12 klasės
Tikslas	<ul style="list-style-type: none"> - Suteikti mokiniams žinių, kaip prekyba gali išeiti į naudą arba pakenkti ekonominei plėtrai įvairiose šalyse. - Paaiškinti, kaip prekyba tiesiogiai įtakoja darbą, jo sferas. - Įtraukti žaidėjus ir parodyti jiems prekybos santykių neteisybę tam tikrų sferų/pusių atžvilgiu. - Skatinti žaidėjų susidomėjimą ir diskusiją apie pasaulines prekybos sistemą, tai darant įdomiu, įtraukiančiu būdu.
Pagrindinės sąvokos	<p><i>Ištekliai</i> – visa tai, kas naudojama prekėms pagaminti ir paslaugoms teikti.</p> <p><i>Gamtiniai ištekliai</i> – žemė, arba pirminė gamtos dovana (dirvožemis, oras, naudingos iškasenos, miškai ir pan.</p> <p><i>Žmogiškieji ištekliai</i> – tai darbas, į prekių ir paslaugų kūrimą įdėtos žmonių fizinės ir protinės pastangos.</p> <p><i>Kapitaliniai ištekliai, arba kapitalas</i> – anksčiau žmonių pagaminti ilgalaikio vartojimo produktai, kurie naudojami prekėms ir paslaugoms kurti (pastatai, įrengimai, įrankiai, transportas ir pan.)</p> <p><i>Verslumas</i> – verslui pradėti ir jam tvarkyti reikalingi asmeniniai žmogaus gebėjimai: vaizduotė, kūrybiškas mąstymas, rizikingas veiklumas, iniciatyva, naujoviškumas, intuicija, vadybos įgūdžiai ir kiti išskirtiniai, unikalūs gebėjimai.</p> <p><i>Stygius</i> – riboti gamybos ištekliai palyginti su neropotais žmonių norais.</p> <p><i>Alternatyvieji kaštai</i> – geriausia alternatyva tarp ko nors renkantis.</p>
Trukmė	90 min.
Integravimas į mokomąjį dalyką (-us), programas;	Technologijos, gimtoji kalba, matematika.

Tarpdalykinis bendradarbiavimas	
Naudojami metodai	Karpymas, matavimas, derybos, disputas, rezultatų suvestinė, klaidų ir sėkmingų bandymų analizė, darbas grupėse.
Reikalinga mokomoji medžiaga ir priemonės	<ul style="list-style-type: none"> - 30 A4 formato lapų. Paprastų, visiems vienos spalvos. - 20 žaidimui skirtų 100 Lt nominalo banknotų - 2 spalvoto popieriaus lapai 10 x 10 cm. - 4 žirkklės - 4 liniuotės - 2 skriestuvai - 2 slankmačiai - 12 pieštukų - 1-2 dideli popieriaus lapai diagramoms ir taisyklėms - Vieta, kurioje tilptų mažiausiai keturios, daugiausiai – šešios grupės. (Vienoje grupėje – nuo keturių iki šešių žmonių. Klasė – tinkamas variantas) - Stalas ar lenta (kiekvienai grupei) - Stalas ir lentos atskirai žaidimo vedėjams/organizatoriams <p><i>Minimi priemonių kiekiai reikalingi, kai žaidime dalyvauja 6 grupės.</i></p>

Eiga	<p>Kiekvienos grupės tikslas – uždirbti kuo daugiau pinigų, naudojant tik tas medžiagas, kurios yra pateiktos. Užsidirbti galima iš gamybos ir prekių pardavimų. Formos parodytos diagramoje, kiekviena iš jų turi savo vertę. Žaidėjų užduotis – pateikti formas (jų yra penkios, visos skirtingos vertės) bankininkui, kuris ją atitinkamai įvertins (remiantis užduočių lapuose pateiktomis formomis) ir įteiks grupei tam tikrą sumą pinigų.</p> <p><i>Kaip žaisti?</i></p> <p>Visi žaidėjai suskirstomi į grupes, jiems išdalijami užduočių lapai ir priklausančios priemonės. Grupės suskirstomos ir priemonės padalijamos tokia tvarka:</p>			
	<i>Grupė</i>	<i>Žaidėjų skaičius</i>	<i>Priemonės</i>	<i>Atstovaujamos šalys</i>
		6	Dvejos žirkklės, dvi liniuotės, kompasas, kvadratukų rinkinys, matlankis, lapas popieriaus, šeši vienetai £100, keturi švino pieštukai.	Didžioji Britanija, JAV, Prancūzija, Italija.
		5	Dešimt popieriaus lapų, vienas spalvotas popierius, du vienetai £100.	Indija, Brazilija, Peru, Nigerija.
		4	Keturi popieriaus lapai, du pieštukai, du vienetai £100.	Tanzanija, Kenija, Angola, Gana.
	<p><i>Dėmesio! Žaidėjai neturi žinoti grupių reikšmių ir šalių, kurioms jie atstovauja!!!</i></p> <p>Žaidime reikalingi du vedėjai. Vienas – bankininkas, o kitas – vedėjas. Vedėjas turi kontroliuoti, sekti žaidimo eigą, kartais įvesti naujas sąlygas. Bankininkas vertina žaidėjų parduodamas prekes, skaičiuoja jų uždirbtus</p>			

pinigus.

Informacija žaidimo vedėjams (žaidėjams – neprieinama!!!):

Žaidėjai padalinami į grupes, paaiškinama, kas yra kas. Kiekvienai grupei duodama atskira zona/teritorija kambaryje, taip pat priemonių rinkinys. Negalima leisti grupėms atidaryti/atplėšti vokų iki žaidimo pradžios. Negalima pasakyti grupėms, kad jų turimi priemonių rinkiai – skirtingi. Jie tai pastebės patys.

Perskaitomos užduotys ir žaidimo taisyklės. Įsitikinama, jog formos, taisyklės ir pan. yra visiems suprantamos. Tai padarius paskelbiama žaidimo pradžia.

Žaidimo pradžioje žaidėjai gali iki galo nebūti supratę taisyklių. Tad klausimai: „Kodėl neturime žirklių ir t.t.“ bus logiški. Tačiau privalote išlikti ramūs – pakartokite taisykles arba tiesiog nereaguokite. Po minutės kitos žaidėjai turėtų pradėti judėti po patalpą pradėdami prekybą. Prisiminkite – iniciatyvą turi rodyti Jie, tikrai – NE JŪS.

A grupė, kadangi turi visas medžiagas, pradės figūrų gamybą nedelsiant. Tačiau greitai pastebės, jog žaliavos baigiasi ir galimai pradės mėginti įsigyti jo iš kitų grupių. Gali būti, kad pradžioje kitos grupės, parduos tai už nedidelę kainą. Sekite, kaip ji išsaug žaidimo eigoje, kai vedėjas galimai pakeis tam tikras sąlygas. Jūs – vienintelis asmuo sekantis kaip žaidimas vystosi. Prisiminkite svarbias detales, panaudokite jas per diskusiją.

Kai kurios grupės gali būti nusiteikusios nekaip (pvz., neturtingų šalių atstovai). Tam, kad “nenumuštumėte” jų aktyvumo, galite “pamaitinti” juos papildoma informacija ar sukurti naujas situacijas.

Papildomos situacijos:

Pakeiskite formų kainas, t.y. po kurio laiko pakeiskite medžiagų vertę. Tai darykite priklausomai nuo susiklosčiusios padėties.

Paralelės pasaulyje. Šalys dažnai dėl naujų technologijų atsiradimo nukenčia – jų gaminamų prekių vertė akivaizdžiai krenta. Jei pasiūla – labai didelė, kainos krenta. Jei prekių nedaug – jų kaina aukštesnė. Naudokite tai

žaidimo metu.

Panaudokite rezervus. Iš savo turimų rezervų (popieriaus ir kt.) galite pagal situaciją nuspręsti kam nors skirti papildomos žaliavos. Praneškite visiems, jog toje šalyje buvo atrasta papildomų žaliavų (naudokite fantaziją, sugalvokite motyvą). Jei tai padarysite, tarkime, žaidimo pabaigoje, kai tos pačios žaliavos kiti nebeturi, ar jos vertė aukšta, sekite, kaip keičiasi grupių tarpusavio santykiai.

Išnaudokite spalvotą popierių. Apie jį – nieko nepasakyta, tad gali būti, kad grupės, kurios jį turi, jo net nebus pastebėjusios. Suteikite šiai žaliai vertę, slapčia pasakydami turtingesnėms A grupėms, jog į jų produktus pridėjus šios žaliavos, jų gaminamų produktų kaina išaugs, tarkime, keturis kartus. Informuokite bankininką. Grupės nedelsiant pradės ieškoti šio popieriaus. Tiesa, savininkai gali jį parduoti už nedidelę kainą (nes nežino jo vertės), o gali neparduoti apskritai iki pat žaidimo galo, taip neišnaudodami šio potencialo.

Suteikite pagalbą. Suteikite grupei (savo nuožiūra) papildomas žirkles ar kažką panašaus (trumpam laikui), žinoma, su tam tikromis sąlygomis. Tarkime, jog tokiu atveju jie medžiaga, pagaminta to dalyko pagalba, padės (nemokamai) kitai, silpnesnei grupei. Pagalba neturėtų būti teikiama, jei grupė nesutinka suteikti paramos kitiems, silpnesniems. Šie Jūsų veiksmai gali sukelti diskusiją, tačiau juk pagalba būna teikiama ir realiame gyvenime. Naudokite tai po žaidimo vykstančioje diskusijoje.

Susitarimai. Žaidimo eigoje kelios grupės gali susitarti dėl bendradarbiavimo. Sekite, koks jis. Kiek grupių įtraukia. Kokios šalys tarpusavyje bendradarbiauja. Kodėl. Kaip tai įtakoja kitų šalių situaciją.

Tarifai ir muitai. Kai kurios grupės gali sukurti tam tikrus apribojimus ar mokesčius už bendradarbiavimą su kitomis grupėmis, kad apgintų savo interesus. Kas tai inicijuoja, kodėl? Kurios šalys tai gali leisti, kurios – ne?

Gamintojų karteliai ir prekybos embargo. Popieriaus grupės gali drauge nuspręsti kaip apsaugoti nuo išnaudojimo atskirose šalyse. Jei šios grupės sustabdytų popieriaus tiekimą, tai galėtų joms pačioms pagerinti prekybos

	<p>sąlygas ir išsaugoti išteklius ateičiai.</p> <p>Streikai, nesantaika ir neramumai. Žaidimo vedėjas gali paskelbti apie nesutarimus (tarkim, streikuoja darbininkai) ir kuriam laikui iš žaidimo turi būti išimta kuri nors iš žaliavų. Kaip tai paveikia žaidimą?</p> <p><i>Diskusija po žaidimo:</i></p> <p>Po žaidimo vyksta svarbiausia dalis – diskusija. Joje turi būti atsakyta į klausimus, prieita bendros nuomonės. Vienas aktualiausių klausimų – tai negarbinga. Jei viskas klostysis sklandžiai žaidėjai greitai supras, jog žaliavos padalintos nelygiai. Tačiau – juk taip vyksta realybėje. Argi ne taip?</p> <p>Aptarkite, kaip jautėsi grupių dalyviai. Kuo skyrėsi turtingų ir vargšų situacijos ir panašiai.</p> <p>Diskusijoje leiskite suprasti, jog tai – ne vien paprastas žaidimas, bet ir gyvenimą iš esmės atspindinčios realijos. Aptarkite, kodėl vieni turtingi, o kiti – vargšai. Kokios to priežastys?</p> <p>Jei kai kas vis tik mėgins įrodinėti, jog visa tai – nesąžininga, suteikite palyginimus. Pasaulį iš esmės valdo turtingos šalys, jos ir diktuoja sąlygas. Diskutuokite plačiai, ne vien apie gamtos išteklius. Palieskite ir kitas temas. Ką reikėtų pasaulyje keisti, ką mes galime padaryti, kad situacija keistųsi.</p>
<p>Rezultatai (mokinių darbai, ir kt.)</p>	

Pamokos „Dalykinis žaidimas „Sąžininga prekyba“ užduoties lapas (1)

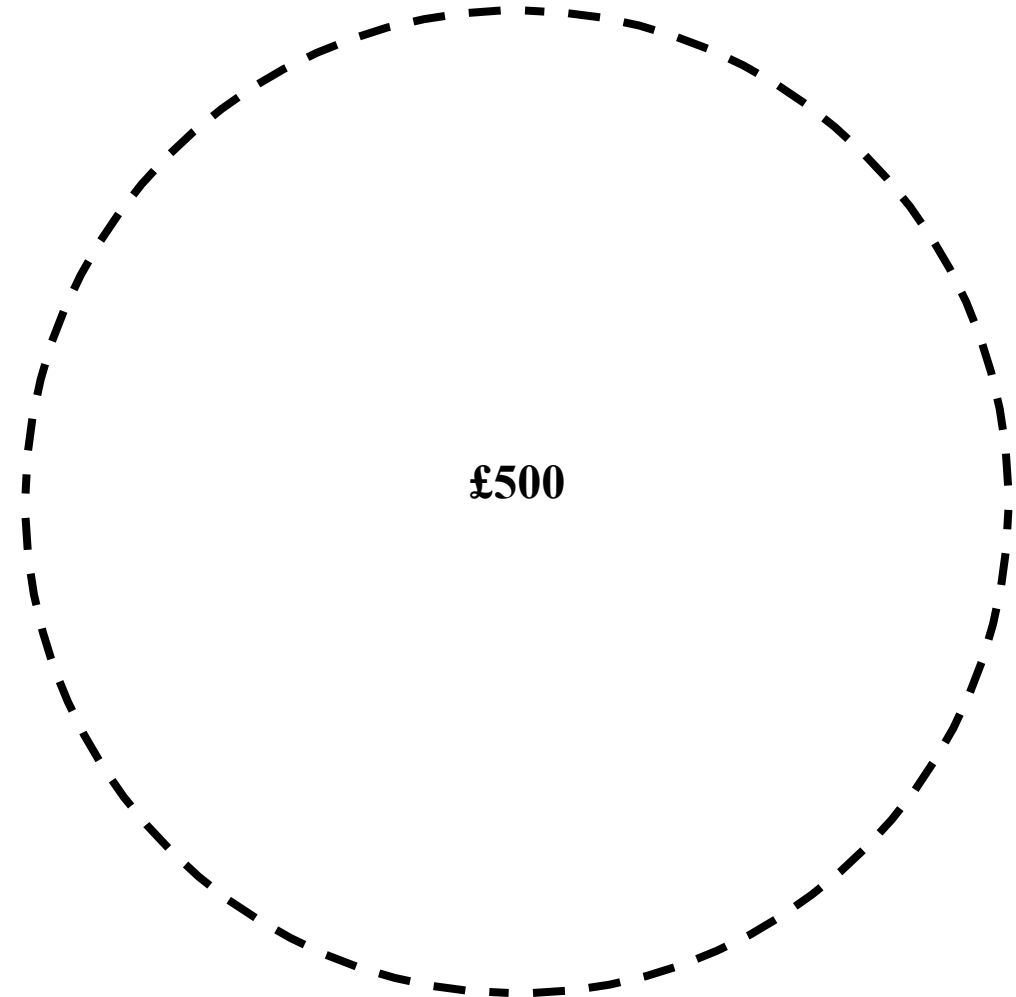
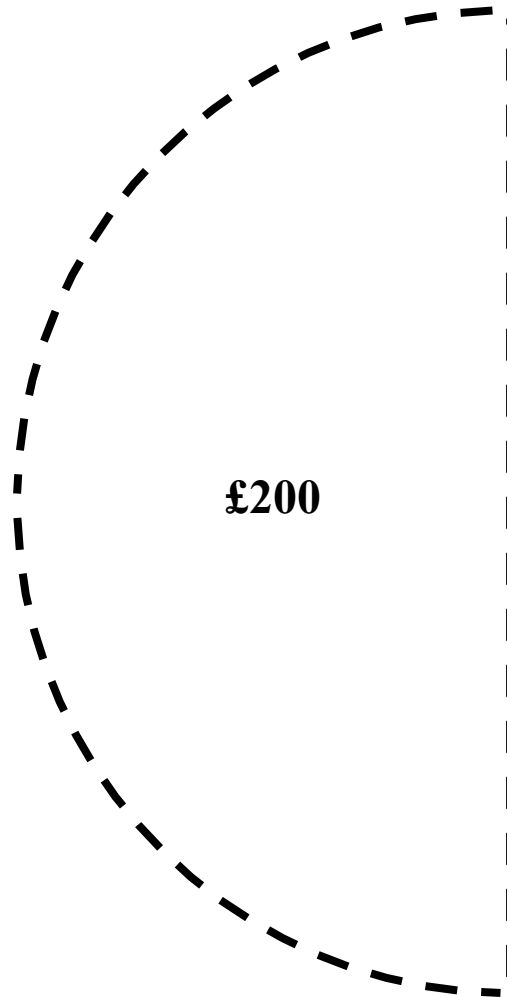
FORMOS-1

Visos formos turi būti iškirptos tik žirkėmis

Taisyklės

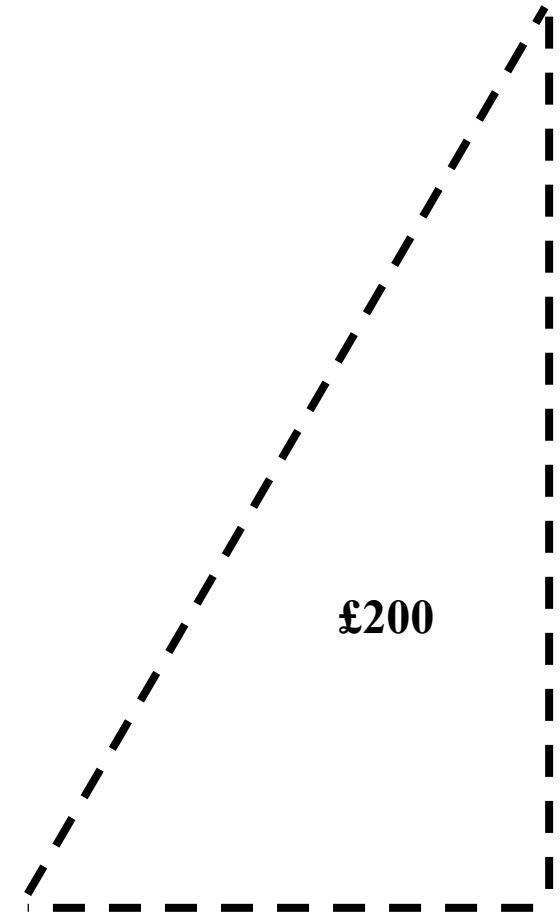
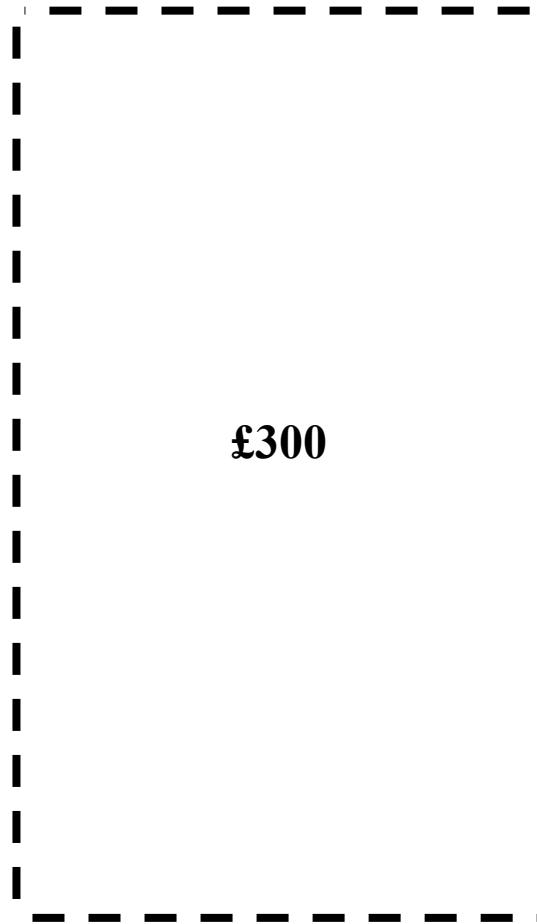
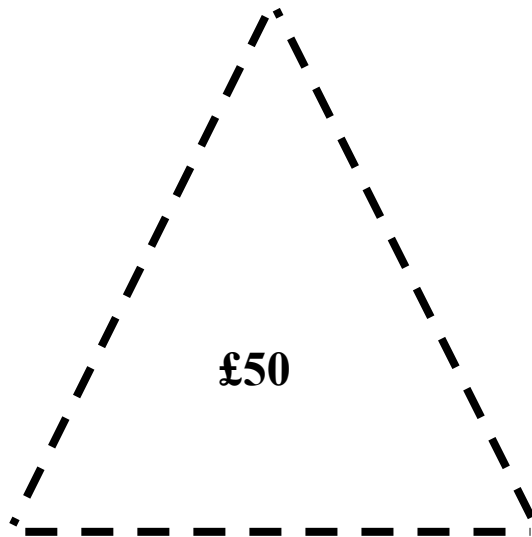
- 1. Visos formos turi būti kerpamos būtent nurodyto dydžio ir tik su žirkėmis. Formas reikia pristatyti bankininkui.*
- 2. Galima naudoti TIK duotas medžiagas.*
- 3. Negali būti jokio sukčiavimo ar psichologinio spaudimo.*
- 4. Nesutarimų atveju viską sprendžia žaidimo vadovas.*

Pamokos „Dalykinis žaidimas „Sąžininga prekyba“ užduoties lapas (1)

FORMOS -2

Visos formos turi būti iškirptos tik žirkėmis

Pamoka 13. Pamokos pavyzdys kaštų planavimo gebėjimams ugdyti

Tema	Alternatyvieji kaštai
Tikslinės grupės amžius/klasė	9, 10, 11,12 klasės
Tikslas	Išmokyti planuoti dienos veiklą, gebėti sudaryti darbotvarkę, išskirti prioritėtines veiklas.
Pagrindinės sąvokos	Alternatyvieji kaštai, stygius, laiko stygius.
Trukmė	30 min.
Integravimas į mokomąjį dalyką (-us), programas; Tarpdalykinis bendradarbiavimas	Gimtoji kalba
Naudojami metodai	Lentelės užpildymas, pokalbis, diskusija
Reikalinga mokojoji medžiaga ir priemonės	Užduočių lapai, rašymo priemonės NCDA . National Creer Development Association. Experiential Activities for Teaching.
Eiga	<p>Dažnai sunku suprasti, kad lentynoms lūžtant nuo prekių egzistuoja stygius. Tai nutinka todėl, kad žmonių norai visuomet yra didesni už galimybes t.y. turimus išteklius. Na vieno dalyko žmogui trūksta visada – laiko.</p> <p>Mokinių paprašoma, kad jie suplanuotų savo savaitgalį ir planus surašytų pateiktame užduočių lape.</p> <p>Lentelės užpildymui skiriama 10-15 minučių, pildoma lentelės dalis- 1 tvarkaraštis. Kai lapai supildyti, mokiniams pranešama, kad paskambino jų klasės auklėtojas ir pranešė, kad šeštadienį reikės dalyvauti edukaciniame renginyje, kuri užtruks 5 valandas. Mokiniai koreguoja tvarkaraštį ir užpildo lentelės dalį – 2 tvarkaraštis. Tada pranešama, kad geriausias draugas socialiniame tinkle Facebook paliko žinutę ir pasiūlė imtis verslo. Jis pasiūlė sukurti internetinę parduotuvę, skirtą jaunimui. Taigi, turite rasti laiko šį savaitgalį susitikti su draugu ir viską aptarti.</p>

	<p>Mokiniai atlieka savaitgalio plano korekcijas ir sudaro naują savaitgalio planą lentelės dalyje – 3 tvarkaraštis.</p> <p>Apibendrinimas. Klausiami dalyvių kokių veiklų jie atsisakė planuodami dalyvavimą edukacinėje veikloje, susitikimą su draugu. Preliminariai paskaičiuojami kiekvieno sprendimo kaštai, ką gauname ir ką prarandame, bandome juos įkainuoti.</p> <p>Mokiniam paaiškinama, kad žmogus, verslo įmonės ir valstybės patiria išteklių stygių ir nuolat renkasi, atsižvelgdami į savo turimus išteklius. Ekonomika dažnai yra apibūdinama, kaip mokslas apie žmonių, verslo įmonių, vyriausybių gebėjimas paskirstyti savo ribotus išteklius.</p>
<p>Rezultatai (mokinių darbai, ir kt.)</p>	<p>Sudarytos trys alternatyvios darbotvarkės</p>

Pamokos „Alternatyvieji kaštai“ užduoties lapas

Laikas	1 tvarkaraštis		2 tvarkaraštis		3 tvarkaraštis	
	Šeštadienis	Sekmadienis	Šeštadienis	Sekmadienis	Šeštadienis	Sekmadienis
8.00						
10.00						
12.00						
13.00						
15.00						
17.00						
19.00						
20.00						
22.00						
24.00						

Pamoka 14. Pamokos pavyzdys gamybos galimybės tyrinėti

Tema	Dalykinis žaidimas. Gamybos galimybių kreivė.
Tikslinės grupės amžius/klasė	9,10 klasės
Tikslas	Suprasti gamybos galimybių sąvoką, nubraižyti gamybos galimybių kreivę
Pagrindinės sąvokos	<p>Ekonomika:</p> <p>sistema, kuri susidaro iš vartotojų, darbuotojų, verslininkų, vadybininkų, valstybės tarnautojų priimamų pasirinkimo sprendimų.</p> <p>Mokslas apie tai, kaip veiksmingiausiai naudoti turimus ribotus gamybos išteklius, kad būtų geriausiai patenkinti neriboti valstybės poreikiai prekėms ir paslaugoms įsigyti.</p> <p>Mikroekonomika – ekonomikos mokslo šaka, nagrinėjanti pavienių asmenų šeimų, verslo įmonių, ūkio šakų, bei kitų savarankiškai priimančių sprendimus ūkinių subjektų veiklą.</p> <p>Makroekonomika – ekonomikos mokslo šaka, nagrinėjanti nacionalinę ekonomikos sistemą kaip visumą, t.y. visą šalies ūkį ir pirmiausia- bendrąjį užimtumą, nedarbą, nacionalinį produktą, infliaciją ir tarptautinę prekybą.</p>
Trukmė	45 min.
Integravimas į mokomąjį dalyką (-us), programas; Tarpdalykinis bendradarbiavimas	Matematika, technologijos
Naudojami metodai	Konstravimas, skaičiavimas, duomenų užrašymas, pokalbis, diskusija, darbas grupėse.
Reikalinga mokomoji medžiaga ir priemonės	Po vieną popieriaus segiklį kiekvienai grupei, po 200 lapų popieriaus (gali būti seni laikraščiai, brošiūros, žurnalai). Rinkos ekonomikos ir verslo pagrindai. Metodinė knyga mokytojui. LJA.

	Vilnius 2007.
Eiga	<p>Dalyviams paaiškinama, kad jie turi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Žmogiškuosius išteklius- grupelėje, esantys moksleiviai, - Kapitalą- po segiklį kiekvienai grupei, - Gamtinius išteklius- popieriaus lapus. <p>Kiekvienai grupei padalinama po segiklį ir 10 popieriaus lapų. Paaiškinama, kad kiekviena grupelė, turi savo išteklius naudoti kaip galima veiksmingiau ir ekonomiškiau.</p> <p>Prekei pagaminti reikia: kokybiškai perplėšti popieriaus lapą per pusę, sudėti dalis kartu, sulyginti kraštus, perlenkti pusiau du kartus ir susegti per vidurį.</p> <p>Paslaugai teikti reikia: sulenkti popieriaus lapą per pusę tris kartus, kruopščiai sulyginti kiekvieną sulenkimą, susegti nereikia.</p> <p>Mokiniam pateikiami užduočių lapai.</p> <p>1 žaidimo etapas. Visos grupelės dirba taip, kaip nurodyta 1 lentelės variante. Dalyviams duodama laiko aptarti lentelę jei pateiktas užduotis ir jas išsiaiškinti, pvz., pagal 1 lentelėje pateiktą variantą 5 grupelės nariai turi gaminti prekes. Užduočiai (gamybai) atlikti skiriama 1 minutė. Tada darbas stabdomas, mokiniai gautą rezultatą pažymi lentelėje t.y. kiek prekių pagamino ir kiek paslaugų suteikė.</p> <p>2 žaidimo etapas. Grupelės dirba taip, kaip nurodyta 2 lentelės variante.</p> <p>3 žaidimo etapas. Grupelės dirba taip, kaip nurodyta 3 lentelės variante.</p> <p>4 žaidimo etapas. Grupelės dirba taip, kaip nurodyta 4 lentelės variante</p> <p>Mokinių paprašoma nubraižyti X ašį ir pavadinti ją paslaugos, ir Y ašį- prekės. Pagamintų prekių ir suteiktų paslaugų kiekis yra pažyminas ašyse, gauname gamybos galimybių kreivę.</p> <p>Apibendrinimas.</p> <p>Klausimai diskusijai:</p>

	<ol style="list-style-type: none">1. Kokie yra alternatyvieji kaštai, kai gaminama daugiau prekių arba teikiama daugiau paslaugų?2. Kokie yra alternatyvieji kaštai, kai gaminama daugiau prekių ir teikiama mažiau paslaugų?3. Kodėl egzistuoja bet kurio dalyko alternatyvieji kaštai?4. Kaip keistųsi grupės pajėgumai gaminti prekes ir teikti paslaugas, didėjant gamybos veiksniams, pavyzdžiui, turint vieną degiklį ir vienas žirkles?
Rezultatai (mokinių darbai, ir kt.)	Pagaminti albumai.

Pamokos „Dalykinis žaidimas. Gamybos galimybių kreivė“ užduoties lapas

Variantai	PREKĖS			PASLAUGOS		
	Kapitalo vienetai	Darbo vienetai	Pagamintų prekių kiekis	Kapitalo vienetai	Darbo vienetai	Suteiktų paslaugų kiekis
1.	1	5		0	0	
2.	0	0		1	5	
3.	1	2		0	3	
4.	1	3		0	2	

Pamoka 15. Pamokos pavyzdys esminiams ekonominiams pasirinkimams išsiaiškinti

Tema	Esminiai ekonominiai pasirinkimai
Tikslinės grupės amžius/klasė	9, 10 klasės
Tikslas	Mokės atlikti rinkos tyrimą, žinos pagrindinius paklausos įvertinimo kriterijus.
Pagrindinės sąvokos	Prekės, paslauga, gamyba, pardavimai, paklausa, realizacijos laikas.
Trukmė	45 min.
Integravimas į mokomąjį dalyką (-us), programas; Tarpdalykinis bendradarbiavimas	Matematika, informacinės technologijos
Naudojami metodai	Pokalbis, diskusija, analizė, surinktos informacijos apibendrinimas.
Reikalinga mokomoji medžiaga ir priemonės	Užduočių lapai, rašymo priemonės.
Eiga	<p>Rinkos ekonomika atsako į tris pagrindinius klausimus:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ką gaminti? Kokias paslaugas teikti? - Kaip gaminti? - Kam gaminti? <p>Į visus šiuos klausimus ir atsako rinka, bei jos dalyviai. Komandinėje ekonomikoje į šiuos klausimus atsako valstybė, nes ji nusprendžia ką gaminti, kaip ir kam gaminti. Tradicinėje ekonomikoje į šiuos klausimus atsakoma remiantis tradicijomis ir papročiais.</p> <p>Vaikams parodomas veikiančios internetinės parduotuvės, skirtos įvairaus amžiaus moksleiviams. Sudaromas siūlomo asortimento sąrašas. Aptariame kokios prekės mokinių nuomone yra paklausios o kokios ne, kokių prekių stygių jaučiame Lietuvoje.</p>

	<p>Pateikiamas užduočių lapas, mokiniai suskirstomi į grupes</p> <p>Apibendrinimas.</p> <p>Pristatomos, kiekvienos grupelės idėjos. Kitos grupelės vertina pateiktą idėją, remiasi kriterijais?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ar padaroma (realu)? 2. Ar skirta didelei rinkai? 3. Kiek laiko truktų įgyvendinti idėją?
<p>Rezultatai (mokinių darbai, ir kt.)</p>	<p>Internetinių lietuviškų parduotuvių ir jų produkcijos rinkos tyrimas.</p>

Pamokos „Esminiai ekonominiai pasirinkimai“ užduoties lapas

<i>Klausimas</i>	<i>Prekė/ Paslauga</i>	<i>Išskirtinumas rinkoje</i>
Ką gaminti? Kokias paslaugas teikti?		
Kaip gaminti/ paslaugą teikti?		
Kam skirta?		

Pamoka 16. Pamokos pavyzdys esminiams rinkos ekonomikos dėsniams išsiaiškinti

Tema	Rinkos ekonomika. Privati nuosavybė, kainų sistema, konkurencija ir verslumas.
Tikslinės grupės amžius/klasė	9, 10 klasės
Tikslas	Sukurti funkcionalų ir išskirtinį klasės rinkoje produktą Praktiškai perprasti konkurencijos esmę Mokėti paskaičiuoti produkto savikainą ir kainą
Pagrindinės sąvokos	<p><i>Privati nuosavybė</i> – kapitalas ir kiti ištekliai, priklausantys asmenims, verslo įmonėms, o ne valstybei.</p> <p><i>Paskata</i> – akstinas veikti ir už tai pelnyti naudos. Rinkos ūkyje ekonomines paskatas teikia pelnas, palūkanos, nuoma, atlyginimai.</p> <p><i>Kainų sistema</i> – ribotų išteklių paskirstymas, nustatant jiems atitinkamas kainas. Kai mainų rinkoje susitinka pirkėjai ir pardavėjai, jie savo prekėms, paslaugoms, ir ištekliams nustato kainas.</p> <p><i>Konkurencija</i> – pirkėjų ir pardavėjų varžymasis perkant ir parduodant išteklius bei gaminius.</p> <p><i>Pelnas</i> – tai, kas lieka padengus verslo veiklos išlaidas. Tai skirtumas tarp visų įmonės pajamų ir visų jos išlaidų.</p> <p><i>Verslumas</i> – tai vaizduotė, naujoviškas mąstymas bei vadybos gebėjimai, reikalingi imtis verslo bei jį tvarkyti.</p>
Trukmė	Trukmė 1-2 savaitės
Integravimas į mokomąjį dalyką (-us), programas; Tarpdalykinis bendradarbiavimas	Technologijos, dailė, IKT, matematika
Naudojami metodai	Paskaita, darbas grupėmis, piešimas, kirpimas, maketavimas, spausdinimas,

	savikainos ir kainos paskaičiavimas.
Reikalinga mokomoji medžiaga ir priemonės	Rinkos ekonomikos ir verslo pagrindai. Metodinė knyga mokytojui. LJA. Vilnius 2007.
Eiga	<p>Rinkos ekonomika. Privati nuosavybė, kainų sistema, konkurencija ir verslumas.</p> <p>Ekonomistai teigia, kad yra keturi pagrindiniai ekonomikos ramsčiai:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Privati nuosavybė; - Kainų sistema; - Konkurencija; - Verslumas; <p>Praktinė veikla. Knygos skirtukų rinka.</p> <p>Mokiniai pasiskirsto grupėmis. Kiekviena grupelė – atskira verslo įmonė. Grupė turi sugalvoti sau pavadinimą, pasiskirstyti pareigomis (kas gamins, reklamuos, parduos ir pan.).</p> <p>Grupelėms padalinamos vienodo dydžio kartoninės juostelės iš kurių reikia pagaminti skirtukus knygoms. Iš anksto pranešama, kurios dienos bus skiriamos prekybai (patartina mokiniams sudaryti sąlygas prekiauti prieš mokyklos renginius, sudalyvauti mikrorajono mugėje ar panašiai.)</p> <p>Būtina sąlyga – skirtukus gaminti patiems, panaudojant gautas juosteles. Juostelę puošti, dekoruoti, laminuoti leidžiama.</p> <p>Pasibaigus prekybos dienoms, skaičiuojama kiek skirtukų liko neparduota, mokinių paprašoma surašyti savo grupelės sėkmes ir nesėkmes.</p> <p>Apibendrinimas.</p> <p>Klausimai:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kaip nustatėte gaminio kainą? 2. Kiek gaminių pardavėte už pradžioje numatytą kainą?

	<ol style="list-style-type: none"> 3. Kaip kito jūsų gaminio kaina, pajutus kitų grupelių konkurenciją? 4. Kaip sekėsi reklamuoti savo produktą? 5. Ar reklama padėjo parduoti didesnę kiekį skirtukų? 6. Paskaičiuokite savo skirtuko savikainą, įskaičiuokite ne tik žaliavų kainą, bet ir savo darbą, sugaištą laiką. 7. Ar tikrai pardavėte skirtukus už tinkamą kainą, kiek uždirbo kiekvienas grupelės narys? 8. Kiek gryno pelno gavo jūsų įmonė?
Rezultatai (mokinių darbai, ir kt.)	Sukurtas produktas, pardavimo strategija ir reklaminė medžiaga.

Pamoka 17. Pamokos pavyzdys paklausos principams suvokti

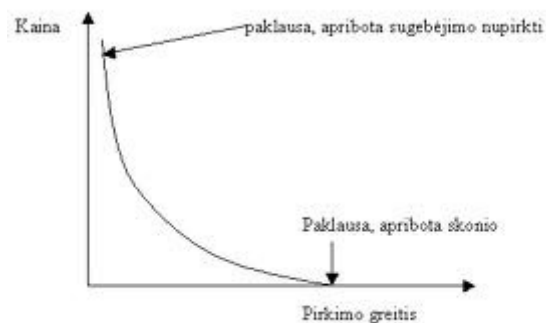
Tema	Paklausa ir kainų poveikis.
Tikslinės grupės amžius/klasė	9,10 klasės
Tikslas	Išugdyti ekonominį mąstymą, suformuoti gebėjimą iš pateiktų alternatyvų išsirinkti optimaliausią.
Pagrindinės sąvokos	<p><i>Paklausa</i> - konkrečių prekių arba paslaugų kiekiai, kuriuos vartotojai (pirkėjai) konkrečiu metu nori ir gali įsigyti įvairiomis jų kainomis.</p> <p><i>Kainų poveikis</i> - situacija rinkoje, kai žmonės ko nors perka mažiau, jei kainos aukštos, ir daugiau – jeigu jos mažos. Kartais tai vadinama paklausos dėsnium.</p> <p><i>Rinkos paklausa</i> - yra visų individualių paklausų konkrečioje rinkoje konkrečiu metu suma.</p> <p><i>Pakaitalai</i> - yra prekė ar paslauga, galinti pakeisti kitą produktą, tenkinant tą patį poreikį. Jis gali būti apigenis ir mažiau patrauklus vartotojams.</p> <p><i>Komplektinės prekės</i> yra prekės, kuriuos dažniausiai naudojamos kartu.</p>
Trukmė	45 min
Integravimas į mokomąjį dalyką (-us), programas; Tarpdalykinis bendradarbiavimas	Matematika
Naudojami metodai	Paskaita, diskusija, proto šturmas, aukcionas.
Reikalinga mokomoji medžiaga ir priemonės	Įvairūs saldainiai, netikri pinigai, grafiko blankas. Rinkos ekonomikos ir verslo pagrindai. Metodinė knyga mokytojui. LJA. Vilnius 2007.

Eiga	<p>Dalykinis žaidimas. Paklausa varžytinėse.</p> <p>Mokiniams pateikiamos kelios rūšys saldainių: ledinukai, karamelė, šokoladiniai.</p> <p>Saldainių vienetų reikia tris kartus daugiau negu klasėje yra mokinių.</p> <p>Paruošiamė popierines pinigų kupiūras . 30 mokinių reikės 500 litų.</p> <p>Pinigus reikia sugrupuoti taip: 60 vnt. po 1 Lt, 50 vnt. po 2 Lt, 28 vnt. po 5 Lt 12 vnt. po 10 Lt, 4 vnt. po 20 Lt.</p> <p>Dviejų mokinių paprašoma registruoti vykstančius pardavimus.</p> <p>Kiekvienam mokiniui padalinami užduočių lapai.</p> <p>Vienas iš uždavinių sėkmingai verslininkaujant yra nustatyti tokią kainą, kuri viliotų pirkėjus. Tai reiškia, kad prieš parduodant reikia atlikti gaminių paklausos tyrimą. Įmonėms labai sunku tokį tyrimą padaryti, ar remiantis turimais duomenimis nustatyti tikslią prekės paklausą. Būtent dėl šios priežasties yra teigiama, kad verslas = rizika. Dabar jūs dalyvausite eksperimente, kuris padės jums daugiau sužinoti apie paklausą ir kaip ji veikia priimant verslo sprendimus.</p> <p>Prieš mokinius išdėliojami saldainiai, kuriais bus prekiaujama. Negalima parodyti, kiek saldainių yra iš viso. Paaiškinama, kad saldainiai bus prekiaujama varžytinių metu.</p> <p>Atsitiktine tvarka išdalunami pinigai. Mokiniai, kuriems teks mažiau pinigų neturėtų dėl to jaustis nuskriausti, paaiškinama, kad gyventojai (namų ūkiai) uždirba skirtingai, todėl jų pajamos ir skiriasi. Primenama, kad žaidimo metu šie popieriniai pinigai yra teisėta mokėjimo priemonė. Pirkėjas perka norimus saldainius arba už didelę kainą arba rizikuoja, kad juos nupirks kiti pirkėjai. Saldainiai, kurių manomai, pirkėjai norės mažiausiai, yra parduodami po 30 litų už vienetą. Primenama, kad vėliau bus pardavinėjami ir kitų rūšių saldainiai.</p> <p>Lentoje užrašoma, kiek saldainių buvo parduota už 30 litų. Varžytinės tęsiamos siūlant saldainius vis už mažesnę kainą. Kaina mažinama 5 litais,</p>
-------------	--

kol kaina pasiekia 10 litų. Pirkėjai perka tol, kol turi pinigų ir tol kol užtenka saldainių atsargų.

Būtina užrašyti kiek saldainių ir už kokia kainą buvo parduota.

Prekybai pasibaigus pranešame, kad baigėme sudaryti paklausos lentelę. Pagal lentelės duomenis apskaičiuojama kiek iš viso norėta pirkti saldainių už kiekvieną kainą. Atkreipiamas dėmesys į kainos poveikį. Pirkėjai už mažesnes kainas pirkė daugiau. Išdalinami užduočių lapai skirti paklausos kreivei nubraižyti. Lentoje nubraižoma kreivė pagal bendrojo siūlomo kiekio skilties duomenis (žr. pavyzdį).

Paveikslas 17. Paklausos kreivės pavyzdys

Pratimas kartojamas dar du kartus, prekiaujant kitomis saldainių rūšimis.

Apibendrinimas.

Palyginamos visos trys paklausos kreivės.

Klausimai diskusijai:

1. Ar kiekvienos saldainių rūšies paklausa buvo tokia pati?
2. Ar skirtingų saldainių kainų poveikis buvo skirtingas?
3. Kokie veiksniai lėmė, kad šie skirtumai atsirastų?
4. (Vartotojų skonis, galimybė įsigyti pakaitalų, pajamos)
5. Vartotojai už mažesnes kainas perka daugiau, bet jų asmeninį sprendimą pirkti ar nepirkti lemia asmeniniai norai, galimybės (tai, kad jie turi pinigų), ar gali įsigyti pakaitalų. Taigi, verslo įmonėms labai svarbu

	<p>išsiaiškinti, kas vartotojams yra paklausu.</p> <p>6. Padiskutuokite kas atsitinka jei įmonė nustato per dideles ar per mažas kainas.</p>
Rezultatai (mokinių darbai, ir kt.)	Sudarytas pasiūlos ir paklausos grafikas, aukciono pirkimų suvestinė.

9																												
8																												
7																												
6																												
5																												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28

Pamokos „Paklausa ir kainų poveikis“ užduoties lapas (2)

Paklausos lentelė.

Kaina (Lt)	Nupirktas kiekis (vnt.)	Bendras siūlomas kiekis
30	1	1
25	2	3
20	4	7
15	6	13
10	10	23
5	14	37

Pamoka 18. Pamokos pavyzdys pasiūlos principams išsiaiškinti

Tema	Pasiūla ir kainų poveikis
Tikslinės grupės amžius/klasė	9, 10 klasės
Tikslas	Nurodyti pamokos (-ų) tikslą
Pagrindinės sąvokos	<p><i>Pasiūla</i> - įvairūs konkrečios prekės kiekiai kuriuos gamintojas konkrečiu metu nori ir gali parduoti skirtingomis to prekės kainomis.</p> <p><i>Rinkos pasiūla</i> - visų prekių gamintojų pasiūlų suma konkrečioje rinkoje konkrečiu metu.</p>
Trukmė	Trukmę sudaro vedamos pamokos, savarankiška ir popamokinė veikla
Integravimas į mokomąjį dalyką (-us), programas; Tarpdalykinis bendradarbiavimas	
Naudojami metodai	Paskaita, diskusija, darbas grupėmis, analizė.
Reikalinga mokomoji medžiaga ir priemonės	<p>Nurodyti mokomosios medžiagos šaltinius ir naudojamas priemones;</p> <p>Žaidimo kortelės „Išlaidos“, užduočių lapas „Grafikas“</p> <p>Rinkos ekonomikos ir verslo pagrindai. Metodinė knyga mokytojui. LJA. Vilnius 2007.</p>
Eiga	<p>Dalykinis žaidimas. Programuojamų žadintuvų pasiūla</p> <p>Kiekvieną kartą nuėję į parduotuvę, turgų matome tūkstančius prekių, kurios yra įmonių kruopščiai parinktos pardavimui, atlikus rinkos tyrimus, skaičiavimus ir matant, kad prekės bus reikalingos vartotojui ir bus paklausios. Visą tą prekių įvairovę ir vaidiname pasiūla.</p> <p>Šiandien mes apsilankysime internetinėje parduotuvėje, kuri vienintelė parduvinėja naujos kartos programuojamus žadintuvus. Mokiniamis išdalinamos išlaidų kortelės, kurios nurodo, kokias išlaidas patyrė</p>

programuojamųjų žadintuvų pardavėjai. Vienam mokiniui- viena kortelė.

Remiantis gauta kortele ir joje pateiktais duomenimis, mokinys turi nustatyti programuojamojo žadintuvo kainą, numatyti ir aptarti su kitais mokiniais, kokie veiksniai gali sukelti pasiūlos pokytį.

Kiekvienam dalyviui duodame užduoties lapą „Grafikas“.

Mokiniais pranešama, kad žaidimo metu jie yra programuojamųjų žadintuvų pardavėjai, kurie turės nuspręst už kokią kainą pardavinėti žadintuvus. Skiriamos 5 minutės informacijai kortelėse išnagrinėti. Atkreipiamos mokinių dėmesys, kad kortelėje nėra pateikta duomenų apie pelną. Mokiniai turi patys apskaičiuoti, už kiek parduoti prekę, kad uždirbtų neblogą pelną.

Kai mokiniai pasirenka kokios kanos prašys už savo žadintuvus, pranešama, kad jiems priklauso žadintuvų pardavimo tinklas visame Pabaltijyje ir yra pirkėjas (mokytojas), kuris norėtų nupirkti visus žadintuvus už 144 litus, kai vieno žadintuvo kaina yra 4 litai. Mokiniais duodama šiek tiek laiko pagalvoti ar verta parduoti už tokią kainą.

Žaidimas tęsiamas žadintuvo kainą keliant po 2 litus, kol vieno žadintuvo kaina pasieks 20 litų už vienetą arba kol visi dalyviai sutiks su pateiktu pasiūlymu.

Po kiekvieno pardavimo rezultatai užrašomi lentoje, taip, kad gautume pasiūlos lentelę.

Baigus lentelę pildyti, naudojantis bendro kiekio duomenimis lentoje sudaroma pasiūlos kreivė., atkreipiamas dėmesys į kainų poveikį pasiūlos kreivei. Mokiniai braižo pasiūlos kreivę taip pat.

Klausimai diskusijai:

1. Kokį poveikį daro kaina kiekiui, kurį pardavėjai nori siūlyti?
2. Kodėl taip yra?
3. Su kokiomis išlaidomis susiduria prekiaujančios ir gaminančios įmonės?

4. Kaip įmonės galėtų sumažinti savo išlaidas?

5. Kokią įtaką mažesnės šios pramonės šakos išlaidos darytų pasiūlai?

6. Kokie dar veiksniai galėtų lemti pasiūlos pokytį?

Apibendrinimas.

Gamintojai, pardavėjai patiria įvairiausių išlaidų. Savo gaminius, paslaugas jie turi pardavinėti už tokią kainą, kuri būtų didesnė už išlaidas. Todėl siūloma daugiau prekių ir paslaugų už didesnes, negu už mažesnes kainas. Tai vadinama pasiūlos kainų poveikiu. Dėl didelių kainų į rinką gali įsiterpti ir nelabai našiai dirbančios įmonės. Mažos kainos atbaido įmones nuo veiklo toje rinkoje, todėl verslo įmonės, kurios, sumažina savo išlaidas, gali dirbti pelningai ir išlikti rinkoje.

Ant sąskaitos lapelio mokinys užrašo grupės pavadinimą (pirkėjas arba pardavėjas) ir savo vardą, lapelį reikia saugoti iki žaidimo pabaigos. Paaiškinama, kad į sąskaitos lapelius reikia užrašyti visus sudarytus sandorius. Įspėjama, kad grupėje išlikti riekės visą žaidimo laiką ir pirkėjai negali tapti pardavėjais, o pardavėjai pirkėjais.

Paskirkite du pagalbininkus. Vienas pagalbininkas paskiriamas kasininku, jis turi po kiekvieno žaidimo rato išdalinti naujas pirkėjų ir pardavėjų korteles, ir pažymėti pirkėjų ir pardavėjų kainas plakate „Pasiūlos ir paklausos“ lentelė, skiltyje pirkėjai/pardavėjai. Kortelių kainos užrašomos flomasteriais, kortelių kainos žymimos visą žaidimą.

Kitas pagalbininkas skaičiuoja taškus. Žaidėjų poros, susitarusios dėl kainos, jas turi pranešti taškų skaičiuotojui. Jis turi stebėti, kad kanos nebūtų dalinamos į centus ir tokių sandorių neleisti, visus sandorius žymėti plakate „Periodinė rinkos lentelė“, prie atitinkamos kainos užrašydamas vertikalų brūkšnį. Kas tris minutes, pasikeitus žaidimo ratui, kainos žymimos vis kitoje skiltyje. Žaidimas tęsiamas 5 kartus po 3 minutes.

Mokiniams pateikiami pagrindiniai žaidimo akcentai. Žaidimo metu sukursime rinką. Pusė jūsų supirkinės obuolius ir bus pirkėjais, likusi žaidėjų dalis obuolius paradvinės. Pirkėjai obuolius norės pirkti už

mažiausią kainą, pardavėjai obuolius norės parduoti už didžiausią kainą.

Išdalintos pirkėjų/pardavėjų kortelės- kiekvienam mokiniui po vieną, paprašoma persiskaityti kas parašyta kortelėje ir ta informacija nesidalinti su kitais žaidėjais. Po kiekvienų mainų žaidėjai turi paimti naują kortelę ir dalyvauti mainuose, remiantis joje pateikta informacija ir nurodymais. Manai pradėti tik tada, kai mokytojas paskelbia „Rinka atidaryta“.

Lentoje užrašomas mainų eiliškumas:

1. Kiekvienas pirkėjas ir pardavėjas kortelės kainą užrašo sąskaitos lape.
2. Kiekvienas pirkėjas ir pardavėjas kortelės kainą praneša kasininkui.
3. Pirkėjai ir pardavėjai bando susitarti dėl mainų kainos.
4. Susitarus dėl mainų kainos, rezultatai užrašomi sąskaitos lape. Mainų kaina pranešama taškų skaičiuotojui.
5. Pranešus mainų kainą, pirkėjo ir pardavėjo kortelė atiduodama ir iš kasininko paimama nauja.
6. Žaidimas tęsiamas tol, kol paskelbiama „Rinka uždaryta“.

Dalyviai paskatinami žaidimo metu atlikti kuo daugiau sandorių (mainų) ir stebėti „Periodinę rinkos lentelę“. Mokytojas stebi, kad nebūtų suokalbių ir dalyvių, kurie nekeistų turėtos kortelės nauja. Likus 1 minutei iki penktojo trijų minučių trukmės rato pabaigos, mokiniams mokytojas praneša, kad rinka bus uždaryta po 1 minutės,

Žaidimo pabaigoje mokinių paprašoma susumuoti visų sandorių pelną ir užrašyti gautus rezultatus sąskaitos lape.

Klausimai diskusijai:

1. Kodėl ši grupė susikrovė didžiausią pelną?
2. Kodėl jūsų pelnas buvo mažesnis?
3. Kokia kaina dažniausiai buvo parduodami obuoliai?
4. Kaip rinkoje nusistovėjo kaina?

	<p>Apibendrinimas</p> <p>Remiantis plakato duomenimis sudaromas pasiūlos ir paklausos grafikas. Kad tai galėtume atlikti, reikia pabaigti užpildyti likusias plakato skiltis.</p> <p>Pardavėjų pusėje sumas pradedama skaičiuoti nuo mažiausios iki didžiausios kainos. Tai daroma, todėl, kad pardavėjai visada pardavinės už didžiausią kainą. Pavyzdžiui, po 7 litus siūlyti parduoti 24 krepšeliai, nors iš tikrųjų tokia kaina sandorių buvo tik 14. Tie, kurie siūlė pirkti po 6 litus, tai pat norėtų parduoti po 7. Todėl skiltyje iš viso įrašome visų sandorių kiekių skaičių tokia kaina, kuri yra mažesnė, negu nurodyta toje eilutėje (4+6+14). Suprantama, kad aukščiausia kaina t.y. 15 Lt būtų pasiūlyti visi 70 krepšelių. Pirkėjų pusėje kitimas žymimas nuo didžiausios kainos ir skaičiuojamos sumos iki mažiausios kainos. Tai daroma todėl, kad pirkėjas visada pirks už mažiausią kainą. Pavyzdžiui, po 14 Lt norima pirkti 1 obuolių krepšelį. Po 13 Lt jau norėtų vieną krepšelį įsigyti 5 pirkėjai t.y. 1, kuris sutiko mokėti po 14 litų, ir 4, kurie sutiko mokėti po 13 litų. Taip susumuodami kiekius iš viršaus į apačią sužinome, kad po 4 litus būtų nupirkti 54 obuolių krepšeliai.</p>
<p>Rezultatai (mokinių darbai, ir kt.)</p>	<p>Sudarytas pasiūlos lentelė, užpildytas pardavimų grafikas.</p>

Pamokos „Pasiūla ir kainų poveikis“ užduoties lapas (1)

Išlaidų kortelės

<p>Vieno programuojamo žadintuvo išlaidos (Gaminant 144 vienetus)</p> <table border="1"><tr><td>Nuoma</td><td>0,50</td></tr><tr><td>Komunalinės paslaugos ir draudimas</td><td>0,15</td></tr><tr><td>Darbo užmokestis</td><td>1,50</td></tr><tr><td>Nusidėvėjimas</td><td>0,25</td></tr><tr><td>Pardavimo išlaidos</td><td>0,10</td></tr><tr><td>Medžiagos</td><td>2,50</td></tr><tr><td>Iš viso</td><td>5,00</td></tr></table>	Nuoma	0,50	Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,15	Darbo užmokestis	1,50	Nusidėvėjimas	0,25	Pardavimo išlaidos	0,10	Medžiagos	2,50	Iš viso	5,00	<p>Vieno programuojamo žadintuvo išlaidos (Gaminant 144 vienetus)</p> <table border="1"><tr><td>Nuoma</td><td>0,50</td></tr><tr><td>Komunalinės paslaugos ir draudimas</td><td>0,15</td></tr><tr><td>Darbo užmokestis</td><td>1,50</td></tr><tr><td>Nusidėvėjimas</td><td>0,25</td></tr><tr><td>Pardavimo išlaidos</td><td>0,10</td></tr><tr><td>Medžiagos</td><td>2,50</td></tr><tr><td>Iš viso</td><td>5,00</td></tr></table>	Nuoma	0,50	Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,15	Darbo užmokestis	1,50	Nusidėvėjimas	0,25	Pardavimo išlaidos	0,10	Medžiagos	2,50	Iš viso	5,00
Nuoma	0,50																												
Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,15																												
Darbo užmokestis	1,50																												
Nusidėvėjimas	0,25																												
Pardavimo išlaidos	0,10																												
Medžiagos	2,50																												
Iš viso	5,00																												
Nuoma	0,50																												
Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,15																												
Darbo užmokestis	1,50																												
Nusidėvėjimas	0,25																												
Pardavimo išlaidos	0,10																												
Medžiagos	2,50																												
Iš viso	5,00																												
<p>Vieno programuojamo žadintuvo išlaidos (Gaminant 144 vienetus)</p> <table border="1"><tr><td>Nuoma</td><td>0,75</td></tr><tr><td>Komunalinės paslaugos ir draudimas</td><td>0,25</td></tr><tr><td>Darbo užmokestis</td><td>2,00</td></tr><tr><td>Nusidėvėjimas</td><td>0,25</td></tr><tr><td>Pardavimo išlaidos</td><td>0,25</td></tr><tr><td>Medžiagos</td><td>2,50</td></tr><tr><td>Iš viso</td><td>6,00</td></tr></table>	Nuoma	0,75	Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,25	Darbo užmokestis	2,00	Nusidėvėjimas	0,25	Pardavimo išlaidos	0,25	Medžiagos	2,50	Iš viso	6,00	<p>Vieno programuojamo žadintuvo išlaidos (Gaminant 144 vienetus)</p> <table border="1"><tr><td>Nuoma</td><td>0,75</td></tr><tr><td>Komunalinės paslaugos ir draudimas</td><td>0,25</td></tr><tr><td>Darbo užmokestis</td><td>2,00</td></tr><tr><td>Nusidėvėjimas</td><td>0,25</td></tr><tr><td>Pardavimo išlaidos</td><td>0,25</td></tr><tr><td>Medžiagos</td><td>2,50</td></tr><tr><td>Iš viso</td><td>6,00</td></tr></table>	Nuoma	0,75	Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,25	Darbo užmokestis	2,00	Nusidėvėjimas	0,25	Pardavimo išlaidos	0,25	Medžiagos	2,50	Iš viso	6,00
Nuoma	0,75																												
Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,25																												
Darbo užmokestis	2,00																												
Nusidėvėjimas	0,25																												
Pardavimo išlaidos	0,25																												
Medžiagos	2,50																												
Iš viso	6,00																												
Nuoma	0,75																												
Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,25																												
Darbo užmokestis	2,00																												
Nusidėvėjimas	0,25																												
Pardavimo išlaidos	0,25																												
Medžiagos	2,50																												
Iš viso	6,00																												

Vieno programuojamo žadintuvo išlaidos

(Gaminant 144 vienetus)

Nuoma	0,75
Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,25
Darbo užmokestis	2,00
Nusidėvėjimas	0,25
Pardavimo išlaidos	0,35
Medžiagos	3,40
Iš viso	7,00

Vieno programuojamo žadintuvo išlaidos

(Gaminant 144 vienetus)

Nuoma	0,75
Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,25
Darbo užmokestis	2,00
Nusidėvėjimas	0,25
Pardavimo išlaidos	0,35
Medžiagos	3,40
Iš viso	7,00

Vieno programuojamo žadintuvo išlaidos

(Gaminant 144 vienetus)

Nuoma	1,00
Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,50
Darbo užmokestis	2,00
Nusidėvėjimas	0,35
Pardavimo išlaidos	0,65
Medžiagos	3,50
Iš viso	8,00

Vieno programuojamo žadintuvo išlaidos

(Gaminant 144 vienetus)

Nuoma	1,00
Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,50
Darbo užmokestis	2,00
Nusidėvėjimas	0,35
Pardavimo išlaidos	0,65
Medžiagos	3,50
Iš viso	8,00

Vieno programuojamo žadintuvo išlaidos

(Gaminant 144 vienetus)

Nuoma	1,00
Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,50
Darbo užmokestis	2,50
Nusidėvėjimas	0,35
Pardavimo išlaidos	0,65
Medžiagos	4,00
Iš viso	9,00

Vieno programuojamo žadintuvo išlaidos

(Gaminant 144 vienetus)

Nuoma	1,00
Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,50
Darbo užmokestis	2,50
Nusidėvėjimas	0,35
Pardavimo išlaidos	0,65
Medžiagos	4,00
Iš viso	9,00

Vieno programuojamo žadintuvo išlaidos

(Gaminant 144 vienetus)

Nuoma	1,00
Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,75
Darbo užmokestis	3,00
Nusidėvėjimas	0,35
Pardavimo išlaidos	0,65
Medžiagos	4,25
Iš viso	10,00

Vieno programuojamo žadintuvo išlaidos

(Gaminant 144 vienetus)

Nuoma	1,00
Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,75
Darbo užmokestis	3,00
Nusidėvėjimas	0,35
Pardavimo išlaidos	0,65
Medžiagos	4,25
Iš viso	10,00

Vieno programuojamo žadintuvo išlaidos

(Gaminant 144 vienetus)

Nuoma	1,50
Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,75
Darbo užmokestis	3,50
Nusidėvėjimas	0,35
Pardavimo išlaidos	0,65
Medžiagos	4,25
Iš viso	11,00

Vieno programuojamo žadintuvo išlaidos

(Gaminant 144 vienetus)

Nuoma	1,50
Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,75
Darbo užmokestis	3,50
Nusidėvėjimas	0,35
Pardavimo išlaidos	0,65
Medžiagos	4,25
Iš viso	11,00

Vieno programuojamo žadintuvo išlaidos

(Gaminant 144 vienetus)

Nuoma	1,50
Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,75
Darbo užmokestis	3,50
Nusidėvėjimas	0,35
Pardavimo išlaidos	0,65
Medžiagos	5,25
Iš viso	12,00

Vieno programuojamo žadintuvo išlaidos

(Gaminant 144 vienetus)

Nuoma	1,50
Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,75
Darbo užmokestis	3,50
Nusidėvėjimas	0,35
Pardavimo išlaidos	0,65
Medžiagos	5,25
Iš viso	12,00

Vieno programuojamo žadintuvo išlaidos

(Gaminant 144 vienetus)

Nuoma	1,75
Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,90
Darbo užmokestis	3,75
Nusidėvėjimas	0,35
Pardavimo išlaidos	1,00
Medžiagos	5,25
Iš viso	13,00

Vieno programuojamo žadintuvo išlaidos

(Gaminant 144 vienetus)

Nuoma	1,75
Komunalinės paslaugos ir draudimas	0,90
Darbo užmokestis	3,75
Nusidėvėjimas	0,35
Pardavimo išlaidos	1,00
Medžiagos	5,25
Iš viso	13,00

9																							
8																							
7																							
6																							
5																							
4																							
3																							
2																							
1																							
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	Kiekis

Pamokos „Pasiūla ir kainų poveikis“ užduoties lapas (3)

Pasiūlos lentelė

<i>Kainas (Lt)</i>	<i>Siūlomas kiekis (vnt.)</i>	<i>Bendras kiekis (vnt.)</i>
4	0	0
6	2	2
8	3	5
10	4	9
12	6	15
14	8	23

Tema	Rinkos pusiausvyros kaina. Pasiūla ir paklausa.
Tikslinės grupės amžius/klasė	9,10 klasės
Tikslas	90 min
Pagrindinės sąvokos	<p><i>Rinkos pusiausvyros kaina</i> - kaina, kuri suderina pirkėjų norimą pirkti prekės kiekį su pardavėjų norimu parduoti kiekiu. Tokia kaina dar vadinama rinkos pusiausvyros tašku.</p> <p><i>Perteklius</i> - perviršis produkto kiekio, kurį pardavėjai nori parduoti, palyginti su tuo kiekiu, kurį pirkėjai nori ir gali pirkti už konkrečią kainą.</p> <p><i>Stoka</i> - pirkėjų norimo pirkti už konkrečią kainą produkto kiekio perviršis, palyginti su tuo kiekiu, kurį pardavėjai gali parduoti.</p> <p><i>Seikėjimas</i> - produkto paskirstymas arba skyrimas kam nors.</p>
Trukmė	Trukmę sudaro vedamos pamokos, savarankiška ir popamokinė veikla
Integravimas į mokomąjį dalyką (-us), programas; Tarpdalykinis bendradarbiavimas	
Naudojami metodai	Paskaita, darbas grupėse, analizė, viešasis kalbėjimas
Reikalinga mokojoji medžiaga ir priemonės	<p>Pirkėjo ir pardavėjo kortelės, dalyvių sąskaitos lapeliai, plakatai „Periodinė rinkos lentelė“ ir „Pasiūlos ir paklausos grafikas“, parkeriai, pieštukai, flomasteriai.</p> <p>Rinkos ekonomikos ir verslo pagrindai. Metodinė knyga mokytojui. LJA. Vilnius 2007.</p>

Eiga	<p>Žaidimui reikia paruošti 24 pirkėjo ir 24 pardavėjo korteles. Lentoje nubraižome periodinę rinkos lentelę ir pasiūlos, paklausos lentelę.</p> <p>Mokiniai skirstomi į dvi grupes : pardavėjus ir pirkėjus. Kiekvienas mokinys gauna „Dalyvio sąskaitos lapelį“.</p>
Rezultatai (mokinių darbai, ir kt.)	<p>Rinkos pasiūlos ir paklausos lentelės sudarymas, pardavimų grafiko sudarymas, rinkos pusiausvyros taško suradimas.</p>

Pirkėjo kortelės

<p>Pirkėjo kortelė</p> <p>Jūs superkate obuolius. Norite nupirkti vieną obuolių krepšelį. Pamėginkite tai padaryti už mažiausią kainą. Nemokėdami daugiau, negu 4 Lt už krepšelį, jeigu nenorite turėti nuostolio.</p>	<p>Pirkėjo kortelė</p> <p>Jūs superkate obuolius. Norite nupirkti vieną obuolių krepšelį. Pamėginkite tai padaryti už mažiausią kainą. Nemokėdami daugiau, negu 5 Lt už krepšelį, jeigu nenorite turėti nuostolio.</p>
<p>Pirkėjo kortelė</p> <p>Jūs superkate obuolius. Norite nupirkti vieną obuolių krepšelį. Pamėginkite tai padaryti už mažiausią kainą. Nemokėdami daugiau, negu 6 Lt už krepšelį, jeigu nenorite turėti nuostolio.</p>	<p>Pirkėjo kortelė</p> <p>Jūs superkate obuolius. Norite nupirkti vieną obuolių krepšelį. Pamėginkite tai padaryti už mažiausią kainą. Nemokėdami daugiau, negu 7 Lt už krepšelį, jeigu nenorite turėti nuostolio.</p>
<p>Pirkėjo kortelė</p> <p>Jūs superkate obuolius. Norite nupirkti vieną obuolių krepšelį. Pamėginkite tai padaryti už mažiausią kainą. Nemokėdami daugiau, negu 8 Lt už krepšelį, jeigu nenorite turėti nuostolio.</p>	<p>Pirkėjo kortelė</p> <p>Jūs superkate obuolius. Norite nupirkti vieną obuolių krepšelį. Pamėginkite tai padaryti už mažiausią kainą. Nemokėdami daugiau, negu 9 Lt už krepšelį, jeigu nenorite turėti nuostolio.</p>
<p>Pirkėjo kortelė</p> <p>Jūs superkate obuolius. Norite nupirkti vieną obuolių krepšelį. Pamėginkite tai padaryti už mažiausią kainą. Nemokėdami daugiau, negu 10 Lt už krepšelį, jeigu nenorite turėti nuostolio.</p>	<p>Pirkėjo kortelė</p> <p>Jūs superkate obuolius. Norite nupirkti vieną obuolių krepšelį. Pamėginkite tai padaryti už mažiausią kainą. Nemokėdami daugiau, negu 11 Lt už krepšelį, jeigu nenorite turėti nuostolio.</p>

Pardavėjo kortelės

<p>Pardavėjo kortelė</p> <p>Jūs pardavinėjate obuolius supirkėjams. Norite parduoti vieną obuolį krepšelį. Pamėginkite tai padaryti už didžiausią kainą. Neparduokite krepšelio pigiau negu už 5 litus, jeigu nenorite turėti nuostolio.</p>	<p>Pardavėjo kortelė</p> <p>Jūs pardavinėjate obuolius supirkėjams. Norite parduoti vieną obuolį krepšelį. Pamėginkite tai padaryti už didžiausią kainą. Neparduokite krepšelio pigiau negu už 6 litus, jeigu nenorite turėti nuostolio.</p>
<p>Pardavėjo kortelė</p> <p>Jūs pardavinėjate obuolius supirkėjams. Norite parduoti vieną obuolį krepšelį. Pamėginkite tai padaryti už didžiausią kainą. Neparduokite krepšelio pigiau negu už 7 litus, jeigu nenorite turėti nuostolio.</p>	<p>Pardavėjo kortelė</p> <p>Jūs pardavinėjate obuolius supirkėjams. Norite parduoti vieną obuolį krepšelį. Pamėginkite tai padaryti už didžiausią kainą. Neparduokite krepšelio pigiau negu už 8 litus, jeigu nenorite turėti nuostolio.</p>
<p>Pardavėjo kortelė</p> <p>Jūs pardavinėjate obuolius supirkėjams. Norite parduoti vieną obuolį krepšelį. Pamėginkite tai padaryti už didžiausią kainą. Neparduokite krepšelio pigiau negu už 9 litus, jeigu nenorite turėti nuostolio.</p>	<p>Pardavėjo kortelė</p> <p>Jūs pardavinėjate obuolius supirkėjams. Norite parduoti vieną obuolį krepšelį. Pamėginkite tai padaryti už didžiausią kainą. Neparduokite krepšelio pigiau negu už 10 litų, jeigu nenorite turėti nuostolio.</p>

<p style="text-align: center;">Pardavėjo kortelė</p> <p>Jūs pardavinėjate obuolius supirkėjams. Norite parduoti vieną obuolių krepšėlį. Pamėginkite tai padaryti už didžiausią kainą. Neparduokite krepšelio pigiau negu už 11 litų, jeigu nenorite turėti nuostolio.</p>	<p style="text-align: center;">Pardavėjo kortelė</p> <p>Jūs pardavinėjate obuolius supirkėjams. Norite parduoti vieną obuolių krepšėlį. Pamėginkite tai padaryti už didžiausią kainą. Neparduokite krepšelio pigiau negu už 12 litų, jeigu nenorite turėti nuostolio.</p>
<p style="text-align: center;">Pardavėjo kortelė</p> <p>Jūs pardavinėjate obuolius supirkėjams. Norite parduoti vieną obuolių krepšėlį. Pamėginkite tai padaryti už didžiausią kainą. Neparduokite krepšelio pigiau negu už 13 litų, jeigu nenorite turėti nuostolio.</p>	<p style="text-align: center;">Pardavėjo kortelė</p> <p>Jūs pardavinėjate obuolius supirkėjams. Norite parduoti vieną obuolių krepšėlį. Pamėginkite tai padaryti už didžiausią kainą. Neparduokite krepšelio pigiau negu už 14 litų, jeigu nenorite turėti nuostolio.</p>
<p style="text-align: center;">Pardavėjo kortelė</p> <p>Jūs pardavinėjate obuolius supirkėjams. Norite parduoti vieną obuolių krepšėlį. Pamėginkite tai padaryti už didžiausią kainą. Neparduokite krepšelio pigiau negu už 15 litų, jeigu nenorite turėti nuostolio.</p>	

Pamokos „Rinkos pusiausvyros kaina. Pasiūla ir paklausa“ užduoties lapas (3)

Periodinė rinkos lentelė ir pasiūlos, paklausos lentelė

<i>Kaina</i>	<i>1 ratas</i> <i>(3min)</i>	<i>2 ratas</i> <i>(3min)</i>	<i>3 ratas</i> <i>(3min)</i>	<i>4 ratas</i> <i>(3min)</i>	<i>5 ratas</i> <i>(3min)</i>
15					
14					
13					
12					
11					
10					
9					
8					
7					
6					
5					
4					
3					
2					
1					

Pamokos „Rinkos pusiausvyros kaina. Pasiūla ir paklausa“ užduoties lapas (4)

Pasiūlos ir paklausos lentelė

<i>Pirkėjai nupirks</i>			<i>Kaina</i>	<i>Pardavėjai pasiūlys</i>		
<i>Iš viso</i>	<i>Kiekis</i>	<i>Pirkėjai</i>		<i>Pardavėjai</i>	<i>Kiekis</i>	<i>Iš viso</i>
			15			
			14			
			13			
			12			
			11			
			10			
			9			
			8			
			7			
			6			
			5			
			4			
			3			
			2			
			1			

Pamokos „Rinkos pusiausvyros kaina. Pasiūla ir paklausa“ užduoties lapas (5)

Dalyvio sąskaitos lapelis

Vardas _____

<i>Mainų Nr.</i>	<i>Kortelės kaina</i>	<i>Mainų kaina</i>	<i>Pirkėjo ar pardavėjo vardas</i>	<i>Pelnas</i>	<i>Nuostolis</i>
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					
9					
10					
11					
12					
13					
14					
15					
<i>Iš viso</i>	<i>Mainų skaičius</i>			<i>Pelnas</i>	<i>Nuostolis</i>

<i>Pelnas</i>	<i>Nuostolis</i>	<i>Grynasis pelnas</i>
---------------	------------------	------------------------

Tema	Profesijų ir darbo aplinkos pažinimas
Tikslinės grupės amžius/klasė	8-12 klasės
Tikslas	Lavinti mokinių pastabumą, kalbą bei gebėjimą pagrįsti savo mintis, kūrybiškumą ir kritinį mąstymą, priimant savo gyvenimui svarbiu sprendimus
Pagrindinės sąvokos	Profesija, darbo aplinka
Trukmė	45 min.
Integravimas į mokomąjį dalyką (-us), programas; Tarpdalykinis bendradarbiavimas	Etika, psichologija, kalbos, klasės valandėlės ir kt.
Naudojami metodai	Nuotraukų parinkimas, darbas poromis, grupinis darbas, diskusija
Reikalinga mokomoji medžiaga ir priemonės	Tinkamai parinktos nuotraukos, lipdukai
Eiga	<p>Parinkite keletą nuotraukų, kuriose atsispindėtų įvairios profesijos ir/ar darbo aplinkos. Sukabinkite nuotraukas įvairiose klasės vietose. Kiekvienam vaikui duokite po du spalvotus lipnius lapelius.</p> <p>Paprašykite vaikų apžiūrėti visas nuotraukas, dvi labiausiai patikusias pažymėti lipniu lapeliu. Paskirstykite mokinius į poras, paprašykite, kad kiekvienas paaiškintų su juo poroje esančiam mokiniui, kodėl jis pažymėjo būtent tas nuotraukas.</p> <p>Kita užduotis skiriama visai klasei. Mokiniam pasiūloma, apžiūrėti nuotraukas dar kartą, paskaičiuoti, kurios iš jų surinko daugiausiai lipnių lapelių. Padiskutuojama, kodėl taip nutiko.</p> <p><i>Diskusija ir refleksija:</i></p>

	Kurios nuotraukos buvo pasirinktos ir kodėl? Kurios nuotraukos nesurinko balsų ir kodėl? Kurios profesijos šioje klasėje populiariausios? Kodėl? Kas lemia profesijos ir darbo aplinkos patrauklumą?
Rezultatai (mokinių darbai, ir kt.)	Mokiniai susiformuos patinkančios profesijos ir darbo aplinkos vaizdinį, bus paskatinti išsakyti savo nuomonę, gebės geriau reikšti mintis, kritiškai vertinti vaizdinius.

Tema	Darbo aplinkos vaizdinio formavimas
Tikslinės grupės amžius/klasė	8-10 klasės
Tikslas	skatinti mokinius geriau pažinti įvairias darbo aplinkas, lavinti mokinių pastabumą, iškalbą, aktyvaus klausymo įgūdžius
Pagrindinės sąvokos	Darbo aplinka, darbo priemonės, įrankiai
Trukmė	45 min.
Integravimas į mokomąjį dalyką (-us), programas; Tarpdalykinis bendradarbiavimas	Etika, psichologija, kalbos, klasės valandėlės ir kt.
Naudojami metodai	Nuotraukų aptarimas, darbas poromis, diskusija
Reikalinga mokomoji medžiaga ir priemonės	Piešimo reikmenys, nuotraukų rinkinys, atspindintis įvairias darbo aplinkas (nuotraukose turėtų atsispindėti konkrečūs įrankiai ir/ar priemonės, būdingos darbo vietai)
Eiga	<p>Paskirstykite mokinius poromis. Pirmasis poros mokinys per vieną minutę apžiūri gautą nuotrauką, ją užverčia. Tada antrasis poros mokinys klausia pirmojo pasakojimo, ką jis matė fotografijoje, ir ją bando nupiešti. Atlikus užduotį nuotrauka palyginama su piešiniu.</p> <p><i>Diskusija ir refleksija:</i></p> <p>Kurie nuotraukų daiktai buvo geriausiai apibūdinti? Kodėl? Kurie daiktai nebuvo paminėti ir kodėl? Ar buvo apibūdinta tai, ko nuotraukoje nėra nebuvo?</p>
Rezultatai (mokinių darbai, ir kt.)	Mokiniai susiformuos konkrečios darbo aplinkos vaizdinį, geriau pažins darbo priemones, bus paskatinti išsakyti savo nuomonę, gebės geriau reikšti mintis, išlavins vaizduotę.

2. Priemonių ir instrumentų pavyzdžiai verslumo įgūdžių ugdymui įvairių dalykų pamokose

MOTYVACIJOS STRUKTŪROS TESTAS

Įvertinkite pateiktus teiginius. Teiginiai surašyti poromis. Kiekvienos poros suma turi būti lygi 5.
Pvz.: 5 – 0 arba 4 – 1 arba 3 – 2, 1 – 4, 0 – 5 ir pan.

Atsakymus stenkitės pateikti greitai ir spontaniškai, remkitės tik savo nuomone.

Jums svarbiausia – gerai apmokamas darbas, nors ir nebūsate deramai įvertintas.		A
Jums svarbiausia – pripažinimas ir pagyrimai, net jeigu atlyginimas nėra ypatingai aukštas.		B

Jūs teikiate pirmenybę geriems santykiams su vadovu, net jeigu tai reikštų atsakomybės sumenkinimą.		D
Geriau turėti didesnę atsakomybę, net jeigu dėl to bus sunkiau bendrauti su vadovu.		C

Jums svarbiau geri santykiai su vadovu, net jeigu teks dirbti neįdomų darbą.		D
Jums svarbiau įdomus darbas, net jeigu dėl to nukentės santykiai su vadovu.		H

Jums svarbiau paaukštinimas pareigose, net jeigu sumažės atlyginimas.		E
Jums svarbiau gerai apmokamas darbas, net jeigu bus mažiau galimybių pakilti pareigose.		A

Geriau gauti pripažinimą už nežymų darbą, negu dirbti daug turiningiau, tačiau būti nepripažintam.		B
Geriau dirbti svarbų darbą.		H

Jums geriau dirbti neįdomų darbą, tačiau išlaikyti gerus santykius su kolegomis.		I
--	--	---

Jūs pasirinktumėte įdomų darbą, net jeigu tapsite nepopuliarus kolegų tarpe.		A
--	--	---

Svarbi prielaida aktyviai veiklai yra atsakomybė ir galimybė priimti sprendimus.		C
Geriausias stimulus darbui – didelis atlyginimas.		A

Jūs teikiate pirmenybę atsakingoms pareigoms, net jeigu gausite mažesnę pripažinimą.		C
Jūs teikiate pirmenybę ne tokioms atsakingoms pareigoms, jeigu Jūsų darbą pripažįsta ir giria.		B

Jums svarbu Jūsų darbo pripažinimas.		B
Jums svarbu geri santykiai su vadovu.		D

Jums svarbiau įveikti sudėtingą darbą, negu dirbti paprastą, nors ir gerai apmokamą darbą.		F
Jūs geriau dirbsite gerai apmokamą darbą, kur nereikia spręsti ypatingų problemų.		A

Jums svarbu kolegų parama, o ne pripažinimas už gerus darbo rezultatus.		I
Jūs labiau vertinate pripažinimą už darbą, negu santykius su kolegomis.		B

Jūs daugiau stimuliuoja tai, jog Jus vertina kolegos, o ne atsakomybė už darbą.		I
Jūs daugiau stimuliuoja galimybę dirbti atsakingą darbą, negu paaukštinimas pareigose.		C

Jums svarbiau dirbti atsakingą darbą, netgi jeigu nėra galimybės pakilti pareigose.		C
---	--	---

Jūs daugiau domina paaukštinimas pareigose, net jeigu darbas nebus atsakingas.		E
--	--	---

Jums svarbus konkretus Jūsų darbo įvertinimas, o ne pripažinimas ir pagyros.		F
Jums svarbiau pripažinimas ir pagyrimas negu supratimas apie savo sėkmę darbe.		B

Kolegų parama svarbesnė už santykius su vadovu.		I
Jums svarbiau geri santykiai su vadovu negu kolegų parama.		D

Jūs teikiate pirmenybę atsakingam darbui, net jeigu jis ir neįdomus.		C
Jūs teikiate pirmenybę įdomiam darbui, net jeigu jis nereikalauja didelės atsakomybės.		H

Kad Jūs būtumėte patenkintas darbu, jis privalo būti gerai apmokamas, tegu ir nuobodus.		A
Jums svarbu turiningas darbas, net jei jis ir mažai apmokamas.		H

Jeigu Jūs keisite darbą, tai tik todėl, kad jame nėra galimybių užimti aukštesnes pareigas.		E
Jeigu Jūs keisite darbą, tai tik todėl, kad jame nėra galimybių realizuoti save.		F

Jums svarbesnė informacija apie savo pasiekimus, negu geri santykiai su vadovu.		F
Jums svarbesni geri santykiai su vadovu, negu informacija apie savo pasiekimus.		D

Geriau palaikyti gerus santykius su vadovu, negu gadinti juos dėl paaukštinimo pareigose.		D
Geriau būti paaukštintam pareigose, net jeigu dėl to nukentės santykiai su vadovu.		E

Šiuo metu Jūsų darbas yra svarbus ir nenorėtumėte išeiti iš užimamų pareigų, net jeigu ateityje tokių galimybių nebus.		H
Jūs rinksitės paaukštinimą pareigose, net jeigu darbas rutiniškas.		E

Jūs teikiate pirmenybę darbui grupėje, kurioje geri tarpusavio bendradarbiavimo santykiai, Jums svarbu kolegų parama. Tai geriau, negu dirbti vienam gerai apmokamame darbe.		I
Jūs teikiate pirmenybę gerai apmokamam darbui, kuriame dirbate vienas.		A

Jums patinka atsakomybė, net jei ir nesiseka bei nepasiteisina lūkesčiai.		C
Geriau įvykdyti duotą užduotį, negu turėti didelę atsakomybę.		F

Geriau šiuo metu būti pripažintam už darbą, negu būti paaukštintam pareigose.		B
Geriau būti paaukštintam pareigose, net jei ir nebūsite pripažintas naujame darbe.		E

Jums svarbiau kolegų parama ir bendradarbiavimas, negu paaukštinimas pareigose, jeigu reikės skirtis su jais.		I
Jums svarbiau paaukštinimas pareigose, net jeigu teks skirtis su kolegomis.		E

Geriau dirbti esamą darbą, negu kitą daug įdomesnį tačiau kuriame dažnai ištinka nesėkmės.		F
Geriau dirbti įdomų, nors ir sunkiai įveikiamą darbą, negu nuobodų.		H

Geriau dirbti su permaininga sėkme, negu skirtis su kolegomis.		I
--	--	---

Geriau visada sėkmingai dirbti, net jei ir nėra kolegų paramos.		F
---	--	---

MOTYVACIJOS STRUKTŪROS TESTO REZULTATAI

Pavardė, vardas

Data

A	Finansiniai motyvai	<input type="text"/>
B	Pripažinimas ir dėkingumas	<input type="text"/>
C	Atsakomybė	<input type="text"/>
D	Santykiai su vadovu	<input type="text"/>
E	Karjera	<input type="text"/>
F	Pasiekimai	<input type="text"/>
H	Darbo turinys	<input type="text"/>
I	Bendradarbiavimas	<input type="text"/>

28									
27									
26									
25									
24									
23									
22									
21									
20									
19									
18									
17									
16									
15									
14									
13									
12									
11									
10									
9									
8									
7									
6									
5									
4									
3									
2									
1									
	Finansiniai	Pripažinimai, dėkingumai	Atsakomybė	Santykiai su vadovu	Karjera	Pasiekimai	Darbo turinys	Bendradarbiavimas	

“AR JŪS KONTROLIUOJATE SAVE?” TESTAS

Įdėmiai perskaitykite 10 sakinių, apibūdinančių reakcijas į kai kurias situacijas. Kiekvieną iš jų Jūs turite įvertinti kaip teisingą arba neteisingą Jūsų atžvilgiu (Jums tinkantį arba netinkantį).

	Situacijos	Taip	Ne
1.	Man atrodo, sunku pamėgdžioti kitų žmonių įpročius, gestus, mimiką (aktoriaus profesija).		
2.	Aš, tur būt, galėčiau apsimesti kvaileliu, kad atkreipčiau kitų dėmesį arba užimčiau aplinkinius.		
3.	Iš manęs išeitų neblogas aktorius.		
4.	Kitiems žmonėms kartais atrodo, kad aš kažką pergyvenu žymiai giliau, negu yra iš tiesų.		
5.	Kompanijoje aš retai būnu dėmesio centre.		
6.	Skirtingose situacijose ir su skirtingais žmonėmis aš dažnai elgiuosi visiškai skirtingai.		
7.	Aš galiu ginti tik tai (stoti tik už tai), kuo nuoširdžiai esu įsitikinęs.		
8.	Kad sėkmingai klostytųsi mano reikalai ir santykiai su žmonėmis, aš stengiuosi būti tokiu, koku mane nori matyti.		
9.	Aš galiu būti draugiškas su žmonėmis, kurių negaliu pakęsti.		
10.	Aš nevisada toks, koku atrodau.		

TESTO “AR JŪS KONTROLIUOJATE SAVE?” INTERPRETACIJA

Po 1 balą skaičiuojame už atsakymus K 1, 5, 7 – am klausimams ir po 1 balą už atsakymus T kitiems teiginiams. Balus susumuojame.

0 – 3 balai. Jūsų žemas komunikacinės kontrolės lygis. Jūsų elgesys pastovus ir manote, kad nėra reikalo jį keisti, priklausomai nuo situacijos. Jūs sugebate nuoširdžiai atsiskleisti bendraudamas. Kai kas Jus laiko “nepatogiu bendrauti” dėl Jūsų tiesumo. Jūs – betarpiškas ir atviras.

4 – 6 balai. Jūsų vidutinis komunikacinės kontrolės lygis. Jūs nuoširdus, bet santūrus savo emocinėse išraiškose, skaitotės su aplinkiniais žmonėmis.

7 – 10 balų. Jūsų aukštas komunikacinės kontrolės lygis. Jūs lengvai įsijaučiate į bet kokią rolę, lanksčiai reaguojate į situacijos pasikeitimą, gerai jaučiatės ir net galite numatyti, kokį įspūdį darote aplinkiniams.

Jūs pastoviai sekate save, žinote, kada ir kaip reikia elgtis, valdote savo emocijas. Tačiau yra apsunkintas saviraiškos spontaniškumas, nemėgstate neprognozuojamų situacijų. Jūsų pozicija: “Aš toks, koks esu dabar, šiuo momentu”.

“AR JŪS MOKATE KLAUSYTI?” TESTAS

Pažymėkite “X” situacijas, kurios Jums kelia nepasitenkinimą ar suerzina

	Situacijos	Situacijos, kurios Jus suerzina
1.	Pašnekovas neduoda galimybės man pasisakyti. Aš turiu ką pasakyti, bet nėra galimybės įterpti žodį.	
2.	Pašnekovas pokalbio metu mane pastoviai pertraukia.	
3.	Pašnekovas pokalbio metu kartais nežiūri man į veidą ir aš nesu tikras, kad jis mane klauso.	
4.	Pašnekesys su tokiu partneriu (1, 2, 3 situacijos) man atrodo yra laiko gaišinimas.	
5.	Pašnekovas pastoviai nerimauja, nekantrauja: pieštukas ir popierius jį domina labiau, negu mano žodžiai.	
6.	Pašnekovas niekada nesišypso. Aš imu nerimauti ir nesmagiai jaučiuosi.	
7.	Pašnekovas nuolat trukdo mane savo klausimais ir komentarais.	
8.	Ką aš bepasakyčiau, pašnekovas visada “ataušina mano įkarštį”.	
9.	Pašnekovas visada stengiasi atstumti, paneigti mane.	
10.	Pašnekovas iškreipia mano žodžių prasmę ir įdeda į juos visai kitą turinį.	
11.	Kai aš užduodu klausimą, pašnekovas priverčia mane gintis.	
12.	Pašnekovas kartais prašo pakartoti, dėdamasis, kad nenugirdo.	
13.	Pašnekovas, neišklausęs manęs iki galo, pertraukia vien tam, kad pritartų.	
14.	Pašnekovas pokalbio metu užsiima pašaliniais dalykais: žaidžia su	

	Situacijos	Situacijos, kurios Jus suerzina
	cigarete, valo akinių stiklus ir t.t. ir aš tvirtai įsitikinęs, kad jis tuo metu neatidžiai klauso.	
15.	Pašnekovas už mane daro išvadas.	
16.	Pašnekovas visada stengiasi įterpti žodį į mano pasakojimą.	
17.	Pašnekovas žiūri į mane labai įdėmiai, net nemirkčiodamas.	
18.	Pašnekovas žiūri į mane lyg vertindamas. Tai kelia nerimą.	
19.	Kai aš siūlau ką nors naujo, pašnekovas pradeda pasakoti juokingas istorijas, anekdotus.	
20.	Pašnekovas dirbtinai stengiasi parodyti, kad jį domina pokalbis, labai dažnai linkčioja galva, stebisi, pritarinėja.	
21.	Kai aš kalbu apie rimtus dalykus, pašnekovas įterpia juokingas istorijas, anekdotus.	
22.	Pašnekovas pokalbio metu dažnai žvilgčioja į laikrodį.	
23.	Kai aš įeinu į kabinetą, jis meta visus reikalus ir domisi tik manimi.	
24.	Pašnekovas elgiasi taip, lyg aš trukdyčiau jam daryti kažką svarbaus.	
25.	Pašnekovas reikalauja, kad visi jam pritartų. Kiekvienas jo pasisakymas baigiasi klausimais: “Jūs irgi taip galvojate?” arba “Jūs nesutinkate?”	

TESTO “AR MOKATE KLAUSYTI?” INTERPRETACIJA

Paskaičiuojame situacijų, kurios suerzina, procentą (nuo duotų situacijų). Tuo tikslu pažymėtų situacijų kiekį dauginame iš 4 (nes viena situacija atitinka 4%).

Jei surinkote:

70 - 100 %

Jūs blogas pašnekovas. Jums reikia dirbti su savimi ir mokytis klausyti.

40 - 70 %

Jūs turite kai kurių trūkumų. Jūs kritiškai vertinate pasisakymus, Jums dar trūksta kai kurių gero pašnekovo privalumų: venkite skubotų išvadų, nekreipkite per daug dėmesio į kalbėjimo manierą, neapsimetinėkite, ieškokite paslėptos prasmės tame, kas buvo pasakyta, nemonopolizuokite pokalbio.

0 – 40 %

Jūs geras pašnekovas, tačiau kartais neskiriate pašnekovui pakankamai dėmesio. Mandagiai pakartokite tai, ką jis pasakė, leiskite jam pilnai atsiskleisti, išvystyti savo mintis, priderinkite savo mąstymo tempą prie jo kalbos ir galite būti tikras, kad bendrauti su Jumis bus maloniau.

0 – 10 %

Jūs – puikus pašnekovas. Jūs mokate klausyti, Jūsų bendravimo stilius gali būti pavyzdžiu aplinkiniams.

V. PAPILDOMA INFORMACIJA, DOKUMENTAI, SKAITINIAI, NAUDINGOS NUORODOS IR REKOMENDUOJAMA LITERATŪRA

1. Ekonomikos ir verslumo ugdymo programos

PAGRINDINIO UGDYMO BENDROSIOS PROGRAMOS:

SOCIALINIS UGDYMAS

EKONOMIKA IR VERSLUMAS:

MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

11. Ekonomika ir verslumas – socialinio ugdymo dalis

11.1. Tikslas, uždaviniai, struktūra

11.1.1. Tikslas

Svarbiausias ekonomikos mokymo ir verslumo gebėjimų ugdymo pagrindinėje mokykloje tikslas – siekti, kad mokiniai įgytų ekonomikos pagrindų, kryptingai ugdytųsi verslumo gebėjimus, formuotųsi ekonominį mąstymą, gebėtų tinkamai orientuotis ir sėkmingai veikti nuolat kintančioje ekonominėje aplinkoje.

11.1.2. Uždaviniai

Siekdami ekonomikos ir verslumo ugdymo tikslo, mokiniai:

- taiko įgytas ekonomines žinias kasdieniame gyvenime;
- aktyviai veikdami, ugdo bendravimo, bendradarbiavimo, derybų, lyderystės ir kitus verslumo įgūdžius;
- racionaliai planuoja ir naudoja ribotus išteklius.

11.1.3. Struktūra

Programoje ugdymo turinys pateiktas koncentrais: 5–8, 9–10 klasės. Kiekvieno koncentro turinį sudaro santykinai atskirtos, bet ugdymo procese integruojamos veiklos sritys:

- **orientavimosi rinkoje** veiklos sritis apima nuostatas, gebėjimus ir žinias, padedančias mokiniams suvokti pagrindines ekonomikos ir verslumo sąvokas ir principus;
- **asmeninių finansų tvarkymo** veiklos sritis skirta asmeninių pajamų tvarkymo pagrindams suformuoti ir pagrindiniams investavimo principams suvokti;
- **verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi** veiklos srityje aprašomi įmonės kūrimo, verslo organizavimo principai, verslo įmonių svarba žmogaus ir visuomenės gyvenime, poreikio planuoti būtinybė, verslumo ugdymosi galimybės;
- **valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo** veiklos srityje mokiniai supažindinami su valstybės funkcijomis ir įtaka šalies ekonomikai, ugdomi mokinių gebėjimai vertinti valstybės vykdomą ekonominę politiką, analizuoti šalies ekonomikos rodiklius;
- **dalyvavimo tarptautinėse rinkose** veiklos sritis skirta tam, kad mokinys suvoktų save kaip aktyvų tarptautinės ekonomikos dalyvį ir ugdytųsi patriotinius jausmus Lietuvai, vertintų jos vietą Europos ir pasaulio ūkio sistemoje.

Ekonomikos ir verslumo programos, kaip savarankiško dalyko, mokykloje mokoma tik 9 ir (arba) 10 klasėje, todėl šioje programoje mokinių ekonomikos ir verslumo pasiekimai 5–8 klasėse aprašomi kaip kitų dalykų pasiekimai. Skyriuje „Mokinių pasiekimai, ugdymo gairės, turinio apimtis ir vertinimas. 5–8 klasės“ rašoma apie tai, kokios formuojamos ekonomikos nuostatos, kokie ugdomi gebėjimai ir kokių suteikiama žinių per kitų mokomųjų dalykų pamokas. Ekonomikos mokytojams šios integracijos aprašas turėtų pagelbėti planuojant ekonomikos pamokas 9 ir (arba) 10 klasėje.

Programos dalyje, skirtoje 9–10 klasėms, aprašyta, kokios mokinių nuostatos formuojamos, kokie ugdomi gebėjimai ir kokių suteikiama žinių per savarankiško ekonomikos ir verslumo dalyko pamokas. Ugdymo gairės, kuriomis remiantis ekonomikos ir verslumo mokytojas gali organizuoti ugdymo procesą, yra rekomendacinio pobūdžio.

11.2. Mokinių gebėjimų raida

Šiame skyrelyje apibendrintai aprašoma, kaip auga mokinių gebėjimai ekonomikos ir verslumo ugdomosios veiklos srityse pereinant iš vieno koncentro į kitą. Tai gali padėti mokytojui numatyti mokinių gebėjimų raidos nuoseklumą ir tęstinumą, planuoti mokymosi pažangą.

Veiklos sritis	5–8 klasės	9–10 klasės
1. Orientavimasis rinkoje	<p>Apibrėžia galimus konkretaus pasirinkimo padarinius, nusako šių padarinių poveikį ateičiai.</p> <p>Apibrėžia ir paaiškina kai kurias ekonomikos sąvokas.</p> <p>Atlieka praktines užduotis, susijusias su prekių ir paslaugų kainų pokyčiais.</p> <p>Skiria pagrindines ekonomikos sistemas.</p>	<p>Analizuoja kelis galimus konkrečios situacijos sprendimus, rodančius, kad vienu dalyku mes turime atsisakyti tam, kad turėtume kitų. Apibūdina alternatyvias sąnaudas kaip geriausio atsisakymo pasirinkimo vertę.</p> <p>Suvokia išteklių stygių kaip pagrindinę ekonomikos problemą. Aiškina pinigų funkcijas, vardija jų savybes.</p> <p>Rinką apibūdina kaip sistemą, kurioje keičiamasi prekėmis, paslaugomis ir pinigais. Pagal konkurencijos laipsnį atskiria rinkos tipus.</p>
2. Asmeninių finansų tvarkymas	<p>Moka apskaičiuoti paprastąsias palūkanas.</p>	<p>Geba sudaryti asmeninį nustatyto laikotarpio biudžetą.</p> <p>Palygina žmonių pajamas pagal darbo našumą, išsilavinimą, darbo paklausą ir pasiūlą.</p> <p>Išvardija keletą bankų teikiamų paslaugų, žino, į ką reikia atkreipti dėmesį investuojant savo santaupas. Palūkanas apibrėžia kaip skolinamų pinigų kainą.</p> <p>Geba apskaičiuoti darbuotojų mokamus mokesčius ir gaunamą atlyginimą juos atskaičiavus.</p>

Veiklos sritis	5–8 klasės	9–10 klasės
<p>3. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis</p>	<p>Vertina naujų išradimų ir inovacijų reikšmę įvairiais istorijos laikotarpiais.</p> <p>Per gamtos mokslų ir technologijų pamokas geba naudoti įrankius, priemones ir mechanizmus savo darbo našumui didinti.</p> <p>Per įvairių dalykų pamokas ugdomi verslumo įgūdžius.</p>	<p>Atskiria pagrindines verslo organizavimo formas, palygina jas pagal jų privalumus ir trūkumus. Apibrėžia verslo kūrimo ir veiklos vykdymo galimybes Lietuvoje. Paaškina, kaip bankai suveda taupytojus ir skolintojus.</p> <p>Paaškina, kodėl žmonės imasi verslo, išvardija keletą nuosavo verslo pranašumų ir trūkumų, aiškinasi, kokiomis sąlygomis galima pradėti verslą konkrečioje rinkos struktūroje, palygina darbo sau ir buvimo samdomu darbuotoju skirtumus.</p> <p>Vertina darbo našumo didinimo, technologijų tobulinimo, žmogiškųjų išteklių kokybės gerinimo įtaką darbo paklausai ir darbo užmokesčiui.</p> <p>Pateikia keletą ne pelno organizacijų pavyzdžių ir paaškina, kokiais tikslais jos yra įsteigtos ir kodėl turėtų būti atleistos nuo mokesčių.</p> <p>Planuoja savo ateities karjerą, pagrindžia ryšį tarp išsilavinimo, įsidarbinimo galimybės ir darbo užmokesčio.</p> <p>Per praktinius užsiėmimus ugdomi verslumo įgūdžius.</p>
<p>4. Valstybės vaidmens</p>	<p>Atpažįsta ekonominius ir socialinius rodiklius. Paprasčiausiais matematiniais veiksmais skaičiuoja</p>	<p>Aiškinasi rinkos ribotumo priežastis. Paaškina, kodėl kai kurias prekes ir</p>

Veiklos sritis	5–8 klasės	9–10 klasės
<p>ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas</p>	<p>kai kuriuos ekonominius rodiklius.</p>	<p>paslaugas teikia valstybė, o ne privatūs verslininkai.</p> <p>Remdamiesi statistikos duomenimis, analizuoja valstybės pajamas ir išlaidas, aiškinasi biudžetinio finansavimo prioritetus, paaiškina, kur naudojami mokesčių mokėtojų pinigai.</p> <p>Paaiškina, kokį poveikį infliacija daro gyventojams. Susieja šalies gyvenimo lygį su BVP dalimi, tenkančia vienam gyventojui.</p>
<p>5. Dalyvavimas tarptautinėse rinkose</p>	<p>Aiškina kai kurias tarptautinės ekonomikos sąvokas.</p> <p>Nagrinėja ir pateikia išvadas apie Lietuvos vidaus ir užsienio prekybą.</p> <p>Vienos šalies valiutos vertę apskaičiuoja kitos šalies valiutos verte.</p>	<p>Suvokia tarptautinės prekybos naudą pavieniams piliečiams ir visuomenei.</p> <p>Geba paaiškinti, kodėl valstybės gali riboti laisvąją tarpusavio prekybą ir kokiomis priemonėmis tai daroma.</p>

11. 3-11.4. Mokinių pasiekimai, ugdymo gairės, turinio apimtis ir vertinimas. 5–8 klasės

11. 3-11.4.1. Mokinių pasiekimai ir ugdymo gairės. 5–8 klasės

Skyrelyje aprašomi dviejų koncentrų (5–6 ir 7–8 klasių) mokinių pasiekimai – nuostatos, gebėjimai, žinios ir supratimas, ką turi būti įgiję mokiniai, baigiantys 8 klasę. Tai leidžia mokytojui iš anksto planuoti ir numatyti laukiamus mokinių pasiekimus. Kartu su reikalavimais mokinių pasiekimams pateikiamos ugdymo gairės, kuriose nurodytos rekomendacijos, kaip būtų galima planuoti ugdymo procesą ir siekti numatytų ekonomikos ir verslumo gebėjimų ugdymo rezultatų.

Mokinių pasiekimai ir ugdymo gairės. 5–8 klasės

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
1. Orientavimasis rinkoje			
<p>Orientuotis ir sėkmingai veikti rinkos ekonomikoje.</p> <p>Rinktis ne vien tai, kas patrauklu, bet ir tai, kas reikalinga ar naudinga.</p>	<p>1.1. Pateikti galimas ribotų išteklių naudojimo alternatyvas.</p>	<p>1.1.1. Paaikškinti, kaip naudojami įvairūs gamtiniai ištekliai.</p> <p>Žinoti pagrindinius plėtojamus verslus savo aplinkoje.</p> <p>Žinoti, kad visi ištekliai yra riboti.</p>	<p><i>Geografija.</i> Mokytojas organizuoja diskusiją apie įvairių išteklių naudojimo galimybes, mokiniai aiškinasi ribotų išteklių naudojimo galimybes (stygių).</p>
	<p>1.2. Įvertinti žmonių pasirinkimo padarinius dabar ir ateityje.</p>	<p>1.2.1. Apibrėžti galimus konkretaus pasirinkimo padarinius ir nusakyti šių padarinių poveikį ateityje.</p>	<p><i>Gamtamokslinis ugdymas.</i> Mokiniai analizuoja žmogaus įtaką gamtai, aiškinasi, kaip aplinka veikia žmogaus sveikatą.</p> <p>Mokiniai artimiausioje aplinkoje stebi taršos apraiškas, matuoja, skaičiuoja, kaupia duomenis ir apibendrina, daro išvadas ir pristato</p>

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
			<p>jas klasėje, mokykloje, tėvams.</p> <p>Mokiniai pateikia žmogaus veiklos poveikio gamtinių populiacijų dydžiui pavyzdžių, aptaria teigiamas ir neigiamas šio poveikio pasekmes.</p>
	1.3. Analizuoti žmonių elgesį įvairiomis aplinkybėmis ir aiškintis jo motyvus.	1.3.1. Paaiškinti, kaip keičiasi žmonių elgesys pakitus paskatoms.	<p><i>Dorinis ugdymas.</i> Nagrinėjamos priežastys, kodėl mokiniai rinkęsi jiems nelabai patrauklią veiklą, pavyzdžiui, ar mokiniai sutiktų kasti sniegą, kai lauke neigiama temperatūra, pajauti pievelės žolę, kai jų draugai eina į kiną, ar, užuot traukę su draugais į šokius, savaitgalio vakarą prižiūrėtų kūdikį.</p> <p>Analizuojamos konkrečios situacijos, kai mokiniai numato galimą savo pasirinkimą, pavyzdžiui, spėja, kaip pakis jų motyvacija mokytis, jeigu nebeliks pažymių arba jeigu jų darbas apskritai nebus vertinamas.</p>
	1.4. Savarankiškai atpažinti ir įvardyti ekonomikos sistemas.	1.4.1. Paaiškinti, į kokius pagrindinius sektorius skirstomas ūkis.	<p><i>Geografija.</i> Nagrinėjamos gamtos išteklių įsisavinimo galimybės. Aiškinamasi, į kokius pagrindinius sektorius dalijamas ūkis, nagrinėjama transporto, prekybos ir ryšių įtaka valstybių</p>

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
		<p>Nurodyti įvairių šalių ūkio specializaciją.</p> <p>Išvardyti esminius pagrindinių ekonomikos sistemų skirtumus.</p>	<p>gyvavimui.</p> <p>Nagrinėjama, kaip ir kodėl atsiranda ūkių specializacija.</p> <p>Mokiniai aiškina, kokiais kriterijais vadovaujantis (nuosavybės formos, valdymo, prekių ir paslaugų paskirstymo), skiriamos pagrindinės ekonomikos sistemos (rinkos, komandinė, tradicinė).</p>
	1.5. Iliustruoti pagrindinius ekonomikos klausimus konkrečiais pavyzdžiais.	1.5.1. Žinoti, kad ekonomikos sistemos skirstomos pagal tai, kaip atsakoma į tris pagrindinius klausimus: ką gaminti, kaip gaminti, kam gaminti?	<i>Technologijos.</i> Mokiniai, gamindami kokį nors paprastą daiktą, pavyzdžiui, apyrankę iš siūlų, sveikinimo atviruką, papuošalus, atsako į tris pagrindinius ekonomikos klausimus: ką gaminti, kaip gaminti, kam gaminti?
	1.6. Gebėti atskirti gamybos išteklius: gamtinius, kapitalo, žmogiškuosius ir verslumo.	1.6.1. Paaiškinti, kodėl gaminant įvairias prekes ir teikiant paslaugas gamybos ištekliai (gamtiniai, kapitalo ir žmogiškieji) gali būti	1.6. <i>Technologijos.</i> Išvardija išteklius, skirtus kokiai nors prekei gaminti, ir nustato, kokią kitą prekę iš jų būtų galima sukurti.

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
		naudojami skirtingai.	
	1.7. Atlikti praktines užduotis, susijusias su prekių ir paslaugų kainų pokyčiais.	1.7.1. Apibrėžti, kas yra kaina, pabrangimas, nuolaida.	1.7. <i>Matematika</i> . Kainas ir jų pokyčius mokiniai suvokia spęsdami paprastus namų ūkio uždavinius.
2. Asmeninių finansų tvarkymas			
Taupiai ir ekonomiškai tvarkyti asmeninius finansus.	2.1. Atlikti praktines užduotis, susijusias su paprastųjų palūkanų skaičiavimu.	2.1.1. Apibrėžti, kad paprastosios palūkanos yra skaičiaus procentas.	<i>Matematika</i> . Palūkanas mokiniai suvokia spęsdami paprastus procentų skaičiavimo uždavinius.
3. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis			
Geriau pažinti savo krašto verslus, žinoti jų organizavimo	3.1. Paaiškinti, kodėl rajone, mieste, miestelyje plėtojami konkretūs	3.1.1. Apibrėžti, kas yra gamintojas. 3.1.2. Paaiškinti, kas yra	<i>Geografija</i> . Tyrinėjama gyvenamoji vietovė, atliekama gyventojų apklausa, mokomasi apdoroti duomenis ir daryti išvadas. Mokiniai mokomi atpažinti aiškius miesto ir kaimo panašumus ir skirtumus.

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
principus. Ugdytis verslumo gebėjimus, reikalingus sėkmingai karjerai.	verslai.	verslininkas, kuo verslininkas skiriasi nuo gamintojo.	Aiškinamasi, kokius verslus ir kaip plėtoja žemdirbiai, gamintojai, verslininkai ir t. t. Nagrinėjama, kokių verslų galėtų būti kitose Lietuvos vietovėse. <i>Technologijos.</i> Mokytojo padedami, mokiniai diskutuoja, kuo verslininkas skiriasi nuo gamintojo, išvardija keletą savame mieste, Lietuvoje žinomų verslininkų.
Suprasti, vertinti mokslo ir technikos pažangą, kryptingą žmogaus veiklą.	3.2. Vertinti naujų išradimų ir inovacijų reikšmę įvairiais istorijos laikotarpiais.	3.2.1. Nusakyti, kad išradimas yra naujo produkto, veikimo principo, idėjos sukūrimas, inovacija – išradimo naudojimas ekonominei vertei sukurti. 3.2.2. Žinoti, kad verslininkai dažnai yra novatoriai. Jie stengiasi išspręsti problemas, išraskdami ir siūlydami naujus	<i>Istorija.</i> Nagrinėdami išradimus ir inovacijas, aiškinasi jų poveikį kasdieniam gyvenimui. <i>Technologijos.</i> Sugalvoja kurį nors kitą jau esamos prekės naudojimo būdą. Pavyzdžiui, samprotauja, kaip galima naudoti vielinę drabužių pakabą, antpirštį ar įstatomąjį petuką.

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
		arba patobulintus produktus.	
	3.3. Naudoti fizinį kapitalą – įrankius ir mechanizmus savo darbo našumui didinti.	3.3.1. Paaiškinti, kad darbuotojai gali padidinti savo darbo našumą, naudodami fizinį kapitalą – įrankius ir mechanizmus.	<i>Gamtamokslinis ugdymas. Technologijos.</i> Konkrečioje situacijoje paaiškina darbo įrankių, priemonių (fizinio kapitalo) svarbą. Pavyzdžiui, per nurodytą laiką atlieka mokytojo skirtą užduotį nenaudodami įrankių. Paskui atlieka užduotį dar kartą, bet tada naudoja įrankius ir palygina abiem atvejais gautus rezultatus.
	3.4. Įvertinti naujų technologijų svarbą.	3.4.1. Paaiškinti, kad tobulėjant technologijoms, sukuriamos naujos arba tobulinamos esamos prekės ar paslaugos, diegiami veiksmingesni jų gamybos būdai.	<i>Istorija. Technologijos.</i> Aiškinasi technologinių pokyčių poveikį geresnėms prekėms atsirasti. Lygina kelių šalių duomenis apie technologijų ir darbo našumo pokyčius per pastaruosius metus. <i>Informacinės ir komunikacinės technologijos. Gamtamokslinis ugdymas.</i> Aptaria, kaip kompiuterių, interneto, mobiliųjų telefonų ir kitų naujų technologijų atsiradimas paveikė našumo didėjimą su šiomis technologijomis susijusiose šakose. Paaiškina, koks yra technologijų kaitos ir darbo našumo ryšys.
4. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas			

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
Būti sąmoningu piliečiu, aktyviai dalyvauti valstybės gyvenime.	4.1. Nagrinėti ir palyginti įvairių šalių bendrąjį vidaus produktą (BVP).	4.1.1. Paaiškinti, kas yra BVP. 4.1.2. Atpažinti ekonominius ir socialinius rodiklius.	<i>Geografija.</i> Paaiškina, kas yra BVP, kas į jį įskaičiuojama, lygina kelerių metų BVP kitimą. Tiria kelių skirtingų šalių (ir kelerių metų) pagrindinių ekonominių ir socialinių rodiklių duomenis: BVP, BVP, tenkanti vienam gyventojui, gyvenimo lygio indeksą; vaizduoja duomenis grafikuose, lygina, analizuoja, daro išvadas.
	4.2. Apskaičiuoti BVP, tenkanti vienam gyventojui.	4.2.1. Žinoti, kad BVP, tenkantis vienam gyventojui, yra apskaičiuojamas dalijant šalies BVP iš tos šalies gyventojų skaičiaus.	<i>Geografija.</i> Turėdami BVP ir gyventojų skaičių, apskaičiuoja kelių šalių BVP, tenkanti vienam gyventojui, lygina gautus skaičius, randa šalis, kurių BVP, tenkantis vienam gyventojui, yra panašus į Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių.
5. Dalyvavimas tarptautinėse rinkose			
Domėtis Lietuvos ir kitų šalių ekonomika, suvokiant tarptautinės	5.1. Naudojantis statistikos duomenimis, nagrinėti ir pateikti išvadas apie	5.1.1. Apibrėžti, kas yra importas, eksportas. Paaiškinti, kaip laisvoji prekyba sudaro	<i>Geografija.</i> Namuose tyrinėja įvairių prekių etiketes ir sudaro importinių prekių sąrašą, išvardija šalis, iš kurių jos importuotos. Nustato, kokios Lietuvoje gaminamos prekės yra eksportuojamos

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
prekybos naudą, vertinti Lietuvoje plėtojamus verslus kaip tarptautinės rinkos dalyvius.	Lietuvos vidaus ir užsienio prekybą.	sąlygas kelti gyvenimo lygį šalyje.	ir į kurias šalis jos eksportuojamos. Svarsto ir aprašo, kaip pasikeistų kasdienis gyvenimas, jei žmonės neprekiautų su kitomis šalimis.
	5.2. Vertinti prekybos įtaką šalies plėtrai.	5.2.1. Paaiškinti, kad įvairiais istorijos laikotarpiais šalys prekiavo vienos su kitomis ir kad prekyba turėjo įtakos šalių gerovei.	<i>Istorija.</i> Nagrinėdami istorijos laikotarpius, nurodo, kokią įtaką kasdieniam žmonių gyvenimui darė prekyba.
	5.3. Analizuoti laisvosios prekybos naudą ir nagrinėti taikomų prekybos apribojimų įtaką šalių ekonomikai.	5.3.1. Žinoti, kad įvairių šalių žmonių ir organizacijų mainai teikia daugiau galimybių rinktis, kokias prekes ir paslaugas pirkti. 5.3.2. Paaiškinti, kad laisvoji prekyba sudaro sąlygas kelti gyvenimo lygį pasaulio mastu.	<i>Geografija.</i> Aptaria Lietuvoje taikomus prekybos apribojimus ir paaiškina, kodėl jie taikomi, nors laisvoji prekyba teikia abipusę naudą.

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
		5.3.3. Paaiškinti, kodėl valstybės riboja laisvąją prekybą taikydamos įvairius apribojimus, nors įvairių šalių žmonės, prekiaudami savo gaminiais vieni su kitais, gauna abipusę naudą.	
	5.4. Nagrinėti įvairių šalių ekonomikos specializacijos pavyzdžius.	5.4.1. Paaiškinti, kad specializacija – tai darbo pasidalijimo forma, kai šalis (įmonė, asmuo) sutelkia savo gamybos pastangas į vieną veiklos sritį arba į ribotą jų skaičių. 5.4.2. Nusakyti, kaip didesnė specializacija didina šalių tarpusavio priklausomybę.	<i>Geografija.</i> Mokiniai pateikia konkrečių pavyzdžių, kaip šalys, įmonės arba pavieniai gamintojai specializuojasi gaminti tam tikras prekes ar teikti tam tikras paslaugas.

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
	5.5. Skaičiuotuvu, žinant valiutos kursą, vienos šalies valiutos vertę apskaičiuoti kitos šalies valiutos vertę.	5.5.1. Paaiškinti, kas yra valiuta.	<i>Matematika.</i> Internete, spaudoje, banke mokiniai randa valiutų kursų lenteles. Per pamoką vienos šalies valiutos vertę apskaičiuoja kitos šalies valiutos vertę.

11.3-11.4.2. Turinio apimtis. 5–8 klasės

Į turinio apimtį įtraukta ekonomikos mokymo ir verslumo ugdymo tematika, kurią nagrinėjant siekiama aprašytų mokinių pasiekimų konkrečiose ugdomosios veiklos srityse. Šalia temų nurodomi konkretūs jų nagrinėjimo aspektai arba klausimai, apibrėžiantys šio koncentro turinio apimtį.

5–8 klasėse ekonomikos ir verslumo, kaip savarankiško dalyko, ugdymo planuose nėra. Ekonomikos ir verslumo žinios ir gebėjimai 5–8 klasėse integruojami į kitus dalykus. Todėl ekonomikos ir verslumo elementai įtraukti į tų dalykų programas, kur integruojama ekonomika ir verslumas: į dorinio ugdymo, gamtamokslinio ugdymo, geografijos, istorijos, informacinių technologijų ir komunikacinių technologijų, matematikos ir technologijų.

Skiriamos penkios ekonomikos ir verslumo programos turinio dalys: orientavimasis rinkoje, asmeninių finansų tvarkymas, verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis, valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas, dalyvavimas tarptautinėse rinkose.

11.3-11.4.2.1. Orientavimasis rinkoje. Per geografijos dalyko pamokas mokiniai aiškinasi ribotų išteklių naudojimo alternatyvas, ekonomikos sistemas. Per gamtos mokslų dalykų pamokas vertina žmonių pasirinkimo padarinius dabarčiai ir ateičiai. Per etikos ir tikybos pamokas nagrinėja žmogaus elgesį įvairiomis aplinkybėmis. Per technologijų pamokas nagrinėja pagrindinius ekonomikos klausimus ir gamybos išteklius. Per matematikos pamokas skaičiuoja kainų pokyčius.

11.3-11.4.2.2. Asmeninių finansų tvarkymas. Per matematikos pamokas sprendami paprastus uždavinius, skaičiuoja paprastąsias palūkanas.

11.3-11.4.2.3. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis. Per geografijos pamokas aiškinasi, kokie verslai plėtojami mokinių aplinkoje (gyvenvietėje, rajone, apskrityje), nagrinėja, kokie verslai galėtų būti plėtojami kitur. Per technologijų pamokas aiškinasi, kuo gamintojas skiriasi nuo verslininko, sugalvoja kitą būdą, kaip naudoti produktą. Per istorijos pamokas mokiniai aiškinasi naujų technologijų svarbą.

11.3-11.4.2.4. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas. Per gamtos mokslų dalykų pamokas mokiniai aiškinasi priemonių naudojimo svarbą efektyvesniam praktinių darbų atlikimui. Per technologijų pamokas aiškinamasi fizinio kapitalo naudojimo svarba atliekant praktines užduotis. Mokiniai aiškinasi naujų technologijų poveikį geresnių prekių kūrimui. Per informacinių technologijų, gamtos mokslų dalykų pamokas aiškinamasi, kaip informacinės ir komunikacinės technologijos (IKT) priemonės didina našumą. Per geografijos dalyko

pamokas aiškinamasi, kas yra bendrasis vidaus produktas (BVP), kaip jis skaičiuojamas vienam šalies gyventojui.

11.3-11.4.2.5. Dalyvavimas tarptautinėse rinkose. Per geografijos pamoką mokiniai nagrinėja statistikos duomenis, aiškinasi, kaip laisvoji prekyba (eksportas, importas) sudaro sąlygas kelti gyvenimo lygį šalyje, kodėl šalys taiko prekybos apribojimus. Aiškinasi, kaip šalys specializuojasi gaminti prekes ir teikti paslaugas. Per matematikos pamokas vienos šalies valiutos vertę apskaičiuoja kitos šalies valiutos verte. Per istorijos pamokas aiškinasi prekybos įtaką šalių vystymuisi įvairiais istorijos laikotarpiais.

11.3-11.4.3. Vertinimas. 5–8 klasės

5–8 klasėse ekonomikos ir verslumo programa yra integruojama į kitus mokomuosius dalykus: į etikos ir tikybos, gamtos mokslų dalykų, geografijos, istorijos, į informacinių technologijų, matematikos ir technologijų. Ekonomikos ir verslumo mokinių žinios, supratimas, gebėjimai ir nuostatos 5–8 klasėse vertinami atsižvelgiant į rodiklius, aprašytus dorinio ugdymo, gamtamokslinio ugdymo, geografijos, istorijos, informacinių technologijų, matematikos ir technologijų programose.

11.5. Mokinių pasiekimai, ugdymo gairės, turinio apimtis ir vertinimas. 9–10 klasės

11.5.1. Mokinių pasiekimai ir ugdymo gairės. 9–10 klasės

Skyrelyje aprašomi 9–10 klasių mokinių pasiekimai – nuostatos, gebėjimai, žinios ir supratimas, ką turi būti įgiję mokiniai, baigiantys šį koncentrą. Tai leidžia mokytojui iš anksto planuoti ir numatyti laukiamus mokinių pasiekimus. Kartu su reikalavimais mokinių pasiekimams pateikiamos ugdymo gairės, kuriose nurodytos rekomendacijos, kaip būtų galima planuoti ugdymo procesą ir siekti numatytų ekonomikos ugdymo rezultatų.

Mokinių pasiekimai ir ugdymo gairės. 9–10 klasės

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
1. Orientavimasis rinkoje			
Suvokti rinką ne tik kaip prekių ir paslaugų judėjimą, bet ir kaip visumą ekonominių santykių, kuriuos reguliuoja paklausos, pasiūlos, konkurencijos ir kiti ekonomikos dėsniai. Formuotis supratimą, kad nieko nemokamo nėra ir kad priimant	1.1. Atpažinti stygiaus pavyzdžius savo aplinkoje.	1.1.1. Išteklių stygių suprasti kaip pagrindinę ekonomikos problemą, su kuria susiduria tiek pavieniai asmenys, tiek bendruomenės, tiek valstybės.	Rekomenduojama mokiniams rasti spaudoje pranešimų, susijusių su išteklių stygiumi.
	1.2. Analizuoti galimus konkrečios situacijos sprendimus, kurie lemia, kad vienu dalykų mes turime atsisakyti tam, kad turėtume kitų.	1.2.1. Suvokti stygių kaip negalėjimą dėl išteklių ribotumo turėti visų pageidaujamų prekių ir paslaugų.	Stygiaus egzistavimas aiškinamas remiantis dideliais norais ir ribotu paslaugų bei prekių, kurias galima pagaminti turint ribotus išteklius, kiekiu. Lemiamų sprendimų „viskas arba nieko“ yra nedaug ir mokiniai rinkdamiesi paprastai sprendžia, ko nori turėti daugiau, o ko mažiau.
	1.3. Konkrečiu atveju išvardyti galimas ribotų išteklių	1.3.1. Apibūdinti alternatyvias sąnaudas kaip geriausio	Mokiniai komentuoja situacijas, kai reikia pasirinkti ir priimti sprendimus, nustato pasirinkimo alternatyvias sąnaudas,

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
<p>sprendimus reikia palyginti alternatyvias sąnaudas ir naudą.</p>	<p>naudojimo alternatyvas.</p> <p>Suformuluoti konkretaus pasirinkimo kriterijus ir apibrėžti pasirinkimo alternatyvias sąnaudas.</p>	<p>atsisakymo pasirinkimo vertę.</p>	<p>sudaro alternatyvaus pasirinkimo schemą, pavyzdžiui: „Mano rytas“, „Mano popietė“ ar pan. Mokiniai argumentuoja savo pasirinkimą.</p>
<p>Taikyti racionalius sprendimų priėmimo būdus, įvertinti ne tik tai, ką gauni, bet ir tai, ko atsisakai.</p> <p>Stengtis racionaliai pirkti ir tinkamai vartoti, protingai taupyti ir apdairiai skolintis, aktyviai</p>	<p>1.4. Savarankiškai atpažinti ir palyginti ekonomines sistemas, jų pranašumus ir trūkumus.</p>	<p>1.4.1. Atskirti skirtingų šalių ekonomines sistemas pagal tai, kaip atsakoma į tris pagrindinius ekonomikos klausimus.</p>	<p>Mokiniai, mokytojo padedami, lygina įvairių ekonomikos sistemų šalis, diskutuoja, kad daugelio šalių ekonomikos viena nuo kitos skiriasi tuo, koku mastu, skirstant ribotą prekių, paslaugų ir gamybos išteklių kiekį, dalyvauja valstybė (centrinis planavimas) ir kiek atsižvelgiama į tradicijas, privataus verslo poreikius. Remdamiesi tokiais visuomenės siekiais, kaip ekonominė laisvė, veiksmingumas, socialinis teisingumas, ekonomikos augimas, palygina ekonomikos sistemų pranašumus ir trūkumus. Randa Lietuvoje tradicinės, komandinės ir rinkos ekonomikos pavyzdžių.</p> <p>Derinti su geografijos, istorijos mokytojais.</p>

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
dalyvauti rinkoje.	1.5. Argumentuoti, kodėl mainai paprastesni, kai už prekes atsiskaitoma pinigais.	1.5.1. Apibrėžti pinigų funkcijas ir išvardyti pinigų savybes. 1.5.2. Pirkimą apibrėžti kaip piniginius mainus.	Remdamiesi konkrečiais pavyzdžiais, mokiniai paaiškina, kaip pinigai gali būti naudojami turtui kaupti, vertei matuoti ir kaip jie palengvina mainus.
	1.6. Remiantis pavyzdžiais, paaiškinti, kaip pinigai atlieka mainų, vertės kaupimo ir vertės mato funkcijas.	1.6.1. Paaiškinti, kad kokį nors perkamą daiktą žmonės vertina labiau negu dėl to patiriamas išlaidas, o kokį nors parduodamą daiktą vertina mažiau negu užmokestį, kurį už tai gauna.	Mokiniai papasakoja apie atliktą arba norimą atlikti piniginių sandorį, paaiškina šį sandorį pirkėjo ir pardavėjo požiūriu. Mokytojo padedami, mokiniai klasėje modeliuoja mainus be pinigų ir mainus su pinigais (mokytojo pagamintais imitaciniais pinigais). Išvelgia mainantis gaunamą naudą, atpažįsta mainuose dalyvaujančių pinigų funkcijas.
	1.7. Vertinti kainų poveikį vartotojo elgsenai.	1.7.1. Suformuluoti paklausos dėsnį. Aiškintis, kokie veiksniai veikia prekių ir paslaugų paklausą.	Mokiniai grafiškai vaizduoja ir paaiškina ryšį tarp prekės ar paslaugos kainos ir perkamo prekių ar paslaugų kiekio. Mokytojas įrodo šį ryšį praktiškai, pavyzdžiui, apklausia mokinius, kiek stiklinių apelsinų sulčių jie norėtų ir galėtų pirkti, jei jos kainuotų skirtingai. Mokiniai išnagrinėja gautus duomenis ir nustato prekės kainos bei paklausaus kiekio

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
			tarpusavio priklausomybę.
	1.8. Paaiškinti, kaip, keičiantis prekių kainoms, kinta susijusių prekių paklausa.	1.8.1. Apibūdinti susijusias prekes kaip prekes, pakeičiančias viena kitą vartojimo procese, arba prekes, papildančias viena kitą.	Mokiniai diskutuoja, kaip reklama, šventės, sezonas ir kt. veikia įvairių prekių paklausa. Mokytojo padedami, aiškinasi, kodėl, pavyzdžiui, pabrangus benzinui, keičiasi automobilių paklausa.
	1.9. Vertinti kainų poveikį gamintojo elgsenai.	1.9.1. Suformuluoti pasiūlos dėsnį. Aiškintis, kokie veiksniai veikia prekių ir paslaugų pasiūlą.	Mokiniai grafiškai vaizduoja prekės ar paslaugos kainos ir siūlomo kiekio ryšį. Mokytojas paaiškina ryšį tarp prekės ar paslaugos kainos ir siūlomo kiekio, įrodo tai praktiškai, pvz., ištiria, kiek kokių nors vienos rūšies prekių įvairiomis kainomis mokiniai norėtų ir galėtų pasiūlyti parduoti. Remdamiesi gautais duomenimis, mokiniai paaiškina ryšį tarp prekės kainos ir siūlomo prekės kiekio. Gambiausi mokiniai aiškinasi, kaip geresni įrankiai, technologijos ir gamintojų skaičiaus pokytis keičia pasiūlą.
	1.10. Atpažinti prekių ir	1.10.1. Suvokti rinką kaip	Mokytojas supažindina mokinius su prekių ir paslaugų,

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
	paslaugų, išteklių ir finansų rinkas. Pateikti keletą šių rinkų pavyzdžių.	sistemą, kur pirkėjai ir pardavėjai mainosi prekėmis, paslaugomis ir pinigais.	išteklių ir finansų rinkomis, mokiniai pateikia pavyzdžių, kai patys buvo kurios nors rinkos dalyviais.
	1.11. Turint duomenų apie konkrečios prekės ar paslaugos pasiūlą ir paklausą, nustatyti rinkos kainą.	1.11.1. Įvardyti rinkos kainą kaip kainą, kuriai esant prekės ar paslaugos pasiūlos kiekis atitinka jos paklausos kiekį.	Mokiniai modeliuoja rinką klasėje: vykdo mainus, fiksuoja paklausos kiekį, pasiūlos kiekį ir apskaičiuoja rinkos kainą. Gambiausi mokiniai atskiria paklausos arba pasiūlos pokytį nuo pasiūlos arba paklausos kiekio pokyčio, vaizduoja šiuos pokyčius grafiškai.
	1.12. Vertinti situaciją rinkoje, kai prekės kaina yra didesnė arba mažesnė už rinkos kainą.	1.12.1. Paaiškinti, kad, jeigu prekės kaina didesnė už rinkos kainą, pirkėjai pirks mažiau ir gamintojai turės kainą mažinti (perteklius), o jeigu prekės kaina yra mažesnė už rinkos kainą, pirkėjai norės pirkti daugiau ir	Mokytojas paaiškina, kaip vartotojų ir gamintojų sprendimus veikia didėjanti ar mažėjanti prekės arba paslaugos kaina. Mokiniai grafiškai vaizduoja gamintojų ir vartotojų sprendimus, kai: 1) prekės kaina didelė; 2) prekės kaina maža. Aiškinasi gamintojų ir vartotojų elgesį esant prekių ir paslaugų pertekliui ar stokai.

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
		sutiks mokėti šiek tiek brangiau (stoka).	
	1.13. Paaiškinti, kaip rinkoje pardavėjų konkurencija mažina sąnaudas ir kainas, kaip skatina gamintojus daugiau tiekti į rinką to, ko vartotojai nori ir ką gali pirkti; kaip pirkėjų konkurencija didina kainas, kaip paskirsto prekes ir paslaugas žmonėms, kurie nori ir gali už jas mokėti daugiau.	1.13.1. Įvardyti konkurenciją kaip varžybas tarp pirkėjų, norinčių pirkti, ir varžybas tarp pardavėjų, norinčių parduoti panašius produktus.	<p>Aiškinasi, kodėl, daugėjant pirkėjų, rinkoje kainos kyla, ir kodėl jos krinta, kai didėja pardavėjų skaičius.</p> <p>Aiškinasi, kad rinkoje pardavėjai konkuruoja reguliuodami kainą, gerindami klientų aptarnavimo ir prekių kokybę, jų įvairovę, pateikdami išsamią informaciją apie prekę.</p>
	1.14. Atpažinti tobulosios konkurencijos, monopolinės konkurencijos, oligopolijos ir monopolijos rinkų pavyzdžius šalyje.	1.14.1 Apibrėžti rinkos struktūrą atsižvelgiant į konkurencijos laipsnį ir kitus rinkos organizavimo formą apibūdinančius požymius.	Mokytojas apibūdina pagrindinius rinkos tipus, t. y. tobulą konkurenciją, monopolinę konkurenciją, oligopoliją ir monopoliją, atsižvelgiant į produkto įvairovę, įmonių skaičių rinkoje, patekimo į rinką sąlygas. Mokiniai vertina, kurioje rinkoje konkuruoja, pvz., grūdų, cukraus, pieno, televizorių,

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
			elektros energijos gamintojai, mobiliojo ryšio paslaugos teikėjai. Aiškinasi, kaip šalia jau veikiančios prekių ar paslaugų įmonės įsikūrus dar vienai tą pačią prekę ar paslaugą teikiančiai įmonei, kis prekių, paslaugų kaina ir jų kokybė.
2. Asmeninių finansų tvarkymas			
Racionaliai naudoti savo pajamas ir planuoti išlaidas.	2.1. Paaiškinti, kodėl vartotojui reikia mokėti derinti pajamas ir išlaidas.	2.1.1. Apibūdinti pagrindines žmonių pajamų rūšis: darbo pajamas, palūkanas, kapitalo ir gamtos išteklių nuomą bei pelną.	Mokiniai atskiria pagrindinius suaugusių žmonių pajamų šaltinius, komentuoja išlaidas.
Didinti motyvaciją mokytis, kaupti žmogiškąjį kapitalą, ugdytis gebėjimus, rinktis pomėgius ir darbo rinkos	2.2. Sudaryti asmeninį savaitės arba mėnesio biudžetą.	2.2.1. Apibrėžti biudžetą kaip tam tikro laikotarpio pajamų ir išlaidų planą.	Mokiniai, mokytojo padedami, mokosi nusistatyti finansinius tikslus, susidaryti taupymo ir išlaidų planus.
	2.3. Vertinti išsilavinimo svarbą būsimai karjerai, darbo vertę ir reikšmę žmogui bei	2.3.1. Apibūdinti darbo vertę, jo reikšmę žmogui ir visuomenei.	Mokiniai aiškinasi moralinę ir materialinę darbo naudą žmogui ir visuomenei. Pateikia savo planus dėl būsimos profesijos ir numato galimus atlyginimo variantus šioje

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
poreikius atitinkančią profesiją.	visuomenei.		srityje, argumentuoja, kodėl suaugę žmonės, nebaigę vidurinės mokyklos, dažnai uždirba mažiau. Derinti su etikos, istorijos, pilietiškumo pagrindų mokytojais.
Įvertinus riziką, formuoti teigiamą nuostatą asmeninių pajamų pertekliaus investicijoms, ilgalaikėms ir trumpalaikėms paskoloms bei kreditams.	2.4. Pavyzdžiais iliustruoti ryšį tarp darbuotojo darbo našumo, jo įsidarbinimo galimybių ir atlyginimo dydžio.	2.4.1. Nustatyti ryšį tarp darbuotojo darbo našumo, jo išsilavinimo, gaminamų prekių ar paslaugų paklausos, įsidarbinimo galimybių ir atlyginimo dydžio.	Remdamiesi statistikos duomenimis, mokiniai randa duomenų, kiek už darbą mokama darbuotojams, ir paaiškina, kas lemia atlyginimo dydį. Nusako ryšį tarp darbuotojo darbo našumo, jo įsidarbinimo galimybės ir atlyginimo dydžio. Mokytojas, kiek leidžia galimybės, organizuoja mokinių susitikimus su darbdaviais, pvz., pasiūlo mokiniams nueiti į kavinę ir pasikalbėti su jos savininku, kaip, kodėl, iš ko ir kokio dydžio atlyginimus jis moka darbuotojams.
	2.5. Paaiškinti, kokią naudą gauna žmogus, skolinantis pinigų, ir žmogus, kuris skolinasi pinigų.	2.5.1. Apibrėžti palūkanas kaip mokestį, mokamą už pasiskolintus arba paskolintus pinigus.	Mokytojas, jei leidžia galimybės, organizuoja ekskursiją į artimiausią banko skyrių – siekia supažindinti mokinius su bankų teikiamomis paslaugomis. Aptaria kriterijus, į kuriuos reikėtų atsižvelgti renkantis banko paslaugas.
	2.6. Apskaičiuoti metines	2.6.1. Žinoti, kaip	Mokiniai mokosi skaičiuoti paprastas ir sudėtingas

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
	palūkanas už indėlį ar paskolą.	apskaičiuojamos paprastosios ir sudėtinės palūkanos.	palūkanas. Derinti su matematikos mokytoju.
	2.7. Palyginti įvairias taupymo ir investavimo rūšis pagal saugumą, pelningumą, likvidumą.	2.7.1. Išvardyti vietas ir būdus, kur galima „įdarbinti“ savo pinigus. Paaiškinti, kodėl didesnės palūkanos mokamos ne už saugesnes, o už rizikingesnes paskolas. Išvardyti vietas ir būdus, kaip galima pasiskolinti pinigų ar pirkti skolon.	Mokiniai, mokytojo padedami, vertina akcijų, obligacijų, indėlių banke, taupymo namuose saugumą, pelningumą, likvidumą. Mokytojas organizuoja diskusiją, kur geriausiai „įdarbinti“ savo pinigus.
	2.8. Vadovaujantis bankų teikiamais duomenimis, palyginti, kuriame banke naudingiau taupyti pinigus, o iš kurio banko racionaliau imti	2.8.1. Paaiškinti, kaip bankai ir kitos finansų institucijos skolintojams ir investuotojams suteikia galimybę pasinaudoti taupytojų lėšomis, išvardyti kitas	Mokiniai aiškinasi, kaip bankai skolina taupytojų pinigus. Mokytojo padedami, nagrinėja schemą, kurioje vaizduojamas finansinių tarpininkų vaidmuo užmezgant ryšį tarp taupytojų ir investuotojų. Remdamiesi konkrečiais pavyzdžiais, aiškinasi, kaip bankai

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
	paskolą.	bankų teikiamas paslaugas.	suveda taupytojus ir skolintojus. Mokytojas paaiškina, koks yra Centrinio banko vaidmuo šalies bankų sistemoje.
3. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis			
Būti atsakingam, iniciatyviam, siekti užsibrėžtų tikslų, pripažinti kitų žmonių pastangas.	3.1. Vertinti verslo vaidmenį rinkos ekonomikoje ir argumentuotai paaiškinti, kodėl svarbus verslumas.	3.1.1. Paaiškinti, kad dažniausiai verslininku ne gimstama, o tampama mokantis, dirbant, sistemingai siekiant būti nepriklausomam ir rizikuojant. 3.1.2. Išvardyti keletą verslininkui būdingų savybių.	Mokiniai įvairiuose šaltiniuose randa informacijos apie sėkmingą verslą ir patrauklia forma pristato ją klasės draugams. Diskutuoja apie verslo etiką, aiškinasi, kas yra socialiai atsakinga įmonė, pateikia tokių įmonių pavyzdžių.
Įsivertinti savo verslumo gebėjimus, juos ugdytis.	3.2. Savo aplinkoje atpažinti įvairias verslo organizavimo formas, atskirti jas pagal rizikos laipsnį ir įkūrimo	3.2.1. Apibūdinti verslo organizavimo formas. 3.2.2. Išvardyti kelis privataus verslo pranašumus prieš	Mokytojas, kiek leidžia galimybės, organizuoja susitikimus ir diskusijas su verslininkais. Mokiniai tiria verslo situaciją artimiausioje aplinkoje.

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
<p>Pripažinti mokslo ir informacijos įtaką verslumo formavimui ir verslininko kompetencijos ugdymui.</p> <p>Domėtis ir naudotis (dabar arba ateityje) įvairių institucijų teikiamomis paslaugomis.</p>	sąlygas.	samdomą darbą.	
	3.3. Vertinti technologijų ir inovacijų poveikį žmonėms ir visuomenei.	3.3.1. Paaikinti, kaip verslininkai, būdami novatoriai, randa efektyvesnių išteklių naudojimo būdų.	Mokiniai sugalvoja kokį nors kitą jau esamos prekės panaudojimo būdą, parengia tokio produkto reklamą.
	3.4. Paaikinti priežastis, skatinančias imtis verslo, pasamprotauti, kaip ir kodėl verslininkai rizikuoja įgyvendindami savo idėjas.	3.4.1. Pasakyti, ko reikia verslui pradėti, apibūdinti su įmonės veikla susijusią riziką.	Mokiniai diskutuoja apie verslo pradžią. Per diskusiją mokytojas pabrėžia, kad verslas prasideda nuo idėjos. Mokiniai apibūdina verslininkų riziką pateikdami konkretų pavyzdį, pripažįsta, kad verslininkai patiria stresą, nesėkmių, turi daug, ilgai ir sunkiai dirbti, norėdami patirti sėkmę, turi konkuruoti su kitais verslininkais.
	3.5. Nurodyti priežastis, dėl kurių mokiniai rinkęsi nelabai jiems patrauklią veiklą.	3.5.1. Paaikinti, kad žmonės renkasi vadovaudamiesi savais kriterijais ir lygindami galimas alternatyvas.	Mokiniai, mokytojo padedami, suformuluoja argumentus kiekvienai iš pasiūlytų alternatyvų, įvertina jų pasirinkimo kriterijus, pasako, ko bus atsisakyta priėmus sprendimą.
	3.6. Atpažinti ir įvardyti	3.6.1. Apibrėžti paskatas kaip	Mokiniai vardija, kas skatina juos mokytis, padėti tėvams,

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
	paskatas.	motyvus, skatinančius vienaip ar kitaip elgtis.	dalyvauti popamokinėje veikloje. Remdamiesi konkrečiais pavyzdžiais, pasako kokios paskatos verčia verslininkus pradėti veiklą, pvz., pasikviečia pasikalbėti verslininką ir suformuluoja išvadą, kas paskatino jį imtis naujo verslo.
	3.7. Vertinti teigiamų ir neigiamų paskatų įtaką elgsenai ir tikėtiną elgesio pokytį.	3.7.1. Paaiškinti, kad paskatų poveikį dažniausiai galime nuspėti, nes pakitus paskatoms žmonių elgesys keičiasi nuspėjamai.	Mokiniai pateikia teigiamų ir neigiamų paskatų pavyzdžių, motyvuojančių elgtis vienaip ar kitaip, ir, mokytojo skatinami, diskutuoja apie teigiamas ir neigiamas paskatas, darančias įtaką elgesiui ar pasirinkimui.
	3.8. Paaiškinti, kodėl pelno nesiekiančios organizacijos turėtų būti atleistos nuo mokesčių.	3.8.1. Apibrėžti ne pelno organizacijas ir jų funkcijas.	Mokytojui patariant, mokiniai pateikia ne pelno organizacijų pavyzdžių (randa straipsnių spaudoje, internete, savo aplinkoje ir pan.), pristato jų veiklą, paaiškina jų teikiamą naudą bendruomenei. Mokytojas, kiek leidžia galimybės, organizuoja susitikimą su ne pelno organizacijos atstovu.

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
			Derinti su pilietiškumo pagrindų mokytoju.
	3.9. Mokyti planuoti savo veiklą. Mokyti bendrauti, bendradarbiauti, konkuruoti, nugalėti.	3.9.1. Išvardyti veiklos sritis, į kurias reikia atkreipti dėmesį planuojant mokslą, darbą, laisvalaikį.	Remdamiesi konkrečiais pavyzdžiais, mokiniai su mokytoju aiškinasi pastovaus planavimo poreikį ir naudą.
	3.10. Pateikti darbo pasidalijimo pavyzdžių iš savo šeimos, mokyklos, savo aplinkos.	3.10.1. Darbo pasidalijimą apibrėžti kaip prekės gamybos suskirstymą atskiromis užduotimis, kai kiekvieną jų atlieka vis kiti žmonės.	Mokiniai, mokytojo padedami, aiškinasi, kodėl gaminant tą pačią prekę grupėje, kur kiekvienas atlieka vis kitą užduotį, produktų pagaminama daugiau negu tada, kai produktą nuo pradžios iki galo gamina tas pats žmogus.
	3.11. Nagrinėti ir lyginti įmones ar pavienius gamintojus, kurie specializuojasi gamindami tam tikrą prekę ar paslaugą, su tais,	3.11.1. Apibrėžti specializaciją kaip darbo pasidalijimo formą, kai asmuo ar įmonė sutelkia savo gamybos pastangas į vieną veiklos sritį arba ribotą jų	Mokiniai pateikia konkrečių pavyzdžių, kaip įmonės arba pavieniai gamintojai, specializuodamiesi gaminti tam tikrą prekę ar paslaugą, pasiekia geresnių rezultatų. Mokiniai pavyzdžiais pagrindžia, kodėl esant didesnei specializacijai gamintojai ir vartotojai yra labiau priklausomi vieni nuo kitų.

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
	kurie nesispecializuoja.	skaičių.	
	3.12. Vertinti kvalifikacijos kėlimo naudą darbo našumo augimui.	3.12.1. Apibrėžti darbo našumą kaip vieno darbuotojo per laiko vienetą pagamintos produkcijos kiekį.	Konkrečioje situacijoje (imituodami gamybą ir naudodami darbo pasidalijimą) mokiniai skaičiuoja darbo našumą.
	3.13. Nagrinėti tikėtinus našumo pokyčius investuojant į žmogiškuosius ir kapitalo išteklius, technologijas. Nusakyti ryšį tarp darbuotojo darbo našumo, jo įsidarbinimo galimybių ir atlyginimo dydžio.	3.13.1. Išvardyti našumo didėjimo veiksniai (darbo pasidalijimas, specializacija, naujos technologijos ir kt.).	Konkrečioje situacijoje mokiniai paaiškina darbo įrankių, priemonių (kapitalo) svarbą, pvz., per nurodytą laiką popieriaus lape pieštuku atlieka matematikos užduotis; ištaiso darbą ir pasižymi, kiek atlikta užduočių ir kiek pateikta teisingų atsakymų. Atlieka užduotis dar kartą, bet dabar naudojami skaičiuotuvu. Pataiso darbą, pasižymi, kiek užduočių atliko iš viso ir kiek jų atliko teisingai. Paaiškina, kodėl abiem atvejais teisingai atliko skirtingą užduočių skaičių. Derinti su matematikos mokytoju. Mokiniai pateikia pasiūlymų, kaip padidinti mokymosi

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
			našumą per pamoką ir namuose.
	3.14. Paaiškinti technologinių pokyčių poveikį geresnėms prekėms atsirasti.	3.14.1. Atkreipti dėmesį, kad tobulėjant technologijoms sukuriamos naujos arba tobulinamos esamos prekės ar paslaugos, diegiami veiksmingesni jų gamybos būdai.	Mokiniai su mokytoju aptaria, kaip kompiuterių, interneto, mobiliųjų telefonų ir kitų naujų technologijų atsiradimas paveikė našumą su šiomis technologijomis susijusiose šakose. Mokiniai paaiškina, koks yra ryšys tarp technologijų kaitos ir darbo našumo įvairiose gyvenimo srityse.
4. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas			
Formuotis suvokimą apie valstybės vaidmens svarbą rinkos ekonomikoje.	4.1. Aiškintis rinkos ribotumo priežastis. Paaiškinti, kodėl vienas prekes ir paslaugas teikia privatūs asmenys ir įmonės, o kitas – tik valstybė.	4.1.1. Apibūdinti viešąsias (visuomenines) prekes ir paslaugas, kaip teikiančias naudą daugiau negu vienam asmeniui tuo pačiu metu, net ir tiems, kurie už jas nemokėjo.	Mokiniai su mokytoju aptaria, kokiomis valstybės tiekiamomis prekėmis ir paslaugomis naudojasi mokytojai, mokiniai ir jų šeimų nariai. Aiškinasi, kodėl šias prekes ir paslaugas tiekia valstybė, o ne privatūs verslininkai. Aiškinasi, iš kokių lėšų valstybė sumoka už viešąsias prekes ir paslaugas, teikia paramą socialiai nesaugiems asmenims.
Suvokti, kad	4.2. Apskaičiuoti pelno,	4.2.1. Išvardyti pagrindinius	Mokiniai sudaro dvi diagramas, kurių viena rodo svarbiausias

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
<p>valstybės biudžetas priklauso nuo visuomenės ekonominio išsivystymo lygio ir kad jį skirstant būtina remtis prioritetais, turinčiais ilgalaikę perspektyvą.</p> <p>Suprasti, kad valstybės, savo ir savo artimųjų gyvenimo lygį galima pakelti mokantis, dirbant.</p>	<p>gyventojų pajamų mokesčius, kuriuos verslo įmonės ir darbuotojai moka į valstybės biudžetą.</p>	<p>valstybės pajamų šaltinius. Išskirti pagrindines valstybės išlaidų sritis.</p>	<p>valstybės pajamas, gaunamas iš pridėtinės vertės, gyventojų pajamų, akcizo ir pelno mokesčių, o kita – svarbiausias valstybės išlaidas švietimui, sveikatos apsaugai, draudimo išmokoms, įvairioms dotacijoms.</p> <p>Derinti su matematikos mokytoju.</p>
	<p>4.3. Paaiškinti, kodėl žmonės turėtų mokėti mokesčius.</p>	<p>4.3.1. Apibrėžti valstybės pajamų ir išlaidų planą kaip valstybės biudžetą. Aiškintis biudžeto pajamų paskirstymo prioritetus.</p>	<p>Mokiniai palygina metines valstybės pajamas su metinėmis išlaidomis ir nustato, ar biudžetas yra deficitinis, perteklinis ar subalansuotas.</p>
	<p>4.4. Paaiškinti valstybės funkcijas ekonomikoje.</p> <p>Vertinti valstybės sprendimų poveikį verslams.</p>	<p>4.4.1. Apibrėžti pagrindines valstybės funkcijas ekonomikoje.</p>	<p>Mokiniai, mokytojo padedami, randa valstybės sprendimų poveikį ekonomikai iliustruojančių pavyzdžių spaudoje, TV žiniose ir savo aplinkoje; vertina valstybės sprendimų poveikį verslams. Aiškinasi, kodėl valstybė galėtų sutrukdyti vienai didelei bendrovei nusipirkti savo artimiausią konkurentą ir kaip šitai galėtų paveikti vartotojus, gamintojus ir</p>

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
Siekti tapti aktyviu darbo rinkos dalyviu.			darbuotojus, jei toks sandoris būtų leidžiamas.
	4.5. Palyginti šalies kelerių metų BVP dydžius, nustatyti augimo tempus. Pagal BVP augimo tempus palyginti kaimyninių šalių ekonomikos pokyčius.	4.5.1. Apibūdinti bendrąjį vidaus produktą (BVP) kaip rinkos vertę visų baigtinių prekių ir paslaugų, pagamintų šalyje per metus.	Mokiniai palygina kelių šalių BVP ir BVP, tenkantį vienam gyventojui. Gambiausi mokiniai aiškinasi, kuo skiriasi BVP nuo BNP (bendro nacionalinio produkto), o nominalusis BVP nuo realaus BVP.
	4.6. Vertinti šalies gyventojų gyvenimo lygį pagal BVP, tenkantį vienam gyventojui, nedarbą, infliaciją.	4.6.1. Apibrėžti tris (BVP, infliacija, nedarbo lygis) pagrindinius rodiklius, naudojamus šalies ekonomikai apibūdinti.	Mokiniai, mokytojo padedami, lygina šalių gyvenimo lygį pagal makroekonominčius rodiklius. Derinti su geografijos mokytoju.
4.7. Nurodyti, kas gauna naudos ir kas nukenčia dėl infliacijos. Pakomentuoti pinigų perkamosios galios	4.7.1. Apibrėžti infliaciją kaip pinigų perkamosios galios kritimą, pasireiškiantį bendru daugumos prekių ir paslaugų kainų padidėjimu; defliaciją –	Mokiniai skatinami paklausti tėvų, senelių, ką jie patyrė infliacijos laikotarpiu. Lygina pinigų perkamąją galią, pvz., palygina, kiek miltų buvo galima nusipirkti už 10 Lt 1999 ir šiais metais, aiškina, kaip ir kodėl kito perkamoji pinigų galia	

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
	kritimą infliacijos metu.	kaip daugumos prekių ir paslaugų kainų mažėjimą.	nurodytu laikotarpiu.
	4.8. Konkrečiu atveju nurodyti, kas laikoma darbo jėga ir kas laikoma bedarbiais.	4.8.1. Įvardyti bedarbius, kaip nedirbančius, bet aktyviai ieškančius darbo vyresnius nei 16 metų asmenis. Darbo jėgą apibrėžti kaip visus dirbančius asmenis ir bedarbius.	Mokiniai, mokytojo padedami, nagrinėja kelerių metų nedarbo ir užimtumo statistikos duomenis. Aiškinasi ekonomines, finansines ir socialines nedarbo pasekmes.
	4.9. Paaiškinti, kokią įtaką nedarbo lygio ir infliacijos pokyčiai daro šalies gyvenimo lygiui.	4.9.1. Išskirti didelį nedarbą kaip svarbią priežastį, dėl kurios šalyje sukuriamas BVP yra mažesnis, nei galėtų būti.	Mokiniai vertina asmenų ir visuomenės patiriamus nuostolius dėl nedarbo. Gabiausi mokiniai, remdamiesi ekonominiais rodikliais, aiškinasi ūkinės veiklos ciklus.
5. Dalyvavimas tarptautinėse rinkose			
Formuotis nuostata, kad bet kurios šalies ekonominė padėtis	5.1. Išsiaiškinti, kokios Lietuvoje gaminamos prekės yra eksportuojamos ir į kokias	5.1.1. Paaiškinti, kad mainai tarp įvairių šalių žmonių ir organizacijų suteikia daugiau	Mokiniai, mokytojo padedami, pateikia Lietuvos tarptautinės prekybos partnerių pavyzdžių, nagrinėja, kodėl vienus gaminius Lietuva eksportuoja, o kitus importuoja. Mokytojas

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
<p>priklauso nuo to, kokią vietą ji užima tarptautiniame darbo pasidalijime ir dalyvavimo tarptautiniuose mainuose.</p> <p>Kaip vartotojui būti aktyviu tarptautinės ekonomikos dalyviu, kaip piliečiui išlikti savo krašto patriotu.</p>	<p>šalis jos eksportuojamos, kokias prekes Lietuva importuoja.</p>	<p>galimybių rinktis, kokias prekes ir paslaugas pirkti, todėl laisvoji prekyba sudaro sąlygas kelti gyvenimo lygį pasaulio mastu.</p>	<p>pasiūlo mokiniams parašyti rašinį apie tai, kaip pasikeistų kasdienis gyvenimas, jei šalys neprekiautų su kitomis šalimis.</p> <p>Derinti su geografijos mokytoju.</p>
	<p>5.2. Paaiškinti, kodėl tarptautinė prekyba skatina specializaciją ir darbo pasidalijimą, kodėl didina gamybos ir vartojimo apimtį, šalių tarpusavio priklausomybę.</p>	<p>5.2.1. Išvardyti šalių specializacijos privalumus ir trūkumus.</p>	

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
			Derinti su geografijos mokytoju.
	5.3. Paaiškinti, kaip elgiasi valstybės, siekdamos apsaugoti šaliai svarbias ūkio šakas, įmones ir jų darbuotojus, galinčius dėl laisvosios prekybos patirti nuostolių, nors įvairių šalių žmonės, prekiaudami vieni su kitais savo gaminiais, gauna abipusę naudą.	5.3. Išskirti muitus, kvotas, standartus, subsidijas, kaip valstybės veiksmus, ribojančius tarptautinę prekybą.	<p>Mokiniai, mokytojo padedami, nagrinėja, kodėl šalys nustato prekybos apribojimus, nors laisvoji prekyba teikia abipusę naudą.</p> <p>Mokiniai argumentuotai aiškina, kokia nauda gaunama atsisakius tokių prekybos suvaržymų, kaip importo kvotos, muitai ar standartai, aptaria Lietuvoje taikomus prekybos apribojimus.</p> <p>Derinti su geografijos mokytoju.</p>
	5.4. Paaiškinti, kaip tarptautinę prekybą veikia valiutų kursų skirtumai ir jų pokyčiai. Apskaičiuoti vienu valiutų kursus kitų valiutų kursais,	5.4.1. Apibrėžti valiutą kaip šalies arba šalių grupės pinigus, o valiutos kursą – kaip vienos šalies ar šalių grupės pinigų kainą kitos(ų) šalies(ių) pinigais.	<p>Žinodami valiutų kursus, mokiniai apskaičiuoja keičiamų valiutų sumas, prekių kainas viena valiuta išreiškia kita valiuta.</p> <p>Derinti su matematikos mokytoju.</p>

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
	juos palyginti.		

11.5.1.1. Ekonomikos ir verslumo mokinių pasiekimai ir ugdymo gairės kitų dalykų pamokose. 9–10 klasės

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
1. Orientavimasis rinkoje			
Suvokti rinką ne tik kaip prekių ir paslaugų judėjimą, bet ir kaip visumą ekonominių santykių, kuriuos reguliuoja paklausos, pasiūlos, konkurencijos ir kiti ekonomikos dėsniai. Formuoti supratimą, kad nieko nemokamo nėra ir kad priimant	Gamtamokslinis ugdymas		
	9.3. Analizuoti šiluminius procesus ir apibūdinti šiluminių reiškinių reikšmę ekologijai. Pagrįsti energijos išteklių tausojimo būtinybę.	9.3.9. Nurodyti ir pagrįsti keletą energijos taupymo nepabloginant gyvenimo kokybės būdų.	Nagrinėjant įvairių energijos šaltinių naudojimą, mokoma atsižvelgti ne tik į aplinkosaugos, bet ir į ekonominius bei socialinius aspektus. Tikslinga parengti projektą.
	Technologijos		
3.3. Taupiai, racionaliai ir kūrybingai naudoti medžiagas, įvertinti, kaip tam tikros medžiagos veikia aplinką.	3.3.1. Argumentuotai paaiškinti, kokią įtaką pasirinktos medžiagos daro aplinkai ir žmogui.	Mokytojas sudaro sąlygas mokiniams projekte argumentuotai pateikti idėjas, kaip taupiai ir racionaliai naudoti pasirinktas medžiagas savo projektinėms idėjoms įgyvendinti; patikslinti medžiagų pasirinkimus; išsiaiškinti, kaip pasirinktos medžiagos gamybos ir eksploatavimo metu gali paveikti žmogų arba aplinką. Atkreipia dėmesį į tai, kaip reikia taupiai	

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
<p>sprendimus reikia palyginti alternatyvias sąnaudas ir naudą.</p> <p>Taikyti racionalius sprendimų priėmimo būdus, įvertinti ne tik tai, ką gauni, bet ir tai, ko atsisakai.</p> <p>Stengtis racionaliai pirkti ir tinkamai vartoti, protingai taupyti ir apdairiai</p>			naudoti medžiagas ir kodėl; kaip reikia saugiai tyrinėti medžiagas ir dirbti su jomis, kad nebūtų pakenkta sau ir kitiems.
	Geografija		
	2.15. Analizuojant įvairius informacijos šaltinius, vertinti gamtos išteklių (atsinaujinančiųjų ir neatsinaujinančiųjų) naudojimą, geografinį jų pasiskirstymą.	2.15.1. Nurodyti pasaulio ūkio išteklių įvairovę (gamtos ir žmonių sukurti ištekliai), geografinį jų pasiskirstymą. Paašškinti racionalaus gamtos išteklių naudojimo ir biologinės įvairovės saugojimo svarbą.	Mokiniai, analizuodami įvairius informacijos šaltinius apie Lietuvos ir pasaulio ūkio išteklių įvairovę (gamtos: augalija, gyvūnija, vanduo, žemė (jos paviršius ir gelmės); žmogaus sukurti: darbo, finansų, informaciniai, kapitalo), aiškinasi, kas yra racionalus gamtos išteklių naudojimas ir kodėl svarbu išsaugoti biologinę įvairovę.
	Istorija		
1.14. Nustatyti būdingiausias kapitalizmo raidos bruožus pasaulyje ir Lietuvoje.	1.14.1. Apibūdinti kapitalizmo formavimąsi pasaulyje ir Lietuvoje.	Mokiniai aiškinasi kapitalistinio ūkio raidos bruožus (pvz., išradimų, naujų technologijų ir energijos šaltinių pritaikymą žemės ūkyje ir pramonėje, masinės gamybos atsiradimą, kapitalo investicijų ir pramonės augimą, gamybos	

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
skolintis, aktyviai dalyvauti rinkoje.			<p>koncentraciją ir monopolizaciją, vidaus ir tarptautinės rinkos plėtrą ir kt.). Nagrinėja industrializacijos nevienalaikiškumo priežastis įvairiuose pasaulio regionuose.</p> <p>Mokiniai aiškinasi kapitalizmo plėtros Lietuvoje priežastis. Lygina kapitalizmo raidą Lietuvoje ir Vakarų Europos šalyse.</p>
2. Asmeninių finansų tvarkymas			
	Dorinis ugdymas		
<p>Racionaliai naudoti savo pajamas ir planuoti išlaidas.</p> <p>Didinti motyvaciją mokytis, kaupti žmogiškąjį kapitalą, ugdytis gebėjimus,</p>	<p>1.5. Kelti ir apmąstyti savęs įprasminimo klausimą profesinės veiklos srityje.</p> <p>Adekvaciai suvokti savo galimybes ir norų ribas, juos derinti. Numatyti galimos profesinės veiklos perspektyvas, įvertinti</p>	<p>1.5.1. Pažinti savo galimybes renkantis pašaukimą ir profesinę veiklą, interpretuoti ją kaip savikūrą.</p>	<p>Mokiniai bando įsivaizduoti savo gyvenimo perspektyvą profesinės veiklos srityje. Svarsto įvairias galimybes. Kelia klausimus: ar mano galimybės sutampa su mano norais, ką turėčiau daryti, kad sutaptų, pasirinkti įdomią ar naudingą profesiją? Svarsto alternatyvas, emigracijos problemą. Apmąsto savo mokymosi veiklą ir pastangas: kas sekasi, o kas nesiseka ir kodėl? Argumentuoja savo apsisprendimą profesinės veiklos srityje.</p>

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
rinktis pomėgius ir darbo rinkos poreikius atitinkančią profesiją. Įvertinus riziką, formuoti teigiamą nuostatą asmeninių pajamų pertekliaus investicijoms, ilgalaikėms ir trumpalaikėms paskoloms ir kreditams.	alternatyvas.		
3. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis			
Būti atsakingam,	Muzika		

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
iniciatyviam, siekti užsibrėžtų tikslų, pripažinti kitų žmonių pastangas.	1.6. Planuoti mokymosi groti laiką ir numatyti tobulinimosi būdus.	1.6.1. Nusakyti sėkmę ir sunkumus mokantis groti. 1.6.2. Nusakyti, kaip tobulinti savo grojimo gebėjimus, kiek tam skirti laiko.	Mokytojas stebi mokinių veiklą ir pataria, kaip geriau, našiau panaudoti laiką, kurias mokymosi strategijas taikyti, skatina savarankiškai kontroliuoti muzikos mokymosi veiklą.
Įsivertinti savo verslumo gebėjimus, juos ugdytis.	1.8. Kuriant taikyti asmeniškai tinkamiausias strategijas, planuoti darbo etapus, kontroliuoti kūrybos procesą ir tobulinti rezultata.	1.8.1. Nurodyti, kurios mokymosi strategijos asmeniškai veiksmingiausios.	Mokytojas stebi mokinių veiklą ir pataria, kaip geriau, našiau panaudoti laiką, skatina savarankiškai kontroliuoti muzikos mokymosi veiklą. Pateikiant kuo įvairesnių užduočių ir nurodant jų atlikimo kriterijus, mokiniams perduodama atsakomybė pasirinkti užduoties atlikimo lygį; taip pat aptariama galimybė mokytis muzikos pasirinktu lygiu.
Pripažinti mokslo ir informacijos įtaką verslumo formavimui ir verslininko kompetencijos ugdymui.	1.9. Klasėje įgytą muzikinės raiškos patirtį panaudoti kitų dalykų pamokose ar popamokiniame renginyje (pvz., literatūrinėje popietėje, sporto varžybose, dailės	1.9.1. Parinkti kūrinį viešam pasirodymui. 1.9.2. Įrašyti savo kūrybos ir (arba) mėgstamos muzikos kompaktinę plokštelę ir (arba)	Skaito muzikinę spaudą, su mokytoju ir klasės draugais aptaria įvairius savo kūrybos sklaidos būdus, muzikinės grupės įkūrimo ypatumus. Aktyviai ieško įvairių savo kūrybos sklaidos būdų.

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
Domėtis ir naudotis (dabar arba ateityje) įvairių institucijų teikiamomis paslaugomis.	parodoje, diskotekoje ir kt.).	skaitmeninį vaizdadiskį. 1.9.3. Pristatyti savo kūrybinę biografiją ir kūrybos stilių.	
	1.10. Atrinkti, suplanuoti ir pristatyti savo kūrybą pasirinktoje aplinkoje, pasirinkti tinkamiausią vaidmenį rengiant pasirodymą.	1.10.1. Žinoti, kokių esama galimybių publikuoti kūrybą. 1.10.2. Žinoti savo polinkius ir įvertinti galimybes pasirenkant vaidmenį kūrybinėje komandoje.	Skaito muzikinę spaudą, su mokytoju ir klasės draugais aptaria įvairius savo kūrybos sklaidos būdus, muzikinės grupės įkūrimo ypatumus. Aktyviai ieško įvairių savo kūrybos sklaidos būdų. Mokosi pasirinkti ansamblio narius, paskirstyti partijas ansamblyje, organizuoti repeticijas, parinkti repertuarą, susirasti koncertinę erdvę. Aiškinasi komandinio darbo ypatumus, mokosi vadovauti grupei. Mokosi planuoti veiklą derindami repeticijų grafiką ir vietą. Numato pasirodymo scenovaizdį, aprangos detales.
	Gamtamokslinis ugdymas		
1.5. Kryptingai siekti išskeltų gamtos mokslų mokymosi	1.5.1. Savais žodžiais paaiškinti, kaip reikia mokytis gamtos	Ugdymo procese mokiniai kelia mokymosi uždavinius, planuoja mokymosi ir tiriamąją veiklą, pasirenka mokymosi	

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
	uždavinių.	mokslų: kaip planuoti mokymosi ir tiriamąją veiklą, kokias mokymosi strategijas taikyti, iš kokių šaltinių mokytis, kaip vertinti mokymosi rezultatus, kaip išsiaiškinti asmenines savybes, padedančias mokytis gamtos mokslų.	šaltinius ir mokymosi strategijas. Labai svarbu mokinius mokyti įvertinti, kaip pasisėkė įgyvendinti mokymosi uždavinius, apmąstyti mokymosi procesą – išsiaiškinti, kas sekėsi gerai, kas blogai, ką reikėtų keisti, kuriuo atveju kokią mokymosi strategiją taikyti.
	7.4. Kitiškai vertinti žmogaus veiklos įtaką gamtai, pateikti svarbiausių ekologinių problemų sprendimo pavyzdžių.	7.4.4. Bendrais bruožais apibūdinti chemijos technologijų pranašumus ir trūkumus.	Mokytojo padedami, atlieka projektus žmogaus veiklos įtakai gamtai tirti; projekto rezultatus naudoja savo aplinkai gerinti. Rekomenduojama bendradarbiauti su vietos bendruomenės nariais. Mokiniai bendrais bruožais susipažįsta su Lietuvos pramonėje taikomomis technologijomis, gaminamais produktais. Pasirinkę vieną konkrečią technologiją, diskutuoja apie chemijos technologijų galimybes, trūkumus, atsirandančių ekologinių problemų sprendimo būdus.

Mokinių pasiekimai		Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas
Dorinis ugdymas		
	1.2. Sieti savo laisvę su apsisprendimu ir atsakomybe. Spręsti pasirinkimo dilemas, svarstyti alternatyvas.	1.2.2. Paašškinti, kaip suprantu žodžius „asmens laisvė ir jos ribos“.
Formuluojamos apsisprendimo konkrečioje situacijoje dilemos, ieškoma argumentų pasirinktam elgesiui pagrįsti, svarstoma problema – kiek esu laisvas apsispręsti ir kiek mane varžo aplinkybės. Mokiniai pateikia atsakingo arba neatsakingo elgesio pavyzdžių. Rašoma esė, pvz., „Mano galimybės kurti savo gyvenimą ir ateitį“.		
Dailė		
	1.4. Bendradarbiauti rengiant ir vykdant kūrybinius projektus. Taikant įvairias dailės technikas, naudojantis kompiuterinės grafikos rengyklėmis ir nuotraukomis, kurti vaizdinę mokyklos informaciją (skelbimus, plakatus, lankstinukus,	1.4.1. Paašškinti kelis dailės kūrinių apipavidalinimo (pasportavimo, fono ar rėmelių parinkimo) ir eksponavimo būdus. 1.4.2. Naudotis pateikčių rengykle pristatant dailininkų, draugų ir savo kūrinius.
Mokytojas pataria, kaip planuoti (su draugais, grupėmis) ir organizuoti dailės parodėles, mokyklinius renginius, meninius projektus ir renginius. Mokytojas gabesnius mokinius supažindina su dailės konkursų sąlygomis, skatina juose dalyvauti. Mokiniai grupėse aptaria, kodėl reikia gerbti autorių teises, kaip apipavidalinti savo dailės raiškos darbus, užrašyti dailės kūrinių metriką. Mokytojas parodo, kaip eksponuoti dailės kūrinius pritaikant tradicines (stendus, kartoną, spalvotą popierių) ir netradicines medžiagas		

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
	sienlaikraščius ir kt.).	1.4.3. Taikyti įvairius komponavimo būdus ir technikas kuriant vizualiąją mokyklos informaciją.	(plastiką, antrines žaliavas ir kt.). Mokiniai prisideda prie mokyklos interjero apipavidalinimo, kuria vaizdines priemones dailės ir kitų dalykų pamokoms, jie skatinami ieškoti originalių sprendimų, mokosi taikyti mišriąsias dailės technikas, fotografiją, skaitmenines technologijas.
	2.4. Savarankiškai ir tikslingai ieškoti informacijos internete, elektroniniuose ar spausdintuose leidiniuose.	2.4.1. Taikyti išplėstinę paiešką ir rasti informacijos apie dailininkų kūrybą, dailės muziejus ir galerijas, dailės parodas.	Mokytojas nurodo šaltinių, kuriuose galima rasti informacijos apie įvairių epochų ir kultūrų daile, jos raidą, iškiliausių dailininkų kūrybą, dailės renginius. Gali būti užduodami ilgalaikiai tiriamieji darbai, jie pristatomi klasėje.
Matematika			
	11.1. Pasiūlyti kelias alternatyvas ir pasirinkti vieną iš jų. Kryptingai siekti tikslo, kai yra kliūčių arba ribojančių sąlygų. Kelti ir tikrinti paprastas hipotezes. Išnagrinėti	11.1.1. Pasiūlyti bent du alternatyvius užduoties atlikimo ar teiginio įrodymo būdus ir kriterijus, pagal kuriuos reikėtų pasirinkti vieną iš jų.	Mokytojas parodo mokiniams, kaip matematika padeda spręsti ne tik kasdienes, bet ir kitų mokomųjų dalykų (gamtos mokslų, geografijos), ekonomines ar socialines problemas. Tačiau problemos turėtų būti standartinės, o jų sprendimo būdai žinomi ir išsamiai aptarti mokymosi proceso metu.

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
	ir įvertinti anksčiau įgytas žinias ir gebėjimus naujai įgytų žinių ir gebėjimų kontekste.	<p>11.1.2. Formuluoti tarpinius klausimus, kad atsakytų į pagrindinį.</p> <p>11.1.3. Numatyti galimą rezultatą ir pasiūlyti, kaip jį būtų galima patikrinti.</p> <p>11.1.4. Perskaičius nesudėtingą matematinį tekstą, išskirti, kas žinoma iš anksčiau, o kas yra nauja.</p> <p>11.1.5. Turint perteklinės informacijos, pasirinkti uždaviniui spręsti reikalingus duomenis, o kai informacijos trūksta, nurodyti, kur jos rasti.</p>	Skatinti mokinius taikyti įgytas matematinės žinias ir supratimą naujose mokymosi ir gyvenimo situacijose.
Geografija			

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
	4.1. Savarankiškai suplanuoti gamtinius, socialinius ir ekonominius stebėjimus, tyrimus, pasirinkti tinkamas strategijas.	4.1.1. Nurodyti aplinkos tyrimo ir informacijos įvairovės tvarkymo metodus.	Mokiniai mokosi naudotis įvairiais informacijos šaltiniais ir sudaryti aplinkos tyrimo planą. Mokosi, kaip galima rasti, kaupti ir analizuoti duomenis.
	4.2. Stebint aplinką ir atliekant tyrimus, naudoti prietaisus ir informacijos šaltinius, daryti išvadas. Gautus rezultatus įvairiomis formomis perteikti kitiems. Paaiškinti atlikto tyrimo privalumus ir trūkumus, jausti atsakomybę už atlikto darbo rezultatus.		Stebint aplinką ir atliekant tyrimus, mokiniai mokomi naudotis informacijos šaltiniais (ne tik geografijos, bet ir kitais), juos kritiškai vertinti patikimumo ir informatyvumo požiūriu. Naudodamiesi žemėlapiais, mokiniai atlieka Lietuvos, Baltijos jūros regiono, Europos šalių gamtinius, socialinius ir ekonominius tyrimus, ieško galimo problemų sprendimo ir daro išvadas (pvz., Baltijos jūros fizinės ypatybės, ūkinė reikšmė ir dabartinė ekologinė situacija, infrastruktūros sudėtis ir reikšmė). Gautus rezultatus perteikia įvairiomis formomis.
Istorija			
	1.15. Paaiškinti, kodėl	1.15.1. Pateikti pavyzdžių apie	Remdamiesi statistikos duomenimis, schemomis ir kitais

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
	pramonės perversmas keitė visuomenės struktūrą ir žmonių gyvenamąją aplinką.	pramonės perversmo poveikį visuomenei, ūkiui ir gamtinei aplinkai.	<p>istorijos šaltiniais, nagrinėja pramonės perversmo poveikį visuomenės struktūrai, šeimai, moterų padėčiai. Mokiniai mokomi susieti baudžios panaikinimą ir visuomenės struktūros pokyčius Lietuvoje XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje.</p> <p>Mokiniai aiškinasi Lietuvos gyventojų emigracijos priežastis, kryptis. Dirbdami grupėse, mokosi nustatyti Lietuvos gyventojų migracijos teigiamus ir neigiamus padarinius.</p> <p>Mokiniai nusako urbanizacijos ir kraštovaizdžio kaitos ryšį XIX a.</p>
	1.49. Paaiškinti mokslo ir technikos išradimų poveikį ūkiui ir poindustrinės visuomenės formavimuisi.	1.49.1. Pateikti mokslo ir technikos išradimų poveikio ūkiui, poindustrinės visuomenės formavimuisi pavyzdžių.	Mokiniai, remdamiesi istorikų darbų ištraukomis, vaizdine medžiaga, aiškinasi mokslinių atradimų ir technikos išradimų poveikį ūkiui ir poindustrinės visuomenės formavimuisi.
	1.53. Lyginti Lietuvos pasiekimus ir problemas su	1.53.2. Pateikti pagrindinių posovietinių valstybių pasiekimų	Mokiniai, remdamiesi istorikų darbų ištraukomis, žemėlapiais, vaizdine medžiaga, lygina rinkos ekonomikos ir

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
	buvusių komunistinio bloko šalių pasiekimais ir joms kilusiomis problemomis.	ir problemų pavyzdžių.	pilietinės visuomenės kūrimosi problemas Lietuvoje ir kūrimosi problemas kitose postkomunistinėse valstybėse.
	3.3. Atsirinkti informaciją iš įvairių istorijos šaltinių, kompiuterinių mokomųjų priemonių, interneto tinklalapių, vertinti jos patikimumą mokantis istorijos.	3.3.1. Apibūdinti istorijos šaltinius, iš kurių sužinome apie nagrinėjamus istorijos laikotarpius.	Mokiniai mokosi atsirinkti patikimą informaciją apie istorijos įvykius ir reiškinius iš įvairių istorijos šaltinių, mokosi ją palyginti ir panaudoti atliekant užduotis, kuriant istorinį pasakojimą.
Kūno kultūra			
	4.1. Iniciatyviai veikti siekiant konkretaus tikslo fizinėje veikloje.	4.1.1. Pateikti keletą fizinės veiklos programų ar projektų kūrimo pavyzdžių.	Mokiniai, padedami mokytojo, atlieka kūrybines užduotis: kuria projektus, sporto švenčių scenarijus, varžybų nuostatus ir pan.; mokosi improvizuoti, lanksčiai ir kūrybingai reaguoti į kintančią aplinką, išreikšti savo sumanymus, atskleisti

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
		4.1.2. Pateikti keletą fizinės veiklos kūrybinių elementų pavyzdžių, atskleidžiančių asmenines savybes.	kūrybines idėjas, jas įgyvendinti ir t. t.
	4.2. Kurti mėgstamos fizinės veiklos programas, projektus: šokių choreografijos ir pan. Judėti (veikti) pagal pačių sukurtus projektus, scenarijus, planus.		
	4.3. Lanksčiai ir kūrybingai reaguoti į kintančią aplinką fizinės veiklos metu. Toleruoti kitų kūrybines idėjas ir pasirinkimo laisvę.		
4. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas			

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
	Gamtamokslinis ugdymas		
Formuoti suvokimą apie valstybės vaidmens svarbą rinkos ekonomikoje. Suvokti, kad valstybės biudžetas priklauso nuo visuomenės ekonominio išsivystymo lygio ir kad jį skirstant būtina remtis prioritetais, turinčiais ilgalaikę perspektyvą.	1.7. Argumentuojant savo nuomonę, diskutuoti apie vietos bendruomenės ir Lietuvos gyvenimo sąlygų gerinimo būdus, atsižvelgiant į socialinių, ekonomikos, aplinkos procesų ir reiškinių tarpusavio ryšius bei priklausomybę, gamtos mokslų laimėjimus, teigiamus ir galimus neigiamus jų ypatumus.	1.7.1. Pateikti profesijų, kurioms būtinos gamtos mokslų žinios, pavyzdžių. 1.7.2. Pateikti didžiausių Lietuvos, taip pat gyvenamajame regione esančių pramonės įmonių pavyzdžių. Nurodyti jų gaminamą produkciją. 1.7.3. Nurodyti keletą gamtos mokslų tyrimų sričių, plėtojamų Lietuvoje.	Mokiniam gali būti organizuojamos ekskursijos į artimiausias pramonės įmones (pvz., į miestelio lentpjūvę, plytinę ir pan.), kurių metu susipažįstama su ten dirbančių žmonių profesijomis, mokomasi įmonės veiklą vertinti ekonominiu, socialiniu ir aplinkosaugos aspektais. Mokiniai mokomi suprasti, kad gyvenimo kokybę lemia ne tik mokslo ir technologijų laimėjimai, bet ir sudėtinga ekonomikos, socialinių, kultūros ir aplinkos veiksnių pusiausvyra, kad socialinis teisingumas yra labai svarbus.
	Geografija		
	2.16. Analizuojant statistikos duomenis, lyginti ir kritiškai vertinti valstybes ekonominiu ir	2.16.1. Išvardyti pagrindinius ekonominius ir socialinius rodiklius (BVP, ŽSRI, gyvenimo	Analizuojant Lietuvos ir pasaulio statistikos duomenis, mokyti lyginti ir vertinti Lietuvą ir pasirinktas šalis pagal ekonominius ir socialinės raidos rodiklius (BVP, ŽSRI,

Mokinių pasiekimai			Ugdymo gairės
Nuostatos	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	
<p>Suprasti, kad valstybės, savo ir savo artimųjų gyvenimo lygį galima pakelti mokantis, dirbant.</p> <p>Siekti tapti aktyviu darbo rinkos dalyviu.</p>	<p>socialiniu požiūriu, mokėti daryti apibendrinimus ir išvadas.</p>	<p>trukmė, skurdo lygis), juos paaiškinti.</p>	<p>gyvenimo trukmė, skurdo lygis), pateikti apibendrinamąsias išvadas. Ieškoti priežasčių, galinčių lemti skirtingą šalies padėtį pagal nagrinėjamus rodiklius.</p> <p>Pamokas derinti su ekonomikos ir verslumo mokytoju.</p>

11.5.2. Turinio apimtis. 9–10 klasės

Į turinio apimtį įeina verslumo ugdymo tematika, kurią nagrinėjant siekiama aprašytų mokinių pasiekimų konkrečiose ugdomosios veiklos srityse. Šalia temų nurodomi konkretūs jų nagrinėjimo aspektai arba klausimai, kurie apibrėžia šio koncentro turinio apimtį.

9–10 klasėse mokiniai turėtų plačiau ir nuodugniau išsiaiškinti pradinėje mokykloje ir 5–8 klasėse per įvairių dalykų pamokas vartotas ekonomikos sąvokas, mokytis naujų sudėtingesnių terminų, įtvirtinti tas žinias, kurios buvo aiškios, suprantamos ir vartojamos kasdieniame gyvenime, bet neįvardytos kaip ekonomikos mokslo objektas. Ugdyti tuos gebėjimus, kurie buvo lavinami, tačiau kartu lyg ir nebuvo aiškiai pritaikyti sprendžiant ekonomines problemas, su kuriomis mokiniai susiduria kaip vartotojai.

Skiriamos penkios ekonomikos ir verslumo programos turinio dalys: orientavimasis rinkoje, asmeninių finansų tvarkymas, verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis, valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas, dalyvavimas tarptautinėse rinkose.

11.5.2.1. Orientavimasis rinkoje. Ekonomiką supranta kaip mokslą, nagrinėjantį ribotų išteklių naudojimą neribotiems norams tenkinti. Nusako išteklių stygių kaip pagrindinę ekonomikos problemą ir aiškina, kodėl ir valstybė, ir verslai, ir piliečiai, priimdami racionalius sprendimus, renkasi, o rinkdamiesi įvertina alternatyvias sąnaudas. Susipažįsta su ekonominėmis sistemomis, jas lygina, išskiria sistemų privalumus ir trūkumus. Kadangi mainai be pinigų yra sudėtingi, mokiniai nagrinėja pinigų atliekamas funkcijas. Aiškinasi paklausos ir pasiūlos dėsnius, nusako paklausos kitimo veiksnius, nustato rinkos kainą. Aiškinasi konkurencijos naudą visuomenei, pagal konkurencijos laipsnį ir kitus požymius atskiria rinkos tipus.

11.5.2.2. Asmeninių finansų tvarkymas. Aiškina, kad žmogus, priimdamas racionalius sprendimus, renkasi, o rinkdamasis įvertina alternatyvias sąnaudas. Apibūdina pagrindines pajamų rūšis, mokosi sudaryti asmeninį arba šeimos biudžetą. Aptaria planavimo svarbą žmogaus gyvenime. Skaičiuoja mokesčius, kuriuos moka privatūs asmenys. Mokosi nusistatyti asmeninius finansinius tikslus. Bankus ir kitas taupymo bei investavimo vietas vertina pagal saugumą, likvidumą ir pelningumą.

11.5.2.3. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis. Susipažįsta su verslo organizavimo formomis, jas lygina pagal privalumus ir trūkumus. Aiškinasi verslo vaidmenį visuomenėje. Aptaria, kokių savybių turi turėti verslininkas. Ugdomi savo verslumo gebėjimus. Aiškinasi paskatas ir jų poveikį asmeninei karjerai. Susipažįsta su ne pelno organizacijų veikla. Nagrinėja našumo veiksnius ir jų įtaką gamybai. Vertina žmoniškųjų išteklių kokybės įtaką darbo našumui.

11.5.2.4. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas ir vertinimas.

Atpažįsta valstybės funkcijas ekonomikoje, nagrinėja valstybės biudžetą, aiškina valstybės pajamų šaltinius ir pagrindines valstybės išlaidas, biudžetinio finansavimo prioritetus. Skiria viešąsias prekes ir paslaugas nuo privačių prekių ir paslaugų. Apibrėžia tris pagrindinius rodiklius, nusakančius šalies ekonomikos būklę. Vertina šalies gyvenimo lygį pagal BVP, tenkantį vienam gyventojui, nedarbo lygį ir infliaciją (defliaciją).

11.5.2.5. Dalyvavimas tarptautinėse rinkose. Aiškinasi mainų tarp valstybių naudą vartotojams, vertina tarpusavio priklausomybės, atsirandančios dėl specializacijos, aspektus. Išvardija tarptautinės prekybos ribojimo priemones. Nagrinėja laisvosios prekybos apribojimų poveikį gamintojams ir vartotojams, priešastis, verčiančias riboti tarptautinę prekybą. Aiškina valiutų kursų poveikį tarptautinei prekybai, atlieka nesudėtingus valiutų kursų perskaičiavimo veiksmus. Analizuoja teigiamas ir neigiamas valstybės dalyvavimo tarptautinėse ekonominėse organizacijose puses.

11.5.3. Vertinimas. 9–10 klasės

11.5.3.1. Skyrelyje pateikiami mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų lygių požymiai. Jie padeda mokytojui stebėti, apibendrinti, fiksuoti individualius mokinių pasiekimus ir diferencijuoti užduotis. Pateikiami aprašyti patenkinamas, pagrindinis ir aukštesnysis lygiai. Patenkinamas lygis, įvertinant pažymiu, atitinka 4–5, pagrindinis – 6–8, aukštesnysis – 9–10 balų. Lygių požymiai – ne kiekybiniai, o kokybiniai, jais siekiama ne tik vertinti mokinių pasiekimus lygiais (vertinti balais), bet ir tikimasi, kad šie kriterijai padės mokytojams įvertinti kiekvieno mokinio gebėjimus ir planuoti, kaip juos ugdyti siekiant geresnių mokymo(si) rezultatų.

11.5.3.2. Mokių žinių, supratimo ir gebėjimų lygių požymiai. 9–10 klasės

Lygiai Veiklos sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
1. Žinios ir supratimas	<p>Turi bendrą supratimą apie ekonomikos žinių taikymą realiame gyvenime.</p> <p>Apibūdina sąvokas savais žodžiais ir ne visada tinkamai jas vartoja.</p>	<p>Yra įgiję ir supranta ekonomikos pagrindus. Taiko žinias naujose, bet nesudėtingose situacijose, turimos žinios nėra labai išsamios, daromos klaidos neesminės.</p> <p>Teisingai apibūdina pagrindines sąvokas, savarankiškai pateikia pavyzdžių iš aplinkos.</p>	<p>Vertina ir savarankiškai taiko turimas ekonomikos žinias įvairiose situacijose.</p> <p>Tinkamai vartoja pagrindines sąvokas, randa pavyzdžių, atitinkančių nagrinėjamą ekonominę situaciją.</p>
2. Gebėjimai	<p>Mokytojo padedami, savo aplinkoje randa ekonomikos taikymo pavyzdžių.</p> <p>Dalyvauja diskusijose, išsako savo nuomonę.</p>	<p>Aktyviai dalyvauja diskusijose, išsako argumentais pagrįstą nuomonę.</p> <p>Nagrinėdami statistikos duomenis, žiniasklaidoje teikiamą informaciją, mokytojo padedami, apibūdina ekonominę</p>	<p>Aktyviai dalyvauja diskusijose, išsako argumentais pagrįstą nuomonę, analizuoja ir vertina ekonominę situaciją.</p> <p>Savarankiškai domisi Lietuvos ir užsienio valstybių ekonomika ir ieško atsakymų į kilusius</p>

		šalies situaciją.	klausimus.
3. Verslumas	<p>Supranta verslo vaidmenį kasdieniame žmogaus gyvenime.</p> <p>Paaiškina priežastis, skatinančias imtis verslo, svarsto, kaip ir kodėl verslininkai rizikuoja įgyvendindami savo idėjas.</p> <p>Nusako savo gebėjimų ir perspektyvų ateityje ryšį, kaupia žmogiškąjį kapitalą.</p> <p>Mokytojų ir tėvų padedami, planuoja savo veiklą. Nurodo motyvus, skatinančius mokytis.</p>	<p>Vertina verslo vaidmenį savo aplinkoje ir paaiškina, kuo svarbus verslumas.</p> <p>Atsakingi, iniciatyvūs, siekia užsibrėžtų tikslų, vertina kitų žmonių pastangas.</p> <p>Vertina išsilavinimo svarbą būsimai karjerai, darbo vertę ir reikšmę žmogui bei visuomenei.</p> <p>Vertina savo gebėjimus, kelia mokymosi tikslus ir jų siekia.</p>	<p>Vertina verslo vaidmenį rinkos ekonomikoje ir argumentuotai paaiškina, kuo svarbus verslumas.</p> <p>Įsivertina savo verslumo gebėjimus, juos ugdo.</p> <p>Vertina žmogiškųjų išteklių (kartu ir savo gebėjimų) kokybės gerinimo galimybes. Planuoja savo karjerą, atitinkančią pomėgius, gebėjimus ir darbo rinkos poreikius.</p> <p>Kritiškai vertina savo gebėjimus. Turi tikslą ir kryptingai jo siekia. Yra motyvuoti ir pagrįstai ambicingi.</p>

VIDURINIO UGDYMO BENDROSIOS PROGRAMOS: SOCIALINIS UGDYMAS

X. EKONOMIKA IR VERSLUMAS: PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

14. Ekonomika ir verslumas – socialinio ugdymo dalis

14.1. Dalyko paskirtis

„Ekonomikos ir verslumo“ programos paskirtis – sudaryti sąlygas ekonomika besidomintiems mokiniams gilinti savo žinias ir supratimą šioje srityje, ugdyti praktinius gebėjimus, plėtoti asmeninių finansų valdymo ir verslumo kompetencijas, formuoti modernios ekonomikos sampratą paremtą požiūrį į nuolat besikeičiančias ekonomines sąlygas.

14.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

14.2.1. Tikslas. „Ekonomikos ir verslumo“ ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje tikslas – sąmoningai pasirinkus ekonomikos dalyką, plėtoti savo žinias ir gilinti supratimą apie Lietuvoje ir pasaulyje vykstančius ekonominius procesus, ugdyti asmeninių finansų valdymo gebėjimus, verslumo kompetencijas, tikslingai mokytis ir planuoti savo gyvenimą bei karjerą, formuoti mokslo žiniomis paremtą požiūrį į nuolat besikeičiančias ekonomines sąlygas.

14.2.3. Uždaviniai. Siekdami numatyto tikslo, mokiniai:

- Plėsdami ekonomines žinias ir gilindami supratimą, giliau suvokia ekonominius procesus, mokosi argumentuotai vertinti ekonominę šalies bei pasaulio padėtį, verslo vystymosi tendencijas ir perspektyvas, geba ekonomikos žinias taikyti gyvenime.

- Domisi finansų rinkų produktais, finansų rinkose vykstančiais pokyčiais, plėtoja finansinio raštingumo įgūdžius, t. y. išmano apie finansines galimybes bei finansinę riziką, geba argumentuotai pasirinkti finansines paslaugas.

- Praktinių užsiėmimų metu planuodami savo idėjų įgyvendinimą, realizuodami jas, analizuodami veiklos rezultatus bei prisiimdami atsakomybę, ugdomi nuolatinio tobulėjimo ir kaitos nuostatas, plėtoja

asmeninių finansų valdymo ir verslumo kompetencijas.

14.2.4. Struktūra

„Ekonomikos ir verslumo“ vidurinio ugdymo programą sudaro šios veiklos sritys:

- **Orientavimosi rinkoje** veiklos sritis apima nuostatas, gebėjimus ir žinias, padedančias mokiniams plėsti ir gilinti pradiniam ir pagrindiniam ugdyme įgytų ekonomikos ir verslumo sąvokų ir principų suvokimą.

- **Finansų valdymo** veiklos sritis skirta asmeninių pajamų valdymo gebėjimams plėtoti, finansiniam raštingumui ir investavimo principų taikymo galimybių suvokimui ugdyti.

- **Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymo** veiklos srityje aprašomi įmonės kūrimo, verslo organizavimo principai, verslo įmonių svarba žmogaus ir visuomenės gyvenime, akcentuojant planavimo svarbą bei verslumo ugdymosi galimybes.

- **Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo** veiklos srityje mokiniai giliau ir išsamiau nagrinėja valstybės funkcijas ir įtaką šalies ekonomikai, analizuoja ekonominius rodiklius, ekonomikos ciklus, jų raidos tendencijas bei poveikį namų ūkiams ir šaliai. Mokiniai sužino apie galimas ir pasaulyje bei Lietuvoje taikomas ekonomikos stabilizavimo priemones. Ugdomi mokinių gebėjimai atpažinti įvairių politinių jėgų ir valstybės ekonomikos formuotojų pasiūlymų privalumus ir trūkumus.

- **Dalyvavimo tarptautinėse rinkose** veiklos sritis skirta mokinio, kaip aktyvaus tarptautinės ekonomikos dalyvio, gebančio vertinti tarptautinių mainų įtaką šalies ekonomikai bei pavieniams vartotojams, ugdymuisi.

Tai veiklos sričiai, kuri mokyklos ar mokinio pasirinkta prioritetine (finansų valdymo ar verslumo gebėjimų ugdymas) turi būti skirta ne mažiau kaip 50 valandų, iš kurių 34 valandos praktinei, projektinei atitinkamų kompetencijų ugdymui skirtai veiklai. Mokytojas ir mokiniai pasirenka tinkamą, priimtina ir patrauklią šios veiklos realizavimo formą. Pavyzdžiui, pasirinkus verslumo kompetencijų ugdymą, galimas mokinių idėjų realizavimas per projektus, mokinių mokomųjų bendrovių kūrimo, verslo planų kūrimo ir realizavimo veiklas, verslo modeliavimus, kitas aktyvias, praktines veiklas. Pasirinkus finansų valdymo ugdymo sritį, mokinys gali sudaryti savo gyvenimo investavimo planą, išsiaiškinti investavimo teorijos pagrindus ir jais remdamasis mokytis prognozuoti savo žmogiškojo kapitalo vertę, mokytis apskaičiuoti savo mokesčius, deklaruoti pajamas, prognozuoti savo būsimų pajamų valdymą ir pan.

14.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

14.3.1. Integravimo galimybės

„Ekonomikos ir verslumo“ vidurinio ugdymo programos tikslams ir uždaviniams siekti turėtų būti išnaudojamos tarpdalykinės integracijos galimybės.

Mokant ekonomikos ugdomas pilietiškumas, integruojama su doriniu ugdymu, ypač, kai kalbama apie mainų etiką, gamintojų ir vartotojų etiką, verslo atsakomybę bendruomenei ir darbuotojams, etišką ir teisingą bendravimą su kitais žmonėmis.

Integruojant su kalbų ugdymo turinio sritimi, ekonomikos ir verslumo dalyke kreipiamas dėmesys į kalbos ir rašto kultūrą, taisyklingai vartojami ekonomikos, finansų ir verslo terminai bei sąvokos, mokoma aktyviai klausytis, diskutuoti ir pagrįsti savo nuomonę, pasirinkimą.

Ekonomikos ir verslumo pamokose panaudojami mokinių gebėjimai įgyti matematikos pamokose: skaičiavimo, skaičių apvalinimo, lygčių sudarymo ir sprendimo, siūlomų sprendimų logiško pagrindimo, procentų skaičiavimo, funkcijų grafikų brėžimo bei interpretavimo, statistinių duomenų analizavimo ir kt.

Informacijos, duomenų paieškai, analizavimui, apibendrinimui, pateikimui naudojamos žinios ir gebėjimai įgyti informacinių technologijų pamokose.

Nagrinėjant šalių ekonominės minties raidą, ekonomines sistemas, ekonominius reiškinius, ekonominius svyravimus ypatingai skatinama integracija su istorijos dalyku.

Mokantis ekonomikos verta pasinaudoti integracinėmis galimybėmis su geografija. Šiuos du dalykus įvairiais aspektais galima integruoti beveik visose temose.

Aktyviai dalyvaujant praktinėje veikloje, projektuose ugdymo turinys integruojamas su technologijomis: projektinių idėjų paieška, informacijos, skirtos projektinėms užduotims, medžiagoms pažinti ar technologiniams procesams atlikti, paieška, kaupimas, taikymas ir pateikimas, medžiagų pritaikymas projektinėms užduotims atlikti, projektinių užduočių rezultatų pristatymas.

Integruojantis su meninio ugdymo sritimi, kreipiamas dėmesys į vaizdo, garso, šokio, teatro elementų panaudojimą savo idėjų ir rezultatų pristatymui, analizuojama kaip menai naudojami rinkodaroje ir kokį poveikį tai daro vartotojui.

Planuojant, įgyvendinant ir pristatant savo idėjas ugdomos mokėjimo mokytis, komunikavimo gimtąją ir užsienio kalbomis, skaitmeninio raštingumo, kultūrinė ir kitos kompetencijos, kurios įgyjamos integruotai per ekonomikos ir verslumo dalyko ir kalbų (gimtosios ir užsienio), matematikos, informacinių technologijų, menų bei kitų dalykų pamokas.

14.3.2. Ugdymo gairės

Planavimas. Planuojant „Ekonomikos ir verslumo“ ugdymo procesą, mokytojas vadovaujasi šioje programoje iškeltais mokymo ir mokymosi tikslais bei uždaviniais. Atsižvelgus į konkrečios klasės mokinių pasiekimų lygį, mokinių poreikius ir polinkius, mokymo ir mokymosi stilius ir sąlygas, rekomenduojama sukonkretinti mokymosi uždavinius, numatyti mokymosi veiklas bei laukiamus rezultatus, suplanuoti vertinimą ir įsivertinimą. „Ekonomikos ir verslumo“ pamokose mokymasis organizuojamas pasirenkant aktyvias mokymosi veiklas, remiamasi mokinių turima patirtimi, įžvalgomis, realiais gyvenimo pavyzdžiais. Planuojama taip, kad ugdymo tematiką būtų galima keisti, atsižvelgiant į aktualius ekonominius įvykius.

Planuodamas mokytojas numato diferencijavimo ir individualizavimo galimybes, užduočių pritaikymą skirtingiems mokinių poreikiams ir pasirengimo lygiui. Geresniems ugdymo rezultatams pasiekti svarbu išnaudoti visas tarpdalykinės integracijos galimybes.

Mokymosi aplinka kuriama tokia, kad mokiniai žinias ir supratimą apie ekonominius procesus įgytų aktyviai veikdami, planuodami ir įgyvendindami savo idėjas, ugdytūsi verslumo kompetenciją.

Organizavimas. Ekonomikos ir verslumo ugdymas organizuojamas kaip vientisas teorijos ir praktikos pažinimo procesas. Ekonomikos žinių ir procesų suvokimas įgyjamas, nagrinėjant ir vertinant realius savo aplinkos verslo pavyzdžius, kasdien šalyje ir pasaulyje vykstančius įvykius, darančius poveikį žmogaus gyvenimo kokybei, šalies ir pasaulio ekonomikai. Organizuojant ugdymo procesą, taikomi įvairūs aktyvaus mokymo ir mokymosi metodai: situacijos modeliavimas, kompiuterinis modeliavimas, verslo žaidimai, tiriamasis darbas, diskusijos, darbas grupėse ir kt. Rekomenduojama gausiai naudoti įvairios papildomos mokomosios medžiagos: laikraščių ir žurnalų straipsnius ekonominėmis temomis, internetą, TV ir radijo laidas, informaciją gaunamą iš susitikimų su įvairių institucijų nariais (miesto ar rajono savivaldybės pareigūnais, nevyriausybinių organizacijų aktyvistais, vartotojų organizacijų ekspertais, verslininkais), apsilankius atitinkamose ekonominius klausimus sprendžiančiose institucijose ar verslo įmonėse.

Verslumo kompetencijai bei finansų valdymo gebėjimams ugdyti turi būti skiriama ne mažiau kaip 34 valandos praktinės / projektinės veiklos, kuri organizuojama atsižvelgiant į mokytojo ir mokinių poreikius bei galimybes, pasirengimo lygį, mokymo ir mokymosi sąlygas. Praktinės / projektinės veiklos metu plėtojant asmeninių finansų valdymo ir/arba verslumo kompetencijas svarbu ugdyti mokinių planavimo, sprendimų priėmimo, kritinio mąstymo, bendravimo įgūdžius bei aktyvios pozicijos gyvenime, pozityvaus mąstymo, pasitikėjimo savimi, nuolatinio tobulėjimo poreikio, atvirumo naujovėms ir savirealizacijos nuostatas.

Ugdant verslumo kompetenciją, finansų valdymo įgūdžius tiek mokytojui, tiek mokiniams būtina laikytis etikos normų, būti tolerantiškiems, neklausinėti asmeninių dalykų (ypač jautrios gali būti finansinės, socialinės padėties temos), neprimesti savo nuomonės. Etika svarbi ir kalbant apie įmonių atsakomybę bendruomenei, darbuotojams, bendravimą su verslo partneriais, įsipareigojimų vykdymą.

Vertinimas. Vertinant mokinių pasiekimus „Ekonomikos ir verslumo“ dalyko pamokose, remiamasi žinių, supratimo, gebėjimų ir nuostatų vertinimo rodikliais, aprašytais šioje programoje.

Mokytojui būtina atkreipti dėmesį, kad, ugdant ekonomikos, finansų valdymo ir verslumo kompetencijas, ne visada galima įvertinti, ar mokinių atsakymas yra teisingas. Tad vertinant svarbu atkreipti dėmesį į ekonominių procesų supratimą, mokinio gebėjimus aiškiai įvertinti daromų pasirinkimų alternatyviasias sąnaudas, taikyti ekonomikos žinias, kai jis grindžia savo nuomonę, argumentuoja vieną ar kitą savo, įmonės, šalies ekonominį sprendimą.

Vertinant verslumo kompetenciją akcentuojamas sugebėjimas įvardinti galimas rizikas, mokėjimas aiškiai pagrįsti pasirinktus problemos įgyvendinimo kelius, praktiniai/ aktyvaus veikimo, sprendimų priėmimo, kritinio mąstymo gebėjimai, didelis dėmesys skiriamas mokinio nuostatų formavimuisi.

Daug dėmesio skiriama formuojamajam vertinimui, mokytojas stebi mokinių mokymąsi ir jiems laiku teikia konkrečią individualizuotą grįžtamąją informaciją apie mokymosi pažangą ir pasiekimus. Mokiniai mokomi įsivertinti ir, atsižvelgiant į pasiektus rezultatus, išsikelti tolesnius mokymosi tikslus. Apie mokinio pasiekimus informuojami tėvai, klasių auklėtojai, kiti mokytojai, mokyklos administracija. Remdamasis vertinimo informacija, mokytojas rengia, koreguoja tolesnio ugdymo planą, aptaria jį su administracija, kolegomis, mokinių tėvais.

14.3.3. Mokymosi aplinka

Siekiant kokybiško ekonomikos dalykinių ir verslumo kompetencijų ugdymo, svarbu kurti higienišką ir saugią mokymosi aplinką, kurioje tarpusavio santykiai būtų grindžiami pagarba vienas kitam, atvirumu ir nuoširdumu. Mokymosi aplinka turėtų būti pritaikyta įvairiems mokinių poreikiams. Kadangi ekonomikos ir verslumo ugdymas yra tiesiogiai susijęs su realiai gyvenime vykstančiais procesais, todėl be mokomosios medžiagos mokiniams ir mokytojams svarbūs yra kiti informacijos šaltiniai, mokymo ir mokymosi priemonės, pavyzdžiui, kompiuterinės modeliavimo priemonės, ekonominiai ir verslo stalo žaidimai, multimedia projektorius ir kompiuteris su prieiga prie interneto, verslo laikraščiai ir žurnalai bei tokios mokymo priemonės ir šaltiniai, kuriuose galima rasti daug dalyko mokymui ir mokymuisi reikalingos aktualios ir naujos informacijos. Organizuojant praktinę / projektinę

veiklą, gali būti reikalingos kitos ir (arba) kitokios patalpos, papildoma įranga, priemonės. Ekonomikos mokymuisi ir verslumo gebėjimų ugdymui, nuostatų formavimuisi teigiamą poveikį turi mokomosios ekskursijos į verslo įmones, susitikimai su verslo konsultantais, dalyvavimas įvairiose verslumą skatinančiose programose, veiklose, konkursuose ne tik savo bendruomenėje, bet ir šalyje.

14.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

14.4.1. Mokinių pasiekimai

1. Orientavimasis rinkoje	
Nuostatos: Priimti ekonomiškai pagrįstus sprendimus. Būti žingeidžiam, domėtis ekonominiais įvykiais. Esminis gebėjimas: Praktiškai taikyti įgytas žinias ir logiškai samprotauti apie pagrindines ekonomikos problemas, veikiančias vartotojus ir gamintojus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Remiantis gamybos galimybių kreive, vertinti alternatyviasias pasirinkimų sąnaudas.	1.1.1. Aiškinti gamybos galimybių kreivę ir mokėti pagrįsti išteklių pasiskirstymą.
1.2. Lyginant ribines sąnaudas ir ribinę naudą, vertinti verslo ir (arba) asmeninius pasirinkimus.	1.2.1. Apibūdinti ribinę naudą ir ribines sąnaudas. 1.2.2. Aiškinti ribinę naudą ir ribines sąnaudas remiantis paprastais savo veiklos pavyzdžiais.

<p>1.3. Remiantis ekonomikos sistemos (ūkio funkcionavimo formos) samprata, gebėti išskirti skirtingų ekonomikų šalis.</p>	<p>1.3.1. Įvardinti pagrindinius kriterijus, kuriais remiantis šalys skirstomos į tradicinės, komandinės (planinės), rinkos, mišriosios ekonomikos šalis.</p> <p>1.3.2. Įvardinti atskirų ekonomikos sistemų bruožus, valstybės vaidmens apimtį atskirose ekonomikos sistemose.</p> <p>1.3.3. Aiškinti gerovės valstybės sampratą.</p>
<p>1.4. Vertinti, kaip įvairūs paklausos ir pasiūlos veiksniai keis rinkos pusiausvyros kainą ir kiekį. Analizuoti, interpretuoti, vertinti žodinę ir nežodinę (nuotraukos, schemas, lentelės, pranešimai spaudoje, grafikai ir kt.) informaciją.</p>	<p>1.4.1. Išvardyti pagrindinius rinkos paklausos pokyčio veiksnius.</p> <p>1.4.2. Išvardyti pagrindinius rinkos pasiūlos pokyčio veiksnius.</p> <p>1.4.3. Grafiškai vaizduoti paklausos ir pasiūlos pokyčius.</p>
<p>1.5. Analizuoti ir prognozuoti vartotojų reakciją į kainų pokytį, remiantis paklausos elastingumu kainoms, ir gamintojų reakciją į kainų pokytį, remiantis pasiūlos elastingumu kainoms.</p>	<p>1.5.1. Paaiškinti elastingumo sąvoką ir skaičiavimą.</p> <p>1.5.2. Įvardinti paklausos elastingumo kainoms veiksnius.</p> <p>1.5.3. Įvardinti pasiūlos elastingumo kainoms veiksnius.</p> <p>1.5.4. Pateikti elastingumo teorijos praktinio taikymo pavyzdžių.</p>
<p>1.6. Analizuoti skirtingas prekių/paslaugų ir gamybos veiksnių rinkų struktūras.</p>	<p>1.6.1. Apibūdinti rinkų struktūrą remiantis jų savybėmis.</p> <p>1.6.2. Įvardinti kriterijus, pagal kuriuos rinkos skirstomos į (skirtingas) struktūras.</p>
<p>1.7. Diskutuoti, kaip racionalus pasirinkimas konkurencinėje</p>	<p>1.7.1. Paaiškinti, kam ir kodėl naudinga konkurencija.</p>

rinkoje skatina veiksmus, didinančius ekonominę šalies gerovę.	<p>1.7.2. Įvardinti būdus, kuriais valstybė siekia užtikrinti konkurenciją rinkose.</p> <p>1.7.3. Paaiškinti, kad verslininkų varžymasis rinkoje kuriant naujus produktus ar atrandant naujus gamybos būdus yra svarbi konkurencijos dalis ir technologijų pažangos bei ekonomikos augimo sąlyga.</p>
1.8. Vertinti su privačia ir vieša nauda bei sąnaudomis susijusius interesų konfliktus tarp išteklių naudojimo ir jų išsaugojimo.	<p>1.8.1. Žinoti, kad ekonominė veikla neišvengiamai turi įtakos tiek privačiai naudai bei sąnaudoms, tiek viešajai naudai bei sąnaudoms.</p> <p>1.8.2. Mokėti atpažinti viešąsias sąnaudas ir viešąją naudą.</p>
2. Finansų valdymas	
<p>Nuostatos:</p> <p>Formuotis supratimą apie finansų rinkos produktus ir plėtotis įgūdžius būtinus savo asmeniniams finansams valdyti.</p> <p>Jausti atsakomybę už priimamus finansinius sprendimus.</p> <p>Esminis gebėjimas:</p> <p>Vertinti riziką bei savo galimybes, priimant finansinius sprendimus dabar ir ateityje.</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Vertinti centrinio banko vaidmenį ir analizuoti finansinių	2.1.1. Paaiškinti, kas yra pinigų bazė (P0) ir pinigų pasiūlos rodikliai: P1, P2, P3

<p>institucijų teikiamas paslaugas.</p>	<p>pinigai.</p> <p>2.1.2. Apibūdinti centrinio banko vaidmenį ir jo funkcijas.</p> <p>2.1.3. Apibūdinti finansinių institucijų teikiamas paslaugas.</p> <p>2.1.4. Paaiškinti, kaip bankai dalyvauja kuriant pinigus šalies ekonomikoje.</p>
<p>2.2. Aiškinti, kaip struktūriniai ekonomikos pokyčiai, darbo paklausa ir pasiūla, technologijų kaita, valstybės politika, diskriminacija ir kt. daro įtaką piliečių (disponuojamoms) pajamoms.</p>	<p>2.2.1. Apibūdinti veiksnius, darančius įtaką asmeninėms pajamoms.</p> <p>2.2.2. Įvardinti rinkos ir ne rinkos jėgas, darančias įtaką pajamų diferencijavimui.</p> <p>2.2.3. Nusakyti ryšį tarp darbo užmokesčio ir darbo jėgos rinkos paklausos ir pasiūlos.</p> <p>2.2.4. Aiškinti finansinių galimybių priklausomybę nuo darbo užmokesčio, mokesčių, infliacijos.</p>
<p>2.3. Vertinti profsąjungų vaidmenį ekonomikoje.</p>	<p>2.3.1. Apibūdinti profsąjungas ir aiškinti jų tikslus.</p> <p>2.3.2. Žinoti, kaip darbo užmokestį veikia kolektyvinės, ir kaip individualios derybos.</p>
<p>2.4. Analizuoti priežastis, kurios veikia vartojimą, taupymą ir skolinimąsi.</p>	<p>2.4.1. Žinoti esmines ekonomines asmens charakteristikas: gamintojas, vartotojas ir besiskolinantis.</p> <p>2.4.2. Aiškinti asmens pajamų ir jo turto sąvokas.</p>

	2.4.3. Įvardinti priežastis, kurios sąlygoja pasirinkimą vartoti ar taupyti.
2.4. Vertinti įvairias taupymo ir investavimo galimybes pagal likvidumą, riziką ir grąžą, lyginti investavimo priemones pagal investavimo tikslus.	2.4.1. Paaiškinti alternatyvius taupymo ir investavimo būdus. 2.4.2. Nustatyti ilgalaikius ir trumpalaikius taupymo/investavimo tikslus.
2.5. Planuoti savo ateities pajamas, turto pokyčius, atsižvelgiant į draudimo, būsto kredito, vartotojiško kredito, lizingo ir pan. privalumus ir trūkumus.	2.5.1. Paaiškinti draudimo, būsto kredito (ir vartotojiško), lizingo privalumus ir trūkumus. 2.5.2. Apibūdinti būdus ir kelius kaip siekti finansinės nepriklausomybės.
2.6. Planuoti savo būsimą pensiją.	2.6.1. Žinoti apie trijų pakopų Lietuvos pensijų sistemą. 2.6.2. Suprasti, kodėl Sodros pensija priklauso nuo valstybės gyventojų amžiaus struktūros, jų pajamų ir valstybės ekonominės politikos. 2.6.3. Paaiškinti ryšį tarp solidarumo ir gerovės valstybės kūrimo.
2.7. Sklandžiai ir taisyklingai vartoti sąvokas kalbant apie savo finansinę ateitį ir sudarant sutartis susijusias su asmeniniais finansais.	2.7.1. Suprasti ir žinoti, kodėl svarbus kalbos taisyklingumas ir tikslumas ypač sudarant įvairias draudimo, kredito, lizingo sutartis; kokią žalą finansinei ateičiai gali padaryti tam tikra kalbinė veikla (vulgarizmai, slengas, tyčinis žodžių ir sąvokų išskraipymas, melaginga kalba, nekonkretūs išsireiškimai ir kt.).
3. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymas	

Nuostatos:

Ugdytis pozityvų santykį su etišku ir atsakingu verslu bei mokėti atpažinti verslumo išteklius.

Ugdytis iniciatyvumą ir pasitikėjimą savimi.

Efektyviai naudoti savo ir kitų laiką, planuoti, analizuoti veiklos rezultatus bei prisiimti asmeninę atsakomybę

Savo veikloje vadovautis etinėmis ir teisinėmis normomis.

Esminis gebėjimas:

Kritiškai vertinti verslo kūrimo aplinką, vystymosi tendencijas ir perspektyvas, mokslo ir informacijos svarbą verslui.

3.1. Vertinti verslumo svarbą asmeniniam gyvenimui, visuomenei ir verslui.

3.1.1. Apibūdinti verslumą ir verslą.

3.1.2. Pateiktose situacijose atpažinti verslumo įgūdžius, galimybes, riziką ir atlygį.

3.2. Analizuoti vadovo indėlį į verslą.

3.2.1. Įvardyti skirtumus tarp verslumo ir vadovavimo gebėjimų.

3.2.2. Aiškinti pagrindinius vadovui reikalingus įgūdžius: lyderystė, komunikavimas, motyvavimas.

3.2.3. Apibūdinti planavimo, veiklos organizavimo ir kontrolės svarbą vadovaujant įmonei.

3.3. Išsirinkus geriausią verslo organizavimo alternatyvą,

3.3.1. Apibūdinti verslo organizavimo formas.

<p>modeliuoti verslo įmonės įkūrimą, valdymą ir likvidavimą. Diskutuoti apie verslo paskolas ir investavimo į verslą galimybes.</p>	<p>3.3.2. Aiškinti valstybės ir verslo interesų derinimo svarbą.</p> <p>3.3.3. Išvardyti pagrindinius vidinius bei išorinius finansinius išteklius verslo steigimui ir vystymui.</p> <p>3.3.4. Išskirti verslo kredito privalumus ir trūkumus.</p> <p>3.3.5. Aiškinti kaip efektyviau galima valdyti įmonę.</p> <p>3.3.6. Žinoti, kaip galima likviduoti įmonę.</p>
<p>3.4. Diskutuoti apie žmogiškųjų išteklių valdymą. Analizuoti ir vertinti bendradarbiavimo ir komandinio darbo galią verslui.</p>	<p>3.4.1. Paaiškinti kaip gali būti vykdoma darbuotojų paieška ir atranka.</p> <p>3.4.2. Suformuluoti reikalavimus gyvenimo aprašymui (CV), motyvaciniam laišku.</p> <p>3.4.3. Atsižvelgiant į adresatą, iškeltus tikslus, situaciją ir priemones, pasirengti interviu su darbdaviu (samdomu darbuotoju).</p> <p>3.4.4. Paaiškinti efektyvaus bendravimo ir bendradarbiavimo įtaką sėkmingam verslo organizavimui.</p> <p>3.4.5. Apibrėžti konfliktą ir įvardinti konfliktų valdymo būdus.</p> <p>3.4.6. Išvardyti komandinio darbo privalumus ir trūkumus, apibūdinti komandos narių vaidmenis ir atsakomybes už jiems paskirtą darbą.</p>

<p>3.5. Naudojant verslo plano struktūrinę dalį, parengti verslo planą.</p>	<p>3.5.1. Apibūdinti verslo plano struktūrinę dalį.</p> <p>3.5.2. Apžvelgti gamybos plano svarbiausias dalis.</p> <p>3.5.3. Apžvelgti rinkodaros plano svarbiausias dalis.</p> <p>3.5.4. Apžvelgti finansinio plano svarbiausias dalis.</p> <p>3.5.5. Pabrėžti finansų ir jų planavimo svarbą verslo įmonės veiklai.</p>
<p>3.6. Vertinti vartotojų ir visuomenės interesus tenkinantį verslą kaip turintį ilgalaikę perspektyvą.</p>	<p>3.6.1. Pateikti etiško verslo praktikos pavydžių.</p> <p>3.6.2. Diskutuoti apie verslo socialinę atsakomybę.</p> <p>3.6.3. Pateikti versle taikomų aplinkosaugos priemonių pavydžių.</p> <p>3.6.4. Žinoti lobizmo privalumus ir trūkumus.</p> <p>3.6.5. Mokėti atpažinti korupcijos apraiškas.</p>
<p>3.7. Įsivertinus pasiektus rezultatus ir siekiant išsikeltų tikslų, kryptingai planuoti savo ateitį ir karjerą, sudaryti savišvietos planą; planuoti, modeliuoti pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, tinkamai vartojant įvairias žodinės ir nežodinės raiškos formas.</p>	<p>3.7.1. Suprasti, kaip vyksta mokymosi ir verslumo gebėjimų ugdymosi procesas; kokie mokymosi būdai ir strategijos tinka mokymosi problemoms spręsti.</p> <p>3.7.2. Atpažinti savo mokymosi stilių, mokymosi galias ir galimybes. Numatyti svarbiausius savo būsimo karjeros tikslus.</p> <p>3.7.3. Nusistačius savo mokymosi stilių, mokymosi galias ir galimybes, numatyti,</p>

	kokius įgūdžius labiausiai reikia tobulinti.
4. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas	
<p>Nuostatos:</p> <p>Mokytis dalyvauti visuomenės gyvenime, būti sąmoningu rinkėju ir vertinti valdžios institucijų ekonominius sprendimus.</p> <p>Derinti asmens ir visuomenės interesus.</p> <p>Esminis gebėjimas:</p> <p>Stengtis objektyviai vertinti valstybės sprendimų įtaką užimtumui, kainoms ir gamybos lygiui, suprasti, kad valstybė turi reguliuoti rinkos ekonomikos funkcionavimo mechanizmą visais tais atvejais, kai jos politikos duodama nauda viršija su šia politika susijusias sąnaudas.</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Diskutuoti apie priežastis, dėl kurių rinkos kartais nesureguliuoja produkto gamybos bei vartojimo sąnaudų ar naudos.	4.1.1. Vardinti sritis, kuriose rinka veikia sėkmingai ir situacijas, kuriose rinka patiria nesėkmes.
4.2. Diskutuoti kodėl valstybė turėtų rūpintis išoriniais padariniais.	4.2.1. Apibrėžti išorinius padarinius. 4.2.2. Aiškinti išorinių padarinių atsiradimo priežastis.
4.3. Diskutuoti, kokiais atvejais valstybė skatina konkurenciją, kokiais – netgi ją sumažina.	4.3.1. Įvardinti natūraliąsias monopolijas, kurių teikiamomis paslaugomis naudojames.

Vertinti atskirus valstybės sprendimus dėl konkurencijos rinkose.	4.3.2. Paaiškinti, kodėl susikuria natūraliosios monopolijos.
4.4. Vertinti valstybę kaip prekių ir paslaugų teikėją ir kaip darbdavį.	4.4.1. Žinoti, kokią pridėjamąją vertę sukuria viešąsias paslaugas teikianti valstybė. 4.4.2. Skirti valstybės vykdomą viešųjų paslaugų (švietimo, sveikatos apsaugos, teisėsaugos ir pan.) pirkimą ir socialinius valstybės pervedimus.
4.5. Analizuoti ir vertinti šalies valdžios sprendimus dėl biudžeto pajamų ir išlaidų.	4.5.1. Paaiškinti, kaip ir koku tikslu yra sudaromas valstybės biudžetas. 4.5.2. Vardinti pagrindines biudžeto pajamų ir išlaidų sritis.
4.6. Skaičiuoti mokesčius pagal galiojantį tarifą.	4.6.1. Nusakyti mokesčių sistemos principus. 4.6.2. Atskirti mokesčių rūšis.
4.7. Skirti valstybės biudžeto deficitą nuo valstybės skolos. Aiškinti biudžeto deficito mažinimo būdus bei didėjančio deficito grėsmę šalies ekonomikos stabilumui.	4.7.1. Paaiškinti, kas yra valstybės skola (už kurią yra mokamos palūkanos).
4.8. Interpretuoti pagrindinius nacionalinių pajamų rodiklius ir veiksnius, darančius įtaką jų apimčiai.	4.8.1. Apibrėžti nacionalinių pajamų ir nacionalinio produkto sąvokas. 4.8.2. Paaiškinti BVP nustatymo būdus.
4.9. Diskutuoti apie infliacijos ir defliacijos atsiradimo priežastis, mastą, infliacijos ir defliacijos padarinius valstybei bei visuomenei ir infliacijos mažinimo priemones.	4.9.1. Aiškinti infliacijos ir defliacijos reiškinius. 4.9.2. Aiškinti infliacijos skaičiavimą.

	4.9.3. Nagrinėti infliacijos/defliacijos pavyzdžius.
4.10. Vertinti nedarbo lygio mažinimo ir užimtumo didinimo poveikį šalies ekonomikai.	4.10.1. Aiškinti nedarbo tipus ir nurodyti nedarbo priežastis. 4.10.2. Apibūdinti visišką užimtumą.
4.11. Vertinti fiskalinės (išdo) politikos priemonių veiksmingumą sprendžiant ekonomikos problemas.	4.11.1. Išskirti ir apibūdinti ūkinės veiklos ciklus. 4.11.2. Apibūdinti fiskalinę (išdo) politiką. 4.11.3. Įvardinti vyriausybės vykdomos skatinančios / stabdančios fiskalinės politikos priemones.
4.12. Nagrinėti centrinio banko monetarinės (pinigų) politikos priemonių efektyvumą.	4.12.1. Apibūdinti monetarinę (pinigų) politiką. 4.12.2. Įvardinti centrinio banko vykdomos monetarinės (pinigų) politikos priemones.
5. Dalyvavimas tarptautinėse rinkose	
<p>Nuostatos:</p> <p>Ugdytis kritinį požiūrį į Lietuvos verslo galimybes ir iššūkius tarptautinėse rinkose</p> <p>Esminis gebėjimas:</p> <p>Vertinti tarptautinės prekybos naudą ir taikomus apribojimus.</p>	

Gebėjimai	Žinios ir supratimas
5.1. Nagrinėti ir palyginti tarptautinės prekybos teikiamą naudą ir patiriamus nuostolius.	<p>5.1.1. Apžvelgti, kaip laisvoji prekyba sudaro sąlygas gerinti gyvenimo lygį pasaulio mastu.</p> <p>5.1.2. Apžvelgti, kaip didėjant tarptautinei tarpusavio priklausomybei, vienos šalies ekonomikos sąlygos ir politiniai sprendimai veikia kitų šalių ekonomikos sąlygas ir politiką.</p> <p>5.1.3. Apibūdinti prekybos apribojimus, jų priežastis ir poveikį įvairioms visuomenės grupėms, šalims.</p>
5.2. Argumentuotai pagrįsti šalių specializacijos naudą ir sąnaudas.	5.2.1. Suvokti tarptautinę prekybą skatinančius veiksnius: skirtingus išteklių kiekius ir skirtingas kainas įvairiose šalyse.
5.3. Remiantis santykinio ir absoliutaus pranašumo teorijomis, nagrinėti įvairių šalių tarpusavio priklausomybę.	<p>5.3.1. Apibrėžti santykinio ir absoliutaus pranašumo sąvokas.</p> <p>5.3.2. Aiškinti absoliutų ir santykinį pranašumą remiantis šalies užsienio prekybos duomenimis.</p>
5.4. Analizuoti, vertinti šalies mokėjimų balanso pagrindines dalis.	<p>5.4.1. Apibrėžti, kas yra šalies mokėjimų balansas.</p> <p>5.4.2. Išvardinti ir paaiškinti šalies mokėjimo balanso ataskaitos pagrindines dalis.</p>

<p>5.5. Paaiškinti, kaip pakitę valiutų kursai paveikia importuojamų ir eksportuojamų prekių kainas bei tarptautinę prekybą.</p>	<p>5.5.1. Nurodyti veiksnius, veikiančius valiutos kursą rinkoje.</p> <p>5.5.2. Paaiškinti, valiutų kursų pokyčių poveikį importui/eksportui.</p>
<p>5.6. Vertinti teigiamus ir neigiamus globalizacijos padarinius šalių ekonomikoms.</p>	<p>5.6.1. Paaiškinti globalizacijos naudą ir sąnaudas.</p> <p>5.6.2. Apžvelgti tarptautinių įmonių plėtros poveikį atskirų šalių rinkoms.</p> <p>5.6.3. Apibūdinti tarptautinių prekybos organizacijų ir prekybos susitarimų (pvz., Pasaulio prekybos organizacija, Europos Sąjunga ar kt.) vaidmenį.</p>
<p>5.7. Taisyklingai vartoti (tarti, rašyti) tarptautinės ekonomikos sąvokas, terminus.</p>	<p>5.7.1. Suprasti, kodėl svarbus gimtosios kalbos ir užsienio kalbų žinojimas, vartojimo taisyklingumas ir tikslumas;</p> <p>5.7.2. Žinoti savo gebėjimo komunikuoti ne tik gimtąja kalba pranašumus ir spragas.</p>

14.4.2. Turinio apimtis

14.4.2.1. Į turinio apimtį įeina tematika, kurią nagrinėjant siekiama aprašytų mokinių pasiekimų konkrečiose ugdomosios veiklos srityse. Atskiros srities turinio apimtyse nurodomi konkretūs jų nagrinėjimo aspektai arba klausimai. 11–12 klasėse mokiniai turėtų plačiau ir nuodugniau išsiaiškinti pradinėje ir pagrindinėje mokykloje per „Ekonomikos ir verslumo“ bei įvairių dalykų pamokas vartotas ekonomikos sąvokas, įgyti išsamesnį ir gilesnį supratimą apie ekonomiką, ekonominius procesus, jų poveikį žmogaus ir šalies gyvenimui. Plėtoti ekonomikos dalyko ir verslumo kompetenciją, ugdytis asmeninių finansų valdymo įgūdžius.

14.4.2.2. Skiriamos penkios Ekonomikos ir verslumo programos turinio dalys:

14.4.2.2.1 Orientavimasis rinkoje. Ekonomika. Išteklių, stygius, alternatyviosios sąnaudos, gamybos galimybių kreivė, ribinė analizė. Ekonomikos sistemos. Pasiūla, paklausa, paklausos ir pasiūlos pokyčių veiksniai, elastingumas, rinkos kaina. Prekių, paslaugų, išteklių ir pinigų apytaka. Konkurencija, rinkų tipai. Viešoji nauda ir sąnaudos.

14.4.2.2.2. Finansų valdymas. Asmeninės pajamos, biudžetas. Darbo paklausa ir pasiūla. Profsąjungos. Bankų sistema, komercinių bankų teikiamos paslaugos, kreditai. Lizingas. Palūkanų norma, pinigų paklausos ir pasiūlos pokyčių įtaka palūkanų normai. Mokesčiai. Infliacija. Taupymo ir investavimo galimybės ir kriterijai. Lietuvos pensijų sistema. Rizika ir draudimas. Pinigų bazė (P0) ir pinigų pasiūlos rodikliai P1, P2, P3 pinigai.

14.4.2.2.3. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis. Verslumas ir verslas, verslininkas ir vadovas. Lyderis, lyderystė. Verslo įmonės įkūrimas, valdymas ir likvidavimas. Verslo organizavimo formos. Mokymosi ir mokslo vaidmuo verslui. Investavimo į verslą galimybės ir rizikos įvertinimas. Vyriausybės mokesčių politikos bei kitų verslą reglamentuojančių priemonių įtaka verslo sprendimams. Efektyvaus bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžių, darbo komandoje, konfliktų valdymo gebėjimų ugdymasis. Verslo planas. Karjeros planavimas. Verslo etika.

14.4.2.2.4. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas ir vertinimas. Rinkos nesėkmės. Išoriniai padariniai. Valstybės funkcijos, valstybės biudžetas. Mokesčiai. Nacionalinės pajamos. Bendras vidaus produktas. Nedarbas, infliacija, defliacija. Ekonomikos stabilumas ir ūkinės veiklos ciklai. Visuminės paklausa, visuminė pasiūla. Fiskalinė (išdo) ir monetarinė (pinigų) politika.

14.4.2.2.5. Dalyvavimas tarptautinėse rinkose. Tarptautinės prekybos nauda ir patiriami nuostoliai. Tarptautinės prekybos apribojimai. Šalių specializacija. Santykinis ir absoliutus pranašumas.

Šalies mokėjimų balansas. Valiutos. Globalizacija. Tarptautinės prekybos organizacijos ir prekybos susitarimai.

14.4.3. Vertinimas

14.4.3.1. Mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų lygių požymiai

Lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
1. Žinios ir supratimas	Žino ir supranta pagrindines sąvokas ir terminus, kai kurios žinios fragmentiškos, netikslios. Turi bendrą supratimą apie įmonės, šalies ir tarptautinės ekonomikos pagrindinius rodiklius, finansinius produktus. Bando sieti įgytas žinias su ekonominiais procesais.	Skiria, lygina ir tinkamai vartoja nagrinėjamas ekonomikos sąvokas ir terminus, dėsnius, ekonominius procesus. Įgytas esmines žinias sieja su kasdieniais ekonominiais procesais, vykstančiais realiame gyvenime.	Skiria, lygina, interpretuoja ir tinkamai vartoja nagrinėjamas ekonomikos sąvokas ir terminus, dėsnius, ekonominius procesus. Geba savarankiškai įgyti papildomų, jo mokymuisi reikalingų žinių. Įgytas esmines žinias sieja su realiame gyvenime vykstančiais ekonominiais procesais. Turimas žinias ir supratimą geba pritaikyti naujose situacijose.
2. Praktiniai gebėjimai / aktyvus veikimas	Diskutuoja įvairiais ekonomikos, finansiniais, verslo klausimais, ne visuomet randa argumentų savo nuomonei pagrįsti. Atlieka tik nesudėtingas ekonomines,	Savarankiškai taiko įgytas žinias, ugdo gebėjimus. Diskutuoja įvairiais ekonomikos, finansiniais, verslo klausimais, argumentuoja savo nuomonę. Savarankiškai atlikdami ekonomines,	Savarankiškai analizuoja, vertina įgytas žinias, taiko jas naujose situacijose. Diskutuoja įvairiais ekonomikos, finansiniais, verslo klausimais, argumentuoja savo nuomonę.

Lygiai Pasiekimų sritis	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
	<p>finansines ar verslo užduotis, geba naudotis bent keliais mokytojo nurodytais informacijos šaltiniais. Atlikdami užduotis, daro paprasčiausias išvadas, gautus rezultatus įvairiomis formomis pateikia kitiems.</p> <p>Padedą realizuoti kitų inicijuotus praktinės veiklos projektus.</p>	<p>finansines ar verslo užduotis, geba naudotis įvairiais mokytojo nurodytais informacijos šaltiniais. Savarankiškai atlieka užduotis, daro išvadas, kurios ne visuomet yra tikslios ir išsamios. Gautus rezultatus įvairiomis formomis pateikia kitiems.</p> <p>Modeliuoja verslo įmonės įkūrimą, valdymą ir likvidavimą.</p>	<p>Savarankiškai atlikdami ekonomines, finansines ar verslo užduotis, geba naudotis įvairiais pačių surastais informacijos šaltiniais. Kelia hipotezes ir savarankiškai atlieka užduotis, daro teisingas išvadas ir prognozes, gautus rezultatus įvairiomis formomis pateikia kitiems.</p> <p>Modeliuoja verslo įmonės įkūrimą, valdymą ir likvidavimą. Imasi iniciatyvos praktinės veiklos projektams kurti ir realizuoti.</p>
3. Sprendimų priėmimas	Mokytojo ar draugų padedami iškelia ekonominę, finansinę ar verslo problemą, įvardija kelis problemų sprendimų būdus, mokytojo ar draugų padedami parenka	Identifikuoja ekonominę, finansinę ar verslo problemą, įvardija kelis problemos sprendimų būdus, kartais klysta parinkdami problemos sprendimo būdą, savarankiškai sprendžia	Savarankiškai identifikuoja ekonominę, finansinę ar verslo problemą, gerai išmano problemų sprendimų būdus, parenka geriausią problemos sprendimo alternatyvą

Lygiai Pasiiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
	viena problemos sprendimo būdą ir bando išspręsti.	nesudėtingas ekonominę, finansinę ar verslo problemas.	ir savarankiškai ją sprendžia.
4. Kritinis mąstymas	<p>Geba nagrinėti paprasčiausius uždavinius, problemas, idėjas remiantis keliais požiūriais.</p> <p>Geba nustatyti informacijos šaltinio patikimumą, bando nustatyti nesudėtingų apibrėžimų tikslumą, pažiūrų ir elementarių sprendimų objektyvumą.</p>	<p>Mokytojo arba draugų padedami analizuoja ir vertina ekonominę, finansinę ar verslo situaciją. Savarankiškai ieško ir svarsto nesudėtingus naujus įrodymus.</p> <p>Geba nagrinėti ekonominius, finansinius ar verslo uždavinius, problemas, idėjas remdamiesi keliais požiūriais.</p> <p>Geba nustatyti informacijos šaltinio patikimumą, vertinti pažiūrų ir sprendimų objektyvumą.</p>	Geba įvairiapusiškai analizuoti ir įvertinti ekonominę, finansinę ar verslo situaciją; ieškoti ir svarstyti naujus įrodymus, remtis įrodymais, kurie pagrįsti teiginiais, atmetant nepagrįstą nuomonę.
5. Komunikavimas	Taisyklingai, tačiau ne visada tiksliai vartoja (taria, rašo) ekonomines,	Geba aiškiai dėstyti mintis žodžiu ir raštu. Tiksliai ir taisyklingai vartoja (taria, rašo) ekonomines, finansines ir verslo sąvokas,	Tiksliai ir taisyklingai vartoja (taria, rašo) ekonomines, finansines ir verslo sąvokas,

Lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
	<p>finansines ir verslo sąvokas, terminus.</p> <p>Mokytojo arba draugų padedami analizuoja, interpretuoja elementarią žodinę ir nežodinę (nuotraukos, schemas, lentelės, grafikai ir kt.) informaciją.</p> <p>Mokytojo arba draugų padedami parengia nesudėtingus pranešimus atsižvelgiant į adresatą, vartoja įvairias žodinės ir nežodinės raiškos formas.</p>	<p>terminus.</p> <p>Savarankiškai analizuoja, interpretuoja, vertina nesudėtingą ekonominę, finansinę ar verslo žodinę ir nežodinę (nuotraukos, schemas, lentelės, grafikai ir kt.) informaciją.</p> <p>Savarankiškai planuoja, modeliuoja ekonominius, finansinius ar verslo pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, tinkamai vartoja įvairias žodinės ir nežodinės raiškos formas.</p>	<p>terminus.</p> <p>Savarankiškai analizuoja, interpretuoja, vertina ekonominę, finansinę ar verslo žodinę ir nežodinę (nuotraukos, schemas, lentelės, grafikai ir kt.) informaciją.</p> <p>Kūrybingai planuoja, modeliuoja ekonominius, finansinius ar verslo pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, tinkamai vartojant įvairias žodinės ir nežodinės raiškos formas.</p>
6. Mokėjimas mokytis	Kelia trumpalaikius ekonominius, finansinius ar verslumo ugdymosi tikslus, uždavinius ir mokytojo padedami planuojasi mokymosi veiklą.	Savarankiškai kelia nesudėtingus ekonominius, finansinius ar verslumo ugdymosi tikslus, uždavinius ir planuojasi mokymosi veiklą; taiko tinkamus užduočiai atlikti būdus; geba	Savarankiškai kelia ekonominius, finansinius ar v erslumo ugdymosi tikslus, uždavinius ir planuojasi mokymosi veiklą; taiko

Lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
	<p>Pastebi tik paprasčiausias sąsajas tarp mokymosi medžiagos ir turimos patirties. Pasirenka ir mokosi iš keleto informacijos šaltinių; geba tvarkyti nesudėtingą informaciją: rasti, suvokti, pasirinkti, sisteminti, bando ją vertinti.</p> <p>Žino, kokios karjeros norėtų siekti ateityje, tačiau savarankiškai jos neplanuoja, nesusidaro logiško veiksmų plano.</p>	<p>mokyti individualiai, grupėje, klasėje.</p> <p>Sieja naują mokymosi medžiagą ar patirtį su tuo, kas jau žinoma, patirta; mokosi iš įvairių informacijos šaltinių; geba tvarkyti informaciją: rasti, suvokti, pasirinkti, sisteminti, vertinti.</p> <p>Kryptingai planuoja savo ateitį ir karjerą, susidaro savišvietos planą.</p>	<p>atitinkančias mokymosi stilių ir tinkamas užduočiai atlikti strategijas; geba mokyti individualiai, grupėje, klasėje.</p> <p>Savarankiškai sieja naują mokymosi medžiagą ar patirtį su tuo, kas jau žinoma, patirta; tikslingai pasirenka ir mokosi iš įvairių informacijos šaltinių; geba tvarkyti informaciją: rasti, suvokti, pasirinkti, sisteminti, kritiškai vertinti.</p> <p>Įsivertinus pasiektus rezultatus ir siekiant išsikeltų tikslų, kryptingai planuoja savo ateitį ir karjerą, susidaro logišką savišvietos planą.</p>